TOLSTOY, NIETTSSHE UN

Chaim Zhitlowsky

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

טאָלסטאָי, ניעטצשע

—און—

קארל מארקס

א פאָרלעזונג

פ ו ן

דר. ח. זשיטלאָווסקי

קאָמיטעע פאר דער ארויסגאבע פון
דר. ח. זשיטלאָווסקי'ס שריפטען
ה. מינדלין, טרעזש.
H. MINDLIN, 122 BOWERY, NEW YORK.
New York 1915.

טאָלסטאָי, ניעטצשע
און קארל מארקס

טאָלסטאָי, ניעטצשע און קאַרל מאַרקס

חברים און פריינד!

היינט אָוונד דאַרף איך ליי‏ענען פאַר אייך וועגען טאָלסטאָי „און" וועגען ניעטצשע „און" וועגען קאַרל מאַרקס.

איהר פערשטעהט אַליין, אַז אין דער קורצער צייט, וואָס איך קאָן מיר נעהמען פאַר אַ לעקציע, איז בשום אופן ניט מעגליך צו פיהרען אייך איבער אַלע זאַלען, חדרים און קעמערלעך פון זייערע פּאַלאַצען און אַנווייזען אייך אויף אַלע גייסטיגע אוצרות, וואָס זיי האָבען אָנגעזאַמעלט אָדער אַליין בעשאַפען פאַר דער פּראָגרעסיווער מענשהייט.

אפילו, ווען איך וואָלט מיר אוועקגעשטעלט פאַר אַ ציעל — אָנשטאָט אויסצומאָלען פאַר אייך פּאָרטרעטען אין לעבענס־גרויס, געבען אייך יענע פערקלענערטע קאָפּיעס, וואָס מען רופט „מעדאַ־ליאָן־בילדער", וואָלט איך אויך ניט געקאָנט פאַרטיג ווערען מיט מיין ארבייט אין איין אָוונד, אויב איך זאָל ניט ארויסלאָזען פון זינען דעם תנאי, אַז אַלע וויכטיגסטע שטריכען פון זייער גייסטיגער פיזיאָנאָמיע טאָרען ניט פערלירען זייער נאַטירליכע פּראָפּאָרציע און מוזען אין פערקלענערטער פאָרם ארויסרופען אין אייך אַ לעבעדיגע געשטאַלט פון זייער גאַנצען גייסטיגען שאַפען.

אַזעלכע מעדאַליאָן־בילדער צו מאָלען, דערצו דאַרף מען שוין האָבען אַ קינסטלער פון אַן אמת געבענשטער האַנד, און איך מוז מיך פערשעהמטער־הייד מודה זיין, אַז די ארבייט איז גאָר ניט לפי מיינע כחות.

דאָס ווערטעל „און" אין דעם טיטעל פון מיין היינטיגער לעקציע האָט דעריבער אַ גאַנץ אַנדער בעדייטונג. ניט דאָס, וואָס יעדער איינער פון זיי האָט בעשאַפען בעזונדער, אָהן אַ שייכות צו דער ארבייט פון דעם אַנדערן, זאָל איך אייך איינציגווייז שילדערן.

דאָס ווערטעלע „אוּן“ האָט דאָ דעם טייטש פון „פערגליכען“: טאָלסטאָי, פ ע ר ג ל י כ ע ן מיט ניעטצשע, פ ע ר ג ל י כ ע ן מיט מאַרקס. איך וויל פּרובען היינטיגען אָוועגד ניט מעהר ווי פערענטפערען קודם כל די פראַגע: אין וועלכע וויכטיגע פּונקטען פון אונזער וועלט־ און לעבענס־אַנשויאונג געהען זיך די דריי דענקער צונויף אין איינעם און אין וועלכע געהען זיי זיך פאַנאַנדער. אמת, ווען די פראַגע וועט — אין איהרע וויכטיגסטע שטריכען — פערענטפערט ווערען פאַר אונז, וועט יעמאָלט אַרויסוואַקסען אַ נייע בעדייטונג פון דעם ווערטעלע „אוּן“, — אַ טיעפערע און ערנסטערע; אָבער דאָס וועלען מיר שוין זעהן שפּעטער.

טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס זענען דענקער פון דעם נייגצעהנטען יאָהרהונדערט. אָבער דאָס מוזען מיר גאָר פון אָנהויב זאָגען, אַז זיי זענען גאַנץ זיכער ניט די טיעפסטע און ניט די אָריגינעלסטע פון יענע גייסטער, וואָס דער עבר'דיגער יאָהרהונדערט האָט אַרויסגעבראַכט. וואָלט איך געוואָלט אויסקלייבען ניט מעהר ווי דריי נעמען, וואָס זאָלען כאַראַקטעריזירען די אַרבייט אויף דעם פעלד פון דעם מענשליכען דענקען און פאָרשען, וועלכע יענער יאָהרהונדערט האָט אויפגעטהאָן, וואָלט קאַרל מאַרקס — אַז מען זאָל זיך שטאַרק דינגען — נאָך אפשר אויך אַריינגעגאַנגען אין זיי, אָבער בשום אופן ניט טאָלסטאָי, בשום אופן ניט ניעטצשע. אַ פּאָר טוץ אַנדערע נעמען וואָלטען מיט מעהר רעכט געקאָנט אַרויסשטעלען זייער קאַנדידאַטור פאַר דעם דאָזיגען עהרענהאַפטען פּלאַץ. איך האָב אָבער אויסגעקליעבען טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס, ווי פערטרעטער פון דעם נייגצעהנטען יאָהרהונדערט, מחמת איינגע, ווי מיר דוכט, זעהר וויכטיגע טעמים.

קודם כל מוז מען צוגעבען, אַז פון אַלע נעמען פון דעם נייגצעהנטען יאָהרהונדערט האָט קיינער ניט געהאַט אַזאַ ווייט פערברייטעטען קלאַנג, און וואָס עס איז נאָך וויכטיגער: קיינער פון זיי האָט ניט געפונען אַזאַ הילכיגען אָבקלאַנג, ווי גראָד די נעמען פון טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס.

דאָס אַליין וואָלט, אמת, געווען אַ קנאַפּע מעלה. ווענינ־

סטענס, וואָלט דאָס געווען א מעלה, וואס איז פערבונדען מיט א גרויסען חשד: גראָד יענע פיגורען, וואָס האָבען צו א געוויסער צייט געהאַט דעם גלענצענדסטען מזל ביי דעם גרויסען געבילדעטען עולם, האָבען זיך דאָס רוב ארויסגעשטעלט פאַר גאַנץ אויבערפלעכ־ליכע דענקער, און דעם גלאַנץ פון זייער כבוד האָבען זיי פערדיענט דוקא דורך זייער אויבערפלעכליכקייט, דוקא דורך דעם, וואָס עס איז געווען אזוי לייכט צו פערשטעהן זייער שטרעבען. אזא בע־ריהמטקייט דויערט אָבער ניט לאַנג און ווי שנעל זי ווערט געפונען, אזוי שנעל ווערט זי צורונען. איך וויל אייך דערמאָהנען אָן א פּאָר ביישפּיעלען. ווער וויים ניט, צ. ב., וועגען דעם ליארעמ־דיגען קלאַנג, מיט וועלכען דער נאָמען פון א לודוויג ביוכ־נער האָט זיך אין די זעכציגער יאָהרען געטראָגען איבער דער גע־בילדעטער, פּראָגרעסיווער וועלט? און פיעלע פון אייך געדענקען נאָך אפשר די רוישענדע בעגייסטערונג, מיט וועלכער די רוסישע יוגענד האָט אויפגענומען א דמיטרי פּיסאַרעוו. ווי א שטרוי־פייער האָט זייער בעריהמטקייט פּלוצלונג אויפגעפלאַקערט צום הימעל און איז ווי א שטרוי־פייער באַלד אויסגעברענט, צו־נויפגעפאַלען אין זיך און איבערגעלאָזען א קליין בערגעלע אש. דאָס איז געווען דערפאַר, ווייל קולטור־טרעגער, ווי ביוכנער און פיסאַרעוו, זענען ניט געווען קיין זעלבסטשטענדיגע דענקער, נאָר אויפקלעהרער, — און נאָך דערצו אזעלכע אויפקלעהרער, וועלכע האָבען זיך נאָר וואָס ארויסגעריסען פון דעם מיטעל־אַל־טערליכען חושך, וואָס האָט נאָך געהערשט ביי א גרויסען טהייל פון דער געבילדעטער געזעלשאַפט. ארויס פון דער פינסטערנים, איז זייער אויג געוואָרען געבלענדעט דורך די שאַרפע שטראַהלען פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, און די גאַנצע וועלט פון דעם מענש־ליכען פרייען פאָרשען מיט אַלע זיינע בערג און טהאָלען, אייביגע אייזיגע גלעטשערם און טיעפע, ניט אויסצומעסטענדע אָבגרונטען, האָט זיך אין זייער מוח פערוואַנדעלט אין איין גרויסען ליכטיגען העלען שיין, וואו אַלץ איז קלאָר און גלאַט, וואו דער מענשליכער געדאַנק קאָן ווי א פייל פון בויגען פליהען אָהן אן אויפהער, אָהן אן אָבהאַלט אין איין איינציגער גלייכער ליניע. יענע ליניע, דער נייער וועג, מיט וועלכען זיי זענען געקומען צו דעם יונגען דור,

האָט געזאָלט איהם אוועקפיהרען ווייט ווייט פון די אַלטע אָבגע־טער און אָבערגלויבענס און אריינפיהרען איהם גלייך אין דעם ליכ־טיגען גן־עדן פון דעם ראַדיקאַלען אַבסאָליוטען אמת.

די ווירקונג פון אַזעלכע גייסטער איז אָבער בעשטאַנען ניט אין דעם, וואָס זיי האָבען אויסגעפונען נייע וועגען פאַר דעם מענש־ליכען דענקען, לייכטער געמאַכט זיין מיה און פיין און געבראַכט איהם נעהנטער צום ציעל. די מאַגנעטישע קראַפט זייערע איז געלעגען אין דעם, וואָס זיי האָבען דעם יונגען דור אַרויסגעשלעפּט פון דעם פינסטערען חושך, וואָס זיי האָבען פאַנאַנדערגעשניטען די שטריק, מיט וועלכע די יונגע פליגלען זענען געוועזען געבונדען, און אויסגעלערענט איהם פליהען, זיך פערלאָזענדיג אויף דער איי־גענער קראַפט. כל זמן אין די מוחות פון דעם יונגען דור האָט נאָך געלעבט די עראינערונג פון דעם אַלטען פינסטערען קעללער, וואו מען איז געזעסען מיט פערבונדענע פליגלען, האָט מען אויף די ביוכנער'ס און די פיסאַרעוו'ס געקוקט ווי אויף מעכטיגע אָד־לערס, ווי אויף גאָט־געזאַלבטע הערשער אין דעם קעניגרייך פון דעם מענשליכען פאַרשען. אָבער וויבאַלד די אַלטע עראינערונג איז פערשוואונדען געוואָרען, ווי באַלד דאָס פרייע פליהען איז געוואָרען אַ צווייטע טבע, ווי באַלד דער יונגער דור האָט זיך באמת אַ לאָז געטהאָן אין דער הויך און אין דער ווייט, — אַזוי האָט זיך פאַר זייער גייסט אויסגעשפּרייט די ווירקליכע וועלט פון דענקען, מיט אַלע זיינע שווערע און הארטע פּראָבלעמען, מיט די איביגע אייז־בערג, וואָס פערצאַמען פלוצלונג דעם האָריזאָנט, מיט די איביגע אָבגרונטען, וואָס ציהען דעם מענשליכען גייסט מאַגנע־טיש אין די טיעף... ווייט־ווייט זענען יעמאָלט די „אָדלערס" גע־בליבען צוריק, פער'יתום'טע און פערגעסענע.

ניין, ניט צו דעם מין בעריהמטקייט געהערט די בעריהמט־קייט פון אונזערע דענקער. זיי זענען ניט געוועזען קיין „אויפקלערע־רער", ניט קיין שקלאַפישע תלמידים פון אַ וועלכען עס איז ראַ־דיקאַלען סיסטעם, נאָר זעלבסטשטענדיגע ארבייטער, וואָס האָבען אַליין אויסגעוועהטיגט די אמת'ען, צו וועלכע זיי זענען געקומען. די פליעגלען פון זייער גייסט זענען — אויב מען זאָל ניט רעכענען די ערשטע קינדער־יאָהרען — קיינמאָל ניט געוועזען געעפּנטעט מיט

די שטריק פון דעם אַלטען גלויבען, און דאָס פרייע דענקען איז ביי זיי געווען ניט די צווייטע טבע, נאָר די ערשטע. זיי זענען אַליין גוט געווען בעקאַנט מיט די „חבלי־לידה“ פון דעם גייס־טיגען פאַרשען, מיט די יסורים פון טראָגען און האָבען, און פון זייערע ווערק האָט קיינער ניט בעקומען דעם איינדרוק, אַז דאָס גייסטיגע פאַרשען איז אַ שפּאַציער־גאַנג איבער אַ צוגעפּוצטען פּאַרק, מיט אויסגעטראָטענע אַלעען, שעהן צוגעשאָרענע ביימער, געשמאַקפולע אויפגעצויגענע בלומען און ליעבליך־מורמלענדע פאָנ־טאַנען; נאָר אַז דאָס מענשליכע פאַרשען איז אַ ראַנגלען־זיך און קעמפּפען מיט אַ פערוואַקסענער ווילדערניש, מיט גיפטיגע זומ־פּפען, מיט ווילד־צונויפגעוואָרפענע פעלזען.

פערשיידען איז דער ס ט י ל פון די דריי מענער, אין וועל־כען זיי דערלאַנגען אונז די רעזולטאַטען פון זייער דענקען און פאָר־שען. דונערדיג און בליציג, מיט פּלוצים'דיגע אויסברוכען פון פייער־צונגען ביי ניעטצשען. שווער אָנגעלאָדען, אַזוי ווי איינער וואָלט געהן בארג אַרויף מיט אַ דריקענדער משא אויפ'ן רוקען, אָבער מיט אַ שטאָלץ אויפגעהויבענעם קאָפּ און מיט זיכערע שריט בעוועגט זיך לאַנגזאַם מאַרקס' געדאַנק. ער געווינט אַ פּאָזיציע נאָך אַ פּאָזיציע, ביז ער פיהרט אונז אַרויף צו יענעם העכסטען פּונקט, פון וועלכען עס אַנטפּלעקט זיך מיט אַ מאָל פאַר אונזער אויג דער וויטער האָריזאָנט פון זיין פאָרשען. אָהן אַ ברעקעל גראַציע, אָהן אַ וועלכער עס איז קינסטלערישער אָדער וויסענ־שאַפטליכער פּרעטענזיע, מיט אַ מאַסע בילדער פון לעבען, מיט דער געווינענדער איבערצייגונג פון דעם שכל הישר, ד ע ר צ ע ה ל ט אונז טאָלסטאָי זיינע געדאַנקען, מ אָ ל ט ער אונז א ו י ס זיין לאָגיק און זיינע אַרגומענטען, אַזוי איינפאַך און קלאָהר, אַז עס דוכט זיך, אַפילו אַ קינד קאָן איהם לייכט פערשטעהן. און פון דעסטוועגען פיהלט איהר, ווען איהר בעטראַכט זייערע וועלט־אַנשויאונגען, ווי אַ גאַנצע, אין זיך געשלאָסענע געדאַנקען־וועלט פאַר זיך, אַז אַפילו ביי טאָלסטאָי'ען מוזט איהר אָנשטרענגען — אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען — אַלע מוסקלען פון אייער שכל, אויב איהר ווילט דערגרייכען ביז צו דעם לעצטען, פערבאָר־גענעם אמת זייערען, ביז צו יענעם צענטראַל־פּונקט, אין וועלכען

עס פּעראייניגען זיך און פון וועלכען עס געהען אַרויס אַלע שטראַה־לען פון זייער אייגען־אַרטיגען דענקען.

זיי אַלע דריי זענען ניט קיין לייכטע דענקער און זיי האָבען דעם געבילדעטען עולם ניט געלעגט קיין צוקייטע שפּייז אין מויל אריין. מען קאָן באמת שטאַלץ זיין דערויף, וואָס אין דעם סוף פון דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט האָט אַזאַ גרויסער עולם, — אפילו אַז מען זאָל אַראָברעכענען פון חשבון די הונדערטער אויבערפלעכליכע נאָכפּלאַפּלער און מיט־טענצער, — איך זאָג: ס'איז אַ פריידע צו בעמערקען, אַז אַזאַ גרויסער עולם האָט געקאָנט זיך ערנסט און טיעף צוהערען צו די רעד פון אַזעלכע ערנסטע און טיעפע דענקער.

די פּאָפּולאַריטעט און דער גרויסער אינטערעס, וואָס טאָל־סטאָי, ניעטצשע און מארקס האָבען געפונען ביי דער געבילדעטער געזעלשאַפט, דערקלעהרט זיך, נאָך מיין מיינונג נאָך, דורך דעם, וואָס זיי זענען קיין מאָל ניט געוועזען קיין ריינע טהעאָרעטיקער. ווי שטאַרק עס האָבען ניט בעשעפטיגט זייער מוח די אייביגע פּראָ־בלעמען פון דער טהעאָרעטישער וועלט־אַנשויאונג, — די פּראָ־בלעמען פון גייסט און מאַטעריע, פון לעבעדיגס און טויטס, פון פרייען ווילען און אייזערנע נאַטור־געזעצען, — איז די פּערענט־פערונג פון די דאָזיגע פּראָבלעמען ביי זיי קיין מאָל ניט געוועזען קיין ציעל פאַר זיך. די פראַגע: „וואָס דאַרף דער מענש ד ע נ ק ע ן?" איז געוועזען ניט נאָר צוגויפגעבונדען מ י ט־, נאָר אונטערגעיאָכט א ו נ ט ע ר דער פאַר זיי נאָך וויכטיגערער פראַגע: „וואָס דאַרף דער מענש ט ה אָ ן?" וואָס זאָל זיין דעם מענשען'ס צענטראַל־שטרעבען? וואָס זאָל ער פערטהיידיגען און וואָס בעקעמפּפען אין דעם איצטיגען לעבען? וואָס איז פאַר איהם דאָס „העכסטע גוט"?

און ווייל אין דער פערענטפערונג פון אָט די טיעפע ערנסטע לעבענס־פראַגען האָט יעדערער פון זיי אויף זיין אופן אריינגע־אַרבייט די גאַנצע ערפאַהרונג פון דעם פּראָגרעסיווען געדאַנק, האָ־בען זיי — יעדערער אויף זיין אַרט — אויסגעדריקט דעם גאַנצען י ו ש ר פון דער נייער צייט, יענעם יושר, וואָס דער ניינצעהנטער יאָהרהונדערט האָט איבערגעלאָזען דורך זיי בירושה צו דעם צוואַנ־ציגסטען.

מען קאָן דעריבער זאגען: טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס זענען געוואָרען בעריהמט און בעליעבט דערפאַר, ווייל זיי האָבען פערקערפערט אין זייערע געדאנקען די ירושה און דעם יושר פון דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט און דערפאַר כאראקטעריזירען זיי מעהר, איידער ווער עס איז אַן אנדערער, דעם גאנצען פּראָגרעסיווען גייסט פון דער לעצטער צייט אין זיין איינהייט און אין זיין צו־שפּאָלטענקייט.

טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס זענען, ווי איך האָב שוין בעמערקט, פּראָגרעסיווע דענקער. נאָך מעהר: זיי זענען אַלע דריי ראַדיקאַלע דענקער, גלענצענדע פערטרעטער פון דעם ראַדיקאַלען געדאנק, וואָס האָט שוין געהאַט ווייט הינטער זיך די שוימענדע און ברויזענדע פּעריאָדע פון דעם יונגען ראדיקאַליזם פון די פערציגער יאָהרען, וועמעס פאָהנען־טרעגער עס זענען גע־ווען דוד פריעדריך שטרויס, מאקס שטירנער און לודוויג פייער־באך. זיי האָבען איהם פערטיעפט, דעם ראדיקאַליזם, און אין דער זעכציגער צייט נעהנטער צוגערוקט צו די נויטען און פּלאָגען פון דעם טאָג־טעגליכען לעבען.

די איצטיגע פאָרשונג האָט שוין אויסגעפונען די נאָהענטע גייסטיגע קרובה'שאַפט צווישען שטירנער און ניעטצשע, פייערבאך און מארקס. איז אפשר אויך דאָ א נאָהענטע אינוועניגסטע קרובה'שאַפט צווישען שטרויס, דעם קריטיקער פון די עוואנגע־ליען, און טאָלסטאָי, דעם קריטיקיר פון דער הערשענדער קירך? צווישען דעם מחבר פון „ישו'ס לעבען" און דעם פּרעדיגער פון ישו'ס תורה? — די פראגע מוזען מיר היינטיגען אָוועקט לאָזען אָן א זייט. איך מוז מיך אויך אָבזאָגען פון דער זעהר אינטערע־סאנטער אויפגאבע צו שילדערען פאר אייך, אין וועלכע פּונקטען ניעטצשע האָט פערטיעפט שטירנער'ן, מארקס — פייערבאך'ען און אפשר טאָלסטאָי — שטרויס'ען. די געשיכטליכע זייט פון אונזער טהעמע מוזען מיר היינט אין גאנצען פערשווייגען. אָהן א שום שייכות צו דעם גייסטיגען עבר, וואָס האָט זיי ארויס־געבראכט, אין זייער פאַרטיגער געשטאַלט, אקוראַט ווי זיי וואָל־טען פון הימעל אראָבגעפאלען, וועלען מיר פּרובען פערגלייכען די דריי גרויסע ראַדיקאַלען פון דעם פאָריגען יאָהרהונדערט.

איך דאַרף אייך געוויס ניט דערצעהלען, אַז זיי אַלע דריי, ווי ראַדיקאַל זיי זאָלען ניט זיין אין זייערע געדאַנקען, געהערען פּאַרט ניט צו איין־און־דערזעלביגער ריכטונג. זיי זענען ניט קיין דריי־איינינגקייט, ווי צ. ב., מאַרקס, לאַסאַל און ענגעלס, וואָס האָבען געשטריטען פאַר איין־און־דעם־זעלבען אידעאַל, אונ־טער כמעט איין־און־דערזעלביגער פאָהן. טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס שטעלען מיט זיך פאָר דריי פערשיידענע ריכטונגען פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, אָדער נאָך מעהר: דריי פיינדליכע ריכטונגען, וואָס בעקעמפפען איינע די אַנדערע. אויב מיר ווע־לען, צ. ב., זאָגען, אַז טאָלסטאָי ציהט דעם מענשליכען יושר נאָך רעכטס, וועט מען מוזען צוגעבען, אַז ניעטצשע שלעפּט איהם פּונקט להיפך נאָך לינקס און אַז מאַרקס טרייבט איהם נאָר אין אַ דריטער ריכטונג: אין דער „הויך“, צי אין דער „טיעף“, ווי איהר ווילט.

לאָמיר אָנהויבען פון טאָלסטאָי.

קוקט מען אויבערפלעכליך אויף די רעזולטאַטען פון זיין לעהרע און דרינגט מען ניט אַריין טיעף אין איהר מיין, קאָן איי־נעם אויסדוכטען, אַז מען האָט איבערהויפּט ניט קיין רעכט צו־צורעכענען טאָלסטאָי'ען צו דעם פּראָגרעסיווען לאַגער, אַ פּשיטא שוין צו דעם ראַדיקאַלען. די געבאָטען, מיט וועלכע ער קומט צו דער מענשהייט, זענען אַזוי אַלט, אַזוי געדיכט אַרומגערינגעלט מיט דער אַטמאָספערע פון דעם רעליגיעזען מיסטיציזם, אַז עס איז גאָר קיין וואונדער ניט, וואָס איינינע זעהען אין איהם ניט קיין אַנדער זאַך, ווי גאָר אַ פּשוט'ען רעאַקציאָנער, מעהר נישט אַ שעהן צוגעפּוצטען און אַן אויסגעציערטען מיט ראַדיקאַלע פעדערן.

און אין דער אמת'ען! מיט וואָס קומט צו אונז טאָלסטאָי? וואַרפט אַראָב אַלע זיינע טהעאָריען און אַרגומענטען און האָט אין זינען נאָר די פּרוכט פון זיין לעהרע, דעם לעצטען רעזולטאַט, וואָס ער ברענגט אונז: איז דאָס ניט די אויפפרישונג פון יענער פינסטערער מאַכט, וואָס האָט אַזוי לאַנג געהאַלטען פערשקלאַפט דעם פרייען געדאַנק? קריסטענטהום פּרעדיגט ער אונז! די אַלטע פערשימעלטע מאָראַל פון „ליעבע צום צווייטען“ און מסירת נפש צוליעב קדוש השם! היינט זיין משונה'דיגע שטעלונג צו אַלץ,

אויף וואָס דער פרייער מענשליכער געדאַנק איז אַזוי שטאָלץ: ציוויליזאַציע, קולטור, פּראָגרעס, קונסט, וויסענשאַפט! אַט די אַלע זאַכען, וואָס זענען אונז אַלעמען אַזוי הייליג, ווערען בפועל ממש געטראָטען מיט די פיס פון דעם דאָזיגען משוגה׳דיגען ראַדיקאַל און אום־ברחמנות׳דיג בעגאָסען מיט שפּאָט. אַט די אַלע שעהנע און הייליגע זאַכען זענען ניט ווערטה, לויט טאָלסטאָי, דער מענש זאָל מיט זיי אַנפילען זיין מוח און הארץ. טראַכטען דאַרף מען נאָר וועגען גאָט, וועגען דער אונשטערבליכקייט פון דער נשמה; און אין זין דאַרף מען האָבען נאָר איין זאַך: צו פאָלגען גאָט׳ס געבאָט, וואס לעבט אין אונזער הארצען, און מקריב זיין זיך אַלע שעה און אַלע רגע פאַר דעם אַנדערענ׳ס גליק.

מיט וואָס זענען אַזעלכע געדאַנקען „פּראָגרעסיווער“, איידער די תורות פון אַלע אַנדערע גלחים, רבנים, און כהנים פון דער איבערנאַטירליכער רעליגיע? און מיט וואָס איז טאָלסטאָי׳ס קריסטענטהום אַן אַנדערער, איידער דער, וואָס „דרעהט“ דער מענשהייט „אַ ספּאַדיק“ שוין באַלד צוויי טויזענד יאָהר?

אַזוי קאָן מען גאַנץ געוויס פרעגען, ווען מען לאָזט זיך ניט אריין אַ ביסעל טיעפער אין דעם ענין. מיר גיבען אויך צו, אַז ווען מען הערט זיך איין אויבערפלעכליך אין טאָלסטאָי׳ס „פּרעדיגען“, ערשיינט ער אויך פאַר אונז ניט מעהר ווי אַ שד״ר פון יענער וועלט, וואָס קומט צו אונז מיט אַ שליחות פון דעם הייליגען „הימעל“, כדי מאוס צו מאַכען די זינדיגע ערד אין אונזערע אויגען. אַקוראַט ווי אַלע אַנדערע שד״ר׳ס פון דעם רבונו־של־עולם, בעגיסט ער מיט שפּאָט און גאַל אַלע הנאות פון דעם עולם הזה, אַלע פריידען פון דעם גוף, הייסט אונז אַנטהאָן זיך אין אַ זאַק, בעשיטען אונזער קאָפּ מיט אַש און וויינען אויף דעם חורבן פון אונזער נשמה. תשובה טהאָן זאָלען מיר אויף אונזער זינדיג יאָגען זיך נאָך גליק און טראַכטען וועגען דער אויסלייטערונג פון אונזער גייסט. דורך „מסירת־נפש“ און „בטול היש“ זאָלען מיר אונז צוגרייטען צו דעם אייביגען לעבען „אויף יענער וועלט“ — קורץ, צו דעם „עולם הבא“...

אַלטע רעד — נאַרישע רעד — ווי איז עס ניט נמאס געוועזען דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט איבערצוקייען חכמות פון

יענער צייט, ווען די פּראָגרעסיווע מענשהייט איז נאָך אומגע־לאָפען אין קינדערשע שיכלעך? אַלטע רעד, נאַרישע רעד — ענטפערען מיר — און פון דעסטוועגען האָט זיך יעדער יאָהרהונ־דערט צוגעהערט צו זיי — און דוקא מיט איהרע טיעפסטע חכמים. און אויך דער פינף און צוואַנציגסטער יאָהרהונדערט וועט — רע־כען איך — ניט זיין פערוואָהרענט פון זיי, ווייל זיי פליסען פון אַ קוואַל, וואָס וועט קיינמאָל ניט אויסטריקענען ביי דעם מענשען — זיין בענקען נאָך אייביגקייט און הייליגקייט. מעהר גישט, יעדער יאָהרהונדערט נעהמט אויף די דאָזיגע אייביגע גע־דאַנקען אויף זיין אייגענעם שטייגער, און דער פּראָגרעסיווער גע־דאַנק קומט צו זיי אויף אַן אַנדער וועג, איידער דער תמימות'דיג רעליגיעזער. דער אַנדער וועג, — אין דערינען ליעגט דער סמן, וואָס שטעמפּעלט טאָלסטאָי'ען, דעם הימעלס־שד"ר, צו אַ מאָדער־נעם מענשען, צו אַ ראַדיקאַל.

„תשובה טהאָן זאָלען מיר אויף אונזער זינדיג יאָגען זיך נאָך גליק" — האָבען מיר נאָר וואָס געזאָגט. דאָס קאָן פערשטאַנען ווערען אויף מעהרערע אופנים. איינמאָל קאָן מען גלויבען, אַז יעדער גליק, יעדע הנאה, יעדער טראַכטען וועגען זיך און דעם אייגענעם זיין אויף דער וועלט איז אַ זינד, וואָס קאָן עפּעס איי־נעם דאָרטען אַ גרויסען און פרעמדען האר ניט געפעלען, און דע־ריבער זאָלען מיר זיך אָבזאָגען פון גליק. עס קאָן אָבער אויך אויס־געטייטשט ווערען אַזוי, אַז יאָגען זיך נאָך גליק איז ניט קיין עולה, אַז דאָס איז אונז, אַ דאַנק דעם אויבערשטען, ניט פערוועהרט פון איהם, מעהר נישט אַ „זינדיג"־יאָגען זיך איז אַן אומווערדיג־קייט אין זיינע אויגען. גליק? יע! נאָר פון אַלע אַרטען גליק זאָלען מיר אויסקלייבען נאָר די רוחניות'דיגע תענוגים, די פריידען פון „יסורים של אהבה", ווייל נאָר יעמאָלט טהוען מיר דעם ווילען פון אונזער בעל־הבית אין הימעל. די צוויי אויסטייטשונגען זע־נען ריין־רעליגיעזע, ווייל זיי הויבען אָן מיט גאָט און מיט יענער וועלט, ווי מיט אַ געוויסער אונצווייפעלהאַפטער זאַך, און שפּאַנען דעם שכל לכתחילה איין אין אַ גייסטיגען יאָך פון אַן איבערנאַ־טירליכען גלויבען, — אַ יאָך, פון וועלכען עס איז זיך אַזוי שווער צו בעפרייען.

„ס'איז דאָ א גאָט. פון איהם שטאַמט די וועלט. פון איהם שטאַמען אויך מיר. פון איהם העננט אָב אונזער זיין אָדער נים זיין. אונזער זיין דאַרפען מיר ביי איהם פ ע ר ד י ע נ ע ן, און כדי צו פערדיענען עס, מוזען מיר פריהער וויסען, וואָס ער פאָדערט פון אונז“. גלויבען אָדער בעווייזען מיט'ן שכל, אַז עס איז דאָ א גאָט, אויסגעפינען גאָט'ס ווילען, די אָפּפער, וואָס ער פערלאַנגט פון אונז, און דערנאָך ערשט ארויסברענגען דערפון, אַז ער פאָ־דערט פון אונז — אָבזאָגען זיך צוליעב איהם פון גליק אָדער, לכל הפחות, פון געוויסע ארטען גליק, — אָט דאָס איז דער וועג פון יעדען אַלט־פּרענקישען, רעליגיעז־אסקעטישען געדאַנק.

ניט דאָס איז געווען דער וועג פון טאָלסטאָי. טאָלסטאָי האָט ניט אָנגעהויבען מיט גאָט, גאָט'ס ווילען און גאָט'ס מאַיעסטעטישע, זעלבסט־הערשערישע בעפעהלען. אויף זיין שווערען, שווערען וועג איז טאָלסטאָי ארויף ווי א פריי־דענקער, נאָך מעהר: ווי א מאַטעריאַליסט און אַן אַטעאיסט. בעת ער האָט זיך צום ער־שטען מאָל פערטראַכט וועגען די אייביגע פּראָבלעמען פון דעם מענשליכען לעבען, זענען איהם געלעגען אין זינען ניט גאָט און ניט גאָט'ס בעפעהלען, נאָר דער גורל פון דעם מענשען אויף ד ע ר וועלט, זיין אייביגער דאַרשט נאָך גליק און פרייד, — יע! — גליק און פרייד אויף ד ע ר וועלט, אין יעדער רגע פון זיין זיין.

און פערטראַכט וועגען דעם האָט זיך טאָלסטאָי גראָד אין אַזאַ צייט, ווען דער מזל האָט געגאָסען אויף איהם שטראָמען־ווייז גליק אין אַן איבערמאָס. אַלץ, וואָס א מענש דאַרף האָבען צום גליק האָט איהם דער מזל געשענקט: געזונט, רייכקייט, בילדונג, א נאָמען, וואָס האָט שוין געקלונגען איבער דער וועלט, א ליעבענ־דע פרוי, וועלכע ער האָט געליעבט, געליעבטע און ליעבענדע קינדער.

טאָלסטאָי האָט געהאַט אַלץ, וואָס איז נויטיג צו א גליקליכען לעבען, — אַלע יענע זאַכען, וואָס מענשען מיינען, אַז אין זיי ליעגט דער גליק. טאָלסטאָי'ען האָט געפעהלט נאָר איין זאַך — דער גליק. ווער האָט ארויסגע'גנב'עט דעם גליק אָט פון אַלע יענע זאַ־כען? ווער האָט זיי געמאַכט לעדיג און וויסט?

איך האָף, איך וועל ווען עס איז האָבען א געלעגענהייט צו רעדען פאַר אייך באריכות וועגען די פּראָבלעמען פון דעם מענש־

ליכען גליק אָן לעבען און יעמאָלט וועט זיך בעסער פּאסטען — אויסמאָלען פאר איך אין די וויכטיגסטע פּרטים טאָלסטאָי'ס טראַגעדיע, — יענע טראַגעדיע, וואָס האָט געמאכט, אַז אין דעם שטאָלצען, געזונטען בוים, וואָס איז געשטאַנען אין פולער בליהונג, בענגאָסען פון אַלע זייטען מיט אַ גאָלדענער גלוטה פון לעבען־טראַגענדע זון־שטראַהלען, האָט זיך מיט אַ מאָל אריינגע'גנב'עט אַן אינוועניגסטער וואָרעם, וואָס האָט איהם שיער־שיער ניט געבראַכט צום טויט.

אין די גרענעצען פון מיין היינטיגער טהעמע, מוז איך די טראַגעדיע פון טאָלסטאָי'ס לעבען, וואָס איז אַ טראַגעדיע פון אַ סך, אַ סך גרויסע און איידעלע נאַטורען, אָב'פּטר'ן בקיצור. איך טהו עס, ווען אפּילו איך ווייס גאַנץ גוט, אַז אין דערינען ליעגט אַ סכנה: עס קאָן גריילעך זיין, אַז אייניגע פון אייך וועלען די טראַגעדיע געוויס פערשטעהן מיט'ן שכל, אָבער זי ניט דורכפיהלען מיט'ן הארצען, ד. ה., מיט אַנדערע ווערטער, זי גאָר ניט אָנהויבען צו פערשטעהן...

טאָלסטאָי'ען האָט זיך בעוויעזען דער טויט, יענער נאַקעטער, פּשוט'ער, אַבסאָלוטער אמת, דער איינציגער אמת, וועלכען יעדער מענש פערמאָגט אויף זיכער, אַז וואו עס איז, ווען עס איז, ווי עס איז וועט דער פּלאַם פון אונזער לעבען אויסגעלאָשען ווערען, — ער מעג ברענען ווי שטארק, לויכטען ווי העל, וואַרעמען ווי ליעבליך. איהם האָט זיך בעוויעזען יענע שווארצע אימה, וואָס פערכאַפּט אין אונז דעם אָטהעם, בעת מיר בליקען אין איהר פּלוצלונג אריין מיט גרויס און ווילד־געוואָרענע אויגען, מיט קאַפּויער־אויפגעשטעלטע האָר, — יענע ווילדע פינסטערע אימה, וואָס שלינגט איין אַלע פאַרבען פון לעבען, לעשט אויס אַלע פונקען פון האָפענונג און הויכט אין אונז אריין מיט אַ שווארצען פראָסטיגען אָטהעם דעם אונברחמנות'דיגען סוד, אַז זי, נאָר זי, די דאָזיגע פראָסטיגע, שווארצע, ווילדע אימה, — איז אין תוך אריין דער לעצטער ציעל, צו וועלכען מיר שטרעבען, דער לעצטער סך־הכל פון אונזער גאַנצען זיין אויף דער וועלט.

ניט אָפּט בעווייזט זיך די שווארצע אימה פאר'ן מענשענ'ס בליק. זי, די וואָס האָט אַ רעכט צו פאָדערן, זי זאָל תמיד

שטעהן פאַר אונזערע אויגען, האָט הפּנים רחמנות מיט אונז, קליי־נע און שוואַכע, און קומט צו אונז נאָר יעמאָלט, ווען זי מוז. אָבער, משמעות, די גרויסע און שטאַרקע שעצט זי צו הויך, זי זאָל רחמנות האָבען אויף זיי — און בעווייזט זיך זיי גראָד אין דעם גלאַנץ פון זייערע טעג...

טאָלסטאָי'ען האָט זיך בעוויעזען דער טויט, און מיט א מאָל איז איהם געוואָרען קלאָהר יענער אמת, וואָס יעדער איינער פוילט זיך אָדער ער האָט מורא איינצוזעהן, אז דאָס גאַנצע לעבען גע־דויערט ניט מעהר ווי איין רגע, און אז די צווייטע רגע געהערט שוין דעם טויט.

ווי קאָן דערביי אין ערנסט זיין די רעד וועגען גליק און פרייד אין דעם מענשליכען לעבען?

און אויף אַזאַ'ן אופן איז טאָלסטאָי'ס געדאַנק אוועקגע־שטעלט געוואָרען פאַר א גרויסער סתירה, פאַר א רעטעניש, וואָס האָט עקשנות'דיג געפאָדערט אַן ענטפער.

פון איין זייט איז איהם, דעם גרויסען פּסיכאָלאָג, דעם טיעפען קענער פון דער מענשליכער נשמה, געוועזען קלאָהר, אז אַלץ וואָס לעבט, לעבט נאָר, געטריעבען דורך אַן אייביגען דאָרשט צו גליק און פרייד, — אַז פרייד איז דער איינציגער תמצית פון דעם פּסיכישען לעבען, דאָס וואָס האַלט איהם אויף און גיט איהם א זין; אז דער גאַנצער שכל, מיט אַלע זיינע המצאות און אויפטהוען ווערט פערוואַנדעלט אין א ווילדע נאַרישקייט, ווי נאָר מען בלאָזט אויס דעם אינוועניגסטען פייער, וואָס האַלט אויף דעם לעבען פון דער מענשליכער נשמה, — איהר שטרעבען צו גליק און פרייד אין יעדער רגע פון איהר זיין.

פון דער אַנדער זייט איז גליק און פרייד א פאַלשער דמיון, א פּשוט'ער שווינדעל, ווי נאָר דערזועלביגער שכל לאָזט זיך אַראָב אויף זייער גרונד.

ווי איז די דאָזיגע סתירה צו דערקלעהרען? פון וואַנען האָט זיך גענומען דער דאָזיגער מענשליכער שכל, וועמעס גאַנצע בע־רעכטיגונג עס העגנט אַן דער מעגליכקייט פון גליק, האַפענונג און פרייד? איז ער, דער שכל, וואָס פאָדערט גליק, ניט מעהר ווי א צופאַל אין דעם גרויסען אונענדליכען וועלט־פּראָצעס, א גרייז,

וואָס האָט זיך על פּי טעות אַריינגע'גנב'עט אין דעם אייביג טויטען אייזערנעם גאַנג פון די וועלטליכע פּראָצעסען? אָדער איז ער אַ נויטוועגדיגער זיין אין דער וועלט, אפשר אַ טייל פון אַ גרעסע־רען שכל, וואָס איז דער תמצית פון דער גאַנצער וועלט, ווי ער איז דער תמצית פון אונזער נשמה, און ווי גליק און פרייד איז דער תמצית פון איהם גופא?

אָבער — אויב אַזוי — אויב דער מענשליכער שכל איז אַ טייל פון דעם וועלט־שכל — היינט ווי קומט עס, וואָס ער איז אַזוי צונויפגעבונדען מיט אַ זאַך, וואָס קאָן ניט האָבען קיין ברע־קעל ממשות, — מיט אַן איללויזיע פון גליק און פרייד, וואָס קאָן קיין מאָל ניט מקוים ווערען אין לעבען? דער שכל מוז פערלאַנגען גליק און פרייד, ווייל דאָס איז דער תמצית פון זיין זיין, און ער מוז סוף־כל־סוף איינזעהן, אַז אָנשטאָט גליק און פרייד וועבט ער נאָר שפּינוועבס אויף אַ קאַלטען, שוואַרצען, אונענדליכען אָבגרונט.

אומזיסט האָט דער פריי־דענקער טאָלסטאָי געזוכט אַן ענט־פער אויף די דאָזיגע פראַגען קודם כל ביי דער וויסענשאַפט און דער פילאָסאָפיע. די וויסענשאַפט האָט זיך מיט די פראַגען ניט אינטערעסירט און האָט על פּי איהר אייגענער טבע זיך מיט דעם ניט געקאָנט אינטערעסירען. אונטער געוויסע, שווער אויפצוהאַלטענדע אומשטענדען, לעבט מען, און אונטער אַלע אומ־שטענדען מוז מען שטאַרבען, — דאָס איז דער איינציגער תירוץ, וואָס די וויסענשאַפט קאָן געבען, — אַ תירוץ, וועלכען מען האָט אויך פריהער געוואוסט אָהן איהר. די פילאָסאָפיע ווידער, — דער־הויפּט די מעטאַפיזישע פילאָסאָפיע, — האָט זיך, ווי אַ אידיש ווער־טעל זאָגט, „געטרייסט מיט חלשות". עס איז דאָ אַ גרויסער וועלט־שכל און אונזער שכל איז ניט מעהר ווי אַ טייל פון איהם. דעם מענשליכען שכל דוכט זיך נאָר, אַז ער שטרעבט צו זיין אייגע־נעם גליק, אין אמת'ען ווערען די רעזולטאַטען פון אַלע אָט די איינצעלנע שטרעבונגען, די פּראָדוקטען פון דעם מענשענ'ס גע־דאַנק און פון זיינע מעשים, ערגעץ־וואו צונויפגעפלאָכטען אין אַ גרויסען שכל'דיגען געפלעכט, וואָס רופט זיך „וועלט־פּראָגרעס". צוליעב דעם דאָזיגען וועלט־פּראָגרעס לעבט מען, און דער אייגע־נער גליק — איז אַ גלייכגילטיגע זאַך. דאָס איז אַ „טרייסט מיט

חלשות" דערפאַר, ווייל וואָס האָב „א י ך" דערפון, וואָס ערגעץ־וואו פלעכט זיך אַ שכל'דיג געפלעכט? און ניט נאָר א י ך: וואָס האָט ו ו ע ר ע ם א י ז ד ע ר פ ו ן? קאָן דאָס שכל'דיגע געפלעכט פערשטעהן און פיהלען און ליעבען זיך אַליין? און אפילו אז יע, — הערט דען מ י י ן לעבען, ווען איך בעטראַכט איהם פאַר זיך מיט זיין טראַגישען סוף, דערפון אויף צו זיין אַ ווילדע נאַרישקייט? און די מיליאָנען און מיליאָנען אַנדערע לע־בעדיגע, שכל'דיגע מענשען, וואָס יאָגען זיך נאָך גליק און דער־לויפען אַלע צו דעם זעלביגען שווארצען אָבגרונד, — הערט דען דורך דעם זייער לעבען אויף צו זיין אַ שפיעל פון אַ קאַץ מיט אַ מויז, וואו די אָרימע מויז מ ו ז איינגעשלונגען ווערען פון דער קאַץ? קאָן אַ שכל'דיגע גייסטיגע וועלט פון דעם מענשליכען פראָ־גרעס געפלאָכטען ווערען פון מיליאָנען און מיליארדען ווילדע נאַ־רישקייטען?

אין זיין פערצווייפלונג האָט טאָלסטאָי פערלאָזען וויסענ־שאַפט און פילאָסאָפיע און האָט בעשלאָסען צו געהן פרעגען זיין פרעג ביי יענע מיליאָנען און מיליאָנען שכל'דיגע מענשען, וואָס האָבען אין הונדערטער און הונדערטער דורות געבויט דאָס מענש־ליכע לעבען און וואָס האָבען זייערע געדאַנקען אויסגעקריסטאַ־ליזירט אין די פאָרמען פון פערשיידענע רעליגיעזע גלויבענס. וואָס ענטפערט אויף דער דאָזיגער פראַגע די רעליגיאָן? ערנסט האָט ער געשטודירט דעם רעליגיעזען געדאַנק, ערנסט געקוקט אין אויג דער מעגליכקייט, טאָמער איז אפשר דאָ אַ גאָט אויף דער וועלט, טאָמער איז גאָט דער אַבסאָלוטער שכל און טאָמער איז גאָט דאָ ערגעץ־וואו אויך אין אונזער ברוסט. ער האָט ערנסט זיך צוגע־הערט צו דעם אָבקלאַנג, וואָס אַזאַ געדאַנק רופט אַרויס אין זיין אייגענער נשמה... ווי נעהמט די נשמה אויף אַזאַ געדאַנק? און דאָ האָט טאָלסטאָי, זיך איינהערענדיג אין די שטים פון דער נשמה, בעמערקט זעהר אַ וויכטיגע זאַך: פ ר י י ד א ו ן ג ל י ק א י ז ג ע ו ו ע ן ד ע ר א ב ק ל א נ ג, מיט וועלכען די נשמה זיינע האָט געענטפערט אויף די מ ע ג ל י כ ק י י ט פון גאָט אין דער וועלט און אין דער אייגענער ברוסט.

דער פינסטערער אָבגרונד פון טויט פלעגט אין אַזעלכע מאָ־

מענטען פערשװינדען. העל און ליכטיג פלעגט װיעדער אָנהױבען שײנען די זון, פאַרביג איז װיעדער געװאָרען די װעלט... איז דאָס ניט אפשר די שטים פון גאָט אין זײן ברוסט? — האָט זיך טאָלסטאָי געפרעגט. — די שטים פון דער געטליכער קראַפט, װאָס איז געלעגען פערבאָרגען טיעף אין זײן נשמה און װאָס ציטערט איצטער אױף פון פרײד, װען זי בעמערקט, אז מען דערנעהנטערט זיך צו איהר, אז מען בענקט נאָך איהר און מען רופט זי?... „אַך, גאָט איז נאָר א חלום!" — פלעגט װיעדער ענטפערען דער שכל — און די פרײדיגע שטים אין דער ברוסט פלעגט װיעדער װערען פערשטומט, און די זון פערלאָשען, די פאַרבען — פערװועלקט, און װיעדער פלעגט פאַר די אױגען אױסװאַקסען די שװאַרצע אימה פון טױט.

און נאָך א מאָל, האַלב אונבעװאוסט, װי אין א טרױם, װען מען טרױמט פון אונמעגליכע זאַכען, פלעגט דורכפליהען בײ טאָלסטאָי די ציטעריגע האָפנונג: און אפשר יאָ? און באַלד האָט װיעדער אָנגעהױבען קלינגען א קלאַנג פון גליק און פרײד אין דער נשמה, װיעדער פון די טיעפסטע פערבאָרגעניסען — א זיסער רופען צו זיך און — װיעדער — העלער ליכטיגער טאָג!

און װיעדער ספיקות, װיעדער די שװאַרצע אימה פון טױט!

אזױ גריבלענדיג זיך אין דעם אײביגען פּראָבלעם, — שטודירענדיג די הײליגע ביכער, בעטראַכטענדיג דאָס לעבען פון די פשוט'ע, גאָט־גלױביגע מענשען, אױספאָרשענדיג די אײגענע נשמה, װאו קײן זאַך האָט זיך ניט געקאָנט בעהאַלטען פון זײן העל־זעענדען בליק, אַרומגעשלײדערט פון האָפענונג צו צװײפעל און פון צװײפעל צו האָפענונג, איז טאָלסטאָי ענדליך געקומען צו יענעם רעזולטאַט, װאָס האָט איהם צוריק אַרױפגעפיהרט אױף די ליכטיגע װעלט.

איך מוז מיך דאָ מיט אן אמת'ען עגמת־נפש אָבזאָגען פון דעם פערגניגען אױסצומאָלען פאַר אײך די אײנצעלנע לאָגישע און פּסיכאָלאָגישע מאָמענטען, װאָס האָבען איהם געפיהרט צו דעם גרונד־געדאַנק פון זײן שעהנער און אָריגינעלער מיסטישער װעלט־אנשױאונג. קורץ: עס איז פאַר איהם געװאָרען קלאָהר, אז גאָט, שכל, אונשטערבליכקײט און פרײד — זענען אײן און דיעזעלביגע

זאַך. יע, פרייד און גליק איז אַקוראַט אַזאַ נויטווענדיגער אטרי־בוט פון גאָט, ווי זיין מאַכט אָדער זיין שכל. גליק איז דעריבער ניט קיין דמיון אין דעם מענשען׳ס נשמה. עס איז, ווי גאָט און דער שכל, — דער תוך, דער תמצית פון דער גאַנצער וועלט. מען דאַרף נאָר אויסגעפינען אין זיך יענעם צושטאַנד פון דער נשמה, ווען זי איז אין גאַנצען צונויפגעגאָסען מיט גאָט און יעמאָלט ווערט זי ממילא צונויפגעגאָסען מיט דעם אייביגען קוואַל פון פרייד. אַזאַ צושטאַנד איז דאָ אין דער מענשליכער נשמה און יעדער מענש קאָן איהם אויסגעפינען ביי זיך: דאָס איז דאָס געפיהל פון ליעבע צו דעם אַנדערען, צו דער גאַנצער מענשהייט, צו דער גאַנצער וועלט; יענער געפיהל פון געטליכער ליעבע, אין וועמעס פלאַמען דער געדאַנק פון טויט ווערט פערברענט, ווי אַ שטרויעלע אויף אַ פלאַקער. די געטליכע ליעבע קאָן זיך אויס־דריקען נאָר אין קרבנות און פרייוויליגע יסורים צוליעב דעם אַנ־דערן — און וואָס שטאַרקער די יסורים, אַלץ שטאַרקער די ליעבע. מיר האָבען אַ לעבען פול מיט רייכקייטען: געזונט און קראַפט, און טאַלאַנט, און שכל, און פאָעטישע פאַנטאַזיע, און וויסענשאַפט און קונסט. אָבער די אַלע רייכקייטען זענען אונז געגעבען, כדי מיר זאָלען קאָנען אין יעדער רגע, אין ליעבע צו דעם אַנדערן, מקריב זיין זיי צוליב דעם אַנדערן, און וואָס מעהר קרבנות מיר ברענגען, אַלץ שטאַרקער ווערט דער פלאַקער פון געטליכער ליעבע, אַלץ העל־לער און טיעפער די פרייד, — ביז זי נעהמט אַרום אונזער גאַנצע נשמה, ביז פאַר איהר איז שוין רייף געוואָרען די צייט פון דעם העכסטען תענוג, וואָס ליעגט נאָך פערבאָרגען פון איהר און וואַרט אויף איהר: די מסירת נפש, ווען די ליעבע וואַרפט אַריין אין דעם פייער דאָס טהייערסטע, וואָס זי פערמאָגט — דאָס לע־בען... הויך און פריידיג לאָדערן יעמאָלט אויף די פלאַמען צום הימעל...

גאָט, שכל, לעבענס־רייכטהום, ליעבע צו דעם אַנדערן, יסורים, פרייד, — דאָס איז די איין־איינציגע האַרמאָניע, וועלכע טאָלסטאָי האָט אַרויסגעהערט פון דעם גאַנצען וועלט־פּראָצעס און פון דעם מענשליכען לעבען, און איהם האָט זיך געדוכט, אַז די מענשהייט האָט שוין לאַנג געהערט דעם דאָזיגען שיר, אין וועלכען די געט־

ליבע ליעבע גיסט זיך צונויף מיט איהר מקור — מיט גאָט. דער שיר — מיינט טאָלסטאָי — לעבט אין יעדער רעליגיע און האָט שוין לאַנג געפונען זיין אויסדרוק אין דעם אידישען „ואהבת לרעך כמוך“, ווי אויך אין דעם קריסטליכען געדאנק, אז גאָט איז די ליעבע. נאָהענט צו דעם דאָזיגען וועלט־געדאנק זענען געקומען אויך די פילאָסאָפען, וואָס האָבען געלערענט, ווי קאַנט, אז אין אונזער ברוסט איז פערבאָרגען א מיסטישע שטים, א „קאטעגאָ־רישער אימפעראטיוו“, וואָס בעפעהלט אונז צו זוכען דאָס גוטס און צו פערמיידען דאָס בייז.

און אויף אזא'ן אופן האָט טאָלסטאָי געמיינט, אז ער האָט נאר ווידער געפונען דאָס, וואס די מענשהייט האָט שוין לאנג ביז איהם געוואוסט.

איז דאָס אמת, וואָס טאָלסטאָי האָט געמיינט וועגען זיך, אז ער איז נאָר א פירוש אויף קריסטענטהום און קאַנט?

אי יע, אי ניין! ס'איז אמת, אז טאָלסטאָי קומט צו דעמ־זעלביגען רעזולטאט, וואָס ליעגט אויסגעדריקט אין דעם אידיש־קריסטליכען „ואהבת“ און אין די מאָראלישע פאָדערונגען פון די פילאָסאָפען. אָבער עס איז פאָרט א גרויסע נפקא מיניה צווישען זיי און טאָלסטאָי. די רעליגיאָן קומט צום מענשען און שלאָגט איהם פאָר א פיין שטיקעל געשעפט אין דעם נאָמען פון דעם רבונו־של־עולם. ס'איז א פשוט'ער מסחר. קויף דיר דורך מעשים טובים, דורך ליעבע צום צווייטען, דורך געבראָטענע לײדען א הימ־לישען נחת־רוח. די „ליעבע צום צווייטען“, קאָן זיין, קעהרט דיר פון דער נשמה, אָבער פאר איהר בעקומסט דו אַן אנדער זאך, שוין א גוטע און געשמאקע: א גן־עדן אויף דער וועלט אָדער יענער וועלט, א מאטעריעלען אָדער גייסטיגען. די פילאָסאָפישע מאָראל, אין איהר שטרענגסטער פאָרם ביי קאַנט'ען, איז שוין, אמת, ניט קיין מסחר. זי זאָגט גאָרנישט ניט צו דעם מענשען ניט אויף דער וועלט, ניט אויף יענער. — „דו „זאָלסט“ טהאָן אזוינס און אזוינס, ווייל דאָס פאָדערט פון דיר דיין אייגענער אינוועניגסטער מענשליכער שכל. אָבער דערפאר איז דאָ די פארשטעלונג פון פרייד און גליק אין גאנצען אראָבגעוואָרפען פון חשבון.

גאנץ אנדערש טאָלסטאָי. עס איז, ווי ער וואָלט קומען צו

אונז און געזאָגט: ברודערל! דיין נשמה לעכצט נאָך גליק און פרייד. דו ווייסט אבער ניט, וואו צו זוכען דאס און ווי דאָס צו דערגרייכען. געזונט און רייכקייט און בילדונג און קונסט און דאָס גאַנצע לעבען, וואָס דו מיינסט, אַז אין זיי ליעגט דאָס גליק, זענען ניט מעהר ווי מיטלען צום גליק, — מען דאַרף נאָר וויסען ווי זיי צו געברויכען. ס'איז אַקוראַט ווי מיט דעם געלד. שטעל זיך פאָר אַ רייכען קמצן, וואָס האָט אָנגעקליעבען קאַסטענס מיט גאָלד, און צום סוף פאַר'ן טויט זעהט ער איין, אַז ער האָט פערבראַכט זיין לעבען אין גאָרנישט מיט גאָרנישט. וואו איז געלעגען זיין פעהלער? זיין טעות איז געווען אין דעם, וואָס ער האָט ניט איינגעזעהן, אַז דעם נחת, וואָס גאָלד קאָן איינעם געבען, בעקומט מען ערשט יעמאָלט, ווען מען גיט אויס דאָס געלד. די איי־גענע זאַך איז אויך אָבער מיט אַלע אַנדערע גיטער פון דעם לעבען און מיט דעם לעבען גופא. די פרייד, וואָס זיי קאָנען ברענגען, ליעגט ניט אין זיי, נאָר אין דעם וואָס מען גיט זיי אויס פאַר אַן אַנדערן. האָסטו אַלע גיטער פון דער וועלט, — מאַטעריעלע און גייסטיגע, געקליבען נאָר פאַר זיך, פאַר דיין אייגענעם נחת, האָסטו יעמאָלט געמאַכט דעמזעלביגען גרייז, וואָס דער קמצן מאַכט מיט זיינע גילדערנע דוקאַטען. האָסטו אָבער אַלץ וואָס דו פערמאָגסט, — דיין געלד און דיין צייט, דיין קראַפט און דיין וויסען, דיין געפיהל און דיין שכל, — תמיד געשטרעבט אויסצו־געבען פאַר דעם אַנדערן, אויסצוגעהן אין ליעבע צו איהם, — ערשט יעמאָלט האָסטו באמת פערזוכט דעם טעם פון געטליכען גליק. און וואָס מעהר דו גיסט אויס, וואָס שטאַרקער דיין ליעבע, וואָס ברענענדיגער דיין צער, — אַלץ צופריעדענער איז דיין שכל, אַלץ גרעסער דיין פרייד, אַלץ לעבעדיגער רעדט אין דיר די שטים פון גאָט, — ווייל גאָט, שכל, פרייד, ליעבע און יסורים של אהבה זענען איין און דיעזעלביגע זאַך.

טאָלסטאָי'ס „ואהבת" איז דעריבער ניט קיין מסחר מיט גאָט, אויך ניט קיין דעספּאָטישער בעפעהל פון דעם מענשליכען געוויסען, נאָר אַ נאַטירליכער שטרעבען פון דער נשמה צו די קוואַ־לען פון דער אייביגער פרייד.

און אויף אַזאַ'ן אופן ווערט קלאָהר פערענטפערט די פראַגע

וועגן דעם „העכסטען גוט“ און עם פערשווינדט אויף די סתירה, וואָס האָט טאָלסטאָי׳ען בעזונדערס געפּלאָגט: ווי אַזוי דער שכל, וואָס יאָגט זיך נאָך גליק, צושטערט אין זיין קריטיק אַלע מעגליכ־קייטען פון גליק: דער שכל פערוואַרפט נאָר דעם „דמיון“ פון גליק, די גילדערנע דוקאַטען פון דעם קמצן, כדי צו דערגרייכען צו דעם אמת׳ען קוואַל פון גליק: יסורים של אהבה, רחמנות און ליעבע צו דעם צווייטען.

איך וויל ניט זאָגען, אַז אומעטום רעדט טאָלסטאָי די דאָזיגע קלאָהרע רייד. איך האָב שוין פריהער בעמערקט, אַז מען מוז אָנ־שטרענגען אַלע מוסקעלן פון דעם געדאַנק, ביז מען דערגרייכט צו דער לעצטער טיעף פון זיין מיסטישער וועלט־אַנשויאונג. אָבער נאָר ווען מען דערגרייכט צו איהר, ווערט איינעם קלאָהר די איינ־הייטליכע נשמה פון זיין דענקען און פיהלען און עס ווערען בע־לויכטען און פערענטפערען די פיעלפאַכע ווידערשפּרוכען, וואָס מען האָט ענטדעקט אין זיין סיסטעם.

דערהויפּט ווערט אונז דערקלעהרט זיינע ווידערשפּרוכען בנוגע צו „ציוויליזאַציאָן“, „קולטור“, „פּראָגרעס“, „קונסט“, „ווי־סענשאַפט“ און די אַלע גרויסע נעמען, וואָס זענען אַזוי טהייער פאַר דעם אויפגעקלעהרטען דור און וועלכע טאָלסטאָי פלעגט באַלד בע־גיסען מיט שפּאָט און גאַל, באַלד ווידער נעהמען זיי אין שוץ. טאָלסטאָי האָט לויט דער אינערליכסטער לאָגיק פון זיין געדאַנק, קיינמאָל ניט געלייקענט זיי אין גאַנצען. זיי זענען פאַר איהם מיטלען און ער נעהמט זיי אָן אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל זיי זענען מיטלען, אויף וויפיעל זיי פערשפּרייטען די געטליכע ליעבע צווישען מענש און מענש, אויף וויפיעל זיי העלפען אונז אין דער מסירת נפש פאַר דעם אַנדערן.

ווי די מעשה איז, טאָלסטאָי׳ס „יושר“ ליעגט אויף יענער ליניע, וואָס האָט זיך אַנגעהויבען מיט דעם אידישען „ואהבת“ און וואָס האָט ארויסגעבראַכט די ריינע מאָראַלישע לעהרע פון ישו, דעם קריסט. אַ פאָלשטענדיגער היפּך צו איהם, — אַזוי, וועניג־סטענס, דוכט זיך אויס, — איז דער „יושר“ פון פריעדריך ניעטצשע.

אויב טאָלסטאָי איז דער קריסט און איז געווען צופריעדען, וואָס זיינע געדאַנקען שטימען צונויף מיט דעם ריינעם, ריכטיג־

פערשטאַנענעם קריסטענטהום, — האָט ניעטצשע זיך גרויס גע־האַלטען מיט דעם נאָמען „א נ ט י ־ ק ר י ס ט" און האָט מיט אַ כיון געזוכט אומצודרעהען קאַפּויר אַלץ, וואָס איז פערבונדען מיט די קריסטליכע אידעאַלען. אויב טאָלסטאָי איז דער „יוצר טוב", איז ניעטצשע די פערקערפּערונג פון דעם „יוצר הרע". אויב טאָל־סטאָי און קריסטענטהום לערנען אונז — פערגעסען אויף דעם איי־גענעם „איך" און לעבען צוליעב די אַנדערע, פאָדערט פון אונז ניעטצשע, מיר זאָלען גאָר ניט קוקען אויף די אַנדערע און לעבען נאָר צוליעב „זיך".

די „אַנדערע", לערנט ניעטצשע, זענען נאָר דאָ, כדי מיר זאָ־לען קאָנען טרעטען אויף זיי, קאָנען זיי אויסנוצען צוליעב דער אייגענער בעפריעדיגונג, צוליעב דער אייגענער ענטוויקעלונג און מאַכט. קיין ערגסטע זאַך קאָן ניט פּאַסירען מיט דעם מענשען, ווי ווען ער הערט זיך צו צו די אַלע פּראַזען פון דער רעליגיאָן און דער מאָראַל, צו די אַלע שווינדעל־רייד וועגען „גוט" און „שלעכט", „ליעבע צו דעם צווייטען" און מסירת נפש. דאָס זענען אַלץ צוויי־בער־ווערטלעך, מיט וועלכע מען וויל פער'כשופ'ען „מיין" מאַכט, אָבשוואַכען „מיין" ווילען, פערצאַמען מיר „מיין" וועג, — צויבער־ווערטלעך, אויסגעטראַכט פון שוואַכע און געטראָטענע, כדי אָבצו־שרעקען דעם שטאַרקען, דעם בעפעהלער, דעם וואָס טרעט. דאָס קריסטענטהום מיט דעם גאַנצען ליעבע־געצימבעל איז ניט מעהר ווי אַ „שקלאַווען־מאָראַל", וואָס וויל איינפּענטען די מאַכט פון די הערשער. ס'איז אַ חדוש, וואָס די שטאַרקע האָבען ניט איינגע־זעהן דעם שווינדעל; וואָס שמשון הגבור האָט זיך געלאָזט בינדען פון דער צולאָזענער דלילה. אָבער די אמת'ע ש מ ש ו ן 'ס זענען קיינמאָל ניט געבליבען געפאַנגען אין דלילה'ס נעצען. די געשיכטע דערצעהלט אונז פון קראַפט־נאַטורען, וואָס האָבען אַוועקגעוואָרפען הינטער'ן רוקען די אַלע מאָראַלישע זיס־זויערע פּרעדיגטען און האָ־בען מיט פרישען מוטה און פריידיגען אויסגעשריי זיך אַ לאָז גע־טהאָן אין לעבען, גענומען פון איהם אַלץ, וואָס זיי האָבען געוואָלט און געקאָנט, און אריינגעטראָטען אין שטויב אַלץ, וואָס עס האָט זיך זיי געשטעלט אַנטקעגען. „גזלנים, מערדער און טיראַנען" ווע־רען זיי אָנגערופען פון די מענשען. „אויבער־מענשען!" — רופט

זיי ניעטצשע. אויבער־מענשען, דאָס הייסט א העכערער טיפּ פון דעם מין מענש, וואָס האָט זיך ארויסגעריסען פון דער מענשהייט, ווי דער מענש האָט זיך ארויסגעריסען פון דער חיה, און וואָס האָט געקוקט אויף אַלע אַנדערע מענשען, ווי דער מענש קוקט אויף אָקסען און שעפּסען.

און אַזוי רעדט צו אונז ניעטצשע'ס „יוצר הרע" :

זיי דו אַזאַ „אויבער־מענש", רייס זיך ארויס פון דעם מאָראַלישען גדר, שטעל זיך פון יענער זייט „גוט" און „שלעכט". לאָז דיך ניט פערפיהרען פון טהעאָריען און פרעדיגטען. קיין גאָט האָט ניט אַנטפּלעקט דעם מענשען דעם אמת און דעם יושר און קיין מענשליכער שכל קאָן ניט ארויסברענגען קיין אייביגע אמת'ען און אייביגע גרענעצען פאַר אונזערע מעשים. „ניכטס איסט וואהר, אַללעס איסט ערלאובט" („קיין זאַך איז ניט אמת, מעגען — מאָג מען אַלץ"). שטרעב צו דיין אייגענער מאַכט, צו דיין אייגענער בעפריעדיגונג און היט זיך פאַר דעם גרעסטען אומגליק, וואָס דיך קאָן בעפאַלען. עס קאָנען קומען אויף דיר מאָמענטען פון שוואַכקייט, פון ליעבע צו דעם אַנדערן, פון רחמנות צו איהם, און זיי וועלען פּאַראַליזירען דיין מאַכט, אָבהאַלטען דיין אַדלער־פליה און אראָבציהען דיך צו דער גרויסער מאַסע פון אָקסען, שעפּסען, מאַלפּעס און מענשען. בעסער טהו זיי אַלע בייז, עהדער גוטס, אויב זייערע ליידען מאַכען ווייך דיין געמיטה.

„א גזלנ'ישע האַרץ", טראַכטען געוויס איינִיגע פון אייך און א שוידער געהט דורך איבער זייערע לייבער. איך וויל זיי אָבער אביסעל בערוהיגען. איך וויל זיי דערמאָהנען אַן דאָס דייטשע ווערטעל, אַז „קיין זאַך ווערט ניט געגעסען אַזוי הייס, ווי זי ווערט געקאָכט". אויך ניעטצשע'ס „גזלנ'ישע רייד" בעקומען א גאַנץ אַנדער זין, ווען מען טראַכט זיך טיעפער אריין אין זיין געדאַנק.

שוין אין איינעם פון זיינע פּריוואַטע בריעף, וואָס זענען ערשיענען נאָך זיין טויט, דערצעהלט ניעטצשע זיינעם א פריינד, אַז ער ערלויבט זיך דערפאַר אַזוי שטאַרק צו טרייסלען אונזער גאַנצע מאָראַל, ווייל די דאָזיגע מאָראַל איז שוין אריינגעגאַנגען אין אונזער פלייש און בלוט, שוין געוואָרען אַן אינסטינקט אין אונז און קיין טהעאָרעטישער טרייסלען וועט ניט זיין ביכולת פאַ־

נאַנדערצושאָקלען זיי אין דעם לעבען. אין דער שפּעטערער צייט אָבער האָט ער הפּנים אַליין פאַרשטאַנען, אַז די דאָזיגע מאָראַל איז נאָך ווייט צו זיין אַן אינסטינקט אין דעם מענשען און אַז ניעדריגערע ברואים, עהדער דער „מענש", קאָנען זיינע געדאַנקען אויסטייטשען שוין אויף אַ צו פּשוט'ען אופן. ער זעהט איין, זאָגט ער, אַז ער מוז „אַרומצאָמען זיינע געדאַנקען, ווייל אַז ניט, קאָנען חזירים אַריינרייסען זיך אין זיי".

פאַר „חזירים" האָט ניעטצשע ניט געשריעבען, און חזירים האָבען באמת ניט וואָס צו זוכען אין זיין גאָרטען...

דער צאַם אַרום זיינע געדאַנקען ליעגט אין דעם גרונד־געדאַנק גופא פון „לעבען צוליעב זיך". מען דאַרף נאָר פאַרשטעהן, וואָס און וועמען מיינט ניעטצשע, ווען ער רעדט וועגען דעם „זיך". מיינט ער דערמיט, אפשר, די תאוות און בעדערפעניסען פון דעם גוף: דאָס עסען, טרינקען, שלאָפען און דאָס „וואויל־בעקומען"? אָבער אין די זאַכען און אין אַלע אַנדערע פּרטים פון דעם טאָג־טעגליכען לעבען איז קיין מענש ניט קיין „איך"; אין זיי האָבען אַלע יונים דעמזעלביגען פּנים. די טאָג־טעגליכע בעדערפעניסען זענען עס, וואָס מאַכען אַלע מענשען צו איין גרויסע סטאַדע, פון וועלכער עס דאַרף זיך אַרויסרייסען דער „אויבער־מענש" און אי־בער וועלכער ער דאַרף זיך אַוועקשטעלען. מיט וואָס ווערט דער אויבער־מענש אָבגעשיידט פון דעם מענשען? מיט דעם, וואָס אַ חוץ די אַלע טאָג־טעגליכע „מענשליכע" „צופיעל־מענשליכע" נויי־טען, אַנשויאונגען און געפיהלען, בּרענט אין איהם אין דער ברוסט אַ שטרעבען — פאַנאַנדערצורייסען די ענגע גרענעצען פון דעם וואָכעדיגען זיין און אַרויסרייסען זיך ערגעץ וואו אין דער הויך, אין דער גרויס, אין טיעף. ניט אַלע מאָל מוז איהם זיין קלאָהר, וואָס עס ברויזט אַזוינס אין זיין האַרצען. ס'איז אַן „ע פּ ע ס", וואָס ער האָט נאָך קיין מאָל ניט געזעהן אין לעבען, וואָס קוואַלט אין איהם אינוועניג אָן, וואָס זיצט אין איהם ווי אַ „דבוק" און מאָלט איהם אויס אין כח־הדמיון ווייטע און ברייטע, ווען אפילו ניט אַלע מאָל קלאָהרע, האָריזאָנטען, און וואָס די אַרומיגע „סטאַ־דע" קען בשום אופן ניט פאַרשטעהן. קורץ, עס איז דאָס, וואָס טרייבט דעם מענשען אַרויסצוברענגען נאָך ניט געוועזענע זאַכען

אין דער וועלט, וואָס מאַכט דעם מענשען פאר א „זשעניע", פאר א „גדול" — אין דעם אמת'ען זינען פון דעם וואָרט. נאָר דער, וואָס האָט אין זיך יענע אינוועניגסטע, איינגעבוירענע „גדלות", האָט ניט נאָר אַן „איך", ווי אַלע אַנדערע בשר ודם'ס, נאָר אַן אייגענעם „זעלבסט", וואָס שיידט איהם אָב, דעם „איינעם" פון די „פיעלע אַל־צו־פיעלע". דורך דעם „זעלבסט", וואָס אין איהם, ווערט ער אַן „אויבער־מענש" און נאָר צוליעב יע־נעם „זעלבסט" זאָל ער לעבען.

פון וואַנען נעהמט זיך אין דעם מענשען יענער דבוק? — ניעטצשע מיינט, אַז דאָס קומט פון דער גרויסער וועלט־ענט־וויקעלונג. די מעטאַפיזישע קראַפט, וואָס הערשט אומעדום אין דער וועלט, וואָס בעשאַפט אַליין אַלע פאָרמען פון דעם וועלט־ליבען זיין, איז, לויט ניעטצשע, אַ שטאַרקער ברענענדיגער ווילען צו מאַכט. דאָס האָט ער, דער ווילען צו מאַכט, אַרויסגערופען אַלע העכערע און העכערע פאָרמען, וואָס געוועלטיגען איבער די ניעדעריגערע. און די וואָס זענען היינט די הערשער, וועלען זיין אין דעם היסטאָרישען מאָרגען די בעהערשטע, ווען פון זיי גופא וועט זיך אַרויסוויקלען אַ העכערער טיפּ. אַקוראַט ווי דער מענש האָט זיך אַרויסגעוויקעלט פון דער מאַלפּע, אַזוי וועט זיך דער „אויבער־מענש" אַרויסוויקלען פון דעם „מענשען" און וועט געוועל־טיגען איבער איהם. די „זשעניען" אויף אַלע פעלדער פון דער מענשליכער קולטור זענען דאָס די אַנזאָגער, די פאָרלויפער פון דעם „אויבער־מענשען". אין זיי לעבט די פאָרשטעלונג פון אַ העכערען, בעסערען זיין, און געטריעבען פון יענער פאָרשטעלונג, צורייסען זיי אַלע קייטען, צוואוואַרפען אַלע צאַמען, צונעהמען אַלע יסודות פון יענער עקזיסטענץ, וואָס די מאַסען האָבען אויפגעבויט פאַר זיך. זיי זענען די העלדען, דאָס ציעל פון דעם גאַנצען אַל־וועלטליכען זיין. אָבער וויפיעל מוז דער העלד אויסשטעהן אין זיין לעבען! וויפיעל יסורים פון די אַרומיגע און — נאָך מעהר — וויפיעל אונצופריעדענקייט מיט זיך אַליין, וויפיעל חבלי־לידה, אמת'ע געבורטס־וועהען פון דעם נייען געדאַנק, וועלכען ער טראָגט אין זיך! דער אמת'ער „אויבער־מענש", וועלכען ניעטצשע האָט אין זינען, האָט אַ סך מעהר יסורים איידער פערגעניגען. אָבער

אין די יסורים, אין זיין טראַגישען ראַנגלען זיך מיט זיך און דער וועלט, ליעגט דער גאַנצער זין פון זיין זיין, ווייל נאָר אין דעם „איבער־מענשליכען" אָנשטרענגען פון אַלע אינוועניגסטע כחות, אין דער משונה׳דיגער אומרוה, וואָס הערשט אין דער ברוסט, אין דעם געוואַלטיגען רייסען זיך אַרויס פון דעם פערגליווערטען „היינט" ווערט געבוירען דער גרויסער „מאָרגען", וואָס הויבט אויף די גאַנצע וועלט־שעפּפונג אויף אַ העכערע מדרגה.

איהר זעהט: ס׳איז ניט קיין לייכטע זאַך — לעבען צוליעב דעם אייגענעם „זעלבסט". און ניט קיין „זיסע קאַווע מיט פּוטער־פּלעצלעך" מאָלט ניעטצשע אויס פאַר דעם „אויבער־מענשען". צו קאַמפּף און ליידען רופט איהר איהם, צו ליידען — ליידען אָהן אַ שיעור... ניעטצשע, דער פּרעדיגער פון עגאָאיזם, איז בשום אופן ניט דער נביא פון יענער ליעבע צו זיך, וואָס יאָגט זיך נאָך תענוג פון דעם אייגענעם גוף, אָדער אפילו נאָך גייסטיגע תענוגים פאַר דער נשמה. דער „אויבער־מענש" טראַכט ניט וועגען זיין „איך" און וועגען תענוגים, ווייל יעדער תענוג איז אַ בעפריעדיגונג, אַ רוה, אַ דערגרייכטער ציעל, אַן אָבשטעל אין דער ענטוויקעלונג, בעת דער זעלבסט פון „אויבער־מענשען" איז דורכאויס אומרוה, אין גאַנצען אַן אָנגעשטרענגטער שטרעבען צו עפּעס אַ גרויסע זאַך אין קונסט אָדער וויסענשאַפט, אָדער פילאָסאָפיע אָדער עפענטליכען לעבען, וואָס קאָן קיינמאָל ניט פערווירקליכט ווערען אין איהר גאַנצקייט. די איינציגע טרייסט, וואָס דער אויבער־מענש האָט, איז — וואָס די טיעפע ליעבע און ליידענשאַפט צו דער גרויסער זאַך, מאַכט אין איהם פערשטומען אַלע דאגות און צרות, אַלע פריידען און הנאות פון דעם אייגענעם „איך". בלייבען בלייבט איהם נאָר — די שעהנקייט פון דעם טראַגי־שען לעבען.

איהר זעהט: אויף דעם גרונד פון ניעטצשע׳ס געדאַנק בעגעגענען מיר זיך ווידער מיט „יסורים של אהבה", ווי ביי טאָל־סטאָי׳ען. דאָרטען — ביי טאָלסטאָי׳ען — ליידען און קרבנות אויס ליעבע צו דעם צווייטען; דאָ, ביי ניעטצשע׳ן — ליידען און קרבנות צוליעב אַ גרויסען ענין, וואָס האָט זיך צונויפגעגאָסען מיט

דער אייגענער נאַטור, מיט דעם אייגענעם „זעלבסט“; צוליעב אַ גרויסען און רייכען אינהאַלט, וואָס האַלט אין שטענדיגען אויפ־רודערן די מענשליכע נשמה. אוים ליעבע און ליידענשאַפט צוליעב דעם אינהאַלט ווערט מען — און מען זאל ווערען — ניט נאָר „אַ גזלן“ אויף זיך אַליין, נאָר אויך אַ „גזלן“ אויף דער גאַנצער מענש־הייט, וואָס וויל זיך שטעלען דעם „איבער־מענשען“ אין וועג.

דאָס איז ניעטצשע'ס „יושר“, דאָס „העכסטע גוט“, וואָס ער אַנטפּלעקט דעם מענשען.

נו — און ווי שטעלט זיך צו די אַלע פּראָבלעמען — אי צו טאָלסטאָי'ען, אי צו ניעטצשע'ן — דער דריטער דענקער, קאַרל מאַרקס?

קאַרל מאַרקס האָט ניט דערלעבט, ניט דעם טאָלסטאָיאַניזם, ניט דעם ניטשעאַניזם. ער איז געשטאָרבען, ווען פון זייערע ביי־דענס מאָראַלישע אַנשויאונגען האָט מען נאָך גאָר גישט ניט גע־הערט. אָבער זיינע געדאַנקען זענען געבליעבען לעבען, און זיי פלעכטען אריין אין דער ירושה פונ'ם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט אַ נייע שטים, וואָס וויל פערהילכען אי טאָלסטאָי'ם „אַלטרואיזם“, אי ניעטצשע'ם „עגאָאיזם“.

וואָס איז „גוט“? וואָס איז „שלעכט“? לעבען צוליעב דעם אַנדערן אָדער לעבען צוליעב דעם אייגענעם זעלבסט?ביידע דענ־קער — אי ניעטצשע, אי טאָלסטאָי — טרעטען אַרוים מיט אַב־סאָלוט זיכערע ענטפערם פאַר אַלע דורות און אַלע צייטען. וואָלט מאַרקס זיך צוגעהערט צו זייערע רייד, וואָלט ער געפונען, אַז זיי זענען ביידע אריינגעפאַלען אין אַ קינדיש־נאַאיווען טעות. זיי זוכען „דאָס העכסטע גוט“, צו וועלכען דער מענש זאָל שטרעבען, און זיי מיינען, אַז דער מענשליכער שכל קאָן אַרויסברענגען אַזאַ אייביגען אבסאָלוטען אידעאַל. דער מענשליכער שכל איז אָבער אין די ענינים פון „גוט“ און „שלעכט“, „יושר“ און „עולות“, „אייביגע אמת'ען“ און „הייליגע פּרינציפּען“ ניט קיין זעלבסט־בעשאַפענדע קראַפט, וואָס שעפּט פון זיך אַליין אַרוים דעם אינ־האַלט פון איהרע הייליגקייטען. דער וואָס שטודירט די ענטוויי־קעלונג פון דער מענשליכער געזעלשאַפט און טיעפט זיך אריין אין איהרע געזעצען, יענער קאָן אויפ'ן שטעל איינזעהן, אַז די מענש־

ליבע געדאַנקען וועגען אַזעלכע זאַכען, ווי מאָראַל און רעליגיאָן, זענען ניט מעהר, ווי שאָטענס, וואָס ווערען אַרויסגערופען דורך דעם ווירקליכען גאַנג פון דער עקאָנאָמישער ענטוויקלונג. וואָס פאַר א לעבען די געזעלשאַפט פיהרט, אַזא מאָראַל האָט זי. אויף וואָס פאַר אַן אופן זי קעמפפט מיט דער נאַטור פאַר די זינדיגע ערדישע גיטער, אַזא הימעל פון אידעאַלען בויט זי זיך איבער איהר קאָפּ. און אין יעדער געזעלשאַפט גופא איז דער מאָראַלישער אידעאַל פערשיידען, לויט יענעם עקאָנאָמישען קלאַס, וואָס ברענגט איהם אַרויס. די מאָראַל פון די שקלאַווען קאָן ניט זיין די מאָראַל פון די הארען; די אידעאַלען פון דעם פּראָלעטאַריער קאָנען ניט שטימען מיט די אידעאַלען פון די בעלי-בתים. נאָך מעהר! די גאַנצע איינטיילונג פון דער מענשליכער וועלט אין „אידעאַלען“ און „ווירקליכקייט“, אין מאָראַליש „גוט“ און מאָראַליש „שלעכט“ איז — לויט מארקס — ניט מעהר ווי אַן אָבשיין פון יענעם פאַקט, וואָס די געזעלשאַפט איז איינגעטיילט אין קלאַסען, וועלכע פיהרען איינער מיט דעם אַנדערען א ביטערען קאַמפּף.

וואָס פאַר א זין האָט עס דעריבער צו פרעגען: צו וועלכע „אידעאַלען“ זאָל דער מענש שטרעבען און וואָס איז „באמת“ גוט אָדער באמת „שלעכט“? די שטרעבונגען פון די גרויסע מאַסען ווערען דיקטירט פון זייער עקאָנאָמישער לאַגע, פון זייער דאגת-חיונה“, פון זייער קאַמפּף פאַר בעסערע לעבענס-בעדינגונגען, און די „אידעאַלען“ זייערע מוזען זיין צוגעפּאַסט צו יענער לאַגע און צו יענע דאגות. קיין אידעאַל, ווי שעהן ער זאָל ניט זיין אויסגעטראַכט פון דעם איינצעלנעם מענשען, — וואָס פאַר א „זשעני“ יענער מענש זאָל ניט זיין, — האָט סיי ווי סיי ניט קיין שאַנסען אָנצוצינדען די הערצער פון די גרויסע מאַסען, אויב ער קאָן ניט בעפריעדיגען די אויבען דערמאָהנטע בעדינגונגען, אויב ער איז ניט צוגעפּאַסט צו דער סאָציאַלער לאַגע פון געוויסע פאָלקס-שיכטען. און אויב ער דרינגט יע אריין אין די מוחות און די הערצער פון א גרויסען טייל פונ'ם פאָלק, איז דאָס ניט דערפאַר, ווייל אין איהם שטעקט אַן אַבסאָליוטער אמת, נאָר פּשוט דערפאַר, וואָס ער האָט צוגעטראָפען צו דער בעשטימטער עקאָנאָמישער לאַגע און צו גאַנץ בעשטימטע קלאַסען-אינטערעסען, וואָס זיינען אַרויסגעוואַקסען פון

יענער עקאָנאָמישער לאַגע. עס וועלען זיך איבערבייטען די עקאָ־נאָמישע אומשטענדען און מיט זיי וועלען זיך ממילא איבערבייטען די אינטערעסען און מיט די אינטערעסען — אויך דער אידעאַל.

אַנשטאָט צו ברעכען די מוחות אויף דער פראַגע, וואָס איז „באמת" גוט און וואָס איז „באמת" שלעכט, לאָמיר, זאָגט מארקס, בעסער אויסשטודירען דעם נאַטירליכען גאַנג פון דער געשיכטלי־כער ענטוויקעלונג, לאָמיר מיט דער הילף פון שטרענגע וויסענשאַפט־ליכע פאָרשונגען, זעהן, וואוהין טראָגט דער שטראָם פון דעם מענשליכען פראָגרעס, וועלען מיר יעמאָלט אויף זיכער וויסען, וועל־כע פאָרמען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען עס מוזען ארויסקומען פון די אייזערנע עקאָנאָמישע נויטווענדיגקייטען, וואָס הערשען איצט.

אזא וויסענשאַפטליכע ארבייט, מיינט מארקס, איז שוין גע־מאכט געוואָרען. א דאנק זיינע אייגענע פאָרשונגען ווייסען מיר, וואָס עס טהוט זיך אין דער איצטיגער געזעלשאַפט און וואָס עס מוז על פי נויטווענדיגקייט זיין דער רעזולטאַט פון דער איצטיגער ענט־וויקעלונג. עס שפּיעלט זיך איצטער אָב א ביטערער קאַמפּף צווישען דער בורזשואַזיע און דעם פּראָלעטאַריאַט. עס מוז קומען צו א צוזאַ־מענשטויס צווישען זיי און אויב דער דאָזיגער צונויפשטויס וועט זיך ניט ענדיגען מיט א קראַך פון דער גאַנצער מענשליכער קולטור, וועט יעמאָלט דער נצחון מוזען געהערען דעם פּראָלעטאַריאַט. דער פּראָלעטאַריאַט וועט אינגאַנצען איבערבייטען די יסודות פון דעם איצטיגען לעבען. אַנשטאָט דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט וועט איינגעפיהרט ווערען די סאָציאַליסטישע. פּריוואַט־אייגענטום און געזעץ, רעליגיאָן און פאַמיליע וועלען פערשווינדען און מיט זיי, ממילא, וועלען אויך פערשווינדען יענע „מאָראַלישע" אידעען, יענע געדאַנקען וועגען „גוט" און „שלעכט", „יושר" און „עולות", וואָס זיינען אויסגעוואַקסען אין דער צייט פון זייער הערשאַפט.

וועט אָנשטאָט דער אַלטער מאָראַל אויסוואַקסען א בעסערע, א שעהנערע? פון דעם ריין מאַרקסיסטישען שטאַנדפּונקט איז גאָר ניט שייך צו שטעלען אזעלכע פראַגען. דער מאַרקסיזם האַלט, אז „גוט" און „שלעכט", „בעסער" און „ערגער" זענען ניט מעהר ווי „שאָטענס", אָבשפּיעגלונגען פון געוויסע רעאַלע ערשיינונגען, וואָס

זענען פאַר זיך ניט „גוט" און ניט „שלעכט". אויב אין דער סאציאַ־ליסטישער געזעלשאַפט וועט אויסוואַקסען אַ מאָראַל, וועט זי געוויס פון שטאַנדפונקט פון יענער צייט, זיין די „בעסטע" און די „שעהנ־סטע". מיט אַ סך אַ גרעסערען רעכט מעג מען אוועקשטעלען די פראַ־גע: צי וועט בכלל אין דער סאציאַליסטישער געזעלשאַפט זיין פּלאַץ פאַר אַ וועלכער עס איז מאָראַל?

קאַרל מאַרקס האָט אַ לאַנגע צייט געגלויבט, אַז די גאַנצע מאָראַל, — אַלע איינס, אין וואָס עס זאָלען ניט בעשטעהן איהרע אידעאַלען, — וועט אָבשטאַרבען מיט דעם איצטיגען לעבען; אַז אין דער צוקונפט וועט די מאָראַל אַקוראַט אַזוי פערגעסען ווערען, ווי עס וועט ווערען פערגעסען די רעליגיאָן.

מאַרקס קאָן דעריבער צוגערעכענט ווערען צו די טהעאָרעטישע געגנער פון דער מאָראַל, — וועניגסטענס, דער מאַרקס פונ'ם „מאַניפעסט". מען דאַרף אָבער ניט מיינען, אַז ער איז געווען אַ געגנער פון „מאָראַל" אין דעם זעלביגען זין, ווי שטירנער בשעתו אָדער שפּעטער אין רוסלאַנד — טשערנישעווסקי, וואָס האָבען גע־וואָלט אוועגשטעלען אָנשטאָט דער מאָראַל און דער טוגענד — דעם „פערנינפטיגען אייגענעם אינטערעס", ווייל זיי האָבען געגלויבט, אַז אַזאַ פּרינציפּ קאָן אַ סך בעסער פיהרען צו אַ הומאַנישען לעבען אין דער געזעלשאַפט, איידער די „אָהנמעכטיגע" „טוגענד". קאַרל מאַרקס איז געווען גאַנץ ווייט פון די דאָזיגע שטירנער'שע געדאַנ־קען. די מאָראַל וועט פערשווינדען, זאָגט ער אינ'ם „מאַניפעסט", ווייל דער קלאַסען־קאַמפּף וועט פערשווינדען, ווי זי איז געבאָרען געוואָרען, דערפאַר, ווייל דער קלאַסען־קאַמפּף האָט זיך אריינגערי־סען אין לעבען. אין אָט דער בעמערקונג ברענגט מאַרקס ארויס אַ שעהנעם און טיעפען געדאַנק. אין דער קאָמוניסטישער געזעלשאַפט, וואו עס איז נאָך ניט געוועזען קיין קאַמפּף פון אינטערעסען, וואו אלע האָבען געלעבט ווי ברידער אין איין משפחה, האָט די העכסטע „טוגענד" געהערשט אין לעבען און דערפאַר האָט מען זיך וועגען איהר גאָר ניט געקימערט אין געדאַנק. עס איז ניט געווען קיין מעג־ליכקייט צו בעגעהן עולות, האָט מען דערפאַר ניט געדאַרפט איינטיי־לען די ערשיינונגען אין יושר'דיגע און ניט־יושר'דיגע. ערשט אַז עס האָט זיך אנגעהויבען אַ קלאַסען־קאַמפּף, געטריבען פון פערשיידענע

עקאָנאָמישע אינטערעסען, איז די נאַטירליכע עטיק פון דעם מענ־שען׳ס נאַטור פערטריבען געוואָרען פון לעבען — און די מאָראַל האָט אָנגעהויבען אַרומצוטראָגען זיך אין די מענשליכע מוחות. עס האָבען זיך בעוויזען „עולות" און דערמיט גופא די נויטווענדיגע איינטיילונג פון ערשיינונגען אין „גוט" און „שלעכט". אין דער צוקונפט אָבער, גלויבט מאַרקס, וועלען די עולות ווידער פערשווינ־דען פון דער מענשליכער געזעלשאַפט, ווייל עס וועט פאַר זיי קיין פּלאַץ ניט זיין אין לעבען, און ממילא וועט די „מאָראַל" ווידער פערשווינדען פון די מענשליכע מוחות.

א שעהנער און טיעפער געדאַנק, וואָס דערמאָהנט אַביסעל אָן דער ביבלישער דערצעהלונג וועגען דעם גן־עדן און דעם „עץ־הדעת". דאָרטען ווערט דער מענש אַרויסגעטריעבען פון גן־עדן, ווייל ער האָט פערזוכט פון דעם בוים, וואָס גיט מאָראַלישען וויסען וועגען „גוט" און „שלעכט". נאָך מאַרקס׳ געדאַנק איז דער מענש פריהער אַרויסגעטריעבען געוואָרען פון דעם אור־קאָמוניסטישען גן־עדן און דערפאַר האָט ער זיך פעראינטערעסירט מיט דער מאָראַלישער פרוכט. ער וועט ווידער פערגעסען אָן איהר, ווען ער וועט ווידער אריין אין גן־עדן. ביידע אָבער, סיי די ביבעל, סיי קאַרל מאַרקס, — האָבען, הפּנים, געגלויבט, אז צו א גן־עדן לעבען איז דער מאָראַלי־שער „עץ הדעת טוב ורע" א גאַנץ איבעריגע מעשה.

א שעהנער און טיעפער געדאַנק!

אָבער מאַרקס האָט, משמעות, אַליין שפּעטער איינגעזעהן, אז ער קוקט שוין צו אָפּטימיסטיש אויף די מענשליכע נאַטור.

אין איינעם מיט ענגעלס׳ען איז ער דעריבער געקומען צו דעם רעזולטאַט, אז די מאָראַל וועט ניט פערשווינדען אין דער צוקינפ־טיגער געזעלשאַפט און אז אין דער איצטיגער צייט איז זי אודאי ניט קיין איבעריגע זאַך. אָבער די אַלטע וועגען, ווי אַזוי אויסצוגע־פינען דעם „אמת׳ען" „יושר", האָבען זיי אין גאַנצען אָבגעלייקענט, ווי פריהער. כל זמן עס הערשט דער קלאַסען־קאַמפּף — דאָס איז געווען פאַר זיי קלאָהר — קאָן ניט זיין קיין איין איינציגע אַלגעמיין־מענשליכע מאָראַל. די מאָראַל פון דעם קאַפּיטאַליסט קאָן ניט טוי־גען פאַר דעם פּראָלעטאַריער, און פון דעם פּראָלעטאַריער׳ס „יושר" געהט דורך א שווידער איבער דעם לייב פון דעם קאַפּיטאַליסט. און

עס איז ניטאָ קיין אַבסאָלוטער מאָס־שטאַב, וואָס זאָל אונז ווייזען, ווער פון זיי איז באמת גערעכט. די טעאָרעטישע נפקא מיניה צווי־שען די צוויי „יושר׳ן" בעשטעהט אָבער אין דעם — וואָס די הער־שענדע מאָראַל פון דעם קאַפּיטאַליסט שפּיעגעלט אין זיך אָב ער־שיינונגען און לעבענס־פּרינציפּען, וואָס זענען שוין פון דער געשיכ־טע פער׳משפּט געוואָרען צום טויט. בעת דער יושר פון דעם פּראָ־לעטאַריאַט, וואָס דריקט זיך אויס אין זיין רעוואָלוציאָנערען קאַמפּף אַנטקעגען אַלע יסודות פון דער איצטיגער געזעלשאַפט, דריקט אין דער זעלביגער צייט אויס דעם יושר פון דער צוקונפט.

אין פלוג קאָן אויסדוכטען אַז אַזאַ ריין היסטאָרישער בליק אויף די פּראָבלעמען פון מאָראַלישען לעבען קאָן איבערהויפּט ניט צולאָזען קיין מאָס־שטאַב פאַר „גוט" און „שלעכט". ניט נאָר קיין אַבסאָליוטען, נאָר אויך קיין רעלאַטיווען. עס פאַלט איבערהויפּט אַראָב יעדווועדער מאָראַלישער גזר־דין, אָדער אפילו יעדע מאָראַלישע עצה, צו וועלכען „יושר" מיר זאָלען צושטעהן. עס דוכט אויס, ווי מאַרקס וואָלט אונז אויף אַלע אונזערע אונרוהיגע האַרץ־וועהטאָגען און קאָפּ־מאַטערניסען, געענטפערט, אַז דאָס איז, אייגענטליך, ניט זיין באָבע׳ס דאגה. מיט וועלכער מאָראַל זאָל מען לעבען? עס ווענדט זיך אָן דעם, מיט וועמעס אינטערעסען עס איז אָנגעפילט דאָס האַרץ. אַהרט דיך פאַר די אינטערעסען פון די קאַפּיטאַליסטען און זיינען דיר טהייער די גרונד־פּרינציפּען פון דער איצטיגער געזעלשאַפט, געה צו זיי און לעב מיט זייער יושר. ציהט אָבער דיין האַרץ אָדער דיין אינטערעס צו די פּראָלעטאַריער און זייערע אידעאַלען פון דער צוקונפט, איז יעמאָלט שטעה־צו צו דער קעמפּ־פענדער אַרמעע און ווער אַ סאָציאַליסט. איןביידע פעלען ביזטו אַ פּראָדוקט פון די עקאָנאָמישע אומשטענדען, אין ביידע פעלען ביזטו גלייך „גערעכט" אָדער גלייך „אונגערעכט".

— און די ליידען פון די מאַסען, וואָס ווערען פערשטאַרקט פון דעם קאַפּיטאַליזם, זיינען זיי ניט גענוג, צו ווייזען אונז דעם וועג, אין וועלכען מיר מוזען געהן?

— די ליידען פון די מאַסען, ענטפערט אונז דער מאַרקסיזם, זיינען דערווייל געשיכטליך־נויטווענדיגע ליידען. רחמנות און ווייבקייט איז דאָ ניט אויפ׳ן פּלאַץ. ווי דאָס גאַנצע געזעלשאַפטליכע

לעבען, מוז מען אויך זיי בעטראַכטען ריין אָביעקטיוו, ווי דער זיידע שפינאָזא האָט געלערענט: „ניט וויינען, ניט לאַכען, נאָר פער־שטעהן"...

קאַלט, פּראַסטיג קאַלט ווייזט דאָ אויס דער מאַרקסיזם. אָבער דאָס דוכט זיך נאָר אַזוי. דאָ ווערען די זאַכען באמת ניט געגעסען אַזוי קאַלט, ווי זיי ווערען קאַלט צוגעגרייט. עס איז גענוג איבערצו־לייענען קאַרל מאַרקס' „קאַפּיטאַל", ענגעלס'עס „די לאַגע פון דער אַרבייטער־קלאַס אין ענגלאַנד", אָדער אַוועלכע עס איז אַנדערע ערנ־סטע מאַרקסיסטישע פאָרשונג, און מען קאָן גאַנץ גרינג געוואָהר־ווערען, וואוהין עס ציהען זייערע געפיהלען. מעג דער מוח זיך טראַכטען וויפיעל ער וויל, אַז דער יושר פון דעם קאַפּיטאַליסט איז אין דעם „אבסאָלוט", אין דעם גרויסען וועלט־געשעהען, אַקו־ראַט אַזוי יושר'דיג, ווי דער יושר פון דעם פּראָלעטאַריאַט, — דאָס האַרץ זייערס קאָן זיך מיט אַזא געדאַנק ניט אויסאייינען. עס רעוואָלטירט און שרייט אַרויס אויף שריט און טריט: „און פון דעסטוועגען זייט איהר, קאַפּיטאַליסטען, די אונטערדריקער און אייערע הענד זיינען אויסגעשמירט אין דעם בלוט פון אייערע ברי־דער. איהר פערדיענט ניט צו טראָגען דעם נאָמען מענש און מיר קעמפּפען פאַר אַ צייט, אין וועלכער דער מענש זאָל זיך קאָנען פאָנאַנדערבליהען אין זיין העכסטער מאָראַלישער פּראַכט!"

עס קאָן דעריבער גאַר קיין ברעקעל ספק ניט זיין וועגען דעם, וואָס איז דער יושר פון קאַרל מאַרקס און צו וועלכען אידעאַל ער רופט אונז. פון אַלע זיינע רעד — און נאָך מעהר ווי פון זיינע רעד, פון זיין גאַנצען קריסטאַל־קלאָהרען לעבען, קלינגט צו אונז איין איינציגער אויסגעשריי: „לעב ניט צוליעב זיך! לעב צוליעב דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג פון דער מענשליכער געזעלשאַפט! לעב צוליעב דער פערווירקליכונג פון דעם סאָציאַליסטישען אידעאַל! דאָס און נאָר דאָס איז דאָס העכסטע „גוט", צו וועלכען אַ פערנינפ־טיגער מענש זאָל שטרעבען!"

דריי דענקער, דריי טהעאָרעטישע סיסטעמען, דריי פערשיי־דענע יושר'ס! און פון דעסטוועגען זענען זיי אַלע דריי — קינדער פון דעם ראַדיקאַלען געדאַנק, פאַרשטעהער פון דער צווייטער

העלפט פון דעם נייִנצעהנטען יאָהרהונדערט און פון זיין א י י ן־א י י נ צ י ג ע ן י ו ש ר.

לאָזט זייערע טעאָרעטישע ספסוכים אויף א ווייִלע אָן א זייט! הערט זיך צו צו די שטימען פון זייערע הערצער און שטודירט אוים זייער שטעלונג צו דער איצטיגער געזעלשאפט. פרעגט זיי ניט וועגען דעם, וואָס זיי וואָלטען געוואָלט מאכען פון דעם מענשען, מיט וואָס זיי וואָלטען וועלען אָנפילען זיין נשמה. פרעגט בעסער, פון וואס וואָלטען זיי געוואלט פּטור ווערען אין דעם איצטיגען לעבען, וואָס וואָלטען זיי אויסגעריסען פון איהם מיט'ן וואָרצעל — און איהר וועט ווערען פערוואונדערט, ווי האַרמאָניש און סאָלידאריש עס שלאָגט דער פּולס פון זייער געדאנק.

לאָמיר בקיצור דורכנעהמען זייער שטעלונג צו די גרונד־פעסטען פון דעם איצטיגען לעבען.

דעם ערשטען כבוד מוזען מיר אָבגעבען דעם וויכטיגסטען ווינקעל־שטיין פון דעם געזעלשאפטליכען געבײַ, דעם פּרינציפּ פון פּ ר י וו א ט־א י י ג ע נ ט ו ם. אז קאַרל מאַרקס, דער מחבר פונ'ם „קאָמוניסטישען מאַניפעסט" איז געווען א ביטערער געגנער פון פּריוואט־אייגענטום, דאָס איז ניט נויטיג צו דערקלעהרען. אָבער אויך טאָלסטאָי איז איהם ניט נאָכגעשטאַנען אין דעם פּרט. פּריוואט־אייגענטום איז דער פּרינציפּ פון „מיין־און־דיין". ממילא קאָן נאָר יענער זיין אָן אָנהענגער פון דעם דאָזיגען פּרינציפּ, ווער עס מיינט, אז א מענש האָט א רעכט ארויפצולעגען זיין האנד אויף א טייל פון דער וועלט'ס רייכקייטען און זאָגען: „דאָס איז מיין! צו דעם טאָרסטו זיך ניט צוריהרען, דאָס דאַרף איך פאַר זיך!" קוים זאָגט איהר אָבער אינאיינעם מיט טאָלסטאָי'ען, א ז א י ך פ א ר ז י ך ד א ר ף ג אָ ר נ י ש ט, אז דער גאַנצער זין פון מיין לע־בען איז נאָר אָוועגצוגעבען עס פאַר דיר, הערט שוין אויף יעמאָלט אין גאַנצען דער „מיין". אלץ וואָס דו זעהסט ביי מיר, אלץ וואָס דיר געפעלט, קאָנסטו און מעגסטו אָוועגנעהמען פון מיר, און ווען דו וועסט ביי מיר צונעהמען דאָס קלייד, וועל איך דיר אויך אָוועג־געבען די לעצטע העמד פון מיין לייב. און אַזוי ווי יעדער מוז, לויט טאָלסטאָי, טראַכטען און פיהלען אויף דעם זעלביגען שטייגער,

מוזען פערשווינדען אַלע „מיינס“ און אין איינעם מיט זיי אַלע „דיינס“. עס מוז פערשווינדען דאָס אייגענטום־רעכט.

טאָלסטאָי איז געווען אַ קלאָהר אויסגעשפּראָכענער קאָמוניסט נים ווענינער ווי די אידישע איסיים, פון וואַנען עס האָט זיך גענו־מען דער גאַנצער קריסטענטום; ער איז געווען אַ געגנער פון דעם אייגענטום־רעכט אין דעם זעלביגען זין, ווי דאָס זיינען געווען די בעגרינדער פון דעם קריסטליכען גלויבען — ישו און זיינע ערסטע תלמידים.

אָבער אפילו דער „עגאָיסט“ ניעטצשע, „די גזלנ׳ישע הארץ“, האָט אויך ניט געקאָנט זיין קיין אָנהענגער פון דעם רעכט אויף איי־גענטום. טראַכט זיך נאָר אַביסעל בעסער אַריין אין דעם ענין און איך וועט קלאָהר זיין, אַז דאָס קאָן גאָר אַנדערש ניט זיין. דאָס איי־גענטום־רעכט איז, ווי מיר האָבען נאָר וואָס געזעהן, אויפגעבויט אויף צ ו ו י י פּרינציפּען: אויף „מיין“ און „דיין“. וואָס „מיי־נע“ איז „מיין“ און דו האָסט קיין רעכט ניט אָהן מיין ערלויבנים צוצוריהרען זיך צו דעם, און וואָס „דיינע“ איז „דיין“ און איך האָב קיין רעכט ניט אָהן „דיין“ ערלויבנים צו בענוצען זיך מיט דעם. ווי־באַלד אָבער איך גראָב אונטער איין איינציגען פון די דאָזיגע פּרינ־ציפּען, אַזוי פאַלט פונאַנדער דאָס גאַנצע אייגענטום־רעכט. טאָל־סטאָי האָט אונטערגעגראָבען דעם פּרינציפּ פון „מיין“; ניעטצשע וואָרצעלט אויס דעם פּרינציפּ פון „דיין“. קוים איז מיר קיין זאַך ניט פערוועהרט (אַללעס איסט ערלויבט) צוליעב דער ענטוויקעלונג פון מיין „זעלבסט“, קוים האָב איך מיט קיינעם מיך ניט צו רעכע־נען, ווען אין קאָן שטעהט דער קאַמפּף פאַר דעם בעסערען טייל פון מיין איך, קאָן מיר אויך קיינער ניט זיין אין וועג, איך זאָל מיר צונעהמען דאָס, אין וואָס איך נויטיג זיך באמת. איך קאָן ניט האָבען קיין דרך־ארץ פאַר דעם „דיין“, אַלץ איינס, צי דו געהערסט צו דער גרויסער מאַסע, וואָס האָט איבערהויפּט ניט מעהר ר ע כ ט אין מיינע אויגען, ווי די אָקסען און שעפּסען, אָדער ווען אפילו דו ביזט אַקוראַט אַזאַ „איבער־מענש“ ווי איך אַליין; — ווייל אויך פאַר אונז, אויבער־מענשען צווישען זיך, הערשט דערזעלביגער כלל פון „אַללעס איסט ערלויבט“. און ווייבאַלד פון אונזער צווישען־לעבען פערשווינדען די „דיינס“, מוזען ממילא אויך פאַנאַנדערפאַלען די

„מיינס". אַט דער נויטוועדיגער פועל־יוצא פון ניעטצשע'ס אויבער־מענש־טעאָריע און זיין ראַדיקאַלען „עגאָיזם" איז קלאָהר געשטאַנען פאַר זיינע אויגען, בעת ער האָט געשילדערט דאָס לעבען פון די „אויבער־מענשען" צווישען זיך: פאָלשטענדיגע ברידערשאַפט הערשט צווישען זיי, אָהן וועלכע עס איז גרענעצען און „פערבאָטען".

איהר זעהט: דער עקסטרעמער „בטול היש" פון דעם „אַלטרו־איסט" טאָלסטאָי און דער עקסטרעמער „אני ואפסי עוד" פון דעם „עגאָיסט" ניעטצשע, גיסען זיך אין דער אייגענטום־פראַגע ביידע צונויף אין דעם קאָמוניזם פון אַ קאַרל מאַרקס.

צו אַן עהנליכען רעזולטאַט קומען מיר, ווען מיר פערגלייכען זייערע דרייענס אידעען וועגען דעם צווייטען ווינקעל־שטיין פון אונ־זער געזעלשאַפטליכען געביי — דעם געזעץ, אָדער דעם ש ט אַ אַ ט. די מאַכט פון דעם שטאַאַט רוהט אויף דעם געזעץ. אויף וואָס רוהט אָבער די מאַכט פון דעם געזעץ? נישיים נישט מעהר ווי אויף דעם שטיקעל פאַפּיער, אויף וועלכען דאָס געזעץ איז געשריעבען אָדער געדרוקט? נישיים ליעגט זיין גאַנצע קראַפט נאָר אין דעם, וואָס אין איהם ווערט אויסגעדריקט דער ווילען פון דעם געזעצגעבער? און ווי איז, אַז איך האָב ניט קיין ברעקעל רעספּעקט פאַר דעם ווילען פון דעם געזעצגעבער און וויל איהם ניט פאָלגען? וואָלט די גאַנצע מאַכט פון דעם געזעץ געלעגען נאָר אין מיין רעספּעקט צו איהם, וואָלט זי אין גאַנצען צושמעטערט געוואָרען אָן מיין בייזען ווילען. דאָס געזעץ האָט אָבער אַ שטאַרקערע און זיכערערע שמירה, איידער דאָס וואָרט און דעם ווילען פון דעם איינצעלנעם. דער שטאַאַט היט אָב דאָס געזעץ דורך די ש ט ר אָ ף. איהר קאָנט מיך ניט צ ו ו י נ ג ע ן, איך זאָל טהאָן עפּעס אַזוינס, וואָס איך וויל ניט, אָדער ניט טהאָן עפּעס אַזוינס, וואָס איך וויל און קאָן. אָבער דער־פאַר קאָנט איהר מיך שלעפּען צום בית־דין, און דער בית־דין וועט מיך איבערענטפערען צום תליון, און דער תליון וועט מיר, אַלס שטראָף, אָנטהאָן ביטערע צרות, מיך כאַפּען פאַר'ן גאַרגעל און אין דעם ערגסטען פאַל — דערווערגען. אין דער לעצטער ליניע רוהט דעריבער די מאַכט פון דעם שטאַאַט אויף דער מאַכט אָנצוווענדען געוואַלט אַנטקעגען מיר, אָנצוטהאָן מיר בייז.

שוין דאָס אַליין איז גענוג, אַז טאָלסטאָי זאָל זיין אַ געגנער

פון איטליבען שטאַאַט און פון יעדוועדען געזעץ. וואָס פאַר א שלעכטס איינער זאָל ניט האָבען געטהאָן, וואָס פאַר א פערברעכען ער זאָל ניט האָבען בעגאַנגען, — ענטפער ניט, זאָגט טאָלסטאָי, מיט בייז אויף בייז, קעמפף ניט אַנטקעגען געוואַלט מיט געוואַלט. טריי ביז צו דעם עקסטרעם צו דעם ריינעם אור־קריסטענטום, וואָס פערוועהרט איינעם צו משפט'ען דעם אַנדערען, מוז טאָלסטאָי אויך פערלאַנגען, אז יעדער „משפט" זאָל אָבגעשאַפט ווערען און ממילא אויך יעדע שטראָף, יעדע געוואַלט, וואָס דער תליון ווענדט אָן אויף דעם פערברעכער· דורך דעם ווערט אָבער אין גאַנצען צוריעט יענער יסוד, אויף וועלכען עס האַלט זיך דער געזעץ און אין איינעם מיט דעם „געזעץ" פאַלט אויך פאַנאַנדער דער שטאַאַט. ניעטצשע וויע־דער מוז אונטערגראָבען דעם יסוד פון געזעץ און שטאַאַט שוין דער־פאַר, ווייל דער אויבער־מענש קאָן ניט אָננעהמען איבער זיך קיין איין מאַכט, וואָס זאָל האָבען דאָס רעכט צו פערצאַמען זיין ווילען.

אז ניעטצשע און טאָלסטאָי זענען געווען אַנאַרכיסטען אין דעם פולסטען און טיעפסטען זין פון דעם וואָרט, — דאָס איז איצ־טער שוין פאַר קיינעם ניט קיין סוד. א ביסעל שווערער ווערט דער פונקט, ווען מיר געהען איבער צו מאַרקס'ען. מאַרקס איז גאַנץ געוויס ניט געווען קיין אַנאַרכיסט, ניט נאָר פאַר דער איצ־טיגער צייט פון קאַמפף, ווען עס ליעגט אין די אינטערעסען פון דעם פּראָלעטאַריאַט אויסצונוצען די שטאַאַטס־מאַשין און מיט איהר הילף דערנעהנטערן די סאָציאַלע רעוואָלוציע. ער איז גע־ווען א געגנער פון דעם אַנאַרכיזם אויך פאַר דער ווייטער צוקונפט, — אָבער בשום אופן ניט דערפאַר, וואָס דער אַנאַרכיזם שאַפט אָב דעם שטאַאַט און דאָס געזעץ, דעם פּיזישען צוואַנג, וואָס איין טייל מענשען ווענדט אָן אויף דעם אַנדער טייל. אין דעם פונקט איז קאַרל מאַרקס געווען פונקט אַזא אַנאַרכיסט, ווי א קראָ־פּאָטקין. דער מאַרקסיזם געהט זיך פאַנאַנדער מיט דעם אַנאַר־כיזם (א חוץ פאַר דער איצטיגער צייט) נאָר אויף אַזוי פיעל, אויף וויפיעל דער אַנאַרכיזם קעמפפט אַנטקעגען א גרויסער, צענטראַלי־זירטער עקאָנאָמישער באַלעבאַטישקייט, פאַר וועלכער מאַרקס שטעלט זיך איין. אָבער אויך דעם צענטראַליזירטען גיגאַנטישען מענשהייטס־קאָמוניזם, ווי קאַרל מאַרקס זעהט איהם פאָראויס,

קאָן מען זיך גאַנץ גוט פאָרשטעלען אָהן אַ ברעקעל שטאַאט, אָהן אַ ברעקעל פיזישען צוואַנג און שטראָף, ריין דורך פרייוויליגע אָבמאַכען, ווי יענע פרייוויליגע אָבמאַכען פון פאָלק צו פאָלק, וואָס הערשען איצטער אין דעם אינטערנאַציאָנאַלען לעבען. איבער זיי איז ערגעץ ניטאָ קיין אויבערהאַר און קיינער האַלט ניט אויף זיי קיין בייטש אין דער האַנד. און אין דער אמת'ען האָט קאַרל מאַרקס טאַקע אַזוי געקוקט אויף דער צוקונפט. דער שטאַאט, ד. ה. די פיזישע מאַכט פון איין מענשען איבער דעם אַנדערן, איז פאַר איהם געוועזען אַ היסטאָרישער פּראָדוקט, ארויסגעוואַקסען פון פּריוואַט־אייגענטהום און קלאַסען־קאַמפּף, אַ שוץ־מיטעל פון די הערשענדע קלאַסען אַנטגעגען די בעהערשטע. אין אַ קאָמוניסטישער געזעלשאַפט, אין וועלכער עס קאָנען ניט זיין קיין הערשענדע און בעהערשטע קלאַסען, קאָן, לויט מאַרקס, אויך ניט זיין קיין שטאַאט און קיין „געזעץ".

דאַרף מען נאָך זיך לאַנג אָבשטעלען אויף דער דריטער זייל פון דעם געזעלשאַפטליכען געביי, אויף דער קירכע און דער רעליגיאָן? בנוגע צו מאַרקס, דעם מאַטעריאַליסטישען אַטעאיסט, און צו ניעטצשע, דעם „אַנטי־קריסט", זיינען דאָ איבעריג אַלע פּירושים. אָבער אפילו דער „פרומער", „קריסטליכער" טאָלסטאָי, פאַר וועמען די רעליגיאָן איז דאָס העכסטע אין דער וועלט, איז געוועזען אַקוראַט אַזאַ פערביטערטער געגנער פון יעדער קירכע, יעדען הערשענדען, ארויפגעצוואונגענעם גלויבען, ווי יענע צוויי וועלט־בעריהמטע „אפּיקורסים". טאָלסטאָי וויים נאָר פון איין איינציגען מקור פאַר דער אמת'ער רעליגיע: דאָס אייגענע רעליגיעזע בעוואוסטזיין פון יעדען יחיד. אַ רעליגיע, וואָס זאָל אָנטפּלעקען פאַר וועמען עס איז וועלכע עס איז „אני מאמין'ס", וואָס יענער מוז אָננעהמען, אפילו ווען ער גלויבט ניט אין זיי, אָדער וואָס ער נעהמט אָן, ווייל ער פערשטעהט אליין ניט, אין וואָס אַזוינס ער מוז דאָ גלויבען, — אַזאַ רעליגיע איז דער ריינער היפּך פון דעם, וואָס זי דאַרף זיין. און אַ גלויבען, וואָס וויל זיך ארייַנמישען אין דעם אַנדערן'ס לעבען און צווינגען וועמען עס איז צו טהאָן, וואָס איהם געפעלט ניט, איז שוין ניט קיין גלויבען, נאָר אַ שטאַאט, אַ שטיק טייוועלשע מאַכט, צוגעדעקט מיט דעם

מאַנטעל פון אַ געטליכען געבאָט. אַראָבצורייסען דעם געטליכען מאַנטעל פון אַלע עקזיסטירענדע קירכען, קלאָהר בעווייזען פאַר דער וועלט די שטיק טייוועלשע מאַכט, וואָס שטעקט אין זיי, איז געוועזן איינע פון די ליעבלינגס־טהעמען, וועלכע טאָלסטאָי האָט אַזוי אָפט און ערנסט בעאַרבייט.

מיר בלייבט נאָך צו זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דעם פערטען יסוד פון דעם איצטיגען לעבען, דעם פאַמיליען־פּרינציפּ, — דעם קדשי־קדשים פון דער איצטיגער באַלעבאַטישער וועלט. דער פאַמיליען־פּרינציפּ איז ניט נאָר אַ רעגעל, אויפגעשטעלט פון דעם שטאַאַט און געהייליגט פון דער הערשענדער רעליגיאָן, וואָס בעשטימט, ווער עס מעג מיט וועמען הנאה האָבען אין דעם סעקסועלען לעבען; ניט נאָר אַ קאָנטראַקט צווישען מאַן און פרוי, אַז זיי מוזען סעקסועל געהערען איינער צו דעם אַנדערן. עס איז דערצו נאָך אַ סאָציאַל־עטישער אידעאַל, וואָס פערלאַנגט אַז דאָס בעסטע שטרעבען פון דעם מענשען, אַלע זיינע כחות זאָלען אין ערשטער ליניע זיין אָנגעווענדט אויף דעם גליק פון זיין „פאַמיליע". קודם כל איך, מיין „צווייטע העלפט" און מיינע קינדערלעך; דערנאָך די גאַנצע משפחה פון מיינע קרובים און דערנאָך — מיין פאָטערלאַנד און ערשט גאָר־גאָר צום סוף די גאַנצע איבעריגע מענשהייט.

פון אָט דעם פאַמיליען־פּרינציפּ אין זיינעביידע בעדייטונגען, סיי ווי אַ רעגעל, וואָס בעשטימט דעם סעקסועלען לעבען פון מאַן און פרוי, סיי ווי אַן אידעאַל, וואָס דאַרף זיין דער צענטער פון דעם מענשענס דאגות, — האָבען זיך גלייך שאַרף אָבגעזאָגט אַלע אונזערע דריי ראַדיקאַלע דענקער. מ א ר ק ס האָט, לויט זיין שטייגער, אויפגעוויעזען אויף די געשיכטליכע אורזאַכען, וואָס האָבען די פאַמיליע אַרויסגערופען אין לעבען, און אויף די עקאָנאָמישע צושטענדען פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעלשאַפט, וואָס גראָבען אונטער איהרע וואָרצלען אין דער איצטיגער צייט און מאַכען, אַז זי זאָל אין דער צוקונפט אין גאַנצען פערדאַרען. נ י ע ט צ ש ע האָט אין איהר געזעהן די קווינט־עסענץ פון דער טומאה, דעם קאָנצענטרירטען גיפט פון דעם פ י ל י ס ט ע ר־לעבען, וואָס פערהויקערט דעם מענשליכען גייסט און פערשפּאַרט איהם אין אַ היהנער־שטייג. און אַפילו ט אָ ל ס ט אָ י, דער פרומער,

און גוטער, און היילינער טאָלסטאָי, האָט אויך ניט געפונען קיין איין גוט וואָרט פאַר איהר. און ווי, אין דער אמת'ן, וואָלט אַ טאָלסטאָי געקאָנט ווערען איהר פערטהיידיגער און בעשיצער? ווי אסקעטיש טאָלסטאָי זאָל ניט זיין געוואָנען, ווי וועניג ער זאָל ניט האַלטען פון דעם גוף'ס תאוה, ווי זעהר איהם וואָלט זיך געוואָלט, אַז יעדער מענש זאָל זיין גאַנצען לעבען אָבלעבען „אָהן זינד", האָט ער גאַנץ גוט פערשטאַנען, אַז דאָס איז אַן אוטאָפּיע: פון דער פשוט'ער ערדישער ליעבע קאָן מען ניט פּטור ווערען, און דאָרטען, וואו זי איז דאָ, דאָרטען, וואו דער מענש האָט שוין אָנגעווענדט אַלע זיינע כחות אין דעם קאַמפּף מיט דעם גוף, און פיהלט אַז ער מוז ליעבען, — דאָרטען נויטיגט זיך ניט די ליעבע אין דער הסכמה פון דעם פּאָליציימייסטער און אין דער ברכה פון דעם גלח: דאָרטען איז זי אַבסאָלוט פריי און קיין געזעלשאַפטליכע אינסטיטוציע האָט קיין רעכט ניט צו שטעלען זיך איהר אַנטקעגען. די ליעבע איז אַ פּריוואַטע, אינטימע אַנגעלעגענהייט פון די וואָס ליעבען. זייער אייגענער געוויסען דאַרף בעשטימען זייער לעבען און קיין מאַכט פון דרויסען טאָר זיך ניט אַריינמישען אין דעם. טאָלסטאָי איז אויך געווען הימעל־ווייט פון דעם געדאַנק, אַז „מיינע אייגענע", „מיין משפחה" האָט מעהר רעכט אויף מיין ליעבע און זאָרג, איידער אַ „ווילד פרעמדער". אין דעם „מלכות־שמים" אויף דער וועלט, וועלכע טאָלסטאָי האָט געפּרעדיגט אין זיינע שריפטען, איז ניטאָ קיין נפקא מיניה צווישען אייגענע און פרעמדע: אַלע מענשען, אָהן אַן אויסנאַהם. זענען אייגענע, אַלע זענען זיי „גאָט'ס קינדער", אַלע — ברידער און שוועסטער.

עס פערשטעהט זיך, אַז אויך אין דעם פּונקט פון נאַציאָנאַליזם און פּאַטערלאַנד־ליעבע זענען אַלע דריי דענקער געגאַנגען האַנד אין האַנד און האָבען דורכאויס אָבגעלייקענט, אַז איין פאָלק אָדער איין לאַנד זאָל ביי וועמען עס איז זיין מעהר מיוחס פאַר אַן אַנדער פאָלק, אָדער פאַר אַן אַנדער לאַנד. טאָלסטאָי און ניעטצשע זענען געווען ראַדיקאַלע קאָסמאָפּאָליטען, וואָס האָבען איבערהויפּט זיך ניט געוואָלט רעכענען מיט וועלכע עס איז פעלקער־אונטערשיידען. מאַרקס איז כל ימיו געווען אַן אינטערנאַציאָנאַליסט, וואָס האָט איינגעזעהן, אַז יעדער פאָלק וויל

פיהרען אַן אייגענעם קולטורעלען לעבען אויף זיין אייגענעם שטיי־גער און אַז ער האָט גאַנץ געוויס אַ רעכט דערצו; אָבער אויך מאַרקס האָט אין דערזעלביגער צייט פערלאַנגט, עס זאָל אָבגע־שאַפט ווערען יעדע הערשאַפט פון איין פאָלק איבער דעם אַנדערן, און אַז אַלע פעלקער זאָלען סאָלידאַריש לעבען ווי ברידער אין דער איין־איינציגער משפחה פון דער מענשהייט.

עס איז ניט מיין היינטיגע אויפגאַבע קריטיש אָבצושטעלען זיך אויף די געדאַנקען פון טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס און אויספאָרשען, אויף וויפיעל זיי זענען גערעכט אין זייער ראַדיקאַ־לער קריטיק פון אַלע יענע יסודות, אויף וועלכע עס רוהט דאָס מאָדערנע לעבען. איך וויל נאָר בעמערקען, אַז איך בין ניט אין גאַנצען איינשטימיג מיט זיי, דער עיקר אין די פראַגען פון איי־גענטהום, פאַמיליע און געזעץ. מיר דוכט, אַז דאָ וועט דער ראַ־דיקאַלער געדאַנק פון דעם צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט מוזען אַריינברענגען גאַנץ וויכטיגע קאָררעקטורען, אויף דעם זעלביגען שטייגער, אויף וועלכען קאַרל מאַרקס האָט, נאָך מיין מיינונג, אויסגעבעסערט דעם קאָסמאָפּאָליטיזם, דורך דעם, וואָס ער האָט איהם פערוואַנדעלט אין דעם אינטערנאַציאָנאַליזם. דער אינטער־נאַציאָנאַליזם „שאַפט ניט אָב" קיין פעלקער, ווי דאָס וויל דער קאָסמאָפּאָליטיזם; ער וויל זיי פערברידערן. עס קאָן זיין, אַז אויך אייגענטהום, פאַמיליע און געזעץ, אָדער שטאַאַט, קאָנען מיט דעם זעלביגען רעכט פערוואַנדעלט ווערען אין אַנדערע העכערע פּרינציפּען, וואָס פערטיליגען אבער ניט דעם עצם פון זייער זיין. אָבער, ווי געזאָגט, עס איז ניט איצטער די צייט צו פערנעהמען זיך מיט דער קריטיק פון דעם אַלטען ראַדיקאַלען געדאַנק. מיין אויפגאַבע איז געווען צו בעווייזען אייך, אין וואָס עס איז בע־שטאַנען דער ראַדיקאַלער יושר פון דעם נייִנצעהנטען יאָהרהונדערט און ווי אַזוי ער האָט זיך אויסגעדריקט אין די געדאַנקען פון זיינע דריי בעסטע פערטרעטער.

דער פערגלייך צווישען די דריי דענקער איז אַזוי אינטערעסאַנט און אַזוי בעלעהרענד, אַז איך וועל מיר נעהמען די פרייהייט אָנצו־ריהרען נאָך אייניגע פּונקטען, ווען אפילו איך ווייס גאַנץ גוט, אַז מען קאָן סאַי ווי סאַי ניט אויסשעפּען דעם גאַנצען ענין.

מיר זענען בעקאַנט געוואָרען מיט דעם וויכטיגסטען פּונקט „וועגען דאָס העכסטע גוט פאַר דעם מענשען", אין וועלכען זיי אַלע דריי געהען זיך פאַנאַנדער. מיר האָבען אויך אָנגעפיהרט אַ סך זעהר וויכטיגע פּונקטען, אין וועלכע זיי געהען זיך אַלע דריי צונויף. איך וויל דאָ איצטער אָנריהרען פון אויבען־אויף איינינגע טעאָרעטישע פראגען, אין וועלכע צוויי פון אונזערע דענקער קעמפּפען האַנד אין האַנד אַנטקעגען דעם דריטען: טאָלסטאָי און ניעטצשע האַנד אין האַנד אַנטקעגען מאַרקס'ען; ניעטצשע און מאַרקס געדאַנקליך פערבונדען אַנטקעגען טאָלסטאָי; מאַרקס און טאָלסטאָי סאָלידאַריש אַנטקעגען ניעטצשע.

טאָלסטאָי און ניעטצשע זענעןביידע מ י ס ט י ק ע ר. ביידע גלויבען אין „מבשרי אחזה אלוה": דורך מיין לייב דערקען איך די גאָטהייט. אין זיין אייגענער נשמה געפינט טאָלסטאָי די ליעבע צו דער מענשהייט און אין זיין געדאַנק ווערט די ליעבע פערוואַנדעלט אין אַ ניצוץ, אַ פונק פון דעם געטליכען שכל, וואָס הערשט אין דער גאַנצער וועלט און וואָס ברענגט זיך אַליין ארויס אין ליעבע און ליידען, אין דער פרייד פון מסירת נפש. ניעטצשע געפינט אין זיין אייגענער נשמה אַ שטרעבען צו הויכע אונענדליכע הימלען, אַ ליידענשאַפטליכען האַס צו אַלץ וואָס איז געמיין, וואָכעדיג, שלעפעריג און פערטהאָן אין דער זוהמא פון דעם טאָג־טעגליכען זיין. און אויפ'ן שטעל ווערט פאַר איהם זיין נשמה, זיין „זעלבסט", אַן אויסגוס פון יענער וועלט־קראַפט, וואָס בעהערשט די גאַנצע וועלט־ענטוויקלונג, דאָס שטרעבען פון דער נאַטור צו אַלץ העכערע, ריינערע און מעכטיגערע פאָרמען פון לעבען, וועלכע ער האָט אַ נאָמען געגעבען דעם „ווילען צו מאַכט". קאַרל מאַרקס איז פריי פון דעם דאָזיגען נאַטור־פילאָסאָפישען מיסטיציזם. אַ מאַטעריאַליסט פון גאָר־גאָר דער אַלטער שוהל, גלויבט ער אין דער טויטקייט פון דער נאַטור. זי האָט ניט קיין „נשמות", קיין שכל'ס און קיין ווילענס, און עס איז ניטאָ אויף איהר קיין גייסטיגער אויבערהאַרר. אַלע גייסטיגע ערשיינונגען זיינען אין מאַרקס' אויגען ניט מעהר ווי אַ צ ו ש ט א נ ד אין דער אייביגער טויטער מאַטעריע און געפינען זיך נאָר אין לעבעדיגע מאַרך און נערוועןְ. מיט דעם טויט פון דעם אָרגאַניזם, צו וועלכען עס האָבען געהערט דער

מאַרך און די נערוועו, צורינגען אויף יענע נשמות, שכל'ס און ווילענס און פערשווינדען אויף אייביג.

אין די מאָראלישע פראגען, אין דעם גרויסען פּראָבלעם וועגען דאָס העכסטע גוט, זענען טאָלסטאָי און ניעטצשע — ראַציאָ־נאַליסטען, וואָס פערלאָזען זיך אויף דעם אייגענעם שכל און גלויבען אין זיין מאכט ארויסצוברענגען דעם „אבסאָלוטען" אמת. און ווי זאָל מען ניט גלויבען אין איהם? ער איז דאָך אַ „חלק אלוה ממעל", אַ טייל פון דער גייסטיגער וועלט־סובסטאַנץ גופא. זאָל ער אין דעם מענשען ניט וויסען, וואָס ער וויל און טהוט אין דער נאַטור? עס איז דעריבער קלאָהר אָהן אַ סום ספק, אז גאָט וויל די ליעבע צו דער מענשהייט, וויל די מסירת נפש צוליעב איהר און אז דאָס איז דאָס העכסטע גוט, — זאָגט טאָלסטאָי. עס איז דעריבער קלאָהר אָהן אַ שום ספק, אז די גאָטהייט, אָדער די וועלט־סובסטאַנץ, האָט אין דער אדמה די גאַנצע מענשהייט, ווייל זי טראכט שוין איצט וועגען אַן „אויבער־מענשהייט", — זאָגט ניעטצשע. — מאַרקס איז אין דער מאָראַל־פילאָסאָפיע, ווי אין אַלע פראַגען, וואָס האָבען צו טהאָן מיט מענשליכע אָבשעצונגען און מענשליכע הסכמות, ניט קיין ראַציאָנאַליסט, נאָר אַ רעלאַ־טיוויסט. ניטאָ פאַר מאַרקס'ען קיין אבסאָלוטע אמת'ן אויף דעם פעלד פון מאָראַל. לויט די אומשטענדען בייטען זיי זיך ביי דעם מענשען. דער „גייסט" פון דער געזעלשאַפט, איהר בעוואוסט־זיין, שפּיעגעלט נאָר אָב די „מאַטעריע" פון דער געזעלשאַפט, איהר עקאָנאָמישען „זיין".

טאָלסטאָי און ניעטצשע זיינען געוועזן אַ נאַרכיסטען אין דעם זין, וואָס פאַר זיי איז דער איינצעל־מענש, דער אינדיווי־דואום, געוועזן דער צענטער פון דעם זיין. איהם האָבען זיי אין אויג, צו איהם ווענדען זיי זיך מיט זייער פּרעדיגט, אויף איהם בויען זיי זייערע האָפענונגען. — מאַרקס איז אַ סאָציאַליסט. דער איינצעלנער איז פאַר איהם ניט מעהר, ווי אַ טייל, אַ צעל פון דעם געזעלשאַפטליכען אָרגאַניזם. אין דעם לעבען פון דער געזעלשאַפט פערטיעפט זיך מאַרקס, איהרע געזעצען פאָרשט ער אויס, אין איהר ענטוויקלונג איז ער פעראינטערעסירט, און זיי־נע האָפענונגען בויט ער אויף איהרע אינווענייגסטע פּראָצעסען.

אָבער אין איינִיגע פּונקטען פערלאָזט ניעטצשע טאָלסטאָי'ען און פעראייניגט זיך מיט זיין פריהערדיגען געגנער, מאַרקס, צו בעקעמפּפען דעם פריהערדיגען חבר. איך שמועס שוין ניט וועגען דעם, וואָס זיי ביידע, ניעטצשע און מאַרקס, מוזען אָננעהמען אַ „פּולען מויל געלעכטער", ווי דער העברעער וואָלט געזאָגט, ווי נאָר טאָלסטאָי הויבט אָן רעדען צו זיי וועגען קריסטליכע ליעבע און קריסטליכע גערעכטיגקייט. האָט ווען עס איז וואו עס איז די דאָזיגע „ליעבע" און „גערעכטיגקייט", אפילו ווען זי האָט געוואָלט זיין ערנסט, געקאָנט אַ קאַץ אָן עק פערבינדען?! איך רעד אויך ניט דערפון, וואָס ניעטצשע און מאַרקס קאָנען בשום אופן ניט צושטימען צו טאָלסטאָי אין זיין גלויבען אין דעם „פרייען ווילען", אין זיין בעטראַכטען דעם מענשען ווי אַ זעלבסטשטענדיגע בריאה, וואָס קאָן צו יעדער צייט — ער דאַרף נאָר וועלען! — בעהערשען און רעגעלן זיין לעבען פון זיך אַליין, — ניעטצשע און מאַרקס האָבען צו שטאַרק געגלויבט אין דער אייזערנער מאַכט פון דער נאַטירליכער ענטוויקעלונג, זיי זאָלען קאָנען צולאָזען אַזא'ן אויסנאַהם פון דעם כלל פאַר דעם מענשען. איך האָב דאָ אין זין, אָן אַנדער פּונקט, נאָך אַ וויכטיגערען, אין וועלכען ניעטצשע און מאַרקס געהען אין איינעם להיפך צו טאָלסטאָי. דאָס איז די פראַגע וועגען ג ל י ק־ז ע ל י ג ק י י ט, דעם צענטראַל־פּונקט, ארום וועלכען עס דרעהען זיך אַלע געדאַנקען טאָלסטאָי'ס.

טאָלסטאָי גלויבט אין גליקזעליגקייט, אין דער מעגליכקייט פון גליק און פרייד פאַר דעם מענשען און ער זוכט אויסצוגעפינען, ווען און אונטער וועלכע אומשטענדען דאָס איז מעגליך פאַר איהם. ניעטצשע לייקענט לגמרי די מעגליכקייט און די ו ו י נ ש ב א ר־ק י י ט פון גליק פאַר דעם מענשען. ער מיינט אז די גאַנצע מעשה פון „גליק" איז אָן אויסגעטראַכטע און אַ נאַרישע. דאָס האָט זי דער פּרא אדם, דער „פיליסטער", אויסגעטראַכט און האָט דערביי, זאָגט ער, געפינטעלט מיט די אויגען...

צו וועמען פון זיי וואָלט צוגעשטאַנען מאַרקס? אַ סך מיינען — און ניעטצשע אַליין וואָלט געזאָגט: „גאַנץ געווים צו טאָלסטאָי". איז דען מאַרקס ניט קיין סאָציאַליסט? און וויל דען ניט דער סאָציאַליזם „בעגליקען" די מענשהייט? דער דאָזיגער אָבער־

גלויבען, אז מארקס האָט געוואָלט „בעגליקען" די מענשהייט, איז אזוי ווייט פערשפּרייט, אז מיר האָבען איהם געפונען אפילו ביי אזא חשוב'ען מארקסיסט, ווי דער רוסישער ב ע ל ט אָ ו ו, וואָס האָט אין דעם נאָמען פון דעם מארקסיזם אבסאָלוט דערקלעהרט, אז זיין מאָראַלישער פּרינציפּ איז דער זעלביגער, וואָס הערשט ביי אלע אוטיליטאריער, און אז אויך דאָס לעצטע ענדציעל פון דעם סאָציאַליזם דארף אריינגעבראַכט ווערען אין דעם אוטיליטארישען גרונדזאַץ: „דאָס העכסט־מעגליכע גליק פאר דער גרעסט־מעגליכער צאָהל". דאָס בעווייזט אָבער, ווי ווענינ אפילו זעהר חשוב'ע מארק־סיסטען זיינען אריינגעדרונגען אין די טיעפעניסען פון זייער אייגע־נער תורה. מארקס האָט ניט געקאָנט האַלטען פון דעם אוטיליטאַ־רישען גליקזעליגקייטס־פּרינציפּ, — גאָר פּשוט דערפאר, ווייל גליק איז פאר איהם א סוביעקטיווע זאַך, וואָס יעדער איינער פער־שטעהט עס אויף זיין אייגענעם שטייגער, וואָס איז אפשר קיינמאָל אויף דער וועלט ניט געוועזען און וועט אפשר קיינמאָל אויף דער וועלט ניט זיין. די ענטוויקעלונג פון דער מענשליכער געזעלשאַפט, ווען מען בעטראַכט זי אין דעם ליכט, אין וועלכען מארקס האָט זי אוועקגעשטעלט, שטרעבט ניט צו דעם גליק פון די איינצעלנע, נאָר צו עפּעס אַן אנדער זאַך, — אויב איהר ווילט, — עפּעס א גרעסערע זאַך: צו דער מ א כ ט פון דער מענשליכער געזעלשאַפט איבער דער נאַטור דורך די ענטוויקלונג פון איהרע פּראָדוקטיוו־קרעפטע. ד אָ ס איז דער גרונד־געדאַנק פון מארקס'ען, דער צענטראַל־פּונקט פון זיין געשיכטס־פילאָסאָפיע. און ווי טיעף האָט מארקס געשעצט די גרויסע נצחונות פון דער קאַפּיטאַליסטישער געזעל־שאַפט איבער דער נאַטור, ווען אפילו זיי זיינען פערבונדען מיט אונצעהליגע ליידען פון מיליאָנען; און ווי ערנסט האָט ער גענומען די אונצעהליגע יסורים פון די מיליאָנען, וויסענדיג אז די דאָזיגע יסורים זענען א נויטווענדיגער מאָמענט, א רעוואָלוציאָנערער מאָ־מענט: זיי פיהרען צו א נייער געזעלשאַפטליכער פאָרם, וואָס וועט נאָך שטאַרקער מאַכען די מאַכט פון דער געזעלשאַפט איבער דער נאַטור.... אויב איהר ווילט שטעקט דאָ א שטיק „סאָציאַלער ניע־טצשעאַניזם" אין דעם דאָזיגען געדאַנק, — די פּאָעזיע און דער פּאַפאָס פון „וועלען צו מאַכט!", — און מיט וואָס פאר א פּעראַכ־

טונג האָט געקוקט קאַרל מאַרקס אויף דער אוטיליטאַרישער טעאָ־ריע פון דעם „העכסט־מעגליכען גליק“ און אויף איהר גייסטיגען פאָטער, דעם ענגלענדער ב ע נ ט ה א ם. „וואָלט איך געהאַט דעם קוראַזש פון מיין פריינד היינריך היינע“, זאָגט ער ערגעץ־וואו אינ׳ם „קאַפּיטאַל“, „וואָלט איך איהם אָנרופען: אַ גאון אין טפּשות“.... ניין, דער גליקזעליגקייטס־אידעאַל איז פאַר זיי געווען צו קליין, אי פאַר ניעטצשע׳ן, אי פאַר מאַרקס׳ען.

דערפאַר זיינען דאָ איינינע פּונקטען, וואו מאַרקס און טאָל־סטאָי נעהען זיך צונויף אין זייער געמיינזאַמען קאַמפּף אנטקעגען ניעטצשע׳ן. איך וועל דאָ ברענגען נאָר איינעם, וואָס איז אָבער זעהר וויכטיג פאַר זייער ביידענס כאַראַקטעריסטיק. ביידע,סאי מאַרקס, סאַי טאָלסטאָי, קאָנען אויף ניעטצשע׳ס „אויבער־מענשען“ ניט קוקען אַנדערש, ווי אויף אַ וויסטע פאַנטאַזיע, אויסגעטראַכט פון אַ קראַנקען מוח. אַן „אויבער־מענש“, וואָס רייסט זיך אין גאַנצען אָב פון די מאַסען, וואָס שטעלט זיך אַוועק ווי אַ היפּך צו זיי, וואָס וויל אפילו גאָר ניט ווירקען אויף זיי און אויפהויבען זיי צו זיך, איז פּשוט אַ גאָרנישט מיט אַ נישט, וועמעס בעשטרעבונגען עס זיינען לכתחילה פער׳משפּט צו פערזינקען אין תהו־ובהו. די מענשליכע געשיכטע און די מענשליכע ענטוויקעלונג ווערט געמאַכט ניט פון די „העלדען“, נאָר פון די גרויסע מאַסען. וואָס פאַר אַ געזעצען עס זאָלען ניט שטעהן הינטער די מאַסען, ווי מען זאָל ניט קוקען אויף יענער מאַכט, וואָס טרייבט זיי אַלץ פאָראויס און פאָראויס, אָבער אין ז י י און נאָר אין זיי ווערט פערווירקליכט דער מענשליכער פראָגרעס. זיי זענען די אמת׳ע טרעגער פון דער מענשליכער געשיכטע. ז י י ע ר שכל און ז י י ע ר יושר ווערט דורכגע־פיהרט אין לעבען. די גלענצענדע מעשים פון דעם „העלד“, וואָס ווערען אַזוי אָפט בעזונגען פון דעם היסטאָריקער, זענען, ווען מען קוקט זיך צו נעהנטער צו זיי, ניט קיין פּראָדוקט פון „זיין“ ווילען און „זיין“ שכל, נאָר פון יענער העכערער מאַכט, וואָס בעהערשט דאָס מענשליכע לעבען און וואָס טרעט בולט אַרויס אין די בעוועגונגען פון די מאַסען. דער „העלד“, וואס איז פאַר ניעטצשע׳ן דער צ י ע ל פון דער געשיכטע, איז ניט קיין זעלבסט־ציעל, נאָר אין בעסטען פאַל — ניט מעהר ווי אַ געצייג אין איהרע הענד. ער

פיהרט ניט, ער ווערט געשטופּט. דאָס איז דער הויפּט „אני־מאמין" פון מאַרקס'עס געשיכטס־פילאָסאָפיע, דאָס איז אויך דער גרונד־געדאַנק פון טאָלסטאָי'ס ראָמאַן „קריעג און פריעדען"...

אָבער — גענוג פערגלייכען. איך האָף, אז די ווענינע פּונקטען, וואָס איך האָב אייך געבראַכט, — א קליינינקער טייל פון דעם, וואָס מען האָט געקאָנט צונויפשטעלען, — גיעבען אייך א מעהר אָדער ווענינער קלאָהרען בילד, ווי אזוי די וויכטיגסטע שטרעמונגען פון דעם נייענצעהנטען יאָהרהונדערט, — די טעאָרעטישע און די פּראַקטישע, — האָבען זיך אָבגעשפּיעגעלט אין די מוחות פון טאָלסטאָי, ניעטצשע און מאַרקס, וואָס עס האָט זיי צונויפגעפיהרט אין איינעם, און אין וואָס זיי זענען פיינדליך איינער צום אנדערן.

איצטער קאָנען מיר אַוועקשטעלען די שאלה וועגען דעם ו ו ע ר ט ה פון דער גייסטיגער ירושה, וואָס דאָס נייענצעהנטע יאָהרהונדערט לאָזט אונז איבער אין דער פאָרם פון זייערע סים־טעמען, — דעם ווערטה, דער עיקר פאַר יענעם גרונד־פּראָבלעם, וועלכען מיר האָבען די גאַנצע צייט געהאַט פאַר אונזערע אויגען, דעם פּראָבלעם פון דעם „העכסטען גוט". וואָס דאַרף דער מענש טהאָן? וואָס איז דאָס העכסטע גוט, צו וועלכען ער זאָל שטרעבען? איז דאָס באמת א „מוז", אז דער „יושר" זאָל זיך פאַנאַנדערגעהן אין אזעלכע דריי פיינדליכע ריכטונגען, ווי דער אבסאָלוטער „אַל־טרואיזם" פון טאָלסטאָי, דער אבסאָלוטער עגאָיזם פון ניעטצשע און דער סאָציאַליזם פון קאַרל מאַרקס? זיינען זיי, די דריי ריכ־טונגען, ווירקליך פיינדליך איינע צו דער אַנדערער?

אָבער איידער איך וועל פּרובירען פערענטפערען די פראַגע, וויל איך אייך דערמאָנען א קלייניגקייט אויס דער געשיכטע פון דעם מאָדערנעם געדאַנק.

נאָך אין דעם סוף פון דעם אכטצעהנטען יאָהרהונדערט, כמעט גאָר אויפ'ן שוועל פון דעם נייענצעהנטען, האָט איינער א דייטשער געלערענטער פּראָפעסאָר איינגעטיילט אַלע מענשליכע אידעאַלען אין דריי גרויסע גרופּען: די ליעבע צו אמת, די ליעבע צו יושר (צו „גוטס"), די ליעבע צו שעהנקייט, און שוין יענער פּראָפעסאָר האָט

פערשטאַנען, אַז זיי אַלע דריי דאַרפען ווערען פעראייניגט אין איינעם. „דאָס וואהרע, גוטע אונד שעהנע" — איז געוואָרען אַ פאָרמעל, וועלכע יעדער געבילדעטער אינ'ם אַנהויב פונ'ם נייען־צעהנטען יאָהרהונדערט האָט פון מויל ניט ארויסגעלאָזען און האָט ניט אויפגעהערט איבערצוקייען ביז צו חלשות. שפּעטער אין די ראַדיקאַלע צייטען, — אפשר א דאַנק שטירנער'ן, — האָט מען היבש געמאַכט חוזק פון דער דאָזיגער פאָרמעל, און אויך אין אונ־זערע לעצטע צייטען האָט מען זיך גענוג געוויטצעלט וועגען „דאָס וואהרע, גוטע און שעהנע!" און קיין חדוש ניט, וואָס יעדער רעוואָ־לוציאָנערער פּעריאָד וויטצעלט זיך איבער דער פאָרמעל. אין אַ צייט, ווען פון דעם הערשענדען אמת איז שוין לאַנג געוואָרען אַ הימעל־שרייענדער שקר, און ער, דער שקר, שרייבט זיך נאָך אַלץ אונטער מיט דעם אַלטען נאָמען „אמת" און ווערט אַ ברעקעל ניט רויט פון דעם דאָזיגען ליגען; אין אַ צייט, ווען די הערשענדע אונ־גערעכטיגקייט געהט מיט אַ שטאָלץ אויפגעהויבענעם קאָפּ, און די פּאָליציי טרייבט פאַנאַנדער דעם עולם און שרייט: „מאַכט אַ וואַרע! דער יושר געהט!"; אין אַ צייט, ווען אַן אַלטע מומיע, ביי ועמען דער מויל איז שוין אפשר פול מיט ווערים, ווערט צוגעפּוצט מיט פּודרע און פאַרב און עס ווערט פערלאַנגט, מען זאָל זיך פאַר איהר בוקען, פאַר דער אייביגער שעהנקייט, — אין אַזאַ צייט, זאָג איך, איז באמת ניט גרינג צו נעהמען אין מויל די פאָרמעל: „דאָס וואהרע, שעהנע אונד גוטע" און דערביי ניט גערייצט ווערען צו העפטיגע לאַך ספּאַזמען.

אָבער — וואָס קאָן מען זיך העלפען? דער אַלטער דייטשער פּראָפעסאָר פון פילאָסאָפיע איז פאָרט געווען גערעכט. ווי עס זאָל זיך ניט בייטען דער א י נ ה א ל ט פון דעם אמת, דעם יושר, דער שעהנקייט, עס זענען פאָרט דאָ א י י נ י ג ע אמת'ן, א י י־נ י ג ע געדאַנקען וועגען יושר און גאָר אַ סך פּראָדוקטען פון שעהנקייט, וואָס זענען נאָך עד היום אַזוי יונג און פריש, ווי אין דער צייט ווען זיי האָבען דערבליקט די ליכטיגע שיין פון דער וועלט. און ווי די אַנדערע אמת'ן, יושר'ס און שעהנקייטען זאָלען זיך ניט בייטען מיט יעדען דור, — וועלען אַלע אונזערע אידעאַ־לען זיך אַלע מאָל אַליין איינטיילען אין דער אויבען־דערמאַנטער

א י י ב י ג ע ר פּאַרמעל: „דאַס וואַהרע, שעהנע אונד גוטע", וואָס מיר ווילען איבערזעצען אין אידיש: „אמת, יושר און חן".

דאָס רוב מענשען יאָגען זיך אָבער ניט מעהר ווי נאָך א י י ן טייל פון דעם פאַרמעל, בעת מיר זאָלען, ווי גאַנצע מענשען, זיך יאָגען נאָך אַלע דריי.

מיר „זאָלען!" אָבער, הפּנים, ניט לייכט איז דאָס דורכצוּ־פיהרען אין לעבען. זעלטען ווען אַ דענקער פעראייניגט אין זיין סיסטעם אַלע דריי זייטען פון דעם מענשליכען אידעאַל, מיט גלייכע רעכטען און אין גלייכע פּראָפּאָרציאָנען. צו אָפט ווערט דאָס גלייכ־געוויכט פון אַ סיסטעם געשטערט צוליעב איין ש ל י ש פון אונזער איינהייטליכען אידעאַל, בעת די אַנדערע צוויי דריטעל ווערען אין גאַנצען אָדער כמעט אין גאַנצען פערוואָרפען אין אַ ווינקעל.

אויף די דריי דענקער, מיט וועלכע מיר אינטערעסירען זיך היינט, מאַכען ליידער ניט קיין אויסנאַהם פון דעם דאָזיגען, גאָר ניט אַזוי יום־טוב׳דיגען פאַל.

עס איז ניט שווער צו טרעפען, אַז ביי מאַרקס׳ען, דעם אָביעקטיווען, וויסענשאַפטליכען פאָרשער, דעם אָנהעגנער פון שפּינאָזאַ׳ס „ניט לאַכען, ניט וויינען, נאָר פ ע ר ש ט ע ה ן", ליעגט, נאַטירליך, דער שווער־פּונקט פון דעם גאַנצען דענקען אין דעם אידעאַל פון אמת. „לאָמיר אויספאָרשען דעם געשיכטליכען ענט־וויקעלונגס־גאַנג ווי ער איז; לאָמיר איהם קוקען גלייך אויג אין אויג, דאָס איז די הויפּטזאַך! דער „יושר", די „שעהנקייט" און אַלע אַנדערע אידעאַלאָגיען זענען ניט מעהר ווי שאָטענס פון דעם נאַטירליכען גאַנג און מיט זיי מעג מען זיך וועניגער — אָדער אפשר גאָר ניט אינטערעסירען."

פאַר טאָלסטאָי, ווידער, איז דער צענטער פון זיין נשמה דער „יושר", „דאָס גוטע". אמת און שעהנקייט, וויסענשאַפט און קונסט, האָבען אפשר גאָר קיין ווערטה ניט, אָדער נאָר אויף אַזוי פיעל ווערטה, אויף וויפיעל זיי העלפען דעם יושר, מיינט טאָלסטאָי.

און ניעטצשע׳ס נשמה איז אין גאַנצען איינגעזונקען אין דעם אידעאַל פון ש ע ה נ ק י י ט. זאָל נאָר די אייגענע נשמה זיין שעהן אין איהר מאַכט און דער טיעפקייט פון איהר לעבען און ליידען; זאָל נאָר די שעהנע טראַגיק פון דעם העלד׳ס לעבען און

קאַמפּף בענעהמען דאָס אויג, — און אַ כפּרה דער אמת: „ניכטס איסט וואהר!“ אַ כפּרה דער יושר: „אַללעס איסט ערלאובט!“

שוין אָט דער פאַקט אַליין, וואָס מאַרקס, טאָלסטאָי און ניעטצשע האָבען זיך אונבעוואוסטערהייד איינגעטיילט אין דער ממשלה פון אמת, יושר און חן, איז שוין, דוכט מיר אַ קלאָהרער בעווייז, אַז זיי האָבען דעם איינהייטליכען מענשליכען אידעאַל פאַנאַנדערגעריסען אויף דרייען און אַז נאָר אין דער פעראייניגונג פון זיי דרייען ליעגט דער ריכטיגער וועג צו דעם „העכסטען גוט“. דאָס וועט אונז נאָך קלאָהרער ווערען, ווען מיר וועלען זיך ווענדען צו זייערע אידעאַלען גופא.

איך וועל אויך דאָ אָנהויבען מיט טאָלסטאָי.

טאָלסטאָי'ס געדאַנק, אַז דער עגאָיזם קאָן ניט ברענגען קיין אמת'ן גליק, אַז די זון פון לעבען מוז ווערען פערטונקעלט, ווי נאָר עס בעווייזט זיך איינעם די שווארצע אימה פון טויט; אַז נאָר די גרויסע ליעבע צו די מיטמענשען קאָן אונז רעטען פון יענער אימה און מאַכען פערגעסען אונזער איינענעם ביטערען סוף, — די אַלע געדאַנקען טאָלסטאָי'ס בעטראַכט איך, ווי אַ גרויסע ו ו י ס ע נ־ ש א פ ט ל י כ ע ענטדעקונג, וואָס פערדיענט אין דעם לעבען פון דער מענשליכער נשמה צו שפּיעלען כמעט אַזאַ וויכטיגע ראָליע, וואָס ניוטאָן'ס גראַוויטאַציאָנס־געזעץ שפּיעלט אין דער ערקלעה־רונג פון דער נאַטור. ווען מען נעהמט טאָלסטאָי'ס געדאַנקען אריין אין פלייש און בלוט, ווען מען גראָבט אויף די פונקען פון מענשען־ליעבע ביי זיך אין הארצען און בלאָזט זיי פאַנאַנדער צו אַ פלאַם, איז יעמאָלט קאָן מען ניט נאָר מיט'ן מוח איינזעהן, נאָר מ'יט'ן געפיהל דערפיהלען, אַז מיין לעבען און דער לעבען פון אַלע אַנדערע מענשען איז אין תוך אריין איין־און־דערזעלביגער לעבען און אַז מיין פערשווינדען איז אסור אַזאַ וויכטיגע פּאַסירונג, מען זאָל זי מוזען אַזוי שטאַרק זיך נעהמען צום הארצען. דאָס איז פּאַר מיר קלאָהר ווי דער טאָג. אָבער אַרויסדרינגען דערפון, אַז „דעריבער“ זאָל איך לעבען נאָר צוליעב דעם אַנדערן און גאָר ניט צוליעב זיך, איז אַ היבשער שפּרונג, וועלכען מען דאַרף נאָך פריהער גוט בע־קלעהרען, איידער מען מאַכט איהם.

לאָמיר פּרובען קאָנסעקווענט דורכפיהרען טאָלסטאָי'ס אַל־

טרואיזם אין געדאַנקען: איך לעב ניט צוליעב מיר, איך לעב צוליעב אייך. מיין נשמה איז ניט מעהר ווי אַ שפּיגעל, וואָס דאַרף אָב־שפּיגלען אייערע ליידען און פריידען. גוט, לאָז זיין אַזוי! איך וויל מיך דעריבער ווענדען צו איינעם פון אייך און רעדען בזה הלשון:

„מיין ליעבער ברודער, דו ווייסט, איך לעב נאָר צוליעב דיר. זאָג, וואָס איז דיין האַרצענס בעגעהר? קיין קרבן וועט פאַר מיר ניט זיין שווער צו דערפילען דיין וואונש. זאָג, אפשר ציעהט דיך צו דער וויסענשאַפט און דו האָסט ניט קיין מיטלען צום שטודי־רען? אפשר ווילסטו ווערען אַ פּראָפעסאָר? זאָג — איך וועל אַלע מיינע כחות אָנווענדען, ווי אַ שקלאַף זיך רייסען אויף דער אַרבייט, נאָר דו זאָלסט האָבען וואָס דו דאַרפסט.“

וואָס וועט ער מיר ענטפערען? ער וועט זאָגען:

„מיין ליעבער ברודער, פערגעס ניט, איך בין אויך אַ מענש ווי דו, איך וויל אויך דורכפיהלען דעם העכסטען גליק פון יסורים פאַר דעם אַנדערן. איך — אַ פּראָפעסאָר? לעב איך דען צוליעב זיך? איך לעב דאָך נאָר צוליעב דיר! זאָג: אפשר ווילסטו ווערען דער פּראָפעסאָר, וועל איך אַנשטרענגען מיינע כחות און אויס־געהן טראָפּענווייז פאַר דיין גליק“....

איהר פערשטעהט שוין די לאַגע? מיין לעבען דאַרף, לויט טאָלסטאָי, זיין אָנגעפילט נאָר מיט זיין לעבען. אָבער זיין לעבען איז ניט מעהר ווי אַ ליידיגע כלי, וואָס וואַרט, זי זאָל אָנגעפילט ווערען פון מיין לעבען.

איהר האָט געוויס ווען עס איז געזעהן אין אַ צימער צוויי שפּיעגלען, וואָס הענגען פּונקט איינער אַנטקעגען דעם אַנדערן. דער ערשטער שפּיעגעל שפּיעגעלט אָב דעם צווייטען שפּיעגעל, און דער צווייטער שפּיעגעל שפּיעגעלט אָב דעם ערשטען שפּיעגעל און די אבשפּיעגלונג פון דעם צווייטען שפּיעגעל אין דעם ערשטען שפּיע־געל, וואָס שפּיעגעלט אין זיך אָב די אָבשפּיעגלונג פון דער אָבגע־שפּיעגעלטער אָבשפּיעגלונג, וואָס ווערט אָבגעשפּיעגעלט אין אַ ניי־ער אָבשפּיעגלונג, און אַזוי ווייטער, און אַזוי ווייטער, — צוויי אונ־ענדליכע ציילען פון אָבשפּיעגלונגען, וואָס שפּיעגלען אָב — זייער אַלעמענס וויסטקייט!

כדי איך זאָל קאָנען לעבען צוליעב יענעם'ס לעבען, דאַרף

יענעמ׳ס לעבען ניט נאָר זיין א ליידיגע אָבשפּיעגלונג פון מיין ליידיגען שפּיעגעל; עס דאַרף פערמעגען עפּעס, וואָס האָט א ווערטה אין זיך גופא, ניט נאָר דעם ווערטה, וואָס ער קאָן עס אין יסורים של אהבה אָפּפערן פאַר מיר, — עפּעס אזוינס, צוליעב וואָס איהם זאָל זיך לוינען צו לעבען פאַר זיך אליין, און ניט צוליעב מיר. ערשט יעמאָלט קאָן מיין נשמה אָבשפּיעגלען יענעמ׳ס ווערטה און ברענגען קרבנות צוליעב איהם. אבער איך בין דאָך — פון מיין זייט — אויך ניט נאָר אן „איך“. דעם צווייטען בין איך א „דו“, צוליעב וועלכען ער זאָל זיך קאָנען מקריב זיין. ממילא מוז אויך אין מיין לעבען זיין אזוינס, וואס האָט א ווערטה ניט נאָר פאַר איהם, נאָר פאַר מיר אליין, עפּעס אזוינס, צוליעב וואָס עס לוינט זיך צו לעבען פאַר זיך און ניט נאָר פאַר דעם אנדערן. דאָס הייסט, עס מוז אין א געוויסער מאָס זיין אן עגאָיזם, כדי עס זאָל איבערהויפּט קאָנען געמאָלט זיין אן אלטרואיזם.

דער אלטער, אָבער אייביג לעבענדער פּיכטע האָט אמאָל בעשריעבען, ווי אזוי דער „וועלט־איך“ מוז דורך די אינ־ווענינגסטע לאָגיק פון זיין ענטוויקעלונג אוועקשטעלען אין זיך גופא א „ניט־איך“ אנטקעגען דעם אייגענעם „איך“. טאָלסטאָי׳ס מאָ־ראלישע נשמה פון „ניט־איך“ מוז, געטריבען דורך דיזעלביגע אינ־ווענינגסטע לאָגיק, ווידער אוועקשטעלען אין זיך גופא אן „איך“, כדי עס זאָל מעגליך ווערען א לעבען צוליעב דעם „ניט־איך“.

אָבער וואָס פאַר אן ארט „איך“ זאָל דאָס זיין?

אויף דער שאלה גיט אונז אן ענטפער ניעטצשע. דאָס זאָל זיין דיין „זעלבסט“, יענער „דבוק“ אין דיין נשמה, וואָס איז דיר טהייערער פאַר דיין לעבען. צוליעב איהם זאָל יעדער איי־נער לעבען און קעמפּפען, און העלפען אויך די אנדערע — זאָגען מיר איצטער מיט טאָלסטאָי — אין דעם שווערען קאַמפּף צוליעב דעם אייגענעם „זעלבסט“. יע! דאָס איז ניט נאָר קיין גרינגער קאַמפּף, — דער קאַמפּף פאַר דעם אייגענעם „זעלבסט“. איך וועל נעהמען נאָר א פּשוט׳ען ביישפּיעל, וואָס וועט אונז קלאָהר מאַכען דעם ענין.

אין אן אָרעמער צאָהל־רייכער פאַמיליע, אָבער א פרומער און א בכבוד׳ער, מיט גאַנץ אַלטע אנשויאונגען וועגען א חשוב׳ען

לעבען, איז דער עלטערער זוהן, דער איינציגער בעל־מפרנס, פּלוצ־לונג, ניט פאר קיין אידיש קינד געדאכט, געוואָרען א פּאָעט. עסען און טרינקען געהט איהם מעהר ניט אין קאָפּ, די ארבייט פאלט פון די הענד. ער געהט אום און חלום'ט חלומות און בעזינגט זיי אין ליעדלעך. אָנשטאָט צו געהן אין מארק, דערשמעקען עפּעס א פּרנסה, לויפט ער גאר אין וואלד, אָדער בעהאלט זיך אויפ'ן בוידעם מיט זיינע ביכלעך און פּאַפּיערלעך. ווייטע וועלטען ציהען איהם צו זיך, אוועק וויל ער פון דער היים, וואו איהם איז אזוי ענג, וואו מען פערשטעהט איהם ניט, וואו מען לאכט פון איהם אָדער שילט איהם מיט טויטע קללות פאר זיין „משוגעת". אָט דער יונגער־מאַן האָט ענטדעקט אין זיך א „זעלבסט" — און וויפיעל קרבנות מוז ער ברענגען צוליעב איהם! זיין גאנצע פאמיליע, אָט די אלע נאָ־הענטע און טהייערע, וואָס זיינען איהם אזוי איינגעבאקען אין הארצען, צוליעב וועלכע ער זאָל, ווי א טאָלסטאָיאנער, לעבען, זיינען נענען איהם. זיין אייגענער „איך" איז נעגען איהם. ווייל ווי נאָר ער ווארפט אוועק זיין „נארישקייט", אזוי ווארט אויף איהם א רייכער שדוך, מיט א דיקער, געזונטער כלה, — ממש א טיראָלער בהמה, — מיט א סך נדן, מיט א שמאלץ־גרוב פון כל־טוב אין דעם מילנער'ס שטוב.... און זיין ..איך" פערשטעהט גאנץ גוט, אז דאָס אלץ איז גאָר ניט קיין שלעכטער משא ומתן. אָבער ער פערשטעהט אויך גאנץ גוט, אז ווען ער זאָל נאָכגעבען די אינטערעסען פון דעם עגאָיסטישען „איך", אזוי מוז ער ארייננטרעטען אין שטויב זיין אייגענעם „זעלבסט". וואָס זאָל ער טהאָן?

אָי, ווי מען דארף דאָ האָבען א שטיק פון ניעטצשע'ס גזלנ'י־שער הארץ, כדי אויסצושטעהן אלע נסיונות! די „טיראָלער בהמה" מיט דער שמאלץ־גרוב איז נאָך ווי עס איז. אָבער — די אייגענע און טהייערע? ווי פערלאָזט מען זיי אויף הונגער און נויט? ווי בייט מען אוים זייער צער און דעם אייגענעם צער אויף יסורים און לייד אין דער פרעמד? מען דארף פּשוט זיין א גזלן, אזוינס צו טהאָן....

„זיי א גזלן!" — שרייט ניטצשעאַניש אין הארצען דאָס איי־גענע „זעלבסט". אָפּפער ניט נאָר מיט דעם שמאלץ־גרוב, אָפּפער אויך מיט דעם בעסטען, וואָס דיין נשמה פערמאָגט: דיין ליעבע

און רחמנות צו די אייגענע און טהייערע, — ווייל — און דאָס זאָגען שוין מיר. אַנשטאַט ניעטצשע'ן, — ווייל דו האָסט ניט נאָר פליכטען צו די אַנדערע, דו האָסט פליכטען צו דיין אייגענעם „זעלבסט". די פּאָעזיע איז אַ צווייג פון דער מענשליכער קולטור. און אַלע צווייגען פון דער מענשליכער קולטור זענען געוואַקסען, האָבען זיך אַרויסגעריסען פון אַ ניעדריגערער מדרגה צו אַ העכע־רער, נאָר דורך דעם „דבוק", נאָר דורך דער הייליגער „משוגעת", וואָס איז אַריין אין דעם מענשענס האַרץ און האָט אַריינגעשלונגען אין זיך אַלע געדאַנקען און פעהיגקייטען פון דעם מענשען. די לייי־דענשאַפט צו די קולטור־גיטער פון דער מענשהייט, — וויסענ־שאַפט, טעכניק, פּאָעזיע, קונסט, פילאָסאָפיע, אַרבייט לטובת הכלל, — איז אַ מענשליכע ליידענשאַפט און איהרע יסורים, — די „חבלי לידה" און די ליידען, מיט וועלכע די סביבה איז מזכה דעם געבאָרענעם העלד, — זיינען הייליגע יסורים, וואָס שטעהען אַקוראַט אַזוי הויך ווי די יסורים של אהבה פון טאָלסטאָי. דער מענשליכער פּראָגרעס אין אַלע זיינע צווייגען, די ליידענשאַפט צו די קולטור־גיטער פון דער מענשהייט זענען יענס עפּעס אין דעם לעבען פון דעם מענשען, וואָס פילען עס אָן מיט אַן אינהאַלט און מאַכען ערשט מעגליך די מסירת נפש פאַר דעם אַנדערען. צווישען טאָלסטאָי און ניעטצשע, צווישען דעם „יוצר טוב" און דעם „יצר הרע" איז דאָ ניטאָ קיין ברעקעל ווידערשפּרוך. אָהן דער ליעבע צו דעם צווייטען איז די נשמה, ווי אַ כלי אָהן אַ דעק. אומזיסט זוכט איהר זי אָנצו־פילען מיט „טיראַלער בהמות" און אפילו מיט פּאָעזיע און קולטור, דאָס אַלץ ווערט פערשלונגען דורך דעם שוואַרצען אַבגרונד, דער „אימת מות". דער „ואהבת לרעך" איז די דעק, וואָס מאַכט, אַז אייער נשמה זאָל קאָנען אַריינגעהמען אין זיך אַן אינהאַלט, אַז דער שוואַרצער אבגרונד זאָל פערשווינדען. אָבער אויב איהר בלייבט שטעהן ביי דעם „ואהבת", בלייבט דאָס גאַנצע מענשליכע לעבען לעדיג ווי אַ לעדיגע כלי, ווי אַן אונענדליכער צייל פון שפּיעגלען, וואָס שפּיעגלען אָב אַלעמענס וויסטקייט. ערשט ניעטצשע פערענט־פערט די פראַגע וועגען דעם אינהאַלט פון דער מענשליכער נשמה, וואָס גיט די מעגליכקייט צו לעבען אי פאַר זיך, אי פאַר דעם אַנדערן.

ווער וועט זיעגען ביי דעם פּאָעטישען יונגען־מאַן, וואָס מיר האָבען גענומען פאר אַביישפּיעל: דער „גזלן" אָדער דער „מלאך" — ניעטצשע אָדער טאָלסטאָי? לאָז זיין, אַז דער „גזלן" האָט געזיעגט, און דער יונגער־מאַן האָט זיך אַ לאָז געטהאָן אין די ווייטע וועלט... ער איז באמת געוואָרען אַ פּאָעט. אָבער — אַך! אויף אונזער זינדיגער ערד איז אפילו אַ הימעלשער פּאָעט ניט פריי פון מענשליכע בעדערפניסען. אויך אַ פּאָעט דאַרף האָבען וואָס צו עסען, און אַ שיך, און אַ קלייד, ווען ער איז אפילו פריי פון די הוצאות פאַר'ן באַרביערער. אויף די אַלע נישט־ווערטהיגע קלייניגקייטען דאַרף מען האָבען געלד, און די בעלי־בתים פונ'ם געלד זיינען די קאַפּיטאַליסטען. צו זיי מוז ער טראָגען זיין האַרץ, זיין „זעלבסט", ווי אַ סחורה אויפ'ן מאַרק... נאָך אַ צאַפּעלדיגע, אַ בלוט־טריעפּענדע ליעגט זיין האַרץ ביי דעם קרעמער אויף דער שמוציגער וואָג און דער קרעמער וועגט זי און בעטאַפּט זי מיט די שמוציגע פינגער, און קווינקעלט זיך, און זאָגט:

„אייער האַרץ, ליעבער פריינד, איז נאָך צו פּ ר י ש. אויף פרישע הערצער זיינען איצטער ניטאָ קיין בעלנים. זי דאַרף זיין אַביסעלע צוגעלעגען, אַביסעלע, איך בעט איבער אייער כבוד, מיט אַ ריח... און אפשר טאַקע מיט אַ שטאַרקען. די, וואָס שוין גאָר גאָר צופוילט, ווערען ממש צוצוקערט. לאָזט זי דערווייליע, יונגער־מאַן, ביי מיר, זי וועט שוין דאָ בעקומען דעם נויטיגען גערוך"...

וואָס זאָל דער יונגער־מאַן טהאָן? אַנטקעגען דער מאַכט פון דעם קאַפּיטאַליזם העלפט שוין ניעטצשע'ס „גזלנות" אויך ניט. אַן אַנדער „גזלנות" דאַרף זיך פאַנאַנדערברענגען אין אונזער ברוסט: די ר ע וו ו אָ ל ו צ י אָ נ ע ר ע „ג ז ל נ ו ת" פון אונזער דריטען דענקער, פון קאַרל מאַרקס!

וואָס איז די פּעולה פון אַלע אונזערע מאָראַלישע פּרעדיגטען, פון אַלע ריכטיגע וועגען צו דעם מענשליכען „העכסטען גוט", אַז די גרויסע מאַסען זענען נאָך דאָס רוב בבחינת אָקסען און פיה, וואָס נויטיגען זיך ניט און בענקען ניט נ אָ ך אַ מ ע נ ש ל י כ ע ן לעבען, אין זיי. די גרויסע מאַסען, די אַרבייטער, די בעלי־בתים, זענען די אמת'ע הערשער איבער דעם מענשליכען גורל! וואָלט דער מענשליכער אידעאַל זיך אָבשטעלען ביי טאָלסטאָי און ניעטצשע,

וואָלט ער געמוזט בלייבען שטעהן ביי א וואנד: ביי דעם טעמפּען פערשטאנד און דעם פערגליווערטען ווילען פון די מאסען, — די בעלי־בתים, וואָס בעהערשען דאָס לעבען.

צום גליק איז אויף די בעלי־בתים דאָ נאָך א גרעסערער בעל־הבית, — די געזעלשאפטליכע פאָרמען פון דעם לעבען, און אויף יענע געזעלשאפטליכע פאָרמען איז דאָ נאָך אַן אויבערהאר: דער רעוואָלוציאָנערער סאָציאַלער פּראָגרעס, וואָס זאָל איבערבייטען די אַלטע געזעלשאפטליכע לעבענס־פאָרמען און צושלאָגען די טעמפּ־קייט און פערגליווערטקייט פון דעם איצטיגען מענשען. אָט צו דעם רעוואָלוציאָנערען אויבער־האַרר רופט אונז מאַרקס, — צוליעב איהם זאָלען מיר לעבען, זיין ארבייט זאָלען מיר פריידיג טהאָן.

און ווען זיין ארבייט וועט געטהאָן ווערען, — ווען די דאגת חיונה וועט אראָב פון דעם איינצעלנעם און וועט פערענטפערט ווע־רען דורך דעם האַרמאָנישען צונויפווירקען פון דעם גאנצען כלל, — ערשט יעמאָלט וועט דעם מענשענס נשמה ווערען מסוגל אין גאנצען אריינצונעהמען די העכסטע מענשליכע אידעאַלען. דער פּאָעט וועט יעמאָלט ניט דארפען לאָזען זיין האַרץ אין קראָם, „ביז זי וועט קריי־גען דעם ריכטיגען ריח"; און יעדער איינער וועט קאָנען פריי לע־בען צוליעב זיין אייגענעם „זעלבסט" און — אין ליעבע צו די מיט־מענשען — פריידיג העלפען יעדען איינעם אין זיין שטרעבען צו דעם „העכסטען גוט".

טאָלסטאָי, ניעטצשע און מארקס זיינען, דעריבער, אין תוך אריין ניט קיין הפכים. די „ירושה", וואָס זיי לאָזען אונז איבער, איז איין איינהייטליכער י ו ש ר, אויסגעארבייט פון די בעסטע דענקער פון דעם נייינצעהנטען יאָהרהונדערט און צונויפגעפּרעסט אין זייערע דריי סיסטעמען, וואָס זענען אויף דעם ערשטען בליק אזוי פערשיידען איינס פון דעם אַנדערן.

דער צוואַנציגסטער יאָהרהונדערט נעהמט איבער די ירושה און דעם יושר אין זייער איינהייטליכקייט און גאַנצקייט. שוין הויבט איצטער אָן צו קלינגען א נאָמען, וואָס וועט אפשר ווערען אקוראַט אזוי פּאָפּולער אין די יונגע יאָהרען פון אונזער יאָהר־הונדערט, ווי די נעמען פון די דריי איז געוואָרען פּאָפּולער אין די ליצטע יאָהרען פון דעם פאָריגען. איך האָב דאָ אין זינען מ אָ ר י ס

מ ע ט ע ר ל י נ ק. שוין מעטערלינק, ווי נאָך אנדערע דענקער פון זיין דור, האָבען געטהאַן דאָס. וואָס דער צוואַנציגסטער יאָהרהונ־דערט האָט גענויטיגט טהאָן מיט דער גייסטיגער ירושה פון דעם נייענצעהנטען: זיי האָבען אין זייער מאָראַלישער וועלטאַנשויאונג פעראייניגט דעם „יושר" פון טאָלסטאָי „א ו ן" דעם יושר פון ניעטצשע „א ו ן" דעם יושר פון קאַרל מאַרקס.

ד"ר. חיים זשיטלאָווסקים געזאַמעלטע שריפטען
אין 4 בענד

אינהאַלט פון ערשטען באַנד:

1) טאָלסטאָי, ניעטצשע און קאַרל מאַרקס.
2) וועגען לעאָניד אַנדרעיעוו'ס „אַנאַטעמאַ".
3) מעטערלינק'ס „בלאָהער פויגעל".
4) איוב, אַ פּאָעמאַ פון דעם אידישען פרייען געדאַנק.

אינהאַלט פון צווייטען באַנד:

1) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
ערשטע פאָרלעזונג: די מאַטעריאַליסטישע נאַטור־פילאָסאָפיע און ערקענטניס־טעאָריע.
צווייטע פאָרלעזונג: די קריטיק פון דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
2) צוויי פאָרלעזונגען וועגען איד און מענש.
3) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דער צוקונפט פון די פעלקער אין אַמעריקאַ.
ערשטע פאָרלעזונג: דער „מעלטינג פּאָט".
צווייטע פאָרלעזונג: די פעראייניגטע פעלקער פון די פעראייניגטע שטאַאַטען.

אינהאַלט פון דריטען באַנד:

1) דער פּראָגראַם און די ציעלען פון דער מאָנאַטשריפט „דאָס נייע לעבען".
2) היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.
3) די געשיכטס־פילאָסאָפיע און דער ענד־ציעל.
4) משה העסס — דער סאָציאַליסט, דער פילאָסאָף, דער איד.
5) דר. מאַקס נאָרדוי און דער פּאָליטישער ציוניזם.

אינהאַלט פון פיערטען באַנד:

1) נאַציאָנאַליטעט און פּראָגרעס.
2) אידישע גאונים.
3) צו דער טעאָריע פון נאַציאָנאַליטעט.
4) וועגען פעראייניגונג.
ערשטער אַרטיקעל: בונדיזם און ציוניזם.
צווייטער אַרטיקעל: אַן אָפענער בריעף צו די פּועלי ציון אין אַמעריקאַ.
5) דער נייער פּראָגראַם פון דער „פעראייניגונגס"־פּאַרטיי:
ערשטער אַרטיקעל: ציוניזם און סאָציאַליזם.
צווייטער אַרטיקעל: דער „בונדיזם".
דריטער אַרטיקעל: דער טעריטאָריאַליזם און דער פעראייניגונגס־פּראָגראַם.
6) די אידישע שפּראַך־בעוועגונג און די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ.
7) אידיש און העברעאיש.
8) די אידישע קולטור און די אידישע שפּראַך.
9) רעליגיע און נאַציע.
10) טויט און ווידערגעבורט פון געטער און רעליגיאָנען.
11) די נאַציאָנאַל־פּאָעטישע ווידערגעבורט פון דער אידישער רעליגיע.

פרייז פון אלע פיער בענדער, שעהן געבונדען $3.50.
צו קריגען ביי אַלע בוכהענדלער

איד און מענש

צוויי פאָרלעזונגען

פון

דר. ח. זשיטלאָווסקי

קאָמיטעט פאר דער ארויסגאַבע פון
דר. ח. זשיטלאָווסקי'ס שריפטען
ה. מינדלין, טרעזש.
H. MINDLIN, 122 BOWERY, NEW YORK.
New York 1915.

צוויי פאַרלעזונגען וועגען איד און מענש

ערשטע פאַרלעזונג

חברים און פריינד!

אַן ערך מיט אַ דריי־פערטעל יאָהרהונדערט צוריק, ווען ביי די רוסישע און גאַליצישע אידען איז אויסגעוואַקסען די השכלה־בעוועגונג, דאָס שטרעבען צו בילדונג און אייראָפּעאישע קולטור, איז ביי דאָס רוב משכילים אויסגעאַרבייט געוואָרען אַ פאָרמעל, ווי אַזוי צו פערענטפערען די פראַגע וועגען איד און מענש. די פאָרמעל האָט געהייסען: „היה אָדם בצאתך וישראל באהליך“, „זיי אַ מענש, מיט מענשען גלייך, אין גאַס, און בלייב אַ איד ביי זיך אין דער היים“.

שוין פון דער פאָרמעל האָט מען געקאָנט זעהן, אַז צווישען איד און מענש איז ביי דעם משכיל געווען אַ שאַרפער סכסוך. „איד“ און „מענש“ האָבען ניט געקאָנט הויזען איינער מיט דעם אַנדערן און מען האָט זיי געמוזט פאַנאַנדערפיהרען אין בעזונדערע ערטער, כדי איינער זאָל דעם אַנדערן ניט איבערבייסען דעם גאָרגעל. און אויך דאָס איז געלעגען איינגעוויקעלט, ווען אַפילו ניט קלאָר אַרויסגעזאָגט, אין דער משכילים'שער פאָרמעל, אַז „איד“ איז בשום אופן ניט אַזאַ מיוחס, ווי „מענש“. מיט „מענש“ מעגט איהר פראַנק און פריי שטאָלצירען אין דער אָפּענער גאַס; מיט „איד“ דאַרפט איהר זיך שטיקען אין דער פערבאָרגענער היים. על כל פנים, האָבען די משכילים געוואָלט מאַכען אַ פשרה צווישען צוויי פיינדליכע פרינציפען, איינשטילען אַ „ויתרוצצו“ אין דער נשמה פון יעדען געבילדעטען אידען.

עס איז אָבער זעהר לייכט צו פערשטעהן, אַז די משכילים'שע פשרה איז געווען ניט גאָר פון די געראָטענע. איהר קאָנט דעם מענשענס נשמה ניט פאַנאַנדעררייסען אויף צווייען, און איין האַלבע

לאָזען שפּאַצירען אין גאַס, די אַנדערע העלפט אָבער צװינגען זיצען אין דער היים. ממה נפשך! איז „איד" אַ בעסערע זאַך, איידער „מענש", — איז דער אַלטער יהודה הלוי געװען גערעכט, אַז איד־זיין איז די העכסטע מדרגה פון מענש־זיין; אָדער נאָך מעהר: האָבען אונזערע חסידישע פּאָטערס און זיידעס געטראָפען דעם אמת, װען זיי האָבען געמיינט, אַז איד־זיין איז אַ היילינגע זאַך, — איז יעמאָלט אונזער חוב צו זיין אַ איד ניט נאָר אין דער היים, נאָר אומעטום, אין דער גאַנצער װעלט. און װען אפילו דער „איד־זיין" זאָל אונז ברענגען די ערגסטע צרות און רדיפות, טאָרען מיר איהם יעמאָלט פון קיינעם ניט בעהאַלטען, מוזען מיר אויסשטעהן אַלץ, װאָס עס זאָל ניט אויספאַלען צוליעב איהם אויף אונזער גורל. קיין קרבן טאָר ניט זיין שװער פאַר אַ זאַך, װאָס דאַרף אװעקגע־שטעלט װערען — נאָר אַ קליינינקייט! — העכער, איידער דער מענש. און צוריק: איז „מענש" מעהר מיוחס, איידער „איד", האָבען מיר איינמאָל איינגעזעהן, אַז זיין אַ איד איז ניט נאָר ניט קיין הייליגקייט, נאָר עס הייסט גאָר — אַראָבפאַלען אויף אַ ניעדע־ריגערער שטופע, איידער „מענש", איז יעמאָלט געװיס װיעדער אונזער חוב, אין גאַנצען אויסצוראָמען מיט דעם „איד", װאו מיר זאָלען איהם ניט אָנטרעפען: אין גאַס, אָדער אין שטוב; מבער צו זיין די חמצ'דיג געװאָרענע קדושה פון אַלע װינקעלעך, װאו זי האָט זיך נאָר געקאָנט פערװאַלגערן.

די ראַדיקאַלע אידישע יוגענד, װאָס איז אויסגעװאַקסען פון די משכילים, איז דעריבער געװען זעהר קאָנסעקװענט און פון איהר שטאַנדפּונקט אַבסאָלוט גערעכט, װען זי האָט דערערדט דאָס לעצטע װאָרט, אויף װאָס די משכילים האָבען אין זייער פּשרה נאָר אָנגע־טייט ברמיזה. אַ סוף צו דעם אידען אין דעם נאָמען פון דעם מענשען! — דאָס איז געװאָרען דער ראַדיקאַלער קריעגס־געשריי אין דער אידישער מחנה.

איך מוז מיך מודה זיין, אַז אין מיין גאָר גרינער יוגענד, װען איך בין מיט'ן גאַנצען האַרצען צוגעשטאַנען צו דעם ראַדיקאַלען לאַגער, האָב איך אויך, װי אַלע, געגלויבט, אַז צװישען „איד" און „מענש" ליעגט אַ טיעפער, מיט קיין בריק ניט צו פערבויענדער תהום; אַז מען מוז אויסקלייבען „אהין אָדער אהער" און אַז דער

„איד" דארף געבראכט ווערען פאר א קרבן צו דעם מענשען. ווע־גינסטענס איז איין זאך געווען קלאָר פאר מיין יונגען מוח און הארץ, אז וואס מעהר מענש איינער איז, אלץ וועניגער איד איז ער, אלץ וועניגער האט ער זיך צו קימערען וועגען דעם שיקזאל פון זיין פאָלק, אלץ וועניגער האט ער צו טראַכטען וועגען דער אידישער לאגע און וועגען דער אידישער צוקונפט. און צוריק, וואס וועניגער איד איך בין, וואס פרייער איך בין פון אידישע טראדיציעס, וואס ווייטער פונ׳ם אידישען לעבען, וואס גלייכגילטיגער צו די נויטען און די אינטערעסען פון מיין פאָלק, וואס איבערגעבענער צו דעם אלגעמיין־מענשליכען פּראָגרעס, — אלץ העכער שטייגט מיין „איך" אויף דער לייטער פון דער מענשליכקייט.

איך וויל אייך דאָ ניט שילדערן די גאנצע פּסיכאָלאָגיע פון יענעם אידישען ראדיקאלען דור, צו וועלכען איך געהער. איך וויל אייך דאָ ניט דערצעהלען, ווי אזוי און פאר וואס מיר זיינען גע־וואָרען בעלי־תשובה׳ס, וואס זענען מיט׳ן גאנצען הארצען געבליבען טריי צו די בעסטע מענשליכע אידעאלען און זענען פאָרט — אויך מיט׳ן גאנצען הארצען — צוריק געוואָרען הייסע איבערגעבענע קינדער פון דעם אידישען פאָלק. יענע פּסיכאָלאָגיע איז געווען א פערפלאָנטערטע, א קרענקליכע. אָבצושאפען דעם תהום פון „איד" און „מענש" איז באמת געווען ניט אזוי לייכט, ווייל ער איז גע־לעגען ניט נאָר אין דער לאָגיק, אין דעם טהעאָרעטישען דענקען, נאָר אויך גופא אין דעם לעבען און אין דעם געפיהל. און אויב דאָס אידישע בעוואוסטזיין גלויבט, אז פאר די בעלי־תשובה׳ס איז אנגעגרייט גאָר א בכבוד׳ער פלאץ אויבען־אָן, אז „במקום שבעלי־תשובה עומדין אין צדיקים גמורים יכולין לעמוד", — פערדיענען די בעלי־תשובה יענעם כבוד אפשר שוין דערפאר, וואס זייער נשמה האט דורכגעלעבט אזוי פיעל ליידען און פיין, — ליידען און פיין, פון וועלכע דער איצטיגער פּראָגרעסיוו־נאציאָנאלער דור האט, גע־לויבט איז דער אויבערשטער, קיין ברעקעל בעגריף ניט.

ניט יענע, זעהר אינטערעסאנטע פּסיכאָלאָגיע וויל איך דאָ פאר אייך שילדערן. מיין צוועק איז מעהר ניט, ווי איבערגעבען אייך א פּאָר פון יענע לאָגישע ארגומענטען, וואס האָבען אונז גע־האָלפען צו פערשיטען דעם תהום צווישען איד און מענש.

דרינגט מען אַ ביסעל טיעפער אריין אין דעם זין פון דער ראַדיקאַלער פאָרמעל: „וואָס מעהר מענש, אַלץ ווייניגער איד“, אַזוי מוז מען באַלד איינזעהן, אַז די זאַך איז גאָר ניט אַזוי פּשוט, ווי עס דוכט זיך אויף דעם אויבערפלעכליכען בליק. און וואָס מעהר איך האָב געטראַכט וועגען דעם ענין, אַלץ מעהר האָט מיר געמוזט ווערען קלאָר, אַז די פאָרמעל קאָן ניט זיין אומעדום גלייך ריכטיג. גאַנץ געוויס זענען דאָ פעלען אין לעבען — און זעהר האַרבע פעלען — וואו איך האָב אַ רעכט צוצוגעהן צו דעם אידען און זאָגען איהם: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש; און וואָס מעהר מענש דו וועסט ווערען, אַלץ ווייניגער איד וועסטו זיין“. עס זענען אָבער דאָ אַנדערע פעלען, אפשר נאָך וויכטיגערע, וואו די פאָרמעל „ווער מענש און הער אויף צו זיין איד“ פערליערט אין גאַנצען איהר זין. און דערנאָך האָבען זיך אַנטפּלעקט נאָך אַנדערע פּונקטען, — אפשר גאָר די וויכטיגסטע פון דעם מענשליכען לעבען, וואו יענע פאָרמעל, ניט נאָר זי וועהרט אָן איהר גאַנצען זין, נאָר זי מוז גאָר פערוואַנדעלט ווערען אין איהר איינגענעם היפּך, אַז וואָס מעהר מענש מען איז, אַלץ מעהר איד איז מען.

פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין די דאָזיגע פערשיידענע פעלען, וואו דער „מענש“ איז גובר דעם „אידען“, וואו ער מוז איהם לאָזען אין גאַנצען צורוה און וואו ער פערשטאַרקט איהם און מאַכט נאָך בולט'ער זיין מהות, — דאָס זאָל זיין, ווייניגסטענס אין די וויכטיגסטע שטריכען, די אויפגאַבע פון מיינע איצטיגע פאָרלעזונגען.

און בדי לייכטער צו מאַכען די ארבייט, לאָמיר קודם כל געווינען אַ קלאָרען בעגריף וועגען די צוויי ענינים, — „איד“ און „מענש“, — וועמעס שייכות איינער צום אַנדערן מיר דאַרפען נעהנטער בעלייכטען.

וואָס אַזוינס איז „מענש“?

עס פערשטעהט זיך, אַז מיר האָבען דאָ ניט צו טהאָן מיט דער אַנטראָפּאָלאָגישער בעדייטונג פון דעם מין מענש בכלל. אין אונזער היינטיגען פאַל איז ניט יעדער מענש אַ „מענש“. אַנטראָפּאָלאָגיש גענומען איז יעדער לעבעדיגער נפש, וואָס געהט אום אויף צוויי פיס, טראָגט אַ פּאָר הויזען אָדער אַ קליידעל און רעדט אויף אַ מענשליכער שפּראַך, — שוין אַ „מדבר“, שוין אַ מענש. אָבער

אויך אין אונזער טאָג־טעגליכער שפּראַך, ווענדען מיר אָן אויס־דריקען, וואָס מאַכען ביי די מענשען גופא אַ שאַרפען חלוק צווישען „מענש" און „ניט־קיין־מענש". דעם חלוק מאַכען מיר דערפאַר, ווייל אין יעדער מענשליכער ברוסט לעבט די פאָרשטעלונג, וואָס און ווי אַ מענש דאַרף זיין און זאָל זיין, און ניט נאָר ווי דער אָדער יענער קומט פאַר אין דער טאָג־טעגליכער ווירקליכקייט. ווי פער־שיידען דער אידעאַל פון דעם מענשען זאָל ניט זיין ביי פערשיידענע פעלקער און פערשיידענע קלאַסען, געפינען מיר פאָרט אין איהם בשותפות'ע שטריכען, וועלכע מיר אַלע נעהמען אָן, אַז זיי זענען נויטיג, כדי אַ מענש זאָל זיין אַ מענש.

אַ מענש איז קודם כל אַ בעל־שכל. דורך זיין רייכען און שטאַרקערען דענקען האָט זיך דער מענש אַרויסגעריסען פון דער נאַטור און איז געוואָרען דער אויבערהאַרר איבער איהרע פּראָ־צעסען; און אומעדום, וואו מיר בעמערקען אַן אָבשוואַכונג פון דער מענשליכער דענק־קראַפט, זעהען מיר אין דעם אַ שטיק פערשוואונ־דענע מענשליכקייט. אויף אַ נאָר געראָטענעם נאַר פלעגט מען פריהער זאָגען, אַז ער איז „אַ בהמה בצורת אָדם", דערנאָך האָט מען פון איהם די „צורת אָדם" אויך אוועקגענומען און אָנגעהויבען רעדען ווי פון „אַ בהמה בצורת פערד", — קורץ, ווי פון אַ לעבעדיגער זאַך, וואָס איז ניט מעהר „בבחינת אָדם", וואָס פאַלט אַרויס פון דעם גדר מענש.

כדי צו זיין אַ „פולער" מענש איז אָבער נאָך ניט גענוג צו זיין קלוג. מען דאַרף אויך האָבען אַ געוויסען מאָס פון ווילען. „ס'איז נאָר קיין מענש ניט", זאָגט מען אויף איינעם, וואָס האָט קיין ברעקעל אייגענעם ווילען ניט און לאָזט זיך פיהרען, וואוהין מען פיהרט איהם. „ס'איז אַ קאַלב".

„נאָר ניט קיין מענש" איז אויך דער, אין וועמעס הארצען עס איז אויסגעלאָשען יעדער פונק פון יושר און „מענשליכקייט", און אויך דער, וואָס היט ניט אָב יענע מינימאַלע פאָדערונגען פון שעהנקייט, ריינליכקייט און עלעמענטאַרע העפליכקייט, וועלכע מיר שטעלען צו יעדען מענשען. דעם עהרליכען „בטלן", וואָס קוקט ניט אויף זיין אויסזעהן, זיין קליידונג און זיין בענעהמען זיך מיט מענשען, זענען מיר אָפט מוחל זיינע ניט שעהנע מדות

צוליעב די העכערע מענשליכע מעלות, וואָס ער בעזיצט; אָבער אויך דאָ געהט די מחילה נאָר ביז צו אַ געוויסען גראַד. ווערט אין דעם פּונקט פון שעהנקייט אַריבערגעטראָטען אַ געוויסער גרע־ניץ, רופט דער מענש אין אונז אַרוים אַ געפיהל פון עקעל און רחמנות. „אַ קלוגער מענש און אַ פרומער מענש און אַ בר־אורין, אָבער עפּעס נאָר קיין מענש ניט“, זאָגען מיר אין דעם פאַל.

פון דעם גדר „מענש“ געהט אַרויס אויך דער, וואָס האָט ניט אין זיך קיין ברעקעל „י ש“, קיין ברעקעל אייגענעם שטאָלץ, קיין ברע־קעל מענשליכע חשיבות; דער, וואָס לאָזט זיך שפּייען אין פּנים, טרעטען מיט די פיס, און דערביי זאָל וועניגסטענס אין דער נשמה ביי איהם ניט אויפציטערען דער געפיהל פון פּראָטעסט. „אַ הינ־טישע פעל“, זאָגט מען אויף איהם. „שפּיי איהם אין פּנים, זאָגט ער: אַ רעגען גיסט“. אויף וויפיעל טהייער דעם מענשען איז דער געפיהל פון אייגענער חשיבות, פון אַן אייגענעם „יש“, וואָס קאָן און זאָל בעשטעהן זיין שטעדטעל, וואָס קאָן און זאָל זיך ניט לאָזען קריכען אויפ׳ן קאָפּ (פערשטעהט זיך, אין וויכטיגע ענינים), קאָן מען זעהן פון אַ זעהר אינטערעסאַנטען, כאַראַקטעריסטישען פאַקט. עס איז אפשר ניטאָ אויף דער וועלט — אַ חוץ דעם מענשען — קיין איין בריאה, וואָס זאָל שטעהן צו איהם אַזוי נאָהענט דורך איהרע כמעט מענשליכע מעלות, ווי דער הונד. זיין קלוגשאַפט, זיין איבערגעבענקייט און טרייקייט, זיין גענוגזאַמקייט, זיין אמת׳ע מסירת נפש פאַר די מענשען, וואָס זענען איהם ליעב און טהייער, רופען אַרויס בעוואונדערונג, ניט זעלטען התלהבות ביי יעדען ערנ־סטען פאָרשער פון דעם הונד׳ס לעבען און כאַראַקטער. אייניגע, ווי, צ. ב., דאַרווין, און נאָך פריהער אָגיוסט קאָנט, געהען אַזוי וויים אין דעם פּרט, אַז זיי געפינען אין דעם הונד דעם ערשטען אָנהויב פון אַ ר ע ל י ג י ע ז ע ן געפיהל, וואָס איז ביז אהער בעטראַכט געוועז, ווי די איינציגע, ריין מענשליכע מעלה. אָבער די אַלע מענשליכע מעלות אין דעם הונד ווערען אין גאַנצען בטול אין אונ־זער אָבשעצונג דורך דער „הינטישער“ צוגעלאָזטקייט, צוגעבונ־דענקייט און אונטערטהעניגקייט. דאָס הינטישע „זוכען חן אין די אויגען“ פון דעם בעל־הבית, דאָס לאָזען זיך בעהאַנדלען, ווי אַ הונט“, קאָן דער מענש גאַנץ לייכט — און נאָך מיט דאַנקבאַרקייט

אריבערטראַגען אין דער חיה; ער קאָן דאָס אָבער בשום אופן ניט ניט מוחל זיין, ווען ער געפינט דאָס אין דעם מענשען. אויף דעם הונד׳ס הארטקייט צו אַלעמען, וואָס איז ניט זיין באַלעבאָס אָדער ניט דעם באַלעבאָס׳ מקורב, זיין שלעכטע חבר׳שאַפט מיט די „מיט־הינד“, — אַלץ גרויסע, הינטישע מעלות, וואָס שטאַמען פון דער הויפּט־מעלה זיינער, זיין ל י ע ב ע, זיין אמת׳ער טרייער ליעבע צו די „זייניגע“, — אויף דאָס רופט אין א ו נ ז ארויס דעם ביטער־סטען געפיהל פון פראַטעסט, ווען מיר זעהען עס אין אַ הונט בצורת מענש. „געמיינער הונד!“ איז דער ערגסטער זידעל־וואָרט, וואָס מיר קאָנען איינעם שליידערן אין פּנים.

ווי קליין און אָרעם עס זאָלען ניט זיין די אַלע פאָדערונגען, וואָס אַ געוועהנליכער מענש שטעלט צו אַ געוועהנליכען מענשען, דריקען זיי פאָרט אויס דעם אינגעוועניגסטען תוך פון דער בחינה־„מענש“. פּרינציפּיעל האָבען זיי אין זיך שוין אַלץ, וואָס הויבט אויף דעם מענשען צו דער קרוין פון דער שעפּפונג, אַלץ, וואָס שיידט איהם אָב פון דער חיה, לאָז זיין מעהר נישט ווי דורך דעם, וואָס דער מענש האָט די אַלע מעלות אין אַ גרעסערער מאָס און אין אַ רייכערער אַרט, איידער זי. לאָז זיין, אַז פון אָנהויב איז דער חלוק צווישען מענש און חיה נעווען ניט נאָר גרויס; אַז אין דער ערשטער צייט האָט דער מענש זיין שטאַרקערען שכל אויסגענוצט צוליעב ריין פּראַקטישע לעבענס־צוועקען פונ׳ם „קאַמפּף אומ׳ס דאַ־זיין“, וואָס בעהערשט אויף דאָס לעבען פון דער חיה. אָבער אין זיין ענטוויקעלונג האָט זיך דער שכל אויפגעהויבען איבער די ריין־מאַטעריעלע נויטען און האָט בעשאַפען אַ וועלט פון געדאַנקען, וואָס ברענגט דעם מענשען אַן אַנדער מין הנאה, וועלכע קיין חיה אין דער וועלט קאָן ניט משיג זיין, — די הנאה פון דער ש כ ל׳ ד י נ־ ק י י ט, וואָס שטעקט אין אַ וועלכען עס איז געדאַנק, אַלץ איינס, צי ער קאָן אונז ברענגען נוצען, צי ניט. די ליעבע צום שכל און זיינע פּראָדוקטען איז געוואָרען אַ ריין מענשליכער שטריך.

דאָס איינענע איז אויך מיט אַלע אַנדערע מעלות. זיי זענען אפשר פריהער ארויסגעוואַקסען פון די פשוט׳ע, מאַטעריעלע בעדערפעניסען, וואָס דער מענש האָט געהאַט און האָט נאָך אין איינעם מיט דער חיה. אָבער אין זייער ענטוויקעלונג האָבען זיי אריבער־

געוואַקסען די נויט, וואָס האָט זיי אַרויסגערופען, און זיי זענען געוואָרען טהייער דעם מענשען צוליעב זיך גופא, ווייל אין זיי דערקענט ער זיין אייגענע מענשליכע נאַטור.

דער ווילען, וואָס האָט פריהער געהאַט דעם צוועק נאָר צו בעהערשען די דרויסענדיגע נאַטור צוליעב א בעסערען לעבען פון דעם גוף, ווערט ביי א העכערען טיפּ מענש א געצייג, וואָס מיט איהם בעהערשט ער די תאוות און בעדערפעניסען פון דעם אייגענעם חומר, צוליעב א טיעפערען און שעהנערען לעבען פון דער נשמה. די ליעבע צו שעהנקייט, וואָס איז אין אָנהויב געווים געווען פערבונדען מיט דעם סעקסועלען אָבקלייב און האָט געדאַרפט ניט מעהר ווי שטאַרקער מאַכען די מאַגנעטישע קראַפט צווישען דעם „ער“ און דער „זי“, האָט זיך אַרויסגעריסען פון אַלע ליידענשאַפטען און איז געוואָרען א ריינע ליעבע צו דער שעהנער פאָרם אין דער בעטראַכטונג פון דער נאַטור, אין דער בעוואונדערונג פון דער קונסט, — א ריינע ליעבע, וואָס האָט ניט קיין איין מאַטעריעלע פניה אין זין.

די געפיהלען פון יושר, פון רחמנות און מענשען־ליעבע זענען אויך אפשר פריהער אַרויסגעוואַקסען פון די פּראַקטישע נויטען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען און האָבען געבראַכט נוצען יעדען איינצעלנעם אינדיווידיואום. אָבער אין דעם משך פון דער ענט־וויקעלונג האָבען זיי פאַר דעם מענשען בעקומען א זעלבסטשטענ־דיגען זין, און אָפטמאָל איז דער מענש מקריב זיין אייגענעם לעבען, כדי דורכצופיהרען פאַר אַנדערע די אידעאַלען פון יושר, רחמנות אָדער מענשען־ליעבע.

און אויך דער מענשליכער שטאָלץ איז געוואָרען אַן אַנדערער, א העכערער. ביי די שעהנערע מענשען, ד. ה. ביי די וואָס זענען מעהר מענש, יאָגט ער זיך שוין ניט נאָך דעם ביסעלע כבוד, וואָס איינער קען קריגען אין לעבען פאַר זיך. עס וואַקסט אויס דער בעגריף פון דעם כבוד התורה, דער עהרע פון א העכערער זאַך, וואָס איז מיר טהייער און וואָס פערדיענט די דאָזיגע עהרע, — מיין פאָלק אָדער מיין רעליגיע, אָדער מיין סאָציאַלער אידעאַל, — און דער מענש, ביי וועמען יענער עהרגעפיהל איז ניט אָבגע־שטאָרבען, קאָן ניט בלייבען גלייכגילטיג, ווען ער זעהט צו, ווי דאָס

איהם טהייערע ווערט געטראָטען מיט די פיס, ווען אפילו ער אליין לײדט דערפון ניט א ברעקעל.

קורץ, א מענש איז דער, וועמען עס איז טהייער די „מענשליכקייט" אין דעם מענשען, וואָס ליעבט און שעצט די ריין מענשליכע מעלות פון דער נשמה. א מענש איז דער, וואָס ליעבט שכל און וויסענשאפט, מענשען־ליעבע און יושר, שעהנקייט און שטארקע שטאָלצע מענשליכע חשיבות. און וואָס מעהר איינער איז דורכגעדרונגען מיט די דאָזיגע מעלות און מיט דער ליעבע צו זיי, אלץ מעהר מענש איז ער.

דאָס איז „מענש". און וואָס איז „איד?"

אויך דער בעגריף נויטיגט זיך אין א ביסעל א טיעפערער בעטראַכטונג, ווייל ער נעהמט אַרום דריי גאַנץ פערשיידענע אַרטען פון אידען: דעם רעליגיעזען איד, דעם ראַסען־איד און דעם נאַציאָנאַלען איד.

עס איז געוועזען א צייט, ווען די אלע דריי אַרטען זענען נאָך ניט געווען פאַנאַנדערגעשיידט, און יעדער איד, וואָס האָט געשטאַמט פון אידישע עלטערן (דער „ראַסען"־איד,) איז אין דערזעלביגער צייט געוועזען א ר ע ל י ג י ע ז ע ר איד, ווייל ער האָט געגלויבט אין דעם אידישען גלויבען, און אויך א נ א צ י אָ נ א ל ע ר איד, ווייל ער האָט געלעבט מיט די אלגעמיינע אידישע האָפענונגען אויף די ווידערגעבורט פון דעם אידישען פאָלק.

איצטער, בעוונותינו הרבים, איז די „דריי־איינינקייט" פון דעם אידען צושפאָלטען געוואָרען. עס זענען דאָ אידען, ביי וועמען די „אידישקייט" ליעגט גאַנץ קלאָר אויסגעקריצט אויפ'ן פנים, וואָס האָבען אָבער רעליגיעז גאָר נישט ניט צו טהאָן מיט דעם „יודאאיזם" און לייקענען לגמרי אָב זייער סאָלידאַריטעט מיט דער אידישער נאַציאָן. אנדערע זענען נאַציאָנאַל געשטימט, אָבער ווילען גאָר נישט וויסען פון דער אידישער רעליגיע.

קאָנען נאָך די דאָזיגע לייקענער פון דעם אידישען גלויבען אריינגענומען ווערען אין דעם גדר „איד"?

דאָס רוב מיינט עד היום, אז א איד איז נאָר דער, וואָס גלויבט אין א געוויסען רעליגיעזען סיסטעם, וואָס רופט זיך „יודאאיזם", אידישקייט. „ישראל ואוריתא חד נינהו" — דאָס אידישע

פֿאָלק און די אידישע תורה איז איין־און־דיזעלביגע זאַך. א איד־זיין איז דעריבער עפּעס אזוינס, וואָס הענגט אָב פון אונזער איינענעם ווילען. גלויבען מיר אין די אידישקייט, זענען מיר אידען; הערען מיר אויף צו גלויבען, זענען מיר אויס אידען. דאָס איז אקוראט ווי מיט יעדער אנדער רעליגיאָן, אָדער פּארטיי, אָדער פילאָסאָפישער ריכטונג. איינער איז א קאטאָליק, אָדער א סאָציאליסט, אָדער א העגעליאנער, כל זמן ער גלויבט אין דעם קאטוילישען גלויבען, אָדער אין דעם סאָציאליסטישען אידעאל אָדער אין העגעל'ס פילאָסאָפיע. אזא אויסטייטשונג פון דעם מהות איד קאָן שוין אָבער אין דער איצטיגער צייט ניט אויסהאלטען קיין ברעקעל קריטיק. די איצטיגע מענשהייט איז איינגעטהיילט ניט נאָר אין רעליגיאָנען, פּארטייען, און פערשיידענע ריכטונגען. נאָך איידער אלע אנדערע איינטהיילונגען, אין וועלכע מיר קאָנען אריינטרעטען דורך אונזער ווילען און אונזער גלויבען און פון וועלכע מיר קאָנען ארויסטרעטען, אויב אונזער מיינונג וועגען זיי האָט זיך געביטען, איז דאָ נאָך א מענשליכע איינטהיילונג, אין וועלכע מען טרעט ניט אריין, נאָר מען ווערט אריינגעבוירען און פון וועלכער מען קאָן ניט ארויסטרעטען, סיידען ארויסשטארבען. איך מיין דאָ די איינטהיילונג פון דער מענשהייט אין איינצעלנע פ ע ל ק ע ר. יעדער איינער מ ו ז בעלאנגען צו א וועלכען עס איז פאָלק, צי ער וויל, צי ער וויל ניט, ווייל מען קאָן ניט זיין „נאציאָנס־לאָז“, ווי מען איז צ. ב. „קאָנפעסיאָנס־לאָז“, ווען מען בעלאנגט ניט צו קיין רעליגיע, אָדער ווי מען איז „פּארטיי־לאָז“, ווען מען געהערט ניט צו קיין פּארטיי. געהערט איינער ניט צו ד ע ם פאָלק, מוז ער געהערען צו אַן אנדערן.

עס איז ניט מיין היינטיגע אויפגאבע, אויסצופאָרשען, צי עס איז גוט אזוי, וואָס די מענשהייט איז איינגעטהיילט אין איינצעלנע פעלקער. וואָלט דער רבונו־של־עולם, בעת ער האָט בעשאפען די מענשהייט, זיך מיט אונז אלעמען מישב געווען, ווי אזוי צו בע־שאפען זי, וואָלט איהר אפשר געקאָנט געבען איהם די עצה, ער זאָל חס־ושלום ניט צולאָזען איהר צושפּאלטונג אין פערשיידענע נאַציאָנען. איך, פון מיין זייט, וואָלט, מחמת א סך און א סך טעמים, אדרבה, געשטאנען שטאָל און אייזען, ער זאָל ניט צולאָזען צו איין

איינציגער מענשהייט מיט איין איינציגער קולטור. אָבער מיר קאָנען אונז דאָס מאָל אין גאַנצען פערשפּאָרען די סכסוכים וועגען דעם ענין. די נאַטור האָט געטהאָן איהרס און האָט ביי אונז קיין עצות ניט געפרעגט, און כל זמן זי האָט ניט אָבגעשאַפט די פעלקער, מוז יעדער איינער, ווי איך האָב שוין בעמערקט, געהערען צו אַ וואָסער עס איז פאָלק, אפילו אַנטקעגען זיין אייגענעם ווילען.

אָט דער פאַקט איז נאָך ניט אין גאַנצען קלאָר פאַר אַ סך און אַ סך פון די אַזוי אָנגערופענע „קאָסמאָפּאָליטען". דעם קאָסמאָפּאָליט'ס אידעאַל איז, — אַז אַלע פעלקער זאָלען פערשווינדען און עס זאָל בלייבען איין־איינציגע מענשהייט. דאָס איז אפשר אַ גאַנץ גוטער אידעאַל און קאָן אפשר אויך מקוים ווערען — במהרה בימינו — אין אַ פּאָר־צעהנדליג טויזענד יאָהר ארום, — הגם איך לייקען ביידע זאַכען: סיי, אַז דאָס איז אַ וואונשבאַרער אידעאַל, סיי אַז ער קאָן ווען עס איז מקוים ווערען. דאָס איז זיך אַ טהעאָרעטי־שער סכסוך. דער קאָסמאָפּאָליט מאַכט אָבער אַן אַבסאָלוטען טעות שוין היינטיגען טאָג, ווען ער מיינט, אַז דורך דעם גופא, וואָס ער גלויבט אין דעם דאָזיגען אידעאַל, טרעט ער שוין איצטער ארויס פון דעם נאַציאָנאַלען גדר און ווערט פאָלק־לאָז. דאָס איז אַקוראַט אַזוי אונמעגליך, ווי עס איז אונמעגלך דעם באַרג אויפצוהערען צו זיין אַ באַרג, כל זמן עס זענען נאָך דאָ טהאָלען ארום איהם, און ווי עס איז אונמעגליך דעם טהאָל אויפצוהערען זיין אַ טהאָל, כל זמן ארום איהם שטעהען נאָך בערג. ערשט ווען דער באַרג ווערט אראָב־געגראָבען, אָדער דער טהאָל פערשאָטען, פערשווינדט דער חלוק צווישען זיי. און איידער דער חלוק איז פערשוואונדען, מוזען זיי בלייבען וואָס זיי זענען.

אַ פאָלק איז אַ גרופּע פון מענשען, וואָס האָט אין אַ משך פון דורות געלעבט אין אַ בשותפות'ער קולטורעלער אַטמאָספּערע און האָט דעריבער אויסגעאַרבייט אין דעם לעבען, אין דעם קערפּער און אין דער נשמה געוויסע סמנים, — אַלץ איינס וואָסערע, — וואָס דורך זיי שיידט זי זיך אָב פון אַנדערע מענשליכע גרופּען, וועלכע האָבען אויך אין אַ משך פון דורות געלעבט אין זייער קול־טורעלער סביבה און ממילא אויסגעאַרבייט זייערע אייגענע סמנים.

וואָלטען ניט געווען קיין פ ע ר ש י י ד ע נ ע פעלקער, וואָלט

קיין פאָלק קיין פאָלק ניט געווען. איין איינציג פאָלק אין דער וועלט איז שוין קיין פאָלק ניט, נאָר די גאַנצע מענשהייט, און אַלע זיינע פאָלקס־סמנים הערען אויף צו זיין פאָלקס־סמנים און ווערען פשוט שטריכען פון דער אַלגעמיינער מענשליכער נאַטור. זאָלען אַלע פעלקער פערשווינדען און זאָל נאָר בלייבען, צ. ב., דאָס ענג־לישע פאָלק, וועלען יעמאָלט די ענגלענדער אויפהערען צו זיין ענג־לענדער, נאָר ס ת ם ־ מ ע נ ש ע ן און יעדער שטייף־ענגלישער כאַראַקטער־שטריך וועט ווערען אַ סמן פון דעם „מענש בכלל“. אָבער ווי נאָר עס זאָל דורך אַ נס אַרויסשפּרינגען נאָך אַ פאָלק לעבען דעם ענגלישען, צ. ב., דאָס דייטשע, אַזוי וועט תיכף פער־שווינדען דער „סתם־מענש“ און דער „מענש בכלל“, און געוויסע מענשליכע שטריכען, וואָס מיר געפינען ביי דעם דייטשען, וועלען יעמאָלט ווערען דייטשע נאַציאָנאַלע סמנים, און די מענשליכע שטריכען, וואָס זענען דאָ ביי דעם ענגלענדער, אָבער פעהלען ביי דעם דייטשען, וועלען יעמאָלט וויעדער ווערען ענגלישע נאַציאָנאַלע סמנים.

כל זמן עס זענען דאָ פעלקער אויף דער וועלט, מוז יעדער ניי־געבאָרענער מענש, פון דעם מאָמענט אָן פון זיין געבורט, צוגערע־כענט ווערען צו אַ בעשטימטען פאָלק. און ווען פון אַלע פעלקער זאָלען בלייבען נאָר צוויי, וועט אויך יעמאָלט יעדער ניי־געבאָרענער מענש מוזען ברענגען מיט זיך אויף דער וועלט אַ געוויסען טהייל פון נאַציאָנאַלע סמנים, יענעם טייל, וואָס געהט איבער בירושה דורך די בלוט פון די עלטערן, פון דור צו דור. ער וועט אויך תיכף צו־געצעהלט ווערען צו איין גרופע אָדער צו דער אַנדערער.

שטעלט אייך אפילו פאָר אַזאַ פאַל: אַלע קאָסמאָפּאָליטען פון דער וועלט טהיילען זיך אויס פון זייערע פעלקער און בעשאַ־פען אַן אייגענע גרופע, וואָס זאָל זיך רופען „סתם־מענשען“. כל זמן יענע פעלקער וועלען נאָך בלייבען בעשטעהן, וועט אָט די נייע קאָסמאָפּאָליטען־גרופע, וואָס וויל גאָר ניט וויסען פון דעם ענין פאָלק, שוין דורך דעם פאַקט גופא פון איהר אַרויסטהיילען זיך, מוזען שפּיעלען די ראָליע פון אַ בעזונדער אומה. דעם „סתם־מענשען־פאָלק“, און יעדעם קינד, וואָס וועט געבאָרען ווערען ביי איהר, וועט נאַציאָנאַל מוזען געהערען צו דער נייער אומה אַזוי

לאַנג, ביז עס וועלען נאָך עקזיסטירען אַנדערע אומות, וואָס שיידען זיך אָב פון איהר. און אַקוראַט אַזוי לאַנג וועט אויך ניט קאָנען זיין קיין אַלגעמיינע מענשהייט, וואָס זאָל ליגען ערגעץ וואו דרויסען פון די עקזיסטירענדע פעלקער, און וואוהין מען זאָל קאָנען אַריינשפּרינגען, ווען מען פערלאָזט דאָס אייגענע פאָלק. טרעט מען אַרויס פון איין נאַציאָנאַלער גרופּע, מוז מען תוך כדי דבור אַריינטרעטען אין אַן אַנדערע און איידער מען איז אַריינגעטראָטען אין די אַנדער גרופּע, האָט מען פּאַקטיש נאָך ניט פערלאָזען די ערשטע. ווערען פאָלק־לאָז, הייסט עס, קאָן אַפילו דער קאָסמאָפּאָליט ניט אין דער איצטיגער צייט. העכסטענס, וואָס ער קאָן, איז אַרויסגעהן פון איין פאָלק און זיך אַסימילירען מיט אַן אַנדערן. אין דעם פּראַקטישען לעבען זענען דעריבער די קאָסמאָפּאָליטען, וואָס פאָדערן מען זאָל זיך אָבזאָגען פון דער אייגענער נאַציאָן, ניט קיין אַנדער זאַך ווי אַ ס י מ י ל י אַ ט אָ ר ע ן, וואָס פערלאַנגען מען זאָל צושטעהן צו אַן אַנדער נאַציאָן, — ד. ה. מיט אַנדערע ווערטער: זיי זענען, — ניט אין דער טהעאָריע, נאָר אין דעם פּראַקטישען לעבען, — ניט קיין קאָסמאָפּאָליטען, נאָר נ אַ צ י אָ נ אַ ל י ס ט ע ן פון יענער אַנדער נאַציע.

איך האָב דאָ פון אויבען אויף בעריהרט דעם וויכטיגסטען רעזולטאַט, צו וועלכען די מאָדערנע פאָרשונג איז געקומען בנוגע צו דעם נאַציאָנאַלען פּראָבלעם. און דער רעזולטאַט וועט אונז העלפען פאַנאַנדערקלייבען זיך אין דער פראַגע, וואָס אינטערעסירט אונז איצטער: הייסט „איד־זיין" נאָר בעלאַנגען צו אַ געוויסען גלויבען, אָדער דאָס הייסט אויך בעלאַנגען צו אַ געוויסען פאָלק, אַפילו ווען ער פערלאָזט אין גאַנצען דעם אידישען גלויבען?

אויב יעדער מענש מוז געהערען צו אַ וועלכען עס איז פאָלק און אויב די אידען זענען ניט קיין פאָלק, נאָר אַ רעליגיעזע סעקטע, מוז מען אוועקשטעלען די פּראַגע: צו וועלכען אַנדער פאָלק בעלאַנגען זיי? און אויף דערויף איז דאָ נאָר איין ענטפער: צו קיין אַנדער פאָלק אין דער וועלט, ווייל קיין אַנדער פאָלק אין דער וועלט קאָן אין זיי ניט זעהן די קינדער פון זיין אייגען פלייש און בלוט. אין קיין לאַנד, וואו אידען וואוינען, — אַפילו אין יענע לענדער, וואו די אַסימיליאַציע האָט זיך געמיהט דורכצופיהרען

איהר פּראָגראַם גאַנצע הונדערט יאָהר, — און נאָך מעהר — נאָכ־אַנאַנד. אפילו אין פראַנקרייך, אין האָלאַנד, אין איטאַליען, — האָבען די אידען נאָך ניט פערלאָרען זייערע נאַציאָנאַלע אייגענ־שאַפטען אויף אַזויפיעל, אַז די אַרומיגע בעפעלקערונג זאָל זיי ניט דערקענען און זאָל ניט מאַכען אַ חלוק צווישען זיך און זיי. ווער רעדט שוין וועגען די אידען אין רוסלאַנד, פּוילען, רומעניען און אַמעריקאַ, וואו די אידישע סמנים וואַרפען זיך נאָך אַזוי בולט אין די אויגען. אמת, אונזערע אַסימיליאַטאָרען ווילען דאָס ניט איינזעהן און זיי שמועסען זיך באמת איין, אַז די אידען געהערען נאַציאָנאַל צו יענע פעלקער, צווישען וועלכע זיי וואוינען, אָבער זאָגען אַזוי הייסט פּשוט ניט האָבען קיין איין פונק פון וויסענ־שאַפטליכען יושר, אָדער אין בעסטען פאַל קיין ברעקעל חוש ניט פאַר דעם פאַקטישען אמת. וואָס פון די אידען זאָל ניט ווערען אין דער צוקונפט, לעת־עתה געהערען זיי ניט צו יענע פעלקער, און יענע פעלקער זענען אבסאָלוט גערעכט, ווען זיי ווילען זיי ניט בעטראַכטען פאַר זייער „אייגען בלוט“.

אָבער: אויב די אידען געהערען ניט צו זיי, אויב זיי זענען ניט קיין פּוילען, ניט קיין רוסען, ניט קיין טאַטערן און אַזוי ווייטער, איז יעמאָלט מוזען זיי ממילא פ א ק ט י ש געהערען צו זיך אַליין, — ד. ה. זיין אַ בעזונדער פאָלק. און ווילט איהר גאָר שטאַרק מקפּיד זיין אין דעם ענין, לעגט זיך אייך ניט לייכט אויפ'ן זינען, אַז דער מאַראָקאַנער איד און דער רוסישער איד זאָלען גע־הערען צו איין און דערזעלביגער אידישער אומה, קאָנט איהר זאָגען, אַז אַלע אידען פון דער וועלט בילדען אַ גרופּע פון אידישע פעלקער, ווי די רוסען, פּוילען און רוטענען בילדען אַ גרופּע פון סלאַווישע פעלקער. איהר קאָנט אָבער בשום אופן ניט צורע־בענען דעם רוסישען אידען צו דער סלאַווישער פעלקער־גרופּע.

נאַציאָנאַל געהערען די אידען צו זיך אַליין. און עס איז קיין חדוש ניט, וואָס עס איז אַזוי! די אידען האָבען אין אַ משך פון דורות און דורות געלעבט אין איין איינציגער קולטורעלער אַטמאָספערע, אין איין איינציגען בעשטימטען לאַנד. זיי האָבען דעריבער געמוזט אויסאַרבייטען געוויסע סמנים פון קערפּער און גייסט, וואָס געהען איבער בירושה פון דור צו דור, אַלץ איינס,

צי זיי גלויבען אין זייער אידישקייט, אָדער ניט. אַ קינד, וואָס ווערט געבוירען פון גע׳שמד׳טע אידישע עלטערן, ברענגט מיט זיך אויף דער וועלט דעם אידישען „מוח“ און די אידישע „הארץ“, — אַ בעשטימטען בוי פון זיין גוף און זיין נשמה: ע ר א י ז א א י ד, ווען אפילו אַלע אידען ווילען פון איהם גאָר נישט ניט וויסען און ער אַליין האָט פיינד זיין פאָלק בתכלית השנאה. ווען די גע׳שמד׳טע אידען הערצענשטיין און פערנאַמענט האָבען זיך אין דער „גאָסודארסטווענאיא דומא“ פערשריעבען: „רעליגיאי פראוואָסלאוונאָי, נאַציאָנאַל׳נאָסטי יעווריסקאָי“, — איז דאָס דעריבער ניט געווען קיין פיינער וויץ פון זייער זייט, נאָר אַ פשוט׳ער קאָנסטאַטירען פון אַ פשוט׳ען פאַקט. ישראל לחוד ואוריתא לחוד, די אידישע רעליגיע איז איין זאַך און דאָס אידישע פאָלק איז אַן אַנדער זאַך. יעדער איד קאָן אָנגעהערען צו ביידע, אָבער ער מ ו ז אָנגעהערען צו איינער, צו דעם אידישען פאָלק. איז ער איינמאָל געבוירען געוואָרען פון אידישע עלטערן, קאָן מען אין קיינע וואַסערן ניט אָבוואַשען זיין „אידישקייט“, זיין בע־שטימטען נאַציאָנאַל־אידישען ט י פ, וואָס טרעט ארוים מעהר אָדער וועניגער בולט אין זיין פיזיאָנאָמיע און זיין כאַראַקטער, ווי אויך אין זיין אַרט צו בעשאַפען גייסטיגע גיטער.

אַ איד איז ניט נאָר אַ רעליגיעז־גלויביגער „איזראַעליט“. אַ איד איז אויך דער, וואָס געהערט דורך זיין געבורט צו דעם אידי־שען פאָלק, — און האָט דעריבער אריינגענומען אין זיך אַלע סמנים פון דער אידישער ראַסע.

אָבער דאָס איז נאָך ניט גאָר: מיר האָבען שוין געזאָגט, אַז עס איז דאָ נאָך אַ דריטער מין איד, דער נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ר, ד. ה. אַזאַ וואָס געהערט ב ע וו ו אוּ ס ט ע ר ה י י ד צום אי־דישען פאָלק, וואָס וויל געהערען צו איהם, וואָס בעטראַכט זיך סאָלידאַריש מיט זיין גאַנצער געשיכטע און קעמפפט אָדער וויל קעמפפען פאַר דעם פאָלק׳ס ווייטערדיגען קיום אויף דער וועלט.

אָט די דריי אַרטען „איד“ מוז מען האָבען אין זינן, — דעם רעליגיעזען, דעם ראַסען־איד און דעם נאַציאָנאַלען, — ווען מען וויל זיך גוט פאַנאַנדערקלייבען אין דער פראַגע פון „איד און מענש“.

מיר וועלען אָנהויבען מיט דעם נאַציאָנאַלען אידען, ווייל ער איז דער וויכטיגסטער פאַר אונז און ווייל די פּערענטפערונג פון זיין פראַגע וועט אונז אויך העלפען אויסצוגעפינען דעם אמת בנוגע צו די צוויי אַנדערע אַרטען.

איך האָב געזאָגט, אַז אַ נאַציאָנאַלער איד איז דער, וואָס ווייל געהערען צו דעם אידישען פאָלק און זיין סאָלידאַריש מיט זיין גאַנצען היסטאָרישען גורל. איבערטרייבט מען דעם אידישען נאַציאָנאַליזם ביז צו דעם עקסטרעם, ווערט די דאָזיגע סאָלידאַריטעט פּערוואַנדעלט אין אַ בלינדע פּערליעבטהייט צו אַלץ, וואָס טראָגט אויף זיך דעם שטעמפּעל פון „אידישקייט“. אין דעם אידישען לעבען איז אַלץ גוט און שעהן. עס איז אַ „מה טובו“-שטימונג, וואָס פאַלט אַריין אין קעלבערנע התפעלות פון יעדען שטריך, וואָס דער איד האָט אַרויסגעבראַכט אין זיין כאַראַקטער און אין זיין קולטור. „מה טובו אוהליך, יעקב, משכנותיך, ישראל!“ „ווי שעהן זיינען דיינע געצעלטען, יעקב, דיינע רוה-פּלעצער, ישראל!“ אזא מין פער׳שכור׳טער נאַציאָנאַליזם געפינט זיך ביי די רעאַקציאָנערע עלעמענטען פון יעדען פאָלק; דאָס איז יענער „אתה בחרתנו“-איזם, פון וועלכען קיין נאַציע אין דער וועלט איז, ליידער, ניט פריי, און וועלכער טראָגט איצטער דעם אַלגעמיינעם נאָמען פון „שאָוויניזם“.

איך מוז מודה זיין, אַז גראָד אין דעם ענין פון „מה טובו“-שטימונג האָט דער קאָסמאָפּאָליטיזם, מיט זיין אַבסאָלוטען אָב-לייקענען פון אַלץ, וואָס איז נאַציאָנאַל, אַרויסגעבראַכט אַ סך טיעפע, אייביגע אמת׳ען, וואָס גיבען אונז אַ רעכט אין געוויסע פעלען צו בעטראַכטען „דאָס נאַציאָנאַלע“ ווי אַ היפּך צו דעם אַלגעמיין-מענשליכען און צו קעמפּפען אַנטקעגען איהם אין דעם נאָמען פון דער פּראָגרעסיווער ענטוויקעלונג. דאָס הייסט אָבער ניט, אַז דער קאָסמאָפּאָליטישער געדאַנק איז אומעטום און אין אַלע פעלען גערעכט. אַ ניכטערע, אונפּאַרטייאישע בעטראַכטונג פון דעם ענין, וועט אונז, ווי איך האָף, בעווייזען, אַז דיביידע עקסטרעמע ריכטונגען: דער קאָסמאָפּאָליטיזם און דער שאָוויניזם האָבער אַריבערגעשאָסען דאָס ציעל; אַז זיי ביידע האָבען אַנגעטאַפּט פונדאַמענטאַלע אמת׳ען פון דעם מענשליכען לעבען

און דעם פעלקער־לעבען, — אמת׳ען, וואָס מוזען אַריינגעבראַכט ווערען אין האַרמאָניע, ווייל זיי קאָנען הויזען איינער מיט דעם אַנדערן נאָר אונטער געוויסע בעדינגונגען און אין געוויסע גרענ׳יצען.

די אַרגומענטאַציע פון דעם קאָסמאָפּאָליט איז אַזוי קלאָר און איינפאַך, לעגט זיך אַזוי גלאַט אויף דעם שכל הישר, אַז ס׳איז גאָר קיין חדוש ניט, וואָס יעדער דענקענדער קאָפּ מוז קודם כל בע־כשופ׳ט ווערען פון דער קאָסמאָפּאָליטישער לאָגיק און פון יענע ליכטיגע האָריזאָנטען, וועלכע ער עפענט פאַנאַנדער פאַר דער מענשליכער צוקונפט.

דער קאָסמאָפּאָליט זעהט דעם אונטערשייד פון פעלקער נאָר אין דער פערשיידענקייט פון זייער לעבען, אין דעם פאַנאַנדער־געהן זיך פון זייער קולטור. קולטור איז אָבער אַ זאַך, וואָס ווערט אַרויסגעבראַכט פון דעם מענשליכען שכל, דעם מענשליכען יושר און דעם מענשליכען שטרעבען צו שעהנקייט. אויב צוויי קולטור־ערשיינונגען שטימען ניט איין איינע מיט דער אַנדערער, הייסט עס, אַז דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל האָט זיך אין זיי אָבגעשפּיגעלט ניט אין דער זעלביגער מאָס. די אַלגעמיינע מענשליכקייט האָט זיך פערקערפּערט אין זיי אין אַ פערשיידענעם גראַד פון קלאָרקייט און שטאַרקייט. אין איין קולטור־ערשיינונג, ביי איין פאָלק, איז דער מענשליכער שכל אַרויסגעקומען מעהר בלוט און ריין, איידער אין דער אַנדער קולטור־ערשיינונג, ביי אַן אַנדער פאָלק.

צוויי פעלקער בעאַרבייטען די ערד: די גאָר ווילדע בוש־מענער און די ציוויליזירטע ענגלענדער. די אַרט פון זייער אַגרי־קולטור איז איינער פון יענע „נאַציאָנאַלע“ סמנים, מיט וועלכע דער גאָר ווילדער בושמען שיידט זיך אָב פון דעם אויסלענדער. דער בושמען אָדער דער באָטאָקוד, אָדער דער פידזשיאַנער, — איך געדענק שוין באמת ניט, ווער פון די דאָזיגע בכבוד׳ע פעל־קער, — נעהמט, אַז ער וויל בעאַרבייטען די ערד, אַ פערשפּיצטען פלאָקען אין די הענד, שטעלט איהם צו צו דעם באָדען, שטרענגט אָן אַלע זיינע כחות און קראַצט אויף אַ קליינעם שטח, אין וועלכען ער וואַרפט אַריין די זריעה און לאָזט זי איבער אויף גאָט׳ס בע־ראָט. שוין אָט אין דער פּרימיטיווער אַרט פון אַגריקולטור שטעקט

אַ היבשע ביסעל פון מענשליכען שכל און מענשליכער ערפאַהרונג. דער ציוויליזירטער ענגלענדער אָדער דער אַמעריקאַנער ווענדט אָן אין זיין ערד־ארבייט אַנשטאַט דעם פערשפּיצטען פלאַקען אַ שטאַ־לענעם דאַמפּף־פלוג. וואו איז דאָ מעהר מענשליכער שכל, וואו טרעט ער ארויס קלאָרער און ריינער: אין דער בושמענישער ערד־ארבייט אָדער אין דער ענגלישער? גאַנץ געוויס אין דער ענג־לישער.

און דאָס אייגענע, וואָס מיט דער ערד־ארבייט איז אויך — אַזוי מיינט דער קאָסמאָפּאָליט — מיט אַלע אַנדערע קולטור־ערשיי־נונגען פון דער מענשהייט. זיי אַלע האָבען נאָר איין ציעל אין זין — די בעפריעדיגונג פון מענשליכע נויטען און בעדערפניסען. געוויס, איז שוין די פּשוט'סטע, ווילדעסטע בעפריעדיגונג גאַנץ בעשטעמט אַ מ ע נ ש ל י כ ע, וואָס לאָזט ווייט הינטער זיך דעם שכל פון די חיות און בהמות. און אַ מענש איז אויך דער, וואָס ווענדט אָן אַ פערשפּיצטען פלאַקען. אָבער כדי צו בעשטי־מען דעם ווערט פון די דאָזיגע בעפריעדיגונגען פאַר דעם מענשען און דעם מענשליכען פּראָגרעס, דאַרפען מיר זעהן, צי זיי שטעהען אויף יענער הויך, צו וועלכער דער מענשליכער שכל האָט זיך אויפגעהויבען אין דער איצטיגער צייט. אויב זיי זענען געבליבען אַזוי ווייט צוריק, ווי דער פערשפּיצטער פלאַקען איז געבליעבען ווייט הינטער דעם דאַמפּף־פלוג, טאָר מען נישט קוקען דערויף, וואָס די „פערשפּיצטע פלעקער“ זענען ארומגערינגעלט מיט אַ שיין פון הייליגקייט, ווייל אונזערע טאַטעס און אונזערע זיידעס און אונזערע אָבות־אבותינו האָבען מיט זיי זיך בענוצט און קיין בעסערע זאַך ניט געוואוסט. עס איז די פליכט פון יעדען פאָלק, וואָס וויל ניט בלייבען הינטערשטעליג פאַר דער מענשהייט, אָב־צוואַרפען דאָס פעלד פון זיין קולטור פון אַלע יענע „פערשפּיצטע פלעקער“, וועלכע האָבען זיך אָנגעזאַמעלט אויף איהם „משנים קדמוניות“. ער מוז פערבייטען זיי אַלעמען אויף יענע שכל'דיגע ערפינדונגען, אויף יענע רעזולטאַטען פון שעהנקייט און יושר, צו וועלכע דער מענש איז געקומען אין זיין פּראָגרעסיווען שאַפען.

אָבער — אויב אַלע פלעקער פון דער וועלט זאָלען זיך מיט התמדה נעהמען ראַדיקאַל דורכצופיהרען ביי זיך אין דער היים

דעם דאָזיגען הייליגען חוב פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, — וואָס מוז דערפון אַרויסקומען? דערפון מוז אַרויסקומען — רעכענט דער קאָסמאָפּאָליט — ניט קיין אַנדער זאַך און ניט קיין קלענערע זאַך, ווי די פאָלשטענדיגע, ראַדיקאַלע אויסגלייכונג פון אַלע מענשליכע קולטורען. און מיט דער אויסגלייכונג פון אַלע מענשליכע קולטורען מוזען אויך פערשווינדען אַלע נאַציאָנאַלע אונטערשיידען פון פאָלק צו פאָלק.

עס איז — פאַר דעם קאָסמאָפּאָליט — אַ פּשוט'ער ממה־נפשך. שטעהט אַ וועלכע עס איז קולטור־ערשיינונג פון מיין פאָלק אויף דעם העכסטען שטאַפּעל פון שכל, יושר, שעהנקייט אָדער מענשליכע חשיבות, וועט זי יעמאָלט אויפהערען צו זיין אַ נאַציאָנאַלער סמן פון מיין פאָלק, ווייל אַלע אַנדערע פעלקער וועלען זי מוזען אַריבערנעהמען אין זייער לעבען. שטעהט זי אָבער, ווי אַ פערשפּיצטער פלאָקען, ניעדעריגער עהדער די פאָדערונג פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, וואָס איז פערווירקליכט געוואָרען ביי אַן אַנדער פאָלק, וועלען יעמאָלט מיר און אַלע אַנדערע צוריק־געבליעבענע פעלקער זיך מוזען אָבזאָגען פון איהר און צושטעהן אין דעם פּרט צו דער פּראָגרעסיווסטער נאַציע. און וויבאַלד דער העכסטער שטאַפּעל פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען שכל וועט אָנ־הויבען הערשען ביי אַלע פעלקער אין אַלע ערשיינונגען פון זייער לעבען, וועט יעמאָלט, מיט דעם פערשווינדען פון די נאַציאָנאַלע אונטערשיידען, ממילא אויך אָבגעמעקט ווערען די איינטהיילונג אין בעזונדערע פעלקער, און זיי אַלע וועלען זיך צונויפגיסען אין איין איינציגע מענשהייט, וואָס וועט גלייכמעסיג פאַר אַלעמען ענטוויקלען די איין־איינציגע מענשליכע קולטור.

וואָס קאָן דערויף ענטפערן דער עקסטרעמער נאַציאָנאַליזם, דער שאָוויניזם? ביז אַהער האָבען די שאָוויניסטישע טהעאָרע־טיקער געוואָלט אַרויסדרעהען זיך פון דער קאָסמאָפּאָליטישער נעץ דורך דעם, וואָס זיי האָבען פּשוט געלייקענט, אַז עס איז דאָ אַן אַלגעמיין מענשליכער שכל, אַן אַלגעמיין־מענשליכער יושר, אַן אַלגעמיין־מענשליכע חשיבות און שעהנקייט. ניטאָ קיין אַבסאָלו־טער, אַלגעמיין־מענשליכער פּראָגרעס! — טענה'ט דער שאָוויניסט. שכל, יושר, שעהנקייט און חשיבות זענען פערשיידען ניט נאָר פון

עפּאָכע צו עפּאָכע, נאָר אויך פון פאָלק צו פאָלק. און וואָס פאַר איין פאָלק איז אמת, קאָן פאַר דעם אַנדער פאָלק זיין אַ קלאָרער שקר; וואָס פאַר איינעם איז שעהן, איז פאַר דעם אַנדערן העסליך; דער יושר פון איין פאָלק קאָן פאַר אַן אַנדער פאָלק זיין אַ הימעל־שרייענדע עולה; און דאָס, וואָס איין פאָלק שעצט פאַר דעם העכ־סטען אויסדרוק פון מענשליכער חשיבות, קאָן פאַר דעם אַנדערן פאָלק זיין אַ ניט צו פערטראָגענדער ביזוי־בזיון! קורץ, — „טשטאָ ניעמצו זדאָראָווא, טאָ רוסקאָמו סמערט׳“ („וואָס עס איז אַ גע־זונט פאַר׳ן דייטש, איז אַ טויט פאַר׳ן רוס“), — אָט דאָס איז אייגענטליך די פאָרמעל, אין וועלכער דער שאָוויניסט פון אַלע פעלקער גלויבט מיט זיין גאַנצען הארצען. אויב דער „ניעמיעץ“ געפינט, אַז אַ קאָנסטיטוציע איז אַ סך אַ גרעסערער פּאָליטישער יושר, איידער די אונבעגרענציטע זעלבסט־הערשונג, אויב איהם דוכט זיך, אַז די רעליגיעזע טאָלעראַנץ און די גייסטעס־פרייהייט זענען אַ סך חשוב׳ערע מענשליכע ערשיינונגען, איידער די ענג־הארציגע פערפאָלגונג פון יעדען ניט „פּראוואָסלאַוונעם גלויבען“, איז דאָס אפשר פאַר איהם, דעם „ניעמיעץ“, אַ גאַנץ פּאַסיגע זאַך, וואָס שטימט צו זיין כאַראַקטער און צו זיין נאַציאָנאַלער נשמה. מיר, רוסען, אָבער האָבען פון דעם אַ ברעקעל ניט וואָס מתפעל צו ווערען. אונזער כאַראַקטער, אונזער נאַציאָנאַלע נשמה דיק־טירט אונז אונזער אמת און ער ווערט אָם בעסטען בעפריעדיגט דורך די „סאַמאָדערזשאַוויע“ און די „פּראוואָסלאַוויע“...

איך וויל זיך דאָ ניט אָבשטעלען אויף דער אַרגומענטאַציע פון דעם שאָוויניסט. מיר וועלען באַלד זעהן, וואָס פאַר אַ קע־רענדעל אמת, — און דער עיקר, — וואָס פאַר אַ וויכטיגער דערצו, — עס ליעגט אין דעם נאַציאָנאַליסטישען אַרגומענט. דערווייל מוז איך בעמערקען, אַז דער דאָזיגער קערענדעל אמת, ווי וויכטיג ער זאָל ניט זיין, ווערט אין גאַנצען צוגאַנגען אין יענעם גרויסען ים פון שקר, אין וועלכען עס שווימט אַזוי לוסטיג אַרום דער ריין־שאָוויניסטישער געדאַנק. אָבצולייקענען, אַז ס׳איז דאָ אַן אַלגע־מיין־מענשליכער אמת, וואָס דיקטירט צ. ב. אַז אַלע מענשען זאָלען גלייך גלויבען אין דעם מאַטעמאַטישען זאַץ פון „צוויי מאָל צוויי איז פיער“; ניט צו־צוגעבען, אַז אין געוויסע פונקטען שטעהען אַ

סך פעלקער ניעדעריגער, איידער אַנדערע; ניט איינצוזעהן, אַז אין דער שווייצאַרישער רעפּובליק אָדער אין דער דעמאָקראַטישער ענגלישער קאָנסטיטוציע איז דער מענשליכער יושר אַ סך קלאָרער און טיעפער פערקערפּערט געוואָרען, איידער אין אַ דעספּאָטישער רעגיערונג, — צו די אַלע זאַכען דאַרף מען שוין האָבען אַזעלכע פערשטאַכענע אויגען, אַז זיי פערדיענען באמת אויסגעשטאָכען צו ווערען מיט דעם „פערשפּיצטען פלאָקען“. עס זענען דאָ אַזעלכע קולטור־ערשיינונגען ביי די פערשיידענע פעלקער, וואָס פּאַטשען אַזוי העזה׳דיג אין פּנים אַלע פאָדערונגען פון דעם מענשליכען שכל און יושר, אַז מיר מוזען זיך דאָ אַוועקשטעלען אויף דער זייט פון דעם קאָסמאָפּאָליט און אין איינעם מיט איהם פיהרען אַ פערביטערטען קאַמפף אַנטקעגען אַלץ, וואָס איז פויל און פערשימעלט אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק.

אומעטום, וואו זיין קולטור בעשטעהט פון „פערשפּיצטע פלעקער“, אומעטום, וואו אָנשטאָט „צוויי מאָל צוויי איז פיער“, גלויבט ער, אַז „צוויי מאָל צוויי איז אַ שטרויענער דאַך“, האָבען מיר אַ רעכט צוצוגעהן צו יעדען איינעם פון אונזער פאָלק און רעדען מיט איהם גאַנץ ריינע און קלאָרע דבורים : „איד, פערברען דיינע פערשפּיצטע פלעקער און דיינע שטרויענע דעכער ! איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש, און וואָס מעהר מענש דו וועסט ווערען, אַלץ ווייניגער איד וועסטו זיין...“

איך וועל דאָ ניט אויסרעכענען בפּרטיות אַלע יענע „שטרויענע דעכער“ און „פערשפּיצטע פלעקער“, וואָס געפינען זיך אין דער אידישער קולטור. דער גאַנצער איבערנאַטירליכער גלויבען אין מלאכים, שדים, רוחות און צדיקים; די נאַרישע איינגעשמועסטקייט, אַז מען קאָן דורך וועלכע עס איז מצוות און עבירות בין אָדם למקום, — צווישען מענש און גאָט, — געפינען חן אין דעם אויבערשטענס אויגען אָדער חלילה אַרויסרופען זיין צאָרן אַנטקעגען זיך; כמעט דער גאַנצער „שולחן־ערוך“ מיט זיינע תרפ״ט אלפים דינים און מנהגים, — זיי אַלע אָדער, ריכטיגער, כמעט אַלע, זענען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי „פערשפּיצטע פלעקער“ און „שטרויענע דעכער“, וואָס קאָנען ניט אויסהאַלטען קיין ברעקעל קריטיק פון דעם פּראָגרעסיווען מענשליכען געדאַנק. און ניט נאָר איז דאָס אונזער

פליכט צו דערקלעהרען עס דעם אידען, נאָר ביי דער גאַנצער טאָלע־ראַנץ, וואָס מיר האָבען צו דעם אַנדערן׳ס מיינונגען און גלויבונגען, — אָדער ריכטיגער: דוקא אין דעם נאָמען פון יענער טאָלעראַנץ, טאָרען מיר ניט צולאָזען, אַז דאָס פאָלק זאָל צווינגען וועמען עס איז צו גלויבען אין זיינע אויסגעוועבטע דאָגמען, אָדער ווייטער לעבען אין זיינע פערשימעלטע פאָרמען. און ווען מיר זעהען, אַז אַ הויפען פאַנאַטיקער קלייבט זיך אַרום אַרום די אַלטע הילצערנע און שטרויענע „געטער" און טאַנצט אַ ווילדען טאַנץ און שרייט אין התלהבות: מה טובו אוהליך, יעקב, פלעקענערעכאָ, ישראל! — טאָרען מיר אודאי קיין פעראיבעל ניט האָבען, ווען ביי איינעם פלאַצט די געדולד און ער נעהמט זיינע פלעקער און זיין שטרויענעם דאַך, וואָס ער האָט בעקומען בירושה פון זיינע עלטערן, און מאַכט אויף זיי אַ שעהנעם, לוסטיגען „להדליק" בפני כל עם ועדה, ווי דאָס האָבען געטהאָן אונזערע אפיקורסישע טאַטעס. און אויב מיר זענען איצטער ניט צופריעדען מיט יענע פרייד־פייערן, וועלכע אונזערע אפקורסים פלעגען אָנצינדען אוי־מעדום צוליעב דעם כבוד פון דעם פרייען מענשליכען געדאַנק, איז דאָס ניט דערפאַר, וואָס מיר האָבען ווידער אָנגעהויבען גלויבען אין „פערשפּיצטע פלעקער" און „שטרויענע דעכער", נאָר דערפאַר, וואָס זיי האָבען אין יענע פרייד־פייערן אַריינגעוואָרפען אַ סך אַזוינס, וואָס מען האָט בשום אופן ניט געטאָרט פערברענען, און נאָך מעהר דערפאַר, וואָס דער וועג, וועלכען זיי האָבען אויסגע־קליעבען, כדי צו פערטרעטען די אינטערעסען פון „מעהר מענש און ווייניגער איד" איז געוועזען אַן אבסאָלוט פאַלשער.

בעת דער אפּיקורס פלעגט קומען צום פאָלק מיט דער טענה: „„איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש" און האָט איהם תוך כדי דבור דעמאָנסטרירט, וואָס ער מאָג על פּי מענשליכען שכל טהאָן, האָט דאָס אין בעסען פאַל געמוזט אַרויסרופען אַ פער־וואונדערונג, אַ פּשוט׳ען ניט־אָנהויבען־צו־פערשטעהן אין די מוחות און די הערצער פון אַלע באמת פרומע אידען. מיט אַן ערנסטען טרויער אין האַרצען האָט דער פרומער איד געמוזט זיך חדוש׳ען אויף דעם יונגען דור: הייסט עס באמת זיין מעהר מענש, ווען מען פרעסט טרפה קאַלבאַס אום יום־כפור, זויפט ביער און

בראַנפען און טאַנצט מיט אַ שיקסע? זאָל אין דעם ליגען די טיפערע מענשליכע חשיבות, צוליעב וועלכער ער דאַרף זיך אָב־זאָגען פון זיין אידישקייט? און ער האָט גאָר געמיינט, אַז דער וואָס האַלט זיין ווילען אין צוים, און זיין געדאַנק ריין פון די תאוות הגוף און דאָס האַרץ אָפען פאַר דער שטים פון הייליגקייט און אונענדליכקייט, איז אַ העכערער מהות מענש, איידער דער, וועמעס גאַנצער שכל איז אַריינגעטהאָן אין געשמאַק עסען, גע־שמאַק טרינקען און טאַנצען מיט שיקסעס. איהם האָט זיך גאָר געדוכט, אַז וואָס מעהר מענש מען איז, אַלץ אַ גרעסערען יחוס האָט ביי איינעם די „רוחניות", אַלץ מעהר „איד" איז מען, און וואָס מעהר „גראָבער גוי" מען איז, אַלץ ווייניגער „מענש" איז מען...

דער פעהלער פון דעם אַפּיקורס איז בעשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אין דער אַלטער אידישער רעליגיע געזעהן נאָר איהר שולחן ערוך׳דיגע שאָלעכץ און האָט זיך ניט אַריינגעטראַכט אין איהר נ ש מ ה, אין יענע גרויסע, הייליגע און טיעף־מענשליכע נשמה, וואָס האָט זיך היסטאָריש פערבונדען מיט דער דרויסענדיגער שאָלעכץ פון דינים און מנהגים. און אויך אין דעם האָט ער געמאַכט דעם טעות, וואָס ער האָט די גרויסע, הייליגע, טיעף־מענשליכע נשמה פון זיין אייגענעם נייעם אַפּיקורסישען גלויבען געוואָלט אַריינ־טראָגען אין פאָלק דורך דער טריפה׳נער קאַלבאַס און דעם יום־כפור־טאַנץ מיט אַ שיקסע. גאַנץ אַנדערע וועגען האָט מען בעד־דאַרפט אויסזוכען, ווי אַזוי די גרויסע נשמה פון דעם אַלטען דור זאָל אין דער גרויסער נשמה פון דעם נייעם דור דערקענען איהר אייגענעם מהות, איהר אייגענע אָבשפּיעגעלונג אין אַ נייער פראַ־גרעסיווערער פאָרם. אָבער — ווי די מעשה איז — איז דאָס ניט מעהר, ווי אַ פראַגע פון דעם ריכטיגען וועג, פון דעם מעהר צוגעפּאַסטען מעטאָד, ווי אַזוי דורכצופיהרען דעם נייעם אמת אין לעבען. אין פּרינציפּ איז דער נייער קאָסמאָפּאָליטישער דור געווען גערעכט, ווען ער איז צוגעגאַנגען צו דעם אידישען לעבען מיט דער פאָדערונג, אַז אַלץ זאָל פון דאָרטען אָבגעשאַפט ווערען, וואָס קאָן זיך ניט פערענטפערן פאַר דעם מענשליכען שכל, דעם מענשליכען יושר און דער מענשליכער שעהנקייט. אין אַלע פע־

לען, וואו ער האָט געקאָנט בעשיינפּערליך אויפוויייזען, אַז דאָס אידישע לעבען, די אידישע קולטור שטעהט הינטער די פּאָדערונגען פון דעם מענשליכען פּראָגרעס, קאָן קיינער ניט אָבלייקענען אונ־זער רעכט צו קומען צו דעם אידישען פאָלק און זאָגען איהם: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש. און וואָס מעהר מענש דו וועסט זיין, אַלץ וועניגער איד וועסטו זיין."

אָבער — און דאָ הויבט זיך אָן דער גרעניץ, וועלכען דער קאָסמאָפּאָליט האָט ניט בעמערקט און וועלכען ער האָט לגמרי ניט געהאַט קיין רעכט איבערצושרייטען: קאָן מען דען באמת אַלע קולטור־ערשיינונגען פון אַלע פעלקער איינטהיילען נאָר לויט דעם גראַד פון שכל, יושר, שעהנקייט און מענשליכע חשיבות, וואָס איז אויסגעדריקט אין זיי? זענען די נאַציאָנאַלע אונטערשיידען פון די פעלקער ניט קיין אַנדער זאַך ווי נאָר גראַד־אונטערשיידען פון מענשליכע מעלות, אַזוי אַז אויב זיי זאָלען זיך אַלע אויפהויבען אויף דערזעלביגער שטופע פונ׳ם פּראָגרעס, וועלען זיי אַלע מוזען ממילא קומען צו דיזעלביגע רעזולטאַטען און לעבען, דענקען און שאַ־פען? זענען אפשר דאָ אַזעלכע קולטור־ערשיינונגען, וואו די נאַציאָנאַלע פערשיעדענקייטען שיידען זיך פאַנאַנדער ניט דורך דעם גראַד פון דער מענשליכקייט, וואָס אין זיי, נאָר דורך דער אַרט פון דער מענשליכקייט, וואָס דריקט זיך אין זיי אויס, און וואָס איז בשום אופן ניט ערגער, איידער אַ וועלכער עס איז אַנדער מין?

לאָמיר אַ ביסעל אַ טראַכט טהאָן וועגען דעם.

פעלקער אונטערשיידען זיך איינער פון דעם אַנדערן אויף לויט די שפּראַך, וועלכע זיי רעדען. אַ שפּראַך איז קודם כל אַ מיטעל, ווי אַזוי דורך ווערטער אויסצודריקען אונזערע געדאַנקען און פאָרשטעלונגען. איין און דיזעלביגע פאָרשטעלונג פון דעם חפץ, וואָס איך האַלט איצטער אין מיין האַנד, דריקט דער איד אויס מיט דעם וואָרט „זייגער", דער רוס זאָגט אויף דעם „טשאַסי", דער דייטש רופט דאָס אָן „אוהר". וועלכער וואָרט איז מענשלי־כער: אין וועלכען איז פערקערפּערט אַ גרעסערער גראַד פון שכל, יושר, חשיבות און חן? אין קיינעם ניט פון זיי! זיי זענען אַלע גלייך גוט, גלייך שעהן און גלייך מענשליך. אין זיי

זענען אָבער פערקערפערט פערשיידענע א ר ט ע ן פון דער מענשליכער שפּראַך, פערשיידענע מ י נ י ם לשונות, ווי אַזוי אין קלאַנגען אויסצודריקען געדאַנקען. קומט איהר דעריבער אין דעם ענין פון שפּראַך צו דעם אידישען פאָלק און זאָגט איהם : „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש“, האָט דאָס ניט קיין אַנדער טייטש, ווי : פערוואַרף דעם וואָרט „זייגער“ און נעהם אָן אַנשטאָט דעם דאָס וואָרט... אָבער וואָסער אַנדער וואָרט זאָל מען אָננעהמען אָנשטאָט איהם ? און מיט וואָס איז יעדער אַנדער וואָרט מ ע נ ש ל י כ ע ר, איידער דאָס וואָרט „זייגער“ ?

איהר זעהט : אין דעם פונקט פון דער שפּראַך, איינעם פון די וויכטיגסטע פונקטען אין דעם נאַציאָנאַלען לעבען, האָט די קאָסמאָפּאָליטישע פאָרמעל : „וואָס מעהר מענש, אַלץ ווענינער איד“ אין גאַנצען פערלאָרען יעדען שכל׳דיגען מענשליכען זין. די שפּראַך איז אַ קולטור־צווייג, אין וועלכער עס דריקט זיך אויס דער מענשליכער שכל און די מענשליכע שעהנקייט, אָבער ביי יעדען פאָלק אויף אַן אַנדער אופן, און עס איז ניטאָ אויף דער וועלט קיין איין איינציגער ריכטער, וואָס זאָל אָביעקטיוו קאָנען אַרויסברענ־גען, וועלכע שפּראַך איז די שעהנסטע, קליגסטע און האָט אין זיך מעהר מענשליכע מעלות, איידער אַלע אַנדערע, אַזוי, אַז דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל זאָל קאָנען פאָדערן פון יעדען איינעם, ער זאָל אָננעהמען דוקא יענע אויסגעצייכענטע שפּראַך.

אמת, עס זענען דאָ איינצעלנע מענשען, וואָס זיי ד ו כ ט זיך, אַז זיי האָבען „ע ל פּ י ש כ ל“ אויסגעפונען, וועלכע שפּראַך עס פערדיענט דעם שרביט הזהב, די קעניגליכע ווירדע איבער אַלע שפּראַכען. אָבער אויב איהר וואָלט געלאָזט די גאַנצע מענשהייט אָבשטימען איבער דער דאָזיגער פראַגע, וואָלט איהר אפשר צו אייער בעוואונדערונג בעקומען דעם רעזולטאַט, אַז יעדעם פאָלק וואָלט געשטימט פאַר זיין אייגענעם לשון : ווייל „שעהנער פון אַלע בילדער איז מיר מיין מאַמעס פּנים ; ליעבער פון אַלע לשונות איז מיר מיין מוטער־שפּראַך“. דאָס איז אַן אַלטער כלל פאַר אַלע פעלקער, — אַ כלל, פאַר וועמען דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל מוז אונטערטהעניגסט איינבויגען זיין קאָפּ.

עס איז אויך אמת, אַז די אינטעליגענץ פון די אונטערדריקטע

אָדער צוריקגעבליעבענע פעלקער, וואָס הויבט זיך ערשט אָן אויס־צומענשלען אונטער דעם איינפלוס פון אַ פרעמדער קולטור און אַ פרעמדער שפראַך, פאַלט אָפט אַריין אין דעם דמיון, אַז נאָר די פרעמדע שפּראַך איז באמת אַ מענשליכע; דער אייגענער לשון אָבער איז גאָר ניט ווערטה, וואָס ער לעבט אויף דער וועלט. זי איז דעריבער נוטה צו קוקען אויף איהר אייגענעם לשון פון אויבען אַראָב און האַלטען פאַר אַ חשוב'ערען מענשען יענעם, וואָס האָט אין גאַנצען פערגעסען, ווי צו רעדען אין דער שפּראַך פון זיין פאָלק. אַזוי איז אַ צייט געווען אין רוסלאַנד, ווען די רוסען האָבען מבזה געווען זייער שעהנעם רוסיש, און דעם אידעאַל פון אַ חשוב'ען געבילדעטען מענשען האָבען זיי געזעהן אין יענעם, וואָס האָט געקאָנט רעדען און דענקען אין פראַנצויזיש. דאָס אייגענע האָט אויך פּאַסירט אין דייטשלאַנד, וואו אַזעלכע אמת געבילדעטע גייסטער ווי פריעדריך דער גרויסער האָבען זיך געקאָנט בערירהמען מיט דעם, וואָס זיי קאָנען ניט קיין דייטש, אָדער קאָנען עס גיט גוט. איצטער וועט קיין רוסען און קיין דייטשען ניט אַרויף אויפ'ן זינען צו קוקען פון אויבען אַראָב אויף זייערע שפּראַכען, אָדער צו פּאַלען כורעים פאַר דעם „פראַנצויזיש". אדרבה, ביי די צוויי פעלקער האָט זיך אויסגעבילדעט אַן אמת'ע טיעפע ליעבע און פערעהרונג צו זייער לשון, צו דעם שכל און דער שעהנקייט, וואָס ליעגט איינגעוויקעלט אין איהם.

ווי אַזוי איז דאָס געשעהן? גאָר פּשוט! בעת די דייטשען און די רוסען האָבען זיך גענומען אויסמענשלען אין פראַנצויזיש, זענען זיי נאָך געווען ק נ א פּ ע מ ע נ ש ע ן. אַליין אָרעם אין בילדונג און שעהנע, טיעפע געדאַנקען, האָבען זיי אויך ניט געקאָנט בעמערקען די פערבאָרגענע שעהנקייטען פון זייער אייגענעם לשון. אין גאַנצען פער'כשופ'ט פון דעם פרעמדענס גע־שמאַק און שכל, איז ביי זיי לגמרי אָבגענומען געוואָרען זייער אייגענער שכל און זייער אייגענער געשמאַק. אָבער וואָס מעהר מ ע נ ש זיי זענען געוואָרען, וואָס זעלבסטשטענדיגער עס איז געוואָרען זייער טראַכטען און פיהלען, אַלץ העכער האָט גענומען רעדען ביי זיי דער אייגענער דענקען און דער אייגענער פיהלען. מיט דער ענטוויקעלונג פון דער אינטעליגענץ האָט זיך אין דערזעלבינער צייט

אויף ענטוויקעלט איהר היימישער לשון, און וואָס מעהר וויסען און בילדונג עס האָבען געגומען אריינדרינגען אין די מאַסען, אַלץ מעהר לעבענס־קראַפט איז אריינגעיאָגט געוואָרען אין זיינע אַדערן, אַלץ פולער און גראַציעזער זענען געוואָרען זיינע פאָרמען, אַלץ חנ׳עווּדיגער זיינע בעוועגונגען. סוף־כל־סוף האָט די אינטעלי־גענץ געמוזט אין דער אייגענער שפּראַך דערבליקען דעם בעסטען, לייכטעסטען מיטעל צו שאַפען איהרע בעשאַפונגען, צו בעשרייבען איהרע זעהונגען, צו בעזינגען איהרע געפיהלען, ארויסצובריימען איהר וועהטאָג און ארויסצושאַלען איהר פרייד.

אויף אזא׳ן אופן איז די שפּראַך מיט טויזענדער פעדים צו־גויפגעבונדען געוואָרען מיט דער נשמה — און אָנשטאָט דעם אַלטען דמיון, אַז דער אייגענער לשון איז אַ מאוס׳ע דיענסט־מויד, וואָס טאָר ניט האָבען די העזה צו בעווייזען זיך אין סאַלאָן, אויף וועלכער קיין אָנשטענדיגער מענש קאָן ניט אויסדריקען קיין איין אָנשטענדיגען געדאַנק, איז אויסגעוואַקסען די אַנדער אילוזיע, אַז זי, די שפּראַך פון זייער פאָלק, איז די איינציגע קעניגין צווישען אַלע שפּראַכען פון דער וועלט.

אמת, יעדער איינער פערשטעהט מיט׳ן שכל, אַז די אי־לוזיע איז ניט מעהר ווי אַן אילוזיע, ניט מעהר ווי אַ דמיון און געפיהל, אָבער אַזוי ווי דער דאָזיגער דמיון שאַדט קיינעם ניט, אַזוי ווי די ליעבע צו דער אייגענער שפּראַך איז צו־גויפגעבונדען מיט דער ליעבע צו אַלע יענע גרויסע קולטור־אוצרות, וועלכע דאָס פאָלק בעשאַפט אי פאַר זיך, אי פאַר דער מענשהייט, האָט מען זיך ניט וואָס צו שעהמען מיט דער דאָזיגער הייסער ליעבע צו דעם אייגענעם לשון און מען דאַרף ביי דעם אַלגעמיין־מענש־ליכען שכל ניט אויסבעטען קיין היתר אויף איהם, ווייל דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל האָט ניט קיין אייגענע שפּראַך, וואָס ער זאָל קאָנען ארויפצווינגען אויף אַלע מענשען. אגב, פערשטעהט ער, דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל, גאַנץ גוט, ווי אַזוי מען קאָן זיך פערליעבען אין יענע קלאַנגען, וואָס זענען אַזוי נאָהענט צו דער נשמה, אַזוי ענג צונויפגעוואַקסען מיט אַלע איהרע פערבאָר־גענע פאַלדען.

וואָס לערנט אונז די דאָזיגע ערשיינונג? זי אנטפּלעקט אונז

זעהר אַ וויכטיגען אמת פאַר אונזער ענין. בעת די רוסישע אינ־טעליגענץ איז אין איהר שפּראַך געשטאַנען אונטער דער שליטה פון דער פראַנצויזישער קולטור, האָט זי אפשר געקאָנט מיינען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ מעהר פראַנצויז איז ער און אַלץ וועניגער רוס. אָבער מיינען אַזוי האָט זי געקאָנט נאָר דער־פאַר, ווייל דער מ ע נ ש אין דעם רוס איז נאָך געווען פון גאָר אַ שוואַכער מדרגה; ער איז געווען אַ ווייכער וואַקס, אויף וועלכען דער פראַנצויזישער זשעני האָט געקאָנט אַרויפלעגען זיין שטעמ־פּעל. אָבער וואָס מעהר מ ע נ ש דער רוס איז געוואָרען, וואָס ווייטער זיין האָריזאָנט, וואָס שטאַרקער זיין אייגענע שאַפונגס־קראַפט, אַלץ מעהר „רוס" איז ער געוואָרען לכל הפחות בנוגע צו דעם אייגענעם רוסישען לשון.

און אַקוראַט די זעלביגע ערשיינונג שפּיעלט זיך איצטער אָב פאַר אונזערע אויגען ביי דעם אידישען פאָלק מיט דער אידישער שפּראַך. ווען אונזער רוסיש־אידישע אינטעליגענץ האָט זיך נאָר וואָס גענומען „אויסמענשלען", איז זי געווען, ווי אַ וואַקס אין די הענד פון דער פרעמדער קולטור און דער פרעמדער שפּראַך. רע־דען ווי אַ „מענש" האָט געהייסען רעדען רוסיש (אָדער פּויליש אין פּוילען). אָבער אַט איז די אינטעליגענץ אַ ביסעלע אונטערגע־וואַקסען, אַט האָט זי גענומען שפּירען אין זיך איהרע אייגענע כחות, און מיט דעם פאַנאַנדערבליהען פון די אייגענע כחות האָט זיך גענומען פאַנאַנדערבליהען אויך דער אידישער לשון. פער־גלייכט דעם מצב פון אידיש אַ יאָהר פינף־און־צוואַנציג צוריק מיט איהר איצטיגען צושטאַנד! דערמאָהנט זיך, ווי אומגעלומפּערט, ווי בעריש עס איז געווען איהר יעדער ריהר, וויבאַלד זי האָט גע־מוזט אַרויסקריכען פון איהרע אייגענע פיער ווינקעלעך און אויס־דריקען אַ וועלכען עס איז מענשליכען געדאַנק. און בעטראַכט ווי גראַציעז, ווי זיכער עס זענען איצטער אַלע איהרע בעוועגונגען, ווי שנעל זי קאָן זיך צופּאַסען צו יעדער גייסטיגער לאַגע, און ווי פּינקטליך זי קאָן איבערגעבען יעדען, לאָז זיין ווי פערוויקעלטען געדאַנק! די אידישע שפּראַך איז איצטער גאַנץ בעשטימט גע־וואָרען מעהר „אידיש", איידער זי איז געווען, און דער איד, וואָס רעדט און שרייבט איצטער אידיש, רעדט און שרייבט גאַנץ זיכער

אַ פיעל בעסערען אידיש, איידער אַ מאָל. ער איז אין דעם פּרט פון דער שפּראַך געוואָרען מעהר איד. אַ דאַנק די טעגליכע צייטונגען, דעם טהעאַטער, דעם אידישען בוך, די פערזאַמלונגען, וואו געבילדעטע מענשען דריקען אויס זייערע געדאַנקען אין אידיש, ווערט אַלץ רייכער אין ווערטער און אויסדריקען דער אוצר פון אונזער שפּראַך און דער איד ווערט אַלץ וועניגער געצוואונגען צו שעפּען פון אַ פרעמדען קוואַל. הייסט עס, אַז אין דעם פּרט פון דער שפּראַך איז דער איד געוואָרען מעהר איד, דער רוס מעהר רוס און דער דייטש מעהר דייטש, ניט פאַר קיין אַנדער זאַך, נאָר דער־פאַר, וואָס זיי אַלע זענען געוואָרען מעהר מענש...

הייסט עס, אַז לכל הפּחות אין דעם ענין פון דער שפּראַך, האָבען מיר פאַר אונז אַ פאַל, וואו די אַלטע פאָרמעל: „וואָס מעהר מענש, אַלץ וועניגער איד", איז — ניט נאָר זי פערליערט יעדען זין, נאָר אדרבה, זי ווערט פערוואַנדעלט אין איהר אייגענעם היפּך: וואָס מעהר מענש מען איז, וואָס רייכער עס ווערען די ענינים, וועגען וועלכע דער אידישער מענש דענקט; וואָס שטאַרקער אין איהם ווערט די קראַפט פון דעם אייגענעם שאַפען, אַלץ מעהר איד ווערט מען, אַלץ בולט'ער און שאַרפער ווערט יענער נאַציאָנאַלער סמן זיינער, וואָס דריקט זיך אויס אין זיין לשון.

לאָזט מיך דאָ בעריהרען נאָך אַ פּאָר פּונקטען, וואָס זענען פערבונדען מיט דער אידישער שפּראַך־פראַגע אין איהר שייכות צו „איד און מענש".

מיר האָבען געזעהן, ווי די געבילדעטע קרייזען פון אַ צוריק־געבליעבענעם פאָלק פערליערען דעם רעספּעקט צו זייער אייגענעם לשון און פיהלען אַ מין יראת הכבוד פאַר דער פרעמדער רייכערער שפּראַך. דאָס איז גאַנץ בעשטימט דער געפיהל פון דרך־ארץ, וואָס אַ ניעדריגערע קולטור האָט צו אַ העכערער. אָבער אַזאַ מין אָראָבפאַלען אין די אייגענע אויגען האָט בעצם ניט געקאָנט אָנ־ריהרען ניט דעם פערזענליכען שטאָלץ, ניט דעם שטאָלץ פון דעם פאָלק. אַ רוסישער גראַף אָדער קניאַז האָט אפשר געשפּירט, אַז זיין פראַנצויזישער פּאַריקמאַכער, מיט זיינע עלעגאַנטע מאַניערען, מיט זיין געשליפענעם צינגעל און זיין גראַציעזען פראַנצויז, איז אין אַ געוויסען פּרט אַ העכערע, חשוב'ערע בריאה, איידער ער

אליין. אָבער נאָר אין אַ געוויסען פּרט, — אין דעם פּונקט פון שפּראַך און אויסערליכע קולטור. אין אַלע אַנדערע פּונקטען איז ער, דער גראַף, פּאָרט דער מיוחס, דער גראַף, און יענער איז דער פּאַריקמאַכער. און אויך בנוגע צו דעם אייגענעם פאָלק איז ער, דער גראַף, אַ קינד פון דער גרויסער, מעכטיגער רוסישער נאַציע, וואָס האָט פּאָליטיש און היסטאָריש אין קיין פאַל ניט וואָס אונ־טערצובויגען זיך אונטער פראַנקרייך און וואָס איהר כבוד ווערט בשום אופן ניט פערטונקעלט דורך דעם גלאַנץ פון דעם פראַנ־צויזישען נאָמען. אפילו אין די ערגסטע צייטען פון דער רוסישער אַסימיליאַציע האָט קיינעם פון די געבילדעטע ניט געקאָנט אַרויף אויפ׳ן זין, אָבצוזאָגען זיך פון דעם אייגענעם פאָלק דערפאַר, וואָס ער שטעהט אויף אַ ניעדעריגערער קולטור־מדרגה, און אויפצוגעבען די עקזיסטענץ פון דער רוסישער נאַציע מחמת דעם, וואָס איהר שפּראַך איז ניט אַזאַ חשוב׳ע, ווי די פראַנצויזישע.

אַ גאַנץ אַנדער פּסיכאָלאָגיע האָט געמוזט הערשען — און הערשט נאָך עד־היום — ביי אַ גרויסען טהייל פון די אידישע גאַנץ געבילדעטע, האַלב־און פערטעל־געבילדעטע קרייזען. דער רום און זיין שפּראַך איז אין זייערע אויגען געווען אַ העכערע בריאה ניט נאָר מחמת זיין העכערער קולטור, נאָר ווייל ער איז אויך אַ חשוב׳ערער מענש אין דער געזעלשאַפטליכער שטעלונג און אין דעם שטאַאַטליכען לעבען. אַ שכור׳ער שרייבער׳ל ביי דעם „סטאַ־נאָוואָי“ אין אַ שטעדטעל איז געזעלשאַפטליך אין רוסלאַנד אַ סך אַ גרעסערער מיוחס איידער דער רייכער אידישער סוחר. אָבזאָגען זיך פון אידיש און ריידען די שפּראַך פון דעם שכור׳ען שרייבער׳ל הייסט דעריבער ניט נאָר אַריינגענומען ווערען אין דער ספערע פון דער העכערער קולטור. די קולטור־פראַגע האָט דאָס רוב גע־שפּיעלט גאָר אַ קליינע ראָליע אין דעם אַסימיליאַציאָנס־פּראָצעס פון די ברייטערע אידישע קרייזען. אַ סך אַ גרעסערע ראָליע האָט דאָ געשפּיעלט דאָס ווילען אויפהויבען זיך אויף אַ העכערער שטופע אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען, אויסגלייכען זיך אין יחוס מיט דעם גוי. די רוסישע שפּראַך איז געווען אַן אויסערליכער צייכען, אַז מען געהערט שוין ניט מעהר צו יענעם פערוואָרפענעם, בע־שפּיענעם פאָלק, וואָס יעדער איינער האָט אַ רעכט צו טרעטען עס

מיט די פּיס. דורך זיין רעדען רוסיש, דורך דאָס נאָכמאַכען די מאַניערען פון דעם רוס, האָט דער אַסימילירטער איד געוואָלט אויפהויבען זיין מענשליכע חשיבות סיי אין די אויגען פון דעם רוס, סיי אין די אייגענע אויגען. דורך „װעניג איד" האָט ער געוואָלט פערדעכענט ווערען פאַר „מעהר מענש".

איהר ווייסט אַלע, ווי צרה׳דיג עס האָט זיך אויסגעלאָזען יענער עקספּערימענט און וואָס פאַר אַ גרויסען טעות דער אַסימי־ליאַטאָר האָט דאָ געמאַכט אין חשבון. דער אידישער נאָמען איז בשום אופן ניט אויפגעהויבען געוואָרען, אַ דאַנק דער רוסישער שפּראַך־אַסימיליאַציע, און דער איד איז ניט געוואָרען מעהר מיוחס, ווען ער האָט אָנגעהויבען צו רעדען „רוס".

וואו איז דאָ געלעגען דער טעות אין זיין חשבון?

דער אַסימיליאַטאָר האָט זיך געיאָגט נאָך אַ העכערער מענש־ליכער חשיבות, — געוויס אַ בערעכטיגטער און מענשליכער שטרע־בען. אָבער ער האָט דאָ צונויפגעמישט צוויי זאַכען: מענשליכען שטאָלץ און וויסטע גאוה. דער מענשליכער שטאָלץ רוהט אויף דעם בעוואוסטזיין פון מיין אייגענעם ווערטה, אַלץ איינס, וואָס די אַרומיגע וועלט זאָל ניט האַלטען פון מיר. די וויסטע גאוה האָט ניט קיין אייגענעם ווערטה־מאַסשטאַב, זי נעהמט איהם אריבער פון דער פרעמד. זי יאָגט זיך קודם כל נאָך דעם אַנדערן׳ס אָב־שעצונג, נאָך י ע נ ע ם ׳ ס גוטער מיינונג וועגען מיר. אין דער וויסטער גאוה פערליערט דעריבער דער מענש דעם דרך־ארץ צו זיך אַליין. אין זיין נשמה מוז זיך אריינ׳גנב׳ענען אַ פּונק פון יענער ה י נ ט י ש ע ר פּסיכאָלאָגיע, וועגען וועלכער איך האָב גערעדט אין דעם אָנהויב פון מיין פאַרלעזונג. מיט גליקזעליגע בליקען פון הינטישער אונטערטהעניגקייט קוקט דער אַסימיליאַטאָר אויף זיין „גאָט", ווענען ער וויל נאָכמאַכען, דרעהט מיט׳ן ווידעל, פאַר יעדען ביסעלע כבוד, וואָס דער „גאָט" קאָן איהם שענקען. וואָס פאַר אַן ע ה ר ע דאָס איז צו האָבען דעם „סטאַנאָוואָי" אַליין ביי זיך אין שטוב, שפּיעלען מיט איהם סטוקעלקע און אפשר נאָך זיין מיט איהם „נאַ טי" און רעדען מיט איהם רוסיש הויך אויפ׳ן קול אַזוי, אַז אַלע זאָלען הערען און פּלאַצען פאַר קנאה. עס פער־שטעהט זיך, אַז דאָס מוז ניט זיין דוקא דער „סטאַנאָוואָי". וואָס

פאַר אַן אַרט „אמת׳ער רוס" דאָס דאַרף זיין, כדי זיין פריינדשאַפט זאָל איינעם ברענגען כבוד, — דאָס הענגט אָב פון דעם בילדונגס־גראַד און דער געזעלשאַפטליכער שטעלונג פון דעם אידען. פאַר איינעם איז דאָס דער „סטאַנאָוואָי", פאַר דעם אַנדערן אַ גובער־נאַטאָר, פאַר דעם דריטען אַ „פּיסאַטעל", פאַר דעם פערטען אַ בעריהמטער געזעלשאַפטליכער טהוער. דער עצם פון דער וויסטער גאוה בלייבט אָבער דערזעלביגער: דאָס איז דער אייגענער בטול היש, דאָס פערליערען פון דעם אייגענעם פּנים, דאָס וועלען זיך באָדען אין יענע שטראַהלען פון כבוד, וואָס די נאָהענטקייט פון דעם פרעמדען מיוחס קאָן איינעם געבען.

עס איז נאָר קיין ספק ניט, אַז די פעראַכטונג צו דער אי־דישער שפּראַך איז ביי אַ גרויסען טהייל אַסימיליאַטאָרען אויס־געוואַקסען אָט פון דער וויסטער גאוה, אָט פון דעם הינטישען בטול היש, וואָס איז די סטרא אחרא פון דעם מענשליכען שטאָלץ. און עס איז קיין חידוש ניט, וואָס אָט די וויסטע גאוה האָט ניט געקאָנט דערגרייכען איהר ציעל: דרך־ארץ קאָן מען נאָר האָבען צו דעם, וואָס האָט דרך־ארץ פאַר זיך אַליין. און דער, וואָס שפּייט זיך אַליין אין פּנים, פערדיענט אויף דעם שפּיי פון דעם אַנדערן. וואָל־טען יענע אַסימיליאַטאָרען אָנשטאָט וויסטער גאוה געהאַט מ ע נ ש־ל י כ ע ן ש ט אָ ל ץ, וואָס רעכענט זיך נאָר מיט דעם איינענעם ווערט, און קעמפּפט, אַז די דרויסענדיגע וועלט זאָל אָנדערקענען מיין ווערטה, וואָלטען זיי באַלד געקאָנט איינזעהן, אַז אַלע שפּראַ־כען זענען גלייכע מיוחסים און אַז אָבזאָגען זיך פון דער איינענער שפּראַך צוליעב אַ פרעמדער, הייסט אומזיסט און אומנישט אָנ־שפּייען זיך אַליין אין פּנים. אַ ביסעלע מעהר מענשליכער שטאָלץ אין דעם אידען וואָלט געמאַכט אונמעגליך דאָס פערלאָזען פון אי־דיש. וואָס מעהר מענשען זיי וואָלטען געוועןָ, אַלץ מעהר אידען וואָלטען זיי געבליעבען.

אַזאַ בליק אויף דעם ענין פון דער שפּראַך איז אָבער נאָך אין גאַנצען פרעמד פאַר אַ סך פון דער אידישער אינטעליגענץ, אפילו פון דער, וואָס האָט גאַנץ געווים קיין ברעקעל שפּור ניט פון הינ־טישער פּסיכאָלאָגיע אין איהר נשמה. עס זענען דאָ ביי אונז מענשען, וואָס פערשטעהען בכלל ניט, וואָס מאַכט מען דאָ פאַר

אַזאַ ווערזן פון דער שפּראַך. איז דען די שפּראַך עפּעס מעהר, איידער אַ מיטעל אויסצודריקען געדאַנקען, און דאַרף אַן אמת'ער מענש האָבען ביי די געדאַנקען עפּעס מעהר אין זין, איידער אמת און יושר? וואָס איז די נפקא מיניה, אין וואָס פאַר אַ קלאַנגען מען ברענגט קלאָר ארויס די דאָזיגע אידעאַלען? „קאַזאַלע־מאַזאַלע, אַבי דאָברע מיינעלע".

איך ווייס ניט, צי איך איז בעקאַנט אַנ—סקי'ס „פּיאָנערי" און צי איהר געדענקט די סצענע, ווי דער קליינשטעדטעלדיגער משכיל, וואָס איז אַנטלאָפען אין די גרויסע שטאָדט צוליעב דער אמת'ער השכלה, לערנט זיך ביי אַ גימנאַזיסט די רוסישע שפּראַך. געבראָטענע ליידען שטעהט ער אויס פון דעם, וואָס ער קאָן ניט ארויסרעדען ריכטיג דאָס רוסישע וואָרט „טשיזש". ווי ער מאַטערט זיך ניט, קומט ביי איהם אַלץ ארויס „ציזז" — און ער פערשטעהט ניט: וואָס איז דאָ דער אויפגעקלעהרטער גימנאַזיסט אַזוי מקפּיד אין דעם ענין? וואָס קאָכט ער זיך אין דעם „טשיזש"? קאָן דען פערענדערט ווערען דער ע נ י ן, ווען מען פערדרעהט אַ ביסעל זיין נאָמען? ווערט דער פויגעל אַן אַנדערער, ווען מען רופט איהם „ציזז" אַנשטאָט „טשיזש"?

אַזאַ פּסיכאָלאָגיע איז זעהר פערשפּרייט ביי דער אידישער יוגענד און זי שטאַמט פון אַן אַנדער מין „בטול־היש", וואָס איז זעהר פערשיידען פון דעם הינטישען „בטול־היש", וועגען וועלכען איך האָב נאָר וואָס גערעדט. זי שטאַמט פון אונזער ב ט ל נ ו ת. דער אמת'ער אידעעלער בטלן האָט נאָר צוויי אידעאַלען אין האַרצען: אמת און יושר. שעהנקייט און מענשליכע חשיבות זענען ביי איהם קינדערשע זאַכען, מיט וועלכע אַן ערנסטער מענש טאָר זיך ניט אָבגעבען. אָבער דאָ מאַכט דער בטלן דעם גרעסטען טעות. ער פערזעהט אין גאַנצען דעם פאַקט, אַז „אמת וצדק" איז נאָר אַ טהייל פון אונזערע העכסטע מענשליכע אידעאַלען, — דער פונדאַמענט, אויף וועלכען זיי אַלע דאַרפען אויפגעבויט ווערען. נאָך העכער איידער דער פונדאַמענט, איידער אמת און יושר, הויבען זיך אויף פאַר דעם מענשען די אידעאַלען פון שעהנקייט און מענשליכע חשיבות. זיי צו פערגעסען הייסט אוועקמאַכען כלאחר יד אַלץ, וואָס טראָגט אריין רייכקייט און פאַרב אין דעם מענשען'ס

נשמה, אַלץ וואָס האָט אַ ווערטה צוליעב זיך אַליין און ניט צוליעב אַן אַנדער זאַך.

מען קאָן זאָגען, אַז אין קיין זאַך טרעט ניט אַרויס אַזוי קלאָר די מענשליכע נאַטור פון דעם מענשען, ווי אין זיין ליעבע צו שעהנ־קייט, צו דער שעהנער פ אָ ר ם. גופא, ווייל נאָר זי אַליין איז אַן „אהבה שאינה תלויה בדבר“, אַ ריינע ליעבע אָהן עגאָאיסטישע פניות און הינטער־געדאַנקען. געווים, אויך די ריינע אמת־ליעבע צוליעב דעם אמת גופא; אויך די איבערגעבענקייט צו די אידעאַלען פון יושר צוליעב דעם יושר גופא טראָגען אויף זיך דעם זעלבינגען שטעמפעל פון „אהבה שאינה תלויה בדבר“, דעם העכסטען גע־פיהל, צו וועלכען נאָר די מענשליכע נשמה איז מסוגל. אָבער ערגעץ טרעט ניט אַרויס דער געפיהל אַזוי ריין און קלאָר, ווי אין דער ליעבע צו שעהנקייט, און אין דעם שטרעבען צו אינוועניג־סטער מענשליכער חשיבות, ווייל אמת און יושר קאָנען נאָך, אַ חוץ דער ריינער הנאה, וואָס זיי ברענגען מיט זיך, בעררייכערן דעם מענשען מיט נוצליכע זאַכען, בעת שעהנקייט און אינוועניגסטע מענשליכע חשיבות קאָנען קיין ברעקעל נוצען פאַר דעם מענשען ניט שאַפען. זייער גאַנצער ווערטה בעשטעהט אות באות אין דעם, וואָס זיי זענען אַ פּעאים ניט ווערטה. זיי וועלען דעם מענשען ניט מאַכען געזינטער, קליגער, רייכער, פעטער. אָבער זיי מאַכען איהם מ ע נ ש ל י כ ע ר, און שאַפען פאַר איהם יענעם טיעפען גליק, יענעם צושטאַנד פון ריינער פרייד, צו וועלכער דער מענש דאַרף שטרעבען, ווען ער וויל וויסען, וואָס הייסט לעבען ווי אַ מענש.

נאָר צוויי קלאַסען מענשען האָבען פערלאָרען דעם חוש פון שעהנקייט און חשיבות, אָדער פערשטיקען איהם מיט אַ כיון אין זייער האַרצען. דאָס איז דער גראָבער עגאָאיסט, וואָס איז ניט אַוועק אַ סך ווייטער פון דער חיה, ביי וועמען די אידעאַלען פון עסען, טרינקען, שלאָפען, סעקסועלע ליידענשאַפטען און אפשר נאָך די ליידענשאַפטען פון וויסטער גאוה פילען אויס אַלע ווינקעלעך פון דער נשמה. און דאָס איז אויך דער עטישער ב ט ל ן, וועמעס האַרץ עס קלאָגט, אמת, אויף דעם „צרת הכלל“, אויף די ליידען פון דער מענשהייט, וואָס פערשטעהט אָבער ניט, אַז די ליידען פון דער מענשהייט בעשטעהען ניט נאָר אין די שמאַרצען פון דער

הונגעריגער חיה אין דעם מענשען, נאָר אויך אין זיין שטרעבען צו א שעהנעם, חשוב'ען מענשליכען זיין.

גריילעך וואָלט איך מיך איצטער אָבגעשטעלט א ביסעל מעהר אויף דעם ענין פון עטישע בטלנות ניט נאָר ביי אונז אידען, נאָר אויך אין דער געשיכטע פון דער גאַנצער מענשליכער וועלט. נאָר ליידער וואָלט דאָס אונז אָוועקגעפיהרט צו וויט פון אונזער טהע־מע. לאָמיר זיך בענוגענען מיט דער בעמערקונג, אז די קאַלטקייט צו די שעהנקייטען פון דער שפראך, — די גלייכגילטיגקייט, אין וואָס פאר א שפראך מען זאָל רעדען און ווי מען זאָל געברויכען איהרע אויסדריקען, איז גאָר ניט אזא חשוב'ע מענשליכע מעלה, ווי עס קאָן זיך אפשר אויסדוכטען אויף דעם ערשטען בליק. א נאָרמאַלער מענש ליעבט זיין שפראך, — וואָס פאר א שפראך דאָס זאָל ניט זיין, און וואָס מעהר מענש ער איז, אַלץ שטאַרקער איז זיין ליעבע צו איהר.

איך האָב מיך אזוי לאַנג אויפגעהאַלטען אויף דעם ענין פון שפראך און שפראַכען־ליעבע, ווייל דאָס איז איינער פון די וויכ־טיגסטע פעלזען, אָן וועלכע עס צושלאָגען זיך די וואַלען פון קאָסמאָפּאָליטיזם. אויב שפראך־פאָרם איז ניט קיין גלייכגילטיגע זאך פאַר דעם מענשען, אויב די ליעבע צו איהר וואַקסט מיט דער ענטוויקעלונג פון מענשליכקייט אין איהם און אויב דער אַלגעמיין מענשליכער שכל קאָן בשום אופן ניט אַרויסברענגען, וועלכע שפראך איז די מענשליכסטע, איז יעמאָלט ניטאָ קיין ברעקעל האָפנונג, אז דער קאָסמאָפּאָליטישער אידעאַל, — די פערשווינדונג פון אַלע פעלקער־קולטורען אין איין מענשהייטס־קולטור און אין איין מענש־הייטס־שפראך, — זאָל ווען עס איז מקוים ווערען.

אין דער אמת'ען! אונטערדריקטע, צוריקגעבליבענע פעל־קער אָדער איינצעלנע שיכטען פערלאָזען אָפט זייערע שפראַכען טייל אויס פיהישער גלייכגילטיגקייט צו מענשליכע אינטערעסען, טייל אויס וויסטער גאוה, טייל אויס עטישער בטלנות און נאָך א גרעסערער טייל דערפאַר, ווייל עס זענען דאָ *הערשענדע* שפראַכען, צו וועלכע עס לוינט זיך בעסער צו־צושטעהן, ווייל פאַר זיי גיט מען איצטער מעהר שמאַלץ. אָבער מיט דער ענטוויקעלונג פון דעם מענשליכען פראָגרעס מוזען מיר דאָך דערלעבען אזא צייט,

ווען די איינטיילונג אין הערשענדע און בעהערשטע וועט אין גאַנ־צען אָבגעשאַפט ווערען. עס מוז דאָך קומען א מאָמענט, ווען קיין גרופּע מענשען וועט ניט האָבען קיין שום איבערוואָג איבער קיין אנדער גרופּע און יעדע פון זיי וועט האָבען די פולע מעגליכ־קייט צו לעבען נאָך איהר הארצענס בעגעהר. און יעמאָלט, ווען די ניעדעריגערע בעדערפעניסען פון דעם מענשען וועלען בעפריע־דיגט ווערען דורך א קלוגען סיסטעם פון יושר, וואָס וועט אריינ־געפיהרט ווערען אין דעם לעבען פון אַלעמען, וועט דער מענש, בעפרייט פון דער דאגת חיונה, זוכען זיין גליק אין דער בעפריעדי־גונג פון די העכערע בעדערפעניסען, דער ליעבע צו אמת, שעהנקייט און מענשליכע חשיבות. וואָס מעהר גיטער פון העכערער קולטור א פאָלקס־גרופּע וועט יעמאָלט אויסארבייטען אָדער אריבערנעהמען פון דער פרעמד, אַלץ רייכער וועט ווערען איהר שפּראָך און אַלץ שטאַרקער — איהר ליעבע צו איהר.

פרעגט זיך די שאלה: וואָס וועט יעמאָלט קאָנען צווינגען די דייטשען, זיי זאָלען זיך אָבזאָגען פון זייער דייטש און פער־בייטען עס, לאָמיר זאָגען אויף פראנצויז? וואָס וועט דעם אידען צווינגען, זיך אָבצוזאָגען פון אידיש און אָננעהמען לאָמיר זאָגען רוסיש אָדער ענגליש? קיין זאַך קאָן יעמאָלט קיינעם ניט צווינגען דערצו. אין די בעדינגונגען פון פאָלקאָמענער גלייכהייט מוזען זיך די שפּראַכען פאנאנדערבליהען נאָך שטאַרקער, איידער איצ־טער, — די קולטורען פאנאנדערוואקסען זיך יעדע אויף איהר שטייגער, לויט איהר אינוועניגסטער טבע, און די נאַציאָנאַלע סמנים פון א פאָלק מוזען יעמאָלט ווערען נאָך בולט'ער און שטאַר־קער.

דער קאָסמאָפּאָליטיזם האָט פערזעהן, אז עס זענען דאָ א סך קולטור־צווייגען, וואָס דריקען זיך אוים ביי יעדען פאָלק אין א פערשיידענער נאַציאָנאַלער פאָרם, אָבער וואָס זענען פון דעסטוועגען אַלע גלייך מענשליך, אַלע פון גלייכען ווערטה און קאָנען אַלע האָ־בען אין זיך דעם זעלביגען גראַד פון אמת, יושר, חן און מענשליכע חשיבות. אויף אזא'ן אופן האָט גאָר קיין ברעקעל זין ניט צו־צוטרעטען צו א וואָסער עס איז פאָלק מיט דער פאָדערונג: „פאָלק, הער אויף צו זיין פאָלק און ווער מענש", ווייל עס איז אין דער

גאַנצער מענשהייט ניטאָ קיין איין איינציגע פאָרם, אין וועלכער עס זאָל זיך אויסדריקען יענער קולטור־צווייג און וואָס זאָל האָבען מעהר רעכט אויף זיין ליעבע, איידער זיין אייגענע נאַציאָנאַלע פאָרם.

די שפּראַך איז נאָר איין צווייג אַזאַ. עס זענען דאָ נאָך אַ סך אַנדערע. נעהמט, צ. ב. די שעהנע ל י ט ע ר א ט ו ר, וואָס איז אַזוי שטאַרק פערבונדען מיט דער שפּראַך. לאָמיר אָננעהמען, איהר ליעבט יענעם מענשליכען געלעכטער דורך טרעהרען, וואָס האָט אַרויסגעבראַכט אין ענגלאַנד דיקענסען, אין רוסלאַנד גאָ־גאָל'ן און ביי אונז, אידען, שלום־עליכם'ען. איך ווייס ניט, ווי איהר קוקט אויף שלום־עליכם'ען. עס קאָן זיין, איהר זייט נאָך ניט געוואוינט אַוועקצושטעלען אַ אידישען שרייבער אין איין ליניע מיט אַזעלכע גדולים פון דער אַל־וועלטליכער ליטעראַטור. אָבער איך וואָלט אייך דורך אַ ליטעראַרישען אַנאַליז געקאָנט בעווייזען אַזוי קלאָר, ווי דער טאָג, אַז דער מחבר פון אַזעלכע ווערק ווי „חוה", „ראַבטשיק", „אויף פּסח אהיים" און נאָך אַ סך, אַ סך אַנדערע דאַרף בשום אופן ניט אָראָבלאָזען די אויגען פערשעהמ־טערהייד, ווען מען שטעלט איהם אַוועק לעבען גאָגאָל'ן און די־קענס'ען. און ווער רעדט שוין וועגען אַ מאַרק טוויין! מיט איהם קאָן שלום עליכם אויף אַלע פעל תמיד האַלטען די וואָג. על כל פּנים ווענט מיר, דעם אידען, געווים זיין נעהנטער צום הארצען און טהייערער מיין שלום־עליכם, איידער דער רוסישער גאָגאָל אָדער דער ענגלישער דיקענס, — ווער רעדט שוין וועגען דעם אַמעריקאַ־נער מאַרק טוויין.

נו? קאָנט איהר צוגעהן צו מיר און זאָגען: „איד, הער אויף צו זיין איד און ווער מענש; פערוואַרף דיין שלום־עליכם און קוויק זיך מיט מאַרק טוויינ'ען!" מיט וואָס איז מאַרק טוויין חשוב'ער, איידער שלום־עליכם? זיי זענען ביידע אין בעסטען פאַל — דעם בעסטען פאַר טוויינ'ען — ג ל י י ך חשוב. אין זיי, אין ביידען האָט זיך אויסגעדריקט איין און דערזעלביגער אַלגעמיין־מענשליכער שטריך פון לאַכען דורך טרעהרען, אָבער ביי ביידען, ווי אויך ביי גאָגאָל'ען און דיקענס'ען, האָט זיך דער דאָזיגער אַלגעמיין־מענש־ליכער שטראַהל איבערגעבראָכען אין אַ בעזונדער נאַציאָנאַלער אַט־

מאָספערע, אויף אַ בעזונדער נאַציאָנאַלען שטייגער און אָנשטאָט איין הומאָריסטישער אַרט האָט איצטער די מענשהייט גאַנצע פיער.

צו דעם אייגענעם רעזולטאַט קומט איהר, ווען איהר טראַכט זיך אַריין אין דעם ענין פון פּאָעזיע בכלל. איין־און־דיזעלביגע פּאָעטישע ריכטונג ברענגט אַרויס פערשיידענע אייגענאַרטיגע טאַ־לאַנטען ביי די פערשיידענע פעלקער, וואָס דריקען זי אויס אויף אַ פערשיידענעם, אָבער גלייך־ווערטיגען שטייגער. איהר קאָנט ניט פערלאַנגען, ווער עס איז זאָל זיך אָבזאָגען פון זיין נאַציאָנאַלער פּאָעזיע און צושטעהן צו דער „אַל־מענשליכער“, ווייל קיין אַל־מענשליכע פּאָעזיע, וואָס זאָל ליגען דרויסען פון די נאַציאָ־נאַלע פּאָעזיען, איז ניטאָ. די אַל־מענשליכקייט ליעגט ניט דרוי־סען, נאָר איינוועניג אין די נאַציאָנאַלע בעשאַפונגען, און העכסטענס, וואָס איהר קאָנט זאָגען, איז: פערלאָז דיין נאַציאָנאַלע פּאָעזיע, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדריקט אַ חוץ דעם אַלגע־מיין־מענשליכען טייל, נאָך דער ספּעציפישער כאַראַקטער פון דיין אידישער נשמה, און שפּרינג אַריין אין אַ פרעמדע נאַציאָנאַלע פּאָעזיע, אין וועלכער עס ווערט אויסגעדריקט אויף דער ספּעציפי־שער כאַראַקטער פון דעם פרעמדענס נשמה. אָבער ערשטענס איז דאָס שוין ניט קיין קאָסמאָפּאָליטיזם, נאָר אַ נאָר פּשוט'ער, נאַקע־טער שאָוויניזם פון דער פרעמדער נאַציאָנאַליטעט און אַ חוץ דעם דאַרף מען מיר נאָך בעווייזען, אַז דעם פרעמדענס נשמה פּאַסט בעסער פאַר מיר, איידער מיין אייגענע.

אַזוי איז עס מיט דער פּאָעזיע, און אַזוי איז עס מיט יעדען אַנדער צווייג פון דער מענשליכער קולטור, וואָס שטייגט אַריבער די גרעניצען פון דער ריינער וויסענשאַפט און דעם פּשוט'ען, טאָג־טעגליכען יושר, — די קונסט בכלל, די פילאָסאָפיע, די רעליגיאָן. ווי אַלגעמיין־מענשליך עס זאָל ניט זיין זייער אינהאַלט, מוז יעדע ריכטונג פון זיי בעקומען אַ גאַנץ אַנדער פּנים און פאַרב, ווי נאָר זי טרעט אַריין אין אַ בעשטימטע נאַציאָנאַלע אַטמאָספערע און וועקט דאָרטען אויף די שאַפענדע כחות פון'ם פאָלק. אפילו דער קאַטאָליציזם, וואָס לייקענט אין עצם די איינטהיילונג אין פעלקער, וואָס קומט צו דער גאַנצער מענשהייט מיט איין־איינציגען רעלי־גיעזען גרונד־געדאַנק, אפילו ער האָט בעקומען ביי יעדען פאָלק אַ

בעזונדער אויסזעהן, און דער קאַטאָליציזם פון דעם דייטש איז ניט אין גאַנצען דער, וואָס דער קאַטאָליציזם פון דעם פראַנצויז, אָדער דעם פויל אָדער דעם איטאַליענער. נאָך מעהר, אַפילו אַזאַ ריין אַלגעמיין־מענשליכע ריכטונג, ווי דער וויסענשאַפטליכער סאָציאַליזם פון קאַרל מארקס, האָט בעקומען גאַנץ פערשיידענע נאַציאָנאַלע געשטאַלטען ביי די רוסען, דייטשען, פראַנצויזען, ענגלענדער, איטאַליענער, פוילען און האָלענדער. געהט, טענה'ט זיך אויס, ביי וועלכען פאָלק איז דער מארקסיזם דער מארקסיסטישסטער, צו־ליעב וועלכען אַלע איבעריגע פעלקער זאָלען זיך מוזען אָבזאָגען, און געהט, פאָדערט נאָך, זיי זאָלען זיך אָבשרייבען ביים רב, אַז מהיום והלאה טאָרען זיי קיין אייגענעם מארקסיזם ניט ארויס־ברענגען!

און גאַנץ געוויס איז יעדען מענשען בעזונדערס טהייער די נאַ־ציאָנאַלע פאָרם פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען תוך, וואָס זיין פאָלק האָט ארויסגעבראַכט. דאָס הייסט ניט, אַז ער דאַרף זיך ניט איינ־מערעסירען מיט דעם, וואָס אַנדערע פעלקער בעשאַפען. אדרבה! ער מוז און זאָל בעקאַנט ווערען מיט די קולטור־פּראָדוקטען פון דער פרעמד, ער זאָל זיי ליעבען און שעצען, וויל זיי בערייכערן זיין אייגענע נשמה און וועקען אין איהר איהרע כחות. אָבער ער דאַרף זיי ליעבען און שעצען, אויף דעם זעלביגען אופן, ווי דער קינסט־לער אויף דער וויאָלין ליעבט דעם קינסטלער אויף דעם פּיאַנאָ. ער פערשטעהט, אַז זיין נשמה קאָן אויסדריקען איהר טיעפען און רייכען אינהאַלט נאָר אויף דער וויאָלין, ווי יענער נאָר אויף דעם פּיאַנאָ, און איהם וועט זיין קונסט בלייבען טיעפער איינגעבאַקען אין הארצען, איידער די קונסט פון דעם פּיאַניסט.

איך גיב צו, אַז אַ מלאך, אָדער אַ ספּינאָזאַ, וואָלט זיך גע־קאָנט אויפהויבען אין געפיהל צו אַזאַ הויך, וואו אַלע קולטור־פּראָדוקטען פון דער מענשהייט זאָלען רעדען גלייך שטאַרק און גלייך ליעבליך צו זיין געמיטה; וואו ער זאָל אַבסאָלוט ניט שפּירען קיין איין ברעקעל איבערוואָג אין געפיהל צווישען איין נאַציאָנאַלע פאָרם און דער אַנדערער. אָבער אויב מען וואָלט אויך אַזאַ אַב־סאָלוט ספּינאָזיסטישען קולטור־פריינד געזאָגט, אַז איהר ווילט, צ. ב., די אידישע פּידעל זאָל פערשטומען אין דער מענשליכער

סימפאַניע און אָנשטאָט איהר זאָל אַוועקגעשטעלט ווערען נאָך אַ דייטשער קלאַרנעט, וועט ער אייך גאַנץ העפליך אָבדאַנקען פאַר דער טובה: איהם וואָלט געפעהלט אַ „כלי" אין דער סימפאָניע און ער וואָלט פראָטעסטירט אַנטקעגען איהר פערשווינדען. — און גלאַט: ווער קאָן דאָס זיין אַ מלאך, אָדער אַ ספינאָזאַ? אַ חוץ דעם קאָנט איהר זיין זיכער, אז אויב אַזאַ ספינאָזאַ זאָל אָנהויבען ניט נאָר געניסען די אַלגעמיין־מענשליכע סימפאָניע, נאָר אַליין שפּיעלען אין איהר, וועט ער פון זיך גופא גאַנץ נאַטירליך אויס־קלייבען אַזאַ „כלי", וואָס איז מעהר צוגעפּאַסט צו זיין נ אַ צ י אָ־נ אַ ל ע ן כאַראַקטער און זיינע נאַציאָנאַלע כחות.

ליידער קאָן מען ניט לייקענען, אַז עס איז דאָ איצטער אין לעבען אויך אַזאַ טיפּ מענש, וועמען די גאַנצע נפקא מיניה צווישען די פערשיידענע נאַציאָנאַלע שאַטירונגען אין די העכערע צווייגען פון דער קולטור ריהרט ווי די וואַנד, ווייל די גאַנצע העכערע קולטור, מיט איהר פּאָעזיע, קונסט, ליטעראַטור, וויסענשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיאָן, ליעגט איהם אין דער לינקער פּאַה. דאָס איז דער „פיך בצורת מענש", — וואָס וויים נאָר איין זאַך: גוט געגעסען, גוט געשלאָפען און נאָך אַ פעטע עליה אין שוהל געכאַפּט, — וואָס דאַרף מען מעהר? פון זיינט וועגען מעגען אַלע קולטורען זיך צונויפגיסען אין איין איינציגע; עס וועט איהם דערנאָך זיין לייכטער, אין גאַנצען אַרויסצוגיסען זי אין רינשטאָק. אָבער — אונזער טעמע רופט זיך דאָך ניט „איד און פיך", נאָר: „איד און מענש"... און אַ מענש איז דער, פאַר וועמען די העכערע צווייגען פון דער קולטור זענען דער גאַנצער תמצית פון דעם זיין. און וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ אַ גרעסערען אָרט אין זיין געמיטה פערנעהמען די העכערע צווייגען פון דער קולטור, אַלע אין איינעם, אָדער נאָר אייניגע פון זיי. און וואָס מעהר ער איז פעראינטער־רעסירט אין זיי, וואָס מעהר נשמה און הארץ ער לעגט אין זיי אריין, אַלץ צוגעבונדענער ווערט ער צו יענער נאַציאָנאַלער פאָרם, אין וועלכע זיין פאָלק האָט זיי בעשאַפען, אין וועלכע עס שטעקט אויך אַ טייל פון זיין הארץ און פון זיין נשמה.

וואָס מעהר מענש דער איד ווערט, אַלץ מעהר איד ווערט ער.

די ליעבע צו דער אייגענער קולטור איז אַ מ ע נ ש ל י כ ע

ליעבע. זי בעגיסט מיט איהרע ווארימע, לייכטענדע שטראַהלען ניט נאָר דעם איצטיגען מעמד פון דער פאָלקס־קולטור, נאָר אויך איהר גאַנצע געשיכטליכע ענטוויקעלונג, דעם גאַנצען אוצר פון גייס־טיגע גיטער, וואָס דאָס פאָלק האָט איהם אָנגעזאַמעלט פון זינט עס איז געוואָרען אַ פאָלק אויף דער וועלט ביז אויף דעם היינטיגען טאָג.

געוויס, קאָן קיין מענש ניט זיין גלייך ענטציקט פון אַלע ערשיינונגען, וואָס זיין פאָלק האָט ארויסגעבראכט אין זיין עבר. אין דעם געפעכט פון דעם „היינט" טראָגען מיר אריבער אונזער ליעבע און אונזער האס אויך אויף די ערשיינונגען פון דעם „נעכ־טען". און וואָס נעהנטער דער „נעכטען" איז צו אונזער צייט, אַלץ וועניגער קאָנען מיר איהם בעטראכטען אין דעם מילדען, קלאַ־רען און ריינעם ליכט פון דעם היסטאָריקער, וואָס פערשטעהט אַלץ, און וואָס קאָן דעריבער אַלץ און אַלעמען מוחל זיין. אָבער וואָס מעהר איינער לערנט זיך אוים צו בליקען היסטאָריש אויף דער פערגאַנגענהייט, אַלץ מעהר „ספינאָזא" ווערט ער בנוגע צו איהר, אַלץ מעהר פלאַמט אין איהם אויף יענע געטליכע ליעבע, וואָס גיסט אוים איהרע שטראַהלען אין גלייכער מאָס אויף דעם צדיק און דעם רשע.

נאָר, אפילו ווען מען זאָל זיך ניט אויפהויבען אויף דער הויך פון אַ ספינאָזא, אפילו אַז מען זעצט זיך אַוועק על כסא הרבנות און מען נעהמט זיך משפט'ען די פערגאַנגענע צייטען, איז, ווי שטרענג עס זאָל ניט זיין דער משפט איבער דעם איינגענעם עבר, וועט ער אַלץ איבערלאָזען געגוג העלדען, טהאַטען און פּאַסירונגען, וואָס מוזען ארויסרופען בעגייסטערונג אין אונז. די בעקענטשאַפט מיט דער אייגענער געשיכטע און די בעגייסטערונג, וואָס זי פלאַמט פאַנאַנדער אין אונז, פערשטאַרקט יענע בעהעפטונגס־פעדים, וואָס בינדען אונז צו צו דעם אייגענעם פאָלק, ווי די בעקענטשאַפט מיט דער פרעמדער געשיכטע הויבט אויף אין אונזערע אויגען די חשיבות פון יענעם פרעמדען פאָלק און אונזער טיעפען רעספּעקט צו איהם; אַן איטאַליענער, וואָס זאָל שטודירען די געשיכטע פון זיין גאַריי־באַלדי און די געשיכטע פון אונזערע מאַקאַבעער, וואָלט געוויס געהאַט דרך־ארץ פאַר די העלדען־טהאַטען פון די אידישע נאַציאָ־

נאַלע בעפרייער, אָבער זיין אייגען בלוט וועט ער פיהלען ניט אין די מאַקאַבעער, נאָר אין גאַריבאַלדי. דאָס אייגענע איז אויך מיט אונז. ווען מיר ציהען אַ פערגלייך צווישען גאַריבאַלדי און יהודה המכבי, וואַקסט אין אונז גאַנץ געוויס דער רעספּעקט צו דעם איטאַ־ליענישען פאָלק און זיינע פרייהייטס־העלדען, אָבער אַ גאַנץ משונה־דיגע אומרוה דערוועקט אין אונזער נשמה דאָס בילד פון דעם איי־גענעם פרייהייטס־העלד. ווי מיט אַ מאַגנעט ציהען צו זיך די אייגענע העלדען, די גיטער פון דעם אייגענעם אוצר, און פון דעם מאַגנעט קאָן זיך קיינער ניט בעפרייען.

וויכטיג איז נאָך דאָ צו געדענקען, אַז דער אוצר פון אַ פאָלק קאָן געהערען אין גאַנצען נאָר צו די קינדער פון דעם פאָלק. פרעמ־דע קאָנען אריבערנעהמען צו זיך נאָר אַ טייל פון איהם. און ניט אַלע מאָל איז דער אריבערגענומענער טייל גראָד דער בעסטער. פון דער ענגלישער ליטעראַטור, צ. ב., ווייס די גאַנצע געבילדעטע מענשהייט אַ סך נעמען פון גדולים, — אַ שעקספּיער, אַ בייראָן, אַ שעללי, אַ דיקענס און נאָך מעהר. אָבער עס וואָלט געווען אַ טעות צו מיינען, אַז זיי זענען די איינציגע טרעגער פון דעם ענגלי־שען גייסט און אַז זיי בילדען דעם העכסטען שטאַפּעל פון זיין זשעניע. אין דער היים, ביי דעם ענגלענדער, זענען געבליעבען נאָך אַ סך זשעניען, וואָס האָבען ניט געהאַט די זכיה אריבער־גענומען צו ווערען אין דער פרעמדער, וואָס שטעהען אָבער ניט ניעד־ריגער, איידער די, וואָס זענען בעריהמט געוואָרען אין דער וועלט. אַ סך מבינים אין דער ענגלישער ליטעראַטור שטעלען, צ. ב., אַ ראָבערט בראַונינג העכער איידער אַ בייראָן. דער דייטש האָט אין זיין ליטעראַטור, אַ חוץ די לעססינגס, געטהעס און שילער׳ס נאָך אַ סך נעמען, וואָס דער פרעמדער איז ניט מחויב צו קענען, אָבער וואָס זענען איהם, דעם דייטשען, ניט וועניגער טהייער, איידער זיינע וועלט־בעריהמטע גדולים. די רוסען שצעדרין, אָסטראָווו־סקי און אוספּיענסקי וועלען אפשר קיין מאָל ניט זיין אזוי פּאָפּולער אין דער וועלט, ווי אַ מאַקסים גאָרקי, ווען אפילו זייער טאַלאַנט איז בלי ספק העכער איידער זיינער. דאָס רוסישע געבילדעטע פאָלק ליעבט זיי אָבער ניט וועניגער און אפשר נאָך מעהר, איידער זיין גאָרקי. אויך ביי אונז, אידען, האָבען מענדעלי מוכר ספרים

און פּריז אַ סך ווייניגער שאַנסען אַריבערגענומען צו ווערען אין דער וועלט־ליטעראַטור, איידער שלום אַש, בעת דער גראַד פון זייער טאַלאַנט איז ניט לפי ערך העכער, איידער דער פון שלום אַש.

דורך די אייגענאַרטיגקייט פון דעם אידישען לעבען און שאַפען איז גראַד דער אידישער אוצר פול מיט אַזעלכע גדולים, וועמעס גאַנצער ווערט עס קאָן אָבגעשאַצט ווערען נאָר פון אַ אידען. אָבער אויך ביי אַלע אַנדערע פעלקער זענען דאָ געניוס גיטער, וואָס נאָר אַ קינד פון דעם פאָלק קאָן באמת שעצען און געניסען. אויף אַזאַ'ן אופן איז דער קולטור־אוצר פון אַ פאָלק די גייסטיגע ה י י ם פון זיין נשמה, איהר רייכטהום, אין וועלכען דאָס פאָלק מוז זיין מעהר פעראינטערעסירט, איידער אין די עשירות פון דער פרעמד. אפילו אין די מיטלערע און גאָר קליינע טאַלאַנטען, פון וועלכע קיין פרעמדער איז ניט מחויב צו וויסען, איז דאָס אייגענע פאָלק פער־אינטערעסירט ניט נאָר, ווייל זיי זענען ז י י נ ע, נאָר אויך מחמת אַן אַנדער טעם, וואָס האָט אַ גרויסע בעדייטונג פאַר דער ענטוויקע־לונג פון דער אַלגעמיין־מענשליכער קולטור, וואָס דריקט זיך אויס אין איהרע העלדען און גדולים פון אַלע פעלקער. מיר זעהען אַ פאַרטיגען שעקספּיער, אַ פאַרטיגען געטהע, ווי זיי שטעהען אין דעם פאַנטעאָן פון דער מענשהייט. אָבער זיי זענען דאָך ניט פון העלער הויט אַרויסגעשפּרונגען אין זייער גאַנצער גרויס. צעהנד־ליגער קליינע און מיטלערע טאַלאַנטען האָבען פריהער בעדאַרפט אין איינעם בעשאַפען אַ בעשטימטע נאַציאָנאַלע גייסטיגע אַטמאָ־ספערע, איידער אין איהר האָט געקאָנט געבאָרען ווערען אַ געטהע אָדער אַ שעקספּיער. אָט די „קלענערע געטער", וואָס דער פרעמ־דער זעהט ניט, שטעהען אָבער פאַר די אויגען פון דעם אייגענעם פאָלק. דאָס פאָלק קען זיי, געניסט זיי און שעצט זיי, און וואָס געבילדעטער אַן ענגלענדער אָדער אַ דייטש איז, ד. ה. וואָס מעהר מענש ער איז, אַלץ מעהר ענגלענדער אָדער דייטש איז ער.

אויך דער איד האָט אייגענטליך ניט געדאַרפט זיין קיין אויס־נאַהם פון דעם דאָזיגען כלל. און ווען מיר זעהען, אַז ער פיהרט זיך דאָ אויף פּאָרט ניט ווי אַנדערע; ווען מיר זעהען, אַז ער איז בעקאַנט מיט אַלע אַלוועלטליכע גדולים און ווייס אפילו ניט די העלדען פון זיין אייגענער קולטור, זאָלען מיר זיך ניט איילען

ארויסצוטראָגען איהם דעם אַטעסטאַט פון „מ ע ה ר מ ע נ ש".
אפשר... אפשר... ווער וויים? אפשר איז ער דערפאר ו ו ע נ י ג ע ר
מענש, איידער אַלע אַנדערע געבילדעטע מענשען, ווייל איהם פעהלט
יענע ז א פ ט, וואָס ווערט אריינגעזויגען פון דער אייגענער קול־
טורעלער אַטמאָספערע און גיט יעדען גייסט צו אַ בעזונדערען קאָ־
לאָרים.

אָבער — וועגען דעם ענין פון דעם אידישען קולטור־אוצר און
דער שטעלונג פון אונזערע ראדיקאַלען צו איהם ווען מיר נאָך
מוזען רעדען אין דער נעכסטער פאָרלעזונג.

צוויי פֿאַרלעזונגען וועגן איד און מענש

צווייטע פֿאַרלעזונג

אין דער ערשטער פֿאַרלעזונג האָבען מיר אויסגעפֿונען דריי אַרטען אידען: דער רעליגיעזער, דער נאַציאָנאַלער און דער ראַסען־איד, און פֿאַר זיי האָבען מיר געדאַרפֿט אַרויסברענגען די שייכות פֿון „איד און מענש".

מיר זענען פֿאַרטיג געוואָרען נאָר מיט אַ טייל פֿון דעם נאַציאָנאַל־אידען און זענען געבליבען שטעהן ביי דעם ענין פֿון דעם אידישען קולטור־אוצר און ביי דער אַרט, ווי אַזוי אַ ראַדיקאַלער איד שטעלט זיך צו איהם.

אויך דאָ מוז איך מודה זיין, אַז אין דער צייט פֿון מיין יונגען קאָסמאָפּאָליטיזם האָב איך מיך אויך ניט בעסער בעגאַנגען מיט דעם גאַנצען גייסטיגען עבר פֿון אונזער פֿאָלק, איידער דאָס טהוען די איצטיגע ראַדיקאַלע קאָסמאָפּאָליטען. די פּיצלעך און ברעקלעך פֿון דער אַלטער קולטור, וואָס האָבען זיך נאָך געבאָמבעלט אין מיין מוח, זענען געוועזען פֿאַר מיר, ווי פֿאַר דאָס רוב פֿון מיין דור און מיין ריכטונג, ניט מעהר ווי אַ מאַטעריאַל פֿאַר שאַרפֿזיניגע אַפּיקורסישע און אַטעאיסטישע וויצען. אויך אין דער אַפּיקורסישער העברעאישער ליטעראַטור, מיט וועלכער איך בין אויך געוועזען אַ ביסעל — גאַנץ אויבערפֿלעכליך — בעקאַנט, — אונזער ליעבלינגס־העלד איז געוועזען דער ווירקליך פֿרייער גייסט, משה ליב ליליענבלום, — האָבען מיר אויך ניט געקאָנט זעהן אַ שטיק אייגענע, ריין מענש־ליכע און פֿרייע קולטור, וואָס זאָל האָבען פֿאַר אונז אַ וועלכען עס איז נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווען ווערטה. זי איז געוועזען אין אונזערע אויגען אויך ניט מעהר, ווי אַ טייל פֿון יענער קראַפֿט, וואָס איז בערופֿען געוואָרען אויסצואוואָרצלען אין גאַנצען די עקסיסטענץ פֿון אידען און אידישקייט. די זעלביגע קראַפֿט האָבען מיר געשפּירט

און וואָרם בעגריסט אין דער יונגער סאַטירע, וואָס האָט זיך נאָך פון די זעכציגער יאָהרען אָן גענומען וועבען אין דער אידישער שפּראַך: אין לינעצקי'ס „פּוילישען אינגעל", אין מענדעלי'ס „קליין מענשעלע" און „מסעות בנימין השלישי".

אפילו שפּעטער, אין די יאָהרען 1883 און 1884, ווען איך האָב אין גאַנצען אָוועקגעוואָרפען דעם קאָסמאָפּאָליטיזם און בין גע־וואָרען אַ בעוואוסטזיניגער נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלער איד, אַ א י ד י־ ש ע ר, — ניט נאָר אידיש שפּרעכענדער, — סאָציאַליסט; ווען פאַר מיר איז קלאָר געוואָרען דער וועג, אין וועלכען די אידישע אינטעליגענץ דאַרף געהן, — דער וועג פון דער אייביגער פעך־אייניגונג מיט דעם פאָלק אויף דעם יסוד פון דער אידישער שפּראַך, — אפילו אין דער צייט, זאָג איך, האָט דער אַלטער קולטור־אוצר ניט געשפּיעלט קיין ברעקעל ראָליע אין מיינע געדאַנקען: איך האָב געוואוסט, אז מיר דאַרפען האָבען אַן אייגענע קולטור, אָבער זי איז געלעגען פאַר מיר גאַנץ אין דער צוקונפט, מיט קיין איין איינציגען טייל ניט אין דער פערגאַנגענהייט.

מען האָט אָפּט פאָרגעוואָרפען דעם „בונד", אז ער הויבט אָן די אידישע געשיכטע פון... זיך אַליין. איך ווייס ניט, אויף ווי־פיעל דאָס איז אמת פאַר דעם „בונד" אין אַלע זיינע טיילען, אָבער פאַר מיר, דעם „בונדיסט" פון דעם יאָהר 1884, ווי איך האָב אַ געוויסען רעכט מיך צו רופען, טרעפט צו דער פאָרוואורף אות באות. „זאָלען די מתים בעגראָבען זייערע מתים!" — דאָס איז געווען די גרונד־שטימונג בנוגע צו דעם גאַנצען אַלטען יודענטום. מיר, די יונגע און די פרייע, מיר וועלען אויפבויען אַן אייגענע אידישע קולטור, אַ ריין מענשליכע, אַן אייראָפּעאישע. איך האָב געטרוימט וועגען אַ גאַנצע מחנה פון איבערזעצער, וואָס זאָלען אָוועקלעגען דעם פונדאַמענט פאַר דער נייער אידישער קולטור אין דער פאָרם פון איבערזעצונגען אין אידיש פון אַלע וויכטיגע מאָדערנע אייראָ־פּעאישע ווערק. און דערנאָך ערשט זאָלען קומען די נייע בויערס און שאַפערס, וואָס וועלען פריי ארויסברענגען דעם ל ע ב ע ד י־ג ע ן אידישען גייסט אָהן אַ ברעקעל שייכות צו זיין שוין לאַנג געשטאָרבענער און אויף אייביג בעגראָבענער פרייהייט.

וואָלט מען ביי מיר יעמאָלט געפרעגט; נישיים געפינסט דו

אין דעם גאַנצען גייסטיגען אוצר פון דעם אידישען פאָלק קיין איין ווערק ניט, וואָס זאָל ווערטה זיין, מען זאָל עס אַריבערטראָגען אין דאָס נייע לעבען? — וואָלט איך אפשר אַ טראַכט געטהאָן און וואָלט געמאַכט אַן אויסנאַהם פאַר צוויי שריפטען : דעם תנ״ך און ליליענבלום׳ס „חטאת נעורים״; אַלץ אַבער, וואָס צווישען זיי, וואָלט איך אָהן אַ ברעקעל עגמת־נפש געלאָזט ליעגען אָן אַ זייט.

מיר האָבען זיך בעגאַנגען מיט דער אַלטער אידישער קולטור, ווי מיר האָבען זיך בעגאַנגען מיט דעם גאַנצען אידישען פאָלק, ווי מען בעגעהט זיך, לויט דעם אידישען פאָלק־לאָר, מיט אַ מת אין כף־הקלע : דאָס הייסט — אַ פלאַם מיט דער האַנד אין פנים אריין „כלאחר יד״ און אַן אויסגעשריי : „געה צוריק אין דיין רוה אריין !״

האָט דאָס די אידישע קולטור פערדיענט? דאָס וועלען מיר זעהן. איך, ווענינגסטענס, האָב זי איגנאָרירט, ניט דערפאַר, וואָס מיין קריטישער גייסט האָט איינגעזעהן די נישט־ווערטיגקייט פון אַלץ, וואָס אונזער פאָלק האָט געשאַפען צווישען דעם תנ״ך און דעם „חטאת נעורים״, נאָר פשוט דערפאַר, ווייל איך האָב ניט געהאַט קיין ברעקעל השגה פון יענעם ריין מענשליכען ווערטה, וואָס דער אַלטער אידישער קולטור־אוצר פערמאָגט, און עס איז יעמאָלט קיין איין מענש ניט געוועזען, וואָס זאָל האָבען געקאָנט דערקלעהרען איהר בעדייטונג פאַר אַ פריידענקענדען אידען. די זיס־זויערע חן׳דלעך, וועלכע די ליבעראַלע השכלה־וועלט פלעגט אָפט מאַכען, סיי אין אידיש, סיי אין רוסיש, דעם אַלטען יוהדענטום, זענען מיר געווען ווענינג בעקאַנט, און אויב איך וואָלט געהאַט די זכיה צו קענען זיי נעהנטער, וואָלטען זיי מיר שוין יעמאָלט געווען צו־ווידער, ווי זיי זענען מיר פער׳נמאס׳ט אויך היינטיגען טאָג.

אָבער קיינער האָט ביי מיר יעמאָלט גאָר נישט ניט געפרעגט, און דעריבער האָב איך אפילו אויך וועגען דעם תנ״ך און דעם „חטאת נעורים״ ניט געטראַכט ווי וועגען עלעמענטען, וואָס געהען אריין אין דער אידישער קולטור. דער גאַנצער עבר — אַ בלאַנק, און ער האָט קיין ברעקעל שייכות ניט צו דער געגענוואַרט און צו דער צוקונפט!

ערשט שפעטער אין דעם אָנהויב זומער 1885 האָבען מיך מיינע נאַציאָנאַל־ראַדיקאַלע אידעען אַרויסגעפיהרט אויף די נויטווענדיג־

קיים צו שטודירען די געשיכטע פון דעם אידישען פאָלק, און ערשט פון יעמאָלט אָן האָב איך גענומען איינזעהן מיין טעות. איך האָב אָבגעפרישט אין זכרון מיין חדר־לומדות, האָב מיך אריינגעוואָרפען מיט דעם גאַנצען וויסענס־דאָרשט פון דער יוגענד אין דעם גרויסען ים פון אונזער גייסטיגען עבר, און — אין דעם ליכט פון מיין סאָציאַליסטיש־אידישער וועלט־אַנשויאונג — איז ביסלעכווייז ארויסגעוואקסען פון דעם דונקעל אַ וועלט, וואָס האָט מיך בעצוי־בערט דורך איהר אינערליכער רייכקייט, קראַפט און אונגעהויע־רער ראָליע, וועלכע זי האָט געשפּיעלט אין דעם לעבען פון אונזער פאָלק.

עס קאָן איצטער ניט זיין מיין ציעל, צו בעשרייבען איך, ווי אזוי די נייע וועלט האָט זיך אַנטפּלעקט פאַר מיר. איך וועל אייך נאָר זאָגען, אַז דער ערשטער שטראַהל, וואָס האָט מיר אַ שיין געטהאָן אין די אויגען, איז געווען אַ בלעטעל פון דעם „יוסיפון“, — דעם פערפעלשטען, — וואו עס ווערט בעשריבען די אידיש־קאָ־מוניסטישע סעקטע פון די א י ס י י ם. עס איז אין מיר אויפ׳ן שטעל געבאָרען געוואָרען אַ האַלב אומבעוואוסטע, אָבער פון דעסטוועגען זיכערע געוויסהייט, אַז איך וועל געפינען נאָך אַ סך שפּורען פון ריינער מענשליכקייט אין דעם שטויב פון אונזערע פערגאַנגענע דורות.

און וואָס מעהר איך האָב גענומען שטודירען אונזער אַלטע געשיכטע, וואָס מעהר איך האָב מיך פערטיעפט אין די אומשטענדען און דעם לעבען פון די, וואָס האָבען זי געשאַפען אָדער אויסגע־ליטען, — אין זייערע געדאַנקען, געפיהלען, חלומות און שטרעבונ־גען, — איז פאַר מיר געוואָרען אַלץ מעהר קלאָר, אַז מיר האָבען אין די פערגאַנגענע דורות אַ סך מעהר אייביג לעבענדע מענשליכקייט, איידער פערשימעלטען שטויב.

איך וויל דאָ שוין אויפ׳ן שטעל מאַכען איין וויכטיגע בעמער־קונג. ווי הויך מיר זאָלען ניט שעצען דעם ווערטה פון אונזער גייסטיגען עבר, — ניט פון איהם הענגט אָב אונזער בעוואוסט־זיניגער נאַציאָנאַליזם, אונזער צוגעהעריגקייט צו דעם אידישען פאָלק, אונזער גלויבען אין זיין ליכטיגע צוקונפט. זאָל דורך אַ וועלכער עס איז קאַטאַסטראָפע דער אידישער אוצר אין גאַנצען

פערשוואונדען ווערען פון א מענשליכען געדעכעניס, וועט דאָס ניט מאַכען קיין תל פון אונזער פאָלק, וועט דאָס אונז ניט שטערען צו זוכען נייע וועגען פאַר אונזער ווייטערדיגען קיום און נאַציאָנאַלע ענטוויקעלונג. אונזער געגענוואַרט איז גענוג זעלבסטשטענדיג, גענוג פול מיט לעבענס־קראַפט, גענוג פול מיט דעם ניט איינצוהאַל־טענדען אימפּעט צו ז י י ן, צו עקסיסטירען, ווי א בעזונדער פאָלק, אַז מיר וועלען קאָנען על פּי נויט אויסקומען אָהן יענע שטראָמען ענערגיע, — אמת, מעכטיגע, בערוישענדע, — וואָס פליסען אריין אין אונזערע אָדערן, בעת מיר ווערען בעקאַנט מיט אונזער געשיכטע. ניט די פערגאַנגענהייט גיט אונז די עקשנות צום זיין, דעם מוטה און די פרייד אין דעם קאַמפּף, — אָבער די פערגאַנגענהייט דער־קלעהרט אונז, ווי אַזוי מיר זענען געוואָרען דאָס, וואָס מיר זענען, און פון וואַנען עס שטאַמט אין אונז אונזער אימפּעט צום לעבען. זי פערשטאַרקט אָבער אויך אונזער שטאָלץ און אונזער דרך־ארץ צו זיך אליין.

און עס איז באמת דאָ אין איהר, מיט וואָס צו זיין שטאָלץ.

איך ווייס, אַז א גרויסער צאָהל פון ראַדיקאַל דענקענדע מענ־שען איז זעהר שווער אריינצודרינגען אין דעם תוך פון אונזער קול־טור־אוצר, ווייל ער איז אין אַלע זיינע טיילען דורכגעזאַפּט מיט צוויי עלעמענטען, וואָס זענען אַזוי צו־ווידער דער נשמה פון א קאָסמאָפּאָליטישען אַטעאיסט: דעם רעליגיעזען גלויבען אין א פּערזענליכען גאָט, אין אַן איבערנאַטירליכער וועלט פון נסים און נפלאות, און דעם נאַציאָנאַלען גלויבען אין דער אויסדערוועהלטקייט און אייביגקייט פון דעם אידישען פאָלק.

איך וויל מיך דאָ היינט ניט אריינלאָזען אין א לאַנגען וכוח מיט דעם ראַדיקאַלען קאָסמאָפּאָליט און בעווייזען איהם, אַז בנוגע צו דער פערגאַנגענהייט דאַרפען מיר קוקען גאַנץ אַנדערש אויף די דאָזיגע עלעמענטען, אפילו ווען מיר זאָלען זיי אָבלייקענען לגמרי. איך וויל נאָר בעמערקען, אַז מיר קאָנען ניט בעשולדיגען משה רבינו, פאַר וואָס ער האָט ניט געלייענט דאַרווין'ס ווערק, אָדער יהושע בן נון, פאַר וואָס ער איז געווען ניט בהבן אין קאָפּערניקס אַסטראָ־נאָמיע. כדי צו פערשטעהן און צו שעצען די גרויס און דעם ווערטה פון א וועלכען עס איז גייסטעס־פּראָדוקט אין דער פערגאַנגענהייט,

דארף מען קאָנען אין גאַנצען צונויפגיסען זיך מיט דער נשמה פון יענעם פעריאָד און עטהעמען דורכאויס מיט דער לופט פון זיין גייסטיגער אַטמאָספערע. בעטראַכטען מיר אַ וועלכען עס איז פּראָ־דוקט פון יענער צייט, דארפען מיר אונז קלאָר מאַכען, וועלכע גייסטיגע קרעפטען האָבען איהם אַרויסגעבראַכט: שטאַרקע, רייכע, טיעפע אָדער שוואַכע, אָרעמע, אויבערפלעכליכע; מיט וועלכע גע־פיהלען איז ער דורכגעגליהט: איידעלע און מענשליכע, אָדער געמיינע, פּיהישע; צוליעב וואָס וויל ער ווירקען אויף דעם ווילען פון זיינע הערער: צוליעב אַ פערבעסערונג פון זייער לאַגע אָדער צוליעב אַ פערשלימערונג; וואוהין פיהרט ער: צו אַ פּראָגרעס אין די וויכטיגסטע פונקטען פון לעבען, אָדער צו אַ רעאַקציע. און די פערבעסערונגען, פערשלימערונגען, דעם פּראָגרעס און די רעאַקציע דארפען מיר מעסטען ניט מיט דער אייל פון אונזער איצט, נאָר מיט דער מאָס פון די יעמאָלטדיגע אומשטענדען.

שטודירט מען אַזוי די געשיכטע פון אונזער קולטורעלען אוצר, יעמאָלט איז לייכט איינצוזעהן, אַז צ. ב. דער סאָציאַל־עטישער מאָנאָטעאיזם פון אונזערע נביאים איז אַזאַ געוואַלטיגער פּראָגרעס אין דער ענטוויקעלונג פון דעם מענשליכען גייסט, לגבי זיין פריהערדיגען צושטאַנד, אַז אַפילו אַ ווערק, ווי „דאָס קאַפּי־טאַל“ פון קאַרל מאַרקס, וואָס איז געוויס אין אַ סך פונקטען „אמת׳ער“ (פאַר אונז!) איידער אַ סך לעהרען פון די נביאים, נעהמט זיך אויס לגבי זייער ווערק, ווי אַ זאַמד־בערגעלע, צונויפ־געטראָגען פון קינדער ביי דעם פוס פון אַ מעכטיגען באַרג. און ניט נאָר די נביאים וואַקסען אויס צו אַזאַ גרויס. דורך די קראַפט און די טיעף פון זייער גייסט, דורך די רייכקייט און איידעלקייט פון געפיהל, דורך די ריינקייט און עהרליכקייט פון דעם ווילען צייכענען זיך אויס אַ סך און אַ סך פּראָדוקטען פון דעם אידישען שאַפען אין דעם משך פון די פאַר טויזענד יאָהר פון זיין עקזיסטענץ אויף דער וועלט.

יעדער מענש קאָן זיך אויסלערנען אַריינצודרינגען אין זייער גרויס. איך רעד שוין ניט פון די, וועמעס נשמה עס קאָן דאַרשטיג שלינגען די ליידענשאַפטליכע ליעבע צו דעם אידישען פאָלק און צו דעם אידישען גאָט, מיט וועלכער די גאַנצע אַלטע קולטור איז

דורכגעדרונגען. אפילו די, וואָס זענען פריי פון א וועלכען עס איז רעליגיעזען בעדערפענים און אין גאַנצען קאַלט צו א וואָסער עס איז נאַציאָנאַלען געפיהל, אויך זיי קאָנען דורך דעם נאַציאָנאַלען און רעליגיעזען אינהאַלט דורכדרינגען צו די אַלגעמיין־מענשליכע כ ח ו ת, וואָס שטעקען הינטער איהם, צו ־די כחות פון געדאַנק, געפיהל און ווילען, וואָס האָבען בעשאַפען דעם ספּעציפישען אינ־האַלט, — דורכדרינגען און בעוואונדערן די פּראַכט פון דעם מענ־שען אין איהר אידישער פאָרם.

אין דעם פּונקט פון אונזער קולטורעלען אוצר קאָן מען געהן נאָך א שריט ווייטער. לאָמיר אַראָבוואַרפען פון חשבון אַלץ, מיט וואָס מיר קאָנען ניט איינשטימען היינט; לאָמיר אָבשעצען זיין ווערטה נאָר לפי דעם, וואָס ער קאָן געבען א ו נ ז ע ר נשמה, נאָר אויף וויפיעל ער קאָן שטילען א ו נ ז ע ר דאָרשט נאָך אמת, יושר און שעהנקייט. און אויך אונטער אַזעלכע בעדינגונגען, אונ־טער אַזאַ שווערער פייער־פּראָבע, בלייבט אונזער אוצר — אין זיינע וויכטיגסטע טיילען — בעשטעהן פאַר אונז, ווי דער אוצר פון יעדען פאָלק בלייבט אייביג בעשטעהן פאַר זיינע קינדער. שוין דער פאַקט אַליין, וואָס יעדער ווערק פון דער פערגאַנגענהייט איז א דאָקומענט פון דער מענשליכער געשיכטע, — א דאָקומענט, וואָס העלפט אונז אויפבויען דעם ענטוויקעלונגס־גאַנג פון דער מענש־ליכער קולטור און אַריינדרינגען אין איהרע געזעצען, מאַכט איהם פאַר א ווערטפאָלען מאַטעריאַל פאַר דער מענשליכער וויסענשאַפט, פאַר א מיטעל צו בעפריעדיגען דעם דאָרשט נאָך אמת. פון אָט דעם ריין היסטאָריש־וויסענשאַפטליכען שטאַנדפּונקט, טאָרען מיר קיין איין שורה פון אונזער גייסטיגען רייכטום ניט לאָזען געהן פערפאַלען, ווען אפילו די דאָזיגע שורה זאָל ניט האָבען אין זיך מעהר ווערטה פאַר דער געשיכטע פון דער קולטור, איידער א פער־שפּיצטער פלאָקען, מיט וועלכען ווילדע בעאַקערן זייער ערד.

אָבער — קאָן דען באמת ווער האָבען די העזה צו זאָגען, אַז אונזער ג א נ צ ע ר קולטור־אוצר האָט ניט מעהר, ווי א ריין היס־טאָרישען ווערט? דער וואָס איז נאָר א ביסעל בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון אונזער ליטעראַטור, וועט מוזען ענטפערן, אַז געוויס ניט.

א חוץ יענע ווערק, וואָס האָבען אפשר באמת ניט מעהר ווי א ריין היסטאָרישען ווערטה, זענען דאָ נאָך א סך אַנדערע, וואָס רופען ארויס בעוואונדערונג, ווי פּראָדוקטען פון מענשליכען שאַפען און וואָס האָבען נאָך גענוג לעבעדיגע פריש־בליהענדע אמת'ען אין זיך. אויף אזא'ן אופן איז יעדער אַלטער ספר, וואָס איהר נעהמט אין די הענד, א ווערטהפולער שאַץ, וואָס מוז געשטודירט ווערען אָדער צוליעב דער פּראכט פון די מענשליכע כחות, וואָס האָבען איהם ארויסגעבראכט, אָדער צוליעב יענע טיילען זיינע, וואָס זייער אמת, יושר און שעהנקייט קאָן נאָך לעבען אין אונזער היינטיגער וועלט, אָדער לפחות צוליעב דעם, כדי ארויסצודעסטילירען פון איהם די ווערטפולע דאטען פאר דער אידישער געשיכטע און דער מענשליכער קולטור.

לאָמיר דורכגעהן אין גדאנקען די וויכטיגסטע עטאַפּען פון דער אידישער גייסטיגער ענטוויקעלונג און דער ענין וועט ווערען נאָך קלאָרער פאר אונז.

פון אַלע דריי שטאַנדפּונקטען, וועלכע איך האָב נאָר וואָס אויפגעשטעלט, מוז שוין די ערשטע זאַמלונג פון אונזערע ליטעראַרישע שריפטען, דער תנ"ך, בעפריעדיגען די שטרענגסטע פאָדערונגען. דאָס וועט צוגעבען יעדערער, וואָס האָט נאָר א ביסעל גרינדליכער געשטודירט איהם. דאָס איז א קאָלאָסאַלער קולטור־מאָנומענט, וועלכען דאָס אידישע פאָלק האָט אויפגעבויט פאר דער גאנצער מענשהייט. די רייכקייט און פּראכט פון די מענשליכע בעשאַפונגס־כחות, וואָס האָבען זיך אויסגעדריקט אין איהם, ווירקען אזוי געוואַלטיג שטארק אויף אונזער געמיטה, אז עס געפינען זיך נאָך עד־היום א סך ערנסטע מענשען, וועמען עס לעגט זיך גאָר ניט אויפ'ן שכל, אז ער זאָל באמת זיין ניט מעהר ווי א פּראָדוקט פון א ריין מענשליכען זשעניע. א שטראָם פון איבערמענשליכען, ריין געטליכען שאַפען האָט זיך געמוזט אריינרייסען אין דער מענשליכער וועלט, כדי ארויסצוברענגען זיינע שעהנקייטען און טיעפקייטען. אזוי גלויבען זיי. און ווען אפילו מיר קאָנען בשום אופן ניט צושטעהן צו זייער גלויבען, פערשטעהען מיר איהם אָבער דאָך פסיכאָלאָגיש, ווייל יעדער מענש מוז צוגעבען, אז אויב א געטליכע קראפט וואָלט זיך געהאט אריינגעמישט אין דעם מענשליכען קול־

טורעלען לעבען און וואָלט דאָרטען איבערגעלאָזען דירעקטע שפּורען פון איהר שאַפען, וואָלטען צו איהרע שפּורען בלי ספק געהערט אויך די בעסטע טיילען פון תנ"ך.

עסטהעטישע שעהנקייטען, וואָס פרייגייסטיגע מבינים שטע־לען אוועק העכער, איידער די גאונות פון אַ שעקספּיר, בייראָן, געטהע און אַ טאָלסטאָי; אַ זיטליכער פּאַטהאָס, וואָס ברענגט אַרויס די אידעע פון ברידערליך־פעראייניגטע פעלקער צו איין איינציגער מענשהייט, די אידעע פון סאָציאַלער גערעכטיגקייט, פון אַ גלענ־צענדער „משיח־צייט", פון אַ גן־עדן פאַר דעם מענשען אויף דער וועלט אין דעם „אחרית הימים", מיט אַ נייעם הימעל און אַ נייער ערד; אַ ג י י ס ט י ג ע ר פליה־אַרויף פון דעם מענשליכען געדאַנק צו דער העכסטער שטופע פון מאָניזם, וואָס בינדט צונויף מענש, נאַטור און גאָט אין איין איינציגען וועלט־בילד און בעשאַפט דעם ערשטען פערזוך פון אַ געשיכטס־פילאָסאָפיע, — דאָס אַלץ געפינען מיר אין דעם תנ"ך; אין דעם, אין אַלץ, קאָנען מיר בע־וואונדערן די פּראַכט פון דער מענשליכער נשמה אין איהר אידישער געשטאַלט.

און די לעבענס־פילאָסאָפיע פון אַן איוב, משלי און קהלת, וואָס טיילען פון זיי לייענט איהר אָקוראַט, ווי צו אייך וואָלט גע־רעדט אַ מאָדערנער דענקער אויף דעם גרונד פון לעבענס־ערפאַה־רונגען, וואָס ער האָט אין אונזער צייט נאָר וואָס געזאַמעלט! און די טיעפע, פאַרבענרייכע ליריק פון אַ סך קאַפּיטלעך תהלים, וואָס פאָרמולירען אייך אייערע אייגענע זיפצען, די מאַטערניסען און פלאָגען, האָפענונגען און חלומות פון אייער אייגענער נשמה!

דאָס אַלץ אין איינעם שטעלט אוועק דעם שעהנסטען ברילי־אַנט פון אונזער קולטור־אוצר אויף אַזאַ ריעזיגער הויך, וואָס נאָר זעהר און זעהר ווייניגע פּראָדוקטען פון דעם מענשליכען שאַפען קאָנען דערגרייכען צו איהר.

און אויב מען זאָל אָננעהמען, אַז אידישקייט איז דאָס, וואָס ווערט געפּרעדיגט פון אונזערע נביאים, און אַז אַ איד־זיין הייסט לעבען לויט דעם אידעאַל פון די נביאים, וואָלט מען געקאָנט קומען צו גאָר אַן אַנדער פאָרמעל אין הלכות „איד און מענש".

עס וואָלט יעמאָלט אות באות געווען ריכטיג צו זאָגען, אַז וואָס

מעהר אַ י ד איינער איז, — אַלץ איינס פון וועמען געבאָרען, — אַלץ מעהר מ ע נ ש איז ער, אַלץ טיעפער איז אין איהם פערקערפערט דער אייביגער אידעאַל פון מענשליכקייט.

אויף דער צווייטער וויכטיגער עטאַפּ אין דער ענטוויקעלונג פון אונזער קולטור־אוצר ברענגט אַרויס אַ זאַמעל־ווערק, וואָס רופט אַרויס אונזער בעוואונדערונג פאַר די קאָלאָסאַלע כחות פון דעם מענשליכען גייסט, וועלכע זענען אָנגעווענדט געוואָרען אויף זיין אויפבוי. איך מיין דעם תלמוד אין זיינע צוויי שטראָמען: די הלכה, — דער ריין־יורידישער טייל, און די אגדה, — דער עטישער, פילאָסאָפישער און עסטהעטישער.

עס טהוט מיר באמת לייד, וואָס איך קאָן מיך ניט אָבשטעלען אפילו בקיצור אויף דער כאַראַקטעריסטיק פון דעם תלמוד, אויף זיין בעדייטונג פאַר אונז און אויף זיין אינוועניגסטען ווערט פאַר דער מענשהייט. ער האָט גאַנץ געוויס געגוג שטרוי און שטויב, אָבער אויך אָט די שטרוי און שטויב האָבען אַ וויכטיגען קולטור־היסטאָרישען ווערטה.

איך געדענק, וואָס פאַר אַ משונה׳דיגען איינדרוק עס האָט אויף מיר געמאַכט, ווען איך האָב אין לעבאָק׳ס „אָנהויב פון ציוויליזאַציאָן“ געפונען אָבגעדרוקט אין העברעאיש אַ גאַנצע משנה, וועלכע ווערט געבראַכט, ווי אַ בעווייז פאַר דעם מחבר׳ס טעאָריע. איך געדענק, אַז אין דעם איינדרוק, וואָס איך האָב דערשפּירט, איז געווען אריינגעמישט אַ היבשער חלק פון פערשעהמטקייט. איך האָב מיך געשעהמט. פאַרוואָס און פאַר וועמען? — פאַר אונזער גאַנצען דור, וואָס האָט לעבען זיך אַזאַ רייכען קוואַל פון קולטור־היסטאָרישע דאַטען און גיט גאָר ניט אַ טראַכט, ווי צו שעפּען פון איהם? אָדער אפשר גאָר פאַר דעם גרויסען געלערנטען לעבאָק, וועלכער שעהמט זיך ניט צו שעפּען זיינע מאַטעריאַלען פון אַזאַ דיסקרעדיטירטען קוואַל, ווי דער תלמוד, וואָס איז דאָך „הנה ידוע“, אַז ער איז פול מיט שקרים און וויסטע פּלוידערייען?...

מיר דאַכט, אַז די ב י י ד ע להיפך׳דיגע שאַהם־געפיהלען האָבען זיך פריהער צונויפגעפלאָנטערט אין איינעם. און סוף־כל־סוף האָט געמוזט גובר זיין דער ערשטער שאַהם־געפיהל, די ביזוי־בזיונות פאַר זיך אַליין. סטייטש! יאָהרען און יאָהרען לאַנג

געהאלטען דאס גרויסע בוך אין די הענד — און גאר קיין אהנונג ניט געהאט, וויפיעל מען קאן פון איהם לערנען פאר דער געשיכטע פון דער מענשהייט! א גוי דארף קומען און אויפווייזען, וועלכע אוצרות עס וואלגערן זיך ביי אונז אומבענוצט!

די קולטור־געשיכטליכע אויספארשונג פון דעם תלמוד שטעהט נאך עד היום אויף דער טאגעס־ארדנונג פון דער וויסענשאפט און קיין געלערנטער קאן דאס ניט טהאן אזוי גוט, ווי דוקא דער א י־ד י ש ע ר, וואס זאל זיין פערטרויט מיט די פרינציפען און די מעטהאדען פון דער מאדערנער פארשונג. די ארבייט הויבט זיך ערשט א י צ ט ע ר אן, אבער זי האט שוין ארויסגעבראכט גאנץ וויכטיגע קרעפטען. ווען די ארבייט וועט ווייטער אזוי אנגעהן און צוציהען צו זיך א גרויסע צאהל פון זעלבסטשטענדיגע דענקער און פארשער, — ערשט יעמאלט וועט מען קאנען אין גאנצען אבשעצען ניט נאר די מענשליכע גייסטעס־קרעפטען, וואס האבען ארויסגע־בראכט דעם תלמוד, ניט נאר דעם ווערטה זיינעם פאר דער קולטור־געשיכטע בכלל און פאר דער אידישער קולטור־געשיכטע בפרט, — נאר אויך יענע עלעמענטען זיינע, וואס האבען נאך א ווערטה פאר אונזער לעבען, דורך דעם אמת, דעם יושר און די שעהנקייט, וואס איז אין זיי.

לאזט מיך אייך דערמאהנען, אז פון א קליינינקען שפאציר אויף דעם געביעט פון דער תלמוד'ישער ארבייטער־געזעצגעבונג, וואס דר. דוד פארבשטיין האט מיט א יאהר צעהן־צוועלף צוריק געמאכט, האט ער אהיים געבראכט א גאנצען הויפען פון פערעל, וואס אייניגע פון זיי פעהלען נאך עד היום אין דער פראגרעסיוו־סטער ארבייטער־געזעצגעבונג פון דער וועלט; און צווישען זיי — דאס אבסאלוטע רעכט פון דעם ארבייטער צו ווארפען די מלאכה, ווען ער וויל, וואס פאר א קאנטראקטען ער זאל ניט האבען געמאכט מיט דעם באלאבאס, בעת דער באלאבאס איז פון געזעץ ג ע־צ וו א ו נ ג ע ן פינקטליך אבצוהיטען דעם קאנטראקט. די דער־קלעהרונג פון דעם דאזיגען געזעץ אין תלמוד איז נאציאנאל־עקאָ־נאמיש אזוי טיעף, אז דר. פארבשטיין געהט ניט ווייט אוועק פון אמת, ווען ער ווייזט אויף, אז אין איהר שלומערט שוין דער גרונד־געדאנק פון מארקס'עס בליק אויף דעם מהות פון דער ארבייט. און

װיפיעל פערעל קאָן מען נאָך האָפען צו געפינען, װען מען װעט זיך ערנסט נעהמען פאַר דער בעאַרבייטונג פון אָט דער רייכער געפינ־גרוב!

און דאָס איז אַלץ אין דער זאַמד־טרוקענער הלכה. װעגען דער עטישער, פּאָעטישער און אַפילו דער מעטאַפיזישער רייכקייט פון דער אייביג גרינער, קװאַלען־רייכער אגדה איז איבעריג צו רעדען: איהרע אוצרות הויבען אָן איצטער געשעצט צו װערען מיט יעדען טאָג אַלץ מעהר.

א גרויסער „בזי־בזיון" װאָלט באמת געװען פאַר אונז, װען אָט די אַלע אוצרות פון דעם תלמוד װאָלטען געבליעבען אונאויס־געפּאָרשט, ביז דער „גוי" װעט זיך מרחם זיין אויף זיי און ארויס־שלעפּען זיי אויף דער ליכטיגער שיין. װאָלט איהר אזא בעגעהן זיך אונזערן מיט די װיכטיגסטע קװאַלען פון אונזער געשיכטליכען לעבען געקאָנט אָנרופען מ ע נ ש ל י ך? איז ניט ריכטיגער צו זאָגען, אז װאָס מעהר מ ע נ ש מיר װערען, װאָס מעהר מיר נעהמען אין זיך אַריין די אייראָפּעאישע בילדונג, אין אָן אַלץ רייכערער און שעהנערער בעלייכטונג בעװייזט זיך פאַר אונז דער תלמוד, אַלץ בעסער קאָנען מיר אָבשעצען זיין װערטה און אַלץ טהייערער װערט ער פאַר אונז?

נאָך דער עפּאָכע פון דעם תלמוד געהט די ליטעראַטור פון די גאונים. זי איז נאָך װעניגער אויסגעפּאָרשט, איידער די ליטעראַטור פון דעם תלמוד, ניט קוקענדיג אויף דעם, װאָס נאָר פון איהר קאָנען מיר — דורך ריכטיגע מעטהאָדען — ארויסדעסטילירען דעם תמצית און די איינצעלהייטען פון דעם אידישען לעבען אין יענער צייט. דער אויבערפלעכליכער אפּקורס װעט אויך דאָ אָבגעשטויסען װערען ניט נאָר פון דעם נאַציאָ־נאַלען און רעליגיעזען גלויבען, נאָר אויך פון דעם בעװאוסטען קאַמפּף, װעלכען א רב האי גאון פיהרט אָן אנטקעגען דעם פרייען, פאָרשענדען גערדאַנק. אָבער דער אויבערפלעכליכער אפּקורס זינדיגט דאָ אַנטקעגען די געזעצען פון דער היסטאָרישער פּערספּעקטיװע, װעלכע איך האָב פריהער בעריהרט. ער װעט זיך דארפען אויסלערנען צו ענטדעקען דעם מ ע נ ש ע ן, און אַלץ, װאָס דער מענש האָט געשאַפען, אפילו דאָרטען, װאו דעם מענשנ'ס שכל

ווערט דורך די אומשטענדען געצוואונגען צו פאַטשען זיך אליין אין פנים און אונטערצובויגען זיך אונטער דער אויבערהערשאפט פון דעם חלום, פון דער הארץ־בענקשאַפט. און ווען אפילו קיין זאך זאָל ניט ארויסרופען קיין ווארעמען מיטגעפיהל אין דער ברוסט פון דעם אפקורס, — איינס וועט אפילו איהם מוזען ענטציקען — די וואונדערבאַר שארפע לאָגיק פון די גאונים, וואָס וועט איהם אפשר דערמאָהנען אָן דער וואונדערבאַר שארפער לאָגיק פון קארל מארקס' „קאפיטאל". עס קאָן זיין, אז דאָס וועט אין איהם דער־וועקען א געפיהל פון רחמנות צו זיי, פאר וואָס זיי האָבען נעבעך געמוזט אויסברענגען זייער שעצבאַרע קראפט אויף גיטין און כתובות, אויף כשר און טריפה און ניט אויף די פראָבלעמען פון מעהר־ווערטה און קלאַסען־פסיכאָלאָגיע. אָבער שוין אָט דער ר ח מ נ ו ת ־ געפיהל וועט זיין א מענשליכער געפיהל, און וואָס מעהר מענש דער אפקורס וועט זיין, אלץ לייכטער וועט איהם זיין אריינצוטראכטען זיך אין די אומשטענדען פון דער צייט און איינ־צוזעהן, אז י ע מ אָ ל ט האָבען די „שאלות" פון גיטין און כתובות ג ע מ ו ז ט צוציהען צו זיך די גאַנצע אויפמערקזאַמקייט מיט ניט קיין קלענערער מאגנעטישער קראפט, איידער דאָס טהוען איצ־טער די פערוויקעלטסטע פראָבלעמען פון דער מאָדערנער טעאָריע.

דער לעצטער פון די גאונים, סעדיה, איז אויך געווען דער ערשטער פון די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפען. די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע איז א גייסטיגער ענטוויקלונגס־שטראָם, וואָס טראָגט זיך אין א גלייכער ליניע פון סעדיה דורך אבן־גבירול, יהודה הלוי, דעם רמב"ם, חסדאי קרשקש, — איך רוף נאָר אָן די וויכטיגסטע נעמען, ביז דער קבלה, — און פון דאָרטען צושפּאַלט ער זיך אויף צוויי: איינער פיהרט צו ברוך שפּינאָזא'ס פאַנ־טעאיזם און דער אנדערער צו דעם פאַנטעאיזם פון דעם בעל־שם, דעם בעגרינדער פון דער חסידות.

די אָבשעצונג פון דעם טייל פון אונזער קולטור־אוצר האָט אויך שטארק געליטען פון דעם קאָסמאָפּאָליטישען ראַציאָנאַליזם, מיט זיין ניט קאָנען ארויסרייסען זיך פון דער אייגענער סביבה און פון די בעדינגונגען, וואָס בעשטימען אונזער איצטיגען דענקען, מיט זיין אונפעהיגקייט אריינצולעבען זיך אין דער גייסטיגער וועלט

פון אַ פריהערדיגער צייט. אין די לעצטע יאָהרען זיינען אויפ־געשטאַנען נייע פערקלענערער פון דער אידישער רעליגיאָנס־פילאָ־סאָפיע, שוין ניט קיין קאָסמאָפּאָליטען, נאָר דוקא היפּער־נאַציאָ־נאַלע ציוניסטען. פאַר זיי, פאַר די אויבער־ציוניסטען, איז די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע אין דער ערשטער ליניע אַ פּראָדוקט פון דעם גלות און — ווי קאָן דען פון דעם גלות אַרויסקומען עפּעס רעכטס? ניט נאָר זיינען די רעזולטאַטען, צו וועלכע אונזערע פילאָסאָפען זענען געקומען פערהויקערט און נישט־ווערטיג, נאָר אויך די גייסטיגע קראַפט, וואָס האָט זיי אַרויסגעבראַכט, ווערט אָוועקגעשטעלט אויף אַ ניעדעריגער מדרגה; עס ווערט לגמרי אָב־געלייקענט זייער אָ ר י ג י נ אַ ל י ט ע ט. דער גלות ק אָ ן ניט בעשאַפען קיין אָריגינעלע ווערק, דעריבער זאָלען מיר דאָך וואָס גיכער אַרויס פון איהם; דעריבער זאָלען מיר דאָך זיך אָבזעגענען מיט יעדען געדאַנק וויעדער אָבצופרישען די אידישע בעשאַפונגס־כחות ניט אין דער אידישער היים.

איך וויל גאָר ניט לייקענען, אַז די אידישע רעליגיאָנס־פילאָ־סאָפיע איז געשטאַנען אונטער דער שטאַרקער ווירקונג פון דעם גלות, פון וועלכען נאָר איין ספינאָזאַ האָט זיך געקאָנט אַרויס־רייסען, דער רעליגיעזעסטער און דער „אידישעסטער" פון זיי אַלע־מען. איך גיב אויך דורכאויס צו, אַז דער גלות האָט אין זייער אַלעמענס געדאַנק אַריינגעלאָזען זיינע פערגיפטעטע נעגעל אַזוי, אַז ריעזיגע גייסטער האָבען זיך געקרימט און געדרעהט זיך אין אַ טראַגישען ראַנגלען זיך פאַר אַ וועלט־אַנשויאונג, וואָס זאָל ניט אונטערגראָבען די יסודות פון דעם אידישען זיין אויף דער וועלט.

איך האָב וועגען דער ראָליע פון דער אידישער רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע און דער קבלה אין דעם גייסטיגען קאַמף פון דעם אידישען פאָלק פאַר זיין עקזיסטענץ גערעדט אין אַן אַנדער אָרט, — אין מיינע „מיסלי אָב איסטאָריטשעסקיך סוד'באַך יעווריעסטוואַ" פון דעם יאָהר 1887, און איך האָף אין גיכען נאָך אַ מאָל רעדען וועגען זיי באריכות מיט דעם אידישען עולם. דאָ וויל איך נאָר איבערגעבען איינס פון די רעזולטאַטען, צו וועלכע איך בין געקומען אין דעם פּונקט פון איהר אָריגינאַליטעט.

די נעגעל פון דעם גלות האָבען געוויס כמעט ווי איבערגעריסען,

על כל פנים שטאַרק צו־וואונדעט, די פרייהייט פון דעם אידישען פאַרשענדען גייסט, אָבער ניט זיין אָריגינאַליטעט. שוין די צענטראַל־אויפגאַבע, וואָס די דענקער שטעלען זיך אוועק אין זייער פאַרשען, דעם נ אַ צ י אָ נ אַ ל ע ן ציעל, דעם קיום הלאום, האָבען זיי ניט אַריבערגענומען און ניט געקאָנט אַריבערנעהמען פון דער פרעמד, ווייל קיין פילאָסאָפישער געדאַנק, אַ חוץ דעם אידישען, האָט ניט געהאַט און האָט ניט געקאָנט האָבען אַזאַ פּראָבלעם. און דער וואָס פערשטעהט, וואָס עס בעדייט אַ צענטראַל־־פונקט אין אַ וועלכען עס איז סיסטעם פון געדאַנקען, ווי אַזוי ער דאַרף ווירקען אויף אַלע זיינע טיילען, ווי אַזוי מען איז ג ע צ ו ו א ו נ ג ע ן אויסצוגעפינען נייע שייכות׳ען צווישען געדאַנק און געדאַנק, כדי אָבצואוווענדען אַלע געפאַהרען פון דעם „קיום הלאום", און כדי אַלע ליניען פון דעם סיסטעם זאָלען זיך צונויפלויפען אין איין שפּיץ, אין דעם משיח־גלויבען, וואָס איז געווען אַזוי נויטיג פאַר דאָס אידישע פאָלק, — ווער עס קאָן נאָר דאָס גוט בענעהמען, יענעם וועט ממילא ווערען קלאָר, אַז אַ געוואַלטיגע מאָסע פון אָ ר י ג י־נ ע ל ע ן דענקען, פון אור־אייגענער אידישער גייסטעס־קראַפט האָט געמוזט אָנגעווענדט ווערען, כדי אַרויסצוברענגען די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע.

דער ציוניסט פאַלט דאָ אַריין אין דעם זעלביגען פעהלער, וואָס דאָס רוב קאָסמאָפּאָליטישע ראַציאָנאַליסטען. זיי זענען ניט בכח פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין דאָס, וואָס מען קאָן אָנרופען די פאַרמאַטיווע קראַפט פונ׳ם דענקען, דעם געשטאַלטונגס־כח פון דעם דענקער, און דעם מאַטעריעלען אינהאַלט, די איינצעלנע געדאַנקען, אויף וועלכע דער געשטאַלטונגס־כח בעווייזט זיין גבורה. און אויך פאַר זיי, הפנים, איז וויכטיגער דער אינהאַלט, וואָס מוז זיך היסטאָריש בייטען פון דור צו דור, איידער די לפי־ערך אייביגע קראַפט, וואָס ברענגט איהם אַרויס, אָדער וואָס בעאַרבייט איהם, ווען ער ווערט אַריבערגענומען פון דער פרעמד.

וואָס בעווייזט מען דערמיט, ווען מען ווערט ניט איינגעטמאַטערט איבערצו׳חזר׳ן, אַז ביי יהודה הלוי געפינען מיר אַ סך עלעמענטען פון אל־גאַזזאַלי, אַז גבירול איז געווען אַ ניי־פּלאַטאָניקער, אַ גריעכישע ריכטונג, וואָס איז, אגב, אַרויסגערופען געוואָרען פון

א גרויסען אידישען דענקער, פילאָן, אויף וועמען איך האָב היינט אין גאַנצען פערגעסען, — וואָס בעוויזט עס, ווען מען געפינט אויס, אַז די אידישע דענקער האָבען אַריינגענומען אין זיך עלע־מענטען פון יענער גייסטיגער אַטמאָספערע, פון וועלכער זיי האָבען געזויגען זייער פילאָסאָפישע יניקה? האָט מען ווען עס איז, וואו עס איז געהאַט אַ דענקער, ווי גרויס און אָריגינעל ער זאָל ניט זיין, וואָס זאָל ניט האָבען געשטאַנען אונטער דער ווירקונג פון זיין גייס־טיגער סביבה? געפינען מיר ניט ביי דעקאַרט'ען זיין ערגסטען פיינד, די סכאָלאַסטיק, און — דעם הייליגען אויגוסטין? האָט ניט ספינאָזאַ אין זיך דעקאַרט'ן, און דזשיאָרדאַנאָ ברונאָ, און די אידישע דענקער? איז ניט אפילו קאַנט ביז צו אַ גרויסען גראַד אַ פּראָדוקט פון לייבניץ, יום און זשאַן זשאַק רוססאָ?

מיט די אַלע איינצעל־פערגלייכונגען, — וואָס זענען, אגב, זעהר וויכטיג, כדי צו דערקלעהרען דעם ענטוויקעלונגס־גאַנג פון דעם דענקער און די גייסטיגע סביבה, וואָס האָט געווירקט אויף איהם, — בעווייזט מען נאָך גאָר נישט פאַר זיין אָריגינאַליטעט און פאַר זיין שאַפונגס־קראַפט. מען מוז קודם אָבוועגען די פּראָ־פּאָרציע, אין וועלכע די פרעמדע געדאַנקען שטעהען צו זיינע איי־גענע, און אויך דאָס איז נאָך וועניג. מען דאַרף זיך פרעגען: וואָס האָט דער אידישער דענקער געמאַכט פון די דאָזיגע געדאַנקען, ווי און צוליעב וואָס נוצט ער זיי אויס? מען דאַרף פערגלייכען די סיסטעמען אין זייער גאַנצקייט און אויסגעפינען, צו דער אידישער סיסטעם איז אין תוך אַריין ניט מעהר, ווי אַ קאָפּיע פון דעם ניט־אידישען, אָדער ער האָט אין זיך זיין אייגענע נשמה, זיין אייגענע פערבאָרגענע טענדענץ, וועלכע דער פרעמדער האָט גאָר ניט גע־קאָנט האָבען אין זיך.

אַזאַ אינווענינסטע אייגענע נשמה האָבען די אידישע דענקער געהאַט, יעדער לויט דער מאָס פון זיין אָריגינאַליטעט. און ווי האָט דאָס געקאָנט אַנדערש זיין! די געשטאַלטונגס־כחות פון אַ פאָלק געהען אַריבער בירושה פון דור צו דור. אויב די אידען האָ־בען געהאַט אור־אייגענע געשטאַלטונגס־כחות אין דער היים, האָבען זיי געמוזט מיטפיהרען זיי אויך אין גלות. געוויס! כדי זיי זאָלען זיך קאָנען גאַנץ פריי ענטוויקלען, דאַרף מען האָבען גינסטיגע בע־

דינגונגען צום גייסטיגען שאפען, און א לפי ערך רוהיגען עקאָנאָ־מישען און נאַציאָנאַלען מעמד. אָבער וואו נאָר אַזא לפי ערך רוהיגער, גינסטיגער מעמד האָט זיך בעוויעזען, האָבען זיך די דאָזיגע כחות אַרויסגעריסען לפועל: אין שפּאַניען די גבירול, הלוי און קרשקש, אין האָלאַנד אַקאָסטא און ספינאָזא, אין דייטשלאַנד — היינע און בערנע און מאַרקס, און לאַסאַל, און הערמאַן קאָהען, און לאַזאַרוס און גייגער און... און... און...

מכח די אידישע געשטאַלטונגס־כחות וועלען מיר נאָך האָבען צו זאָגען א פּאָר ווערטער, ווען מיר וועלען רעדען וועגען דעם ראַסען־איד. דערווייל רעדען מיר וועגען דעם ווערטה פון די פּראָדוקטען, וואָס די אידישע כחות האָבען אַרויסגעבראַכט. מיר פליהען ווי אין אַן אַעראָ־פּלעין איבער דאָס גרויסע געביעט פון דער אַלטער אידישער קולטור, פון וועלכער מיר קאָנען זעהן נאָר גאָר די וויכטיגסטע פּלעצער. און וועגען יעדען פון זיי מאַכען מיר אין איילענים קורצע בעמערקונגען, בעת מיר פליהען פערביי.

מיר פליהען איצטער אַריבער צו דער אידישער פּאָעזיע, וואָס האָט זיך פאַנאַנדערגעבליהט אין דערזעלביגער צייט ווי די אידישע רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע. שוין דער פאַקט אַליין, אַז די צוויי גרעס־טע אידישע דענקער פון יענער צייט, — גבירול און הלוי, — זענען אויך די צוויי גרעסטע פּאָעטען פון דעם שפּאַניש־אַראַבישען פעריאָד, לאָזט אונז דענקען, אַז די אידישע פּאָעזיע איז ניט נאָר אַן אויסדרוק פון דעם אידישען זין פאַר שעהנקייט, נאָר אויך א קלאָרער שפּיע־געל, אין וועלכען דער גאַנצער „איד־מענש" שפּיעגעלט זיך אָב. אין דער אמת'ען איז ער דאָרטען אויסגעדריקט אין זיין גאַנצער פּראַכט. ער נויטיגט זיך ניט אין פּירושים. דאָ, אין דער פּאָעזיע, דאַרפען מיר דעם מענשליכען קערן ניט אַרויסשיילען פון מעטאַ־פיזישע, רעליגיעזע, יורידישע שאָלעכצען, וואָס האָבען איהם אַרומ־געוויקעלט אין דעם תלמוד, ביי די גאונים און ביי די רעליגיאָנס־פילאָסאָפען. די אידישע פּאָעזיע איז ל י ר י ק, — א לשון, וואָס געהט דירעקט פונ'ם האַרצען אין האַרץ אַריין. דאָס איז פ ע ר־ז ע נ ל י כ ע ליריק אַפילו יעמאָלט, ווען זי רעדט אין דעם נאָמען פון דעם פאָלק. קודם כל, ריין מענשליכע, רעליגיעזע ליריק, וואָס דריקט אויס דעם זיפץ פון דער נשמה, ווייל איהר איז ענג געוועזן אין

די גרעניצען פון דעם יעמאָלטדיגען געזעלשאפטליכען זיין און זי בענקט נאָך אַ העכערער וועלט, איידער אונזער זינדיגע ערד.

איך ווייס ניט, עס קאָן זיין, אז דאָס וועלטליכע זיין פון דעם מענשען אויף דער ערד, ווען עס וועט מקוים ווערען דער טרוים פון די נביאים וועגען דער נייער ערד און די נייע הימלען, וועט אַ מאָל ווערען אזוי רייך, אַז די „נייע ערד" וועט שטילען אַלע בענקשאַפטען פון דעם מענשענ'ס נשמה און די נייע הימלען וועלען נאָר צוליעב דעם זיין אויף דער וועלט, כדי זייער אונענדליכער בלאָה זאָל זיך אָבשפיעגלען אין דעם קלאָרען, פריידיגען מענשליכען אויג. עס קאָן זיין, אַז די מענשען וועלען זיך יעמאָלט אויסלערנען צו פיהלען און געניסען אונענדליכקייט אין די ענדליכע גרעניצען פון זייער זיין אויף דער ערד און זיך לגמרי אָנזעטיגען מיט איהר דאָ. יעמאָלט וועט די בענקשאַפט נאָך אַן איבערוועלטליכער אונענדליכקייט אין גאַנצען פערשווינדען.

אָבער — ווען וועט דאָס זיין? אויב נאָך איצטער, אין אונזער געבענשטער און הויך־געלויבטער צייט, ווען אונזער מאַכט איבער דער נאַטור געהט טאָג־טעגליך פאָראויס מיט אַזאַ שטאָלצען און זיכערען גאַנג; ווען אונזערע גייסטיגע האָריזאָנטען האָבען זיך פאַנאַנדערגערוקט אזוי ווייט; ווען די העכסטע אידעאַלען, פון וועלכע נאָר די זעלטען־איידעלסטע מענשען האָבען אַ מאָל געהאַט דעם מוטה צו טרוימען, דרינגען מיט אַן אימפּעט אריין אין די מאַסען; אויב נאָך אין אונזער צייט, זאָג איך, וואָס איז אזוי רייך אין אזוי פיעל פריידיגע, פּראָגרעסיווע „ווען'ס", געהט פון דעסט־וועגען אויס די נשמה נאָך אַ ניט צו שטילענדען דאָרשט צו אונ־ענדליכקייט, וועלכע מיר קאָנען ניט געפינען דאָ, הייגט — ווי שטאַרק האָט געמוזט זיין דער דאָזיגער דאָרשט אין דעם מיטעל־אַלטער, וואו דאָס לעבען און דער געדאַנק זענען געווען פערענגט און ארומגעצירקעלט פון אַלע זייטען! די רעליגיעזע בענקשאַפט נאָך איבער־נאַטירליכע אונענדליכע הימלען האָט זיך ביי דעם אידען אויסגעלעבט אין זיין רעליגיעזער ליריק.

נאָך אַ סך שטאַרקער, איידער די רעליגיעזע ליריק, קלינגט אין דער אידישער פּאָעזיע די נ א צ י אָ נ א ל ע: די שווידער־ליכע קלאָג איבער דעם מצב אין גלות, די גליהענדע ליידענשאַפט

צו אַ פרייען זעלבסטשטענדיגען לעבען, די צערטליכע קינדער־ליעבע צו דער אַלטער היים אין ציון, דער טיעפער גלויבען אין דער נאָך־הענטער בעפרייאונג. און אין די אַלע קלאַנגען מישען זיך נאָך אריין טענער פון ריין אינדיווידועלער ליריק, דער קומער פון איינזאַמקייט און דער לעבענס־צער, דאָס יובעלנדיגע אויפשאַלען פון לעבענס־פרייד און ליעבעס־גליק.

פון אויבען, פון דעם אערא־פּלאַן, קאָן מען ניט זעהן די פאָרם־שעהנקייט און פאַרבען־פּראַכט פון יעדער איינצעלנער בלום. אָבער מיר פליהען פאַרביי אַן אונענדליך רייכען, אַן אונענדליך גרויסען פּאָעזיע־גאָרטען און מיר זעהען, אַז די בלוט־רויטע, מתים־ווייסע און שוואַרץ־בלאָהע בלומען בעדעקען דעם גרעסטען טייל שטח, און מיר ווייסען, אַז די טוי־טראָפּענס, וואָס אין זיי, זענען אמת'ע מענשליכע טרעהרען.

נאָך די פּאָעטען און פילאָסאָפען קומען די קאַבאַליסטען, די „מקובלים". אַ משונה'דיגע וועלט עפענט זיך פאַנאַנדער פאַר אונז. אַ פער'כשופ'טער וואַלד. ביי טאָג זעהט מען איהם גאָר ניט. ער ווערט פערוואַנדעלט אין אַ סטעפּ פון שמוציגע, ברוינע, פערוויאַלעטע גראָז. אָבער ווען דער אָבענד־טוי פאַלט אַראָב אויף דער סטעפּ, ווען די לבנה בעגיסט די וועלט מיט איהרע בלאַסע שטראַהלען, יעמאָלט גלייכט זיך אויס דאָס גראָז, ווערט גרין און פייכט, און הויבט זיך אָן שנעל־שנעל פאַנאַנדערצואוואַקסען צו ריעזיגע בוימער, וואָס שטרעקען פאַנאַנדער אַלץ ווייטער און ווייטער זייערע משונה'דיגע צווייגען אין דעם פּלוצלונג געל און גרין געוואָרענעם שיין, וואָס פערבלענדט דאָס אויג... אַ פאַנטאַסטישע וועלט, פול מיט מיסטישע שעהנקייט!

און איז דען שווער אויך דאָ צו דערבליקען דעם מ ע נ ש ע ן? דעם מענשען און דעם אידען?

דער מענש פון דער קבלה בענקט נאָך דעם „אין־סוף", נאָך דעם אונענדליכען ליכט־קוואַל, פון וועלכען עס שלאָגט, ווי פון אַ פאָנטאַן, דאָס וועלטליכע געשעהען. אָבער ער בענקט נאָך איהם ניט ווי נאָך אַ דרויסענדיגען ציעל, צו וועלכען ער דאַרף דערפליהען. ער וויל שפּירען אין ז י ך, אַז ער איז אַ פונק פון יענעם ליכט־קוואַל, וואָס לעבט אייביג אין דער וועלט, און אַז מיט איהם, דעם

„ניצוץ“, קאָן קיינמאָל ניט געשעהן קיין בייז, וואָס איהם זאָל ניט טרעפען אין זיין אייביגען לעבען, — ליידען, פערוואָגלונג אָדער אָפּילו דער טויט.

און דער איד אין דעם מענשען בענקט אין דער קבלה נאָך אזא וועלט, וואו עס זאָלען ניט זיין קיין אונמעגליכקייטען; וואו די אייזערנע קעיטען פון גלות זאָלען פּלוצלונג קאָנען צוגעהן, ווי וואקס; וואו דער אידישער משיח זאָל זיין ניט נאָר א שעהנע, פּאָעטישע צויבער־לעגענדע, נאָר א רעאַלע ווירקליכע קראַפט, וועלכען מען קאָן קינסטליך דערוועקען און דערנעהנטערן איהר בעפרייענדע טהאַט.

מיר האַלטען שוין ביי דעם סוף פון דער אַלטער אידישער קולטור־וועלט. דער נעכסטער עטאַפּ איז די חסידות, — א וועלט, אין וועלכער דער מאָדערנער פאַרשער־געדאַנק האָט ערשט ניט לאַנג גענומען אריינדרינגען. און וואָס מעהר מען דרינגט אהין אריין, אַלץ נייע וועלטען פון מענשליכער שעהנקייט אַנטפּלעקען זיך דאָרטען. פון זייער עטישען און פּאָעטישען ווערטה קאָן מען האָבען א השגה שוין פון פּרץ'ס חסידישע מעשה'לעך. זייער רעליגיעזע, פילאָסאָפישע און נאַציאָנאַלע בעדייטונג וואַרט נאָך אויף א פערשטענדיגען פאַרשער.

אָבער אונזער קולטור־וועלט ענדיגט זיך נאָך ניט מיט דער אַלטער, רעליגיעזער וועלט. דאָס נײַנצעהנטע און צוואַנציגסטע יאָהרהונדערט, די צייטען פון דער אידישער היסטאָרישער פאָרשונג, פון דער העברעאישער השכלה־ליטעראַטור, פון דעם ציוניזם און דעם אידישען סאָציאַליזם האָבען אויפגעבויט נייע גייסטיגע בנינים, וואָס האָבען אַן אונגעהויערען ווערטה פאַר דער מענשליכער ענטוויקעלונג פון דעם אידישען פאָלק.

איך ווייס גאַנץ גוט, אז דער גאַנצער פּעריאָד פון דעם גייסטיגען שאַפען פון דעם נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט ביז צו דעם ציוניזם האָט ניט געקאָנט ארויסברענגען אַזעלכע גאונים, ווי די אַלטע קולטור, ווייל דאָס איז אויך געווען די צייט פון דער אַסימיליאַציע, וואָס האָט אָבגעצאַפּט פון אונז אונזערע בעסטע זעפטען, און אריינגעגאָסען זיי אין די אָדערן פון די ארומיגע פעלקער. די וואונדען אין די אָדערן, וועלכע די אַסימי־

ליאַציע האָט געעפענט, זענען נאָך ניט אַלע פערהיילט, די עפענונגען ניט אַלע געשלאָסען. נאָך איצטער רינט פון זיי אַרויס דער קאָסט־בארסטער לעבענס־זאַפט פון אונזער פאָלק, דאָס גייסטיגע שאַפען פון זיינע קינדער. אָבער אַ דאַנק דעם ציוניזם און דער נאַציאָנאַל־פּראָגרעסיווער בעוועגונג בכלל, הויבט אָן דער אידישער גייסט ווידער קומען צוריק צו זיך, און שוין שטראַהלען נייע שטערען אויף אונזער הימעל, פון וועלכער יעדער לייכט מיט אַן אייגענעם, רייכען גלאַנץ. משה העסס, טהעאָדאָר הערצל און נאָרדוי, אחד העם און דר. בירנבוים, זשאַבאָטינסקי און ראַטנער, און ביאַליק און טשערניחאָווסקי, און עס דרענגען זיך נעמען אויפ'ן צונג כמעט אָהן אַ צאָהל, נעמען פון מענשען מיט אַן אייגענער פיזיאָנאָמיע און אַ בעדייטענדען טאַלאַנט, וואָס שפּינען ווייטער דעם פאָדים פון דער אָבגעפרישטער אידישער קולטור.

און עס ווערט געבאָרען די נייע אידישע ליטעראַטור, מיט אַ גרויסער צאָהל נעמען און טאַלאַנטען, וואָס האָבען אַרויסגעבראַכט בעדייטענדע ריין־מענשליכע ווערטהען, — אַ נייער קוואַל פון לעבענס־קראַפט פאַר אונזער פאָלק, אַ נייער פעלד פאַר זיין קול־טורעלען שאַפען. די נעמען פון איהרע איינצעלנע טהוערס וועל איך אין גאַנצען אַרויסלאָזען, ווייל זיי דאַרפען אייך אַלעמען זיין בעקאַנט.

איהר זעהט : דער מענש אין דעם אידען האָט זיך ניט וואָס צו שעהמען מיט דער גאַנצער קולטור־אַרבייט פון זיין פאָלק. און אויב ער שעהמט זיך מיט איהר, אָדער ער האָט גאָר קיין אַהנונג ניט פון איהר עקזיסטענץ און איהר מהות, איז דאָס נאָך ניט קיין סמן פון זיין גרעסערער מ ע נ ש ל י כ ק י י ט. אַז איהר וועט טרעפען אַ דייטשען אָדער אַן ענגלענדער, וואָס וועט זיך פאַר אייך בעריהמען, אַז ער וויים לחלוטין גאָר נישט ניט וועגען דער גייסטיגער פערגאַנגענהייט פון זיין פאָלק און אינטערעסירט זיך ניט מיט דעם, וועט איהר איהם געוויס ניט האַלטען פאַר אַ העכער שטעהענדען מענשען. איהר וועט פשוט זאָגען : ס'איז אַן עם־האָרץ. ער וועט ווערען געבילדעטער, וועט ער ווערען מעהר מ ע נ ש, וועט ער ווערען מעהר ענגלענדער אָדער דייטש אין דעם פונקט פון ליעבע צו דעם אייגענעם קולטורעלען אוצר. זייט זיכער : איהר קאָנט

מיט דעם זעלבינגען רעכט אָנוואַנדען אייער אורטייל אויף אויף דעם אידישען מענשען. וואָס מעהר מ ע נ ש ער וועט ווערען, וואָס מעהר ער וועט זיך נעהמען אינטערעסירען מיט דעם, וואָס איז איהם נוגע מעהר איידער אַלעמען, מיט דער ענטוויקעלונג פון זיין אייגע־נער קולטור, און וואָס טיעפער ער'וועט אַריינדרינגען אין איהר, אַלץ מעהר וועט זי איהם ווערען טהייער און ליעב.

על כל פנים, איין זאַך איז קלאָר. אַז, ווענינסטענס, ביי די אומות העולם איז די ליעבע צו דעם אייגענעם קולטור־אוצר קיין מאָל ניט קיין סתירה צו דער מ ע נ ש ל י כ ק י י ט. אדרבה, וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ שטאַרקער איז אין איהם די איבערגעבענקייט צו די אייגענע קולטורעלע רייכקייטען. עס איז דעריבער ביי מיר גאָר קיין ברעקעל ספק ניט, אַז ווען מיר וועלען אויפעפענען פאַר אונזער פאָלק אַלע אוצרות, וואָס ליעגען איצטער פערשלאָסען אין אונזער גייסטיגען עבר; ווען מיר וועלען צופיהרען צום פאָלק די אַלע הלוי'ס, גבירול'ס, אַל־כאַריזי'ס און לוצאַטאָ'ס, וואָס זענען איהם איצטער נאָך אַזוי פרעמד, וועט אויך דער איד אויפהערען צו זיין אַ יוצא־מן־הכלל און אויך אין דעם פרט פון דעם קולטור־אוצר וועט ווערען ריכטיג דער שפּרוך, אַז וואָס געביל־דעטער ער וועט זיין, וואָס מעהר מענש ער וועט זיין, אַלץ מעהר אִ י ד וועט ער זיין.

לאָזט מיך דאָ בעריהרען נאָך אַ פונקט ווענען דעם נאַציאָ־נאַלען אידען, כדי צו פערענטפערן יענע גרויסע עולה אונזערע, וואָס מיר, אידען, ווילען „מאַכען שבת פאַר זיך" און „אַבזונדערן זיך פון דער מענשהייט". אַ מענש, קאַטאָרי וועלכער איז אַן אמת'ער מענש, — זאָגט דער קאָסמאָפּאָליט, — טאָר ניט טראַכטען ווענען דעם אייגענעם פאָלק. ער דאַרף נאָר טראַכטען ווענען דער גאַנצער מענשהייט.

אַזוי גאָר? אמת'ע מענשען טראַכטען ניט ווענען זייער פאָלק? נאַריבאַלדי האָט געשטריטען ניט פאַר די איטאַליענישע פרייהייט, נאָר פאַר די פרייהייט פון די פידזשיאַנער? מיכאַי־לאָווסקי, פּליעכאַנאָוו און לאַווראָוו האָבען געפּרעדיגט סאָציאַליזם ניט פאַר דעם רוסישען פאָלק, נאָר פאַר די באָטאָקודען?

שטעלט זיך אין דער אמת'ען פאָר, אַז אונזערע „אמת'ע"

מענשען וואָלטען געבאַלעבאַטעוועט אין דער געשיכטע פון גאַרי־באַלדי'ס צייטען אָן. ווי וואָלטען זיי דאָס אַרויפגעפאַלען אויף יענעם העלד, ווי וואָלטען זיי דאָס דערנומען זיינע יאָהרען פאַר זיין וועלען „אָבזונדערן זיך פון דער מענשהייט", פאַר זיין וועלען „מאַכען שבת פאַר זיך"! גאַריבאַלדי, — וואָלטען זיי געפּילדערט, — אַ קלאָג צו דיינע טעג! וואָס הייסט עס מאַכען אַ רעוואָליוציע נאָר פאַר איטאַליענער? און וואו זענען די איבעריגע מענשען, וואָס שמאַכטען אונטער דער עסטעררייכישער ווילד־הער־שאַפט? קאָנט איהר ניט וואַרטען, ביז זיי אַלע וועלען זיך אַ הויב טהאָן מיט אַ מאָל און אַראָבטרייסלען פון זיך דעם דעספּאָטישען יאָך? און פאַר וואָס עפּעס וואַרטען נאָר אויף די פּוילען און די רוטענען? און וואו זענען די רוסען אין רוסלאַנד און די כינעזער אין קיטי און — און — און — די וועדדאַה'ס אויף דעם אינזעל ציילאָן, — זענען זיי גאָר קיין מענשען ניט?

און מיט דערזעלביגער לאָגיק קאָנען די „אמת'ע מענשען" אויך פון היינטיגער צייט אַרויסטרעטען אַנטקעגען אַלע רעוואָלוציאָנערע פּיהרער פון דער איראָפּעאישער קולטור.

זיי קאָנען אויך איצטער נאָך טענה'ן: אָן זעהט, די וועדדאַה'ס לויפען נאָך אום אָהן הויזען, און די בושמענער אין אפריקע ווייסען נאָך ניט, וואָס אָן אלף־בית איז, און זיי, די צולאָזענע „נאַציאָנאַליסטען", די גאַריבאַלדי'ס, די מאַרקס און לאַסאַל, די מיכאַילאָווסקי'ס און פּליעכאַנאָוו'ס קעמפּפען גאָר פאַר אַ שטיקעל פרייהייט פאַר אַ פּיצעלע מענשהייט, שטרייטען גאָר פאַר אַ סאָציאַליזם אין אַ קליינינקען קאָנטינענטעלע, וואָס רופט זיך איראָפּאַ. וואַרט, שקצים, ביז די וועדדאַה'ס וועלען אָנטהאָן הויזען, ביז די בושמענער וועלען זיך אויסלערנען לייענען קאַרל מאַרקס' „מאַני־פעסט"; וואַרט ביז אַלע מענשען וועלען אייך אָניאָגען, ביז פון אַלע מענשען וועט ווערען איין מענש, און פון אַלע בוימער איין בוים, און פון אַלע העק איין האַק, און פון אַלע טייכען איין טייך! אָט יעמאָלט וועט קומען דער גרויסער מענש מיט דעם גרויסען האַק צו דעם גרויסען בוים און וועט איהם אַראָבשליידערן אין דעם גרויסען טייך! אָט יעמאָלט וועלען מיר ערשט האָבען דעם ריכטיגען „פּליאַך!"

דער פּעהלער, אין וועלכען דאָ פאַלט אריין דער ראַדיקאַלער אידישער קאָסמאָפּאָליט, בעשטעהט אין דעם, וואָס ער האָט זעהר אַ פאַלשען בעגריף וועגען דעם מהות מענשהיים. די מענשהייט איז, ווי איך האָב שוין ניט איין מאָל בעמערקט, ניט עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל ליעגען ערגעץ וואו דרויסען פון די פעלקער, און אין וועל־כער מען קאָן אריינשפּרינגען, ווען מען פערלאָזט דאָס אייגענע פאָלק. מענשהייט איז, קודם כל, מ ע נ ש ל י כ ק י י ט, אַ זאַך, וואָס ליעגט אינוועניג אין יעדען פאָלק און וואָס יעדער פאָלק דאַרף אָבהיטען מיט אַלע זיינע כחות. אָבער מענשליכקייט איז פּ ר אָ־ג ר ע ס, אַ שטרעבען צו פערווירקליכען אין דער אייגענער קולטור אַלץ מעהר אמת, יושר, חן און מענשליכע חשיבות, און אַט די פליכטען פון דעם פּראָגרעס פערוועהרען יעדען פאָלק, אָבצושטעלען זיך, לאָז זיין אויף אַ ווײַלע, אין דער געשיכטליכער ענטוויקעלונג און וואַרטען, ביז די אַנדערע פעלקער וועלען עס אָניאָגען. ובפרט ווען עס האַנדעלט זיך וועגען בעפרייאונג פון אַ פרעמדען יאָך, ווי דאָס איז געווען ביי די איטאַליענער אין די צייטען פון גאַריבאַלדי, ווי דאָס איז איצטער ביי די פּוילען, רוטענער, פינלענדער און די אידען פון די היינטיגע טעג.

מענשליכקייט איז פּ ר י י ה י י ט, אַ שטרעבען דורכצו־פיהרען דעם אייגענעם ווילען און פערשטאַנד אין אַלע יענע צווייגען פון דער קולטור, וואו קיין אַלגעמיין־מענשליכער שכל קאָן ניט דיקטירען קיין איינהייטליכען מאַרשרוט פאַר דער גאַנצער מענש־הייט. כדי דאָס דורכצופיהרען, מוז מען זיין דער ב ע ל ־ ה ב י ת אויף דעם אייגענעם געשיכטליכען גורל און דערצו איז נויטיג אַ פאָלשטענדיגע אויטאָנאָמיע אין דעם קולטורעלען לעבען פונ׳ם פאָלק און אָפטמאָל אויך אַ פּ אָ ל י ט י ש ע זעלבסטשטענדיגקייט, אויב אויף אַן אַנדער אופן קאָן מען ניט מעגליך מאַכען אָדער זיכער שטעלען די פרייע ענטוויקעלונג פון דעם פאָלק׳ס קולטורעלע כחות.

דאָס איז ניט קיין אָבזונדערונג פון דער מענשהייט. דאָס איז די פּ ע ר ו ו י ר ק ל י כ ו נ ג פון דעם אַלגעמיין־מענשליכען פּראָגרעס, וואָס האָט ניט קיין אַנדערע דורכפיהרער, סיידען די איינצעלנע פעלקער. געוויס זאָלען די פעלקער זיין סאָלידאַריש איינע מיט די אַנדערע. געוויס מוזען אויפהערען די מלחמות און

די רייסענישען צווישען זיי. געווים מוזען זיי זעהן צו העלפען איינער דעם אנדערן אין זייער פראָגרעסיווער ענטוויקלונג, אַז זיי אַלע זאָלען ווערען ווי ברידער אין איין איינציגער משפחה. אָבער די הילף, וואָס א פאָלק קאָן ברענגען א פאָלק, די סאָלידאַריטעט, וואָס קאָן זיי צונויפבינדען אין איינעם, די פעלקער־פערברידערונג צו איין מענשליכער משפחה, קאָן נאָר יעמאָלט זיין א מענשליכע הילף און א מענשליכע סאָלידאַריטעט, ווען זי איז געבויט אויף דעם גרונדזאַץ פון אַלעמענס פרייהייט און אַלעמענס גלייכבערעכטיגונג. ווען די רוסען צווינגען די פוילען, די פינלענדער און אַלע אַנדערע פעלקער, וואָס וואוינען אין רוסלאַנד, צו זיין סאָלידאַריש מיט זיי אין דער פּאָליטיק, אין דער שפראַך, אין דער רעליגיאָן און אין דער קולטור, איז דאָס ניט קיין סאָלידאַריטעט, נאָר פשוט'ע פערשקלאַפונג. ווען די אַמעריקאַנער, דורך יענעם אונגעהייערן איבערוואָג, וואָס זיי האָבען בעשאַפען פאַר זייער שפראַך און קולטור, צווינגען אַלע פעלקער, וואָס וואוינען אין די פעראייניגטע שטאַאַטען, זיי זאָלען זיך „אַמעריקאַניזירען" מיט זיי, איז דאָס ניט קיין מענשליכע סאָלידאַריטעט, ניט קיין פרייוויליגע פעלקער־פערברידערונג, נאָר א פערמאַסקירטע שקלאַפעריי, אקוראַט אזוי ווי אין רוסלאַנד, — א שקלאַפעריי, וואָס הערט ניט אויף צו זיין דאָס, וואָס זי איז, ווען אפילו זי טרייבט צו אַמעריקאַניזאַציע אויף אַן איידעלערען אופן, איידער אין רוסלאַנד: ניט מיט דער פּאָליטישער בייטש פון דעם קאָזאַק, נאָר מיט דער הונגער־בייטש און די פעטע „דזשאָבס", וואָס מיט זיי קויפט מען אונטער די נשמה פון דעם פרעמדען פאָלק.

דער קולטורעלער איבערוואָג פון איין פאָלק איבער דעם אַנדערן אין א וועלכען עס איז לאַנד, — אַן איבערוואָג, וואָס ווערט געשטיצט דורך דער גאַנצער מאַשינערי פון דעם מעכטיגען הערשענדען שטאַאַט, איז א פאַטש אין פנים יעדען צווישען־פעלקערליכען יושר, וואָס פערלאַנגט, אַלע זאָלען האָבען גלייכע שאַנסען פאַר א פרייער נאַציאָנאַלער ענטוויקלונג, דיזעלביגע מעגליכקייטען פאַר דעם פאַנאַנדערבליהען פון זייערע שפּראַכען און קולטורען. און וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ העכער רעדט אין איהם דער געפיהל פון יושר, אַלץ ברענענדיגער פיהלט ער די עולה פון דער

נאַציאָנאַלער איבערהערשאַפט; אַלץ טיפער איז ער דורכגעדרונ־גען מיט דעם אידעאַל פון גלייכע רעכט און גלייכע ענטוויקלונגס־מעגליכקייטען פאַר יעדען פאָלק.

קאָן מען אָבער באמת האָפען, אַז דאָס הערשענדע פאָלק זאָל פון זיך אַליין זיך אָבזאָגען פון זיין פּריווילעגירטער שטעלונג, אַז די הערשער זאָלען אַליין נעהמען דורכפיהרען אין לעבען דעם אי־דעאַל פון צווישען־פעלקערליכען יושר און אמת׳ער פעלקער־פער־ברידערונג? גאַנץ זיכער ניט! אויב די פעלקער וועלען ניט קעמ־פּפען פאַר זייערע כשר׳ע מענשליכע רעכט, וועט קיינעם ניט אַרען פאַר זיי. אויב זיי וועלען ניט מאַכען שבת פאַר זיך, וועלען זיי אייביג מוזען זיצען ווי בעטלער ביי אַ פרעמדען טיש. און אויף וואָס פאַר אַ העכערער שטופע פון מענשליכקייט זיי וועלען זיך געפינען, וואָס העלער עס וועט ברענען אין זייער האַרצען דער אידעאַל פון פרייהייט, זעלבסט־שטענדיגקייט און קולטורעלען פּראָ־גרעס, אַלץ טרייער וועלען זיי זיין צו די אינטערעסען פון זייער אייגענעם נאַציאָנאַלען לעבען.

אויב עס איז פאַר יעדען פאָלק אַ חוב אָבצוהיטען די אייגענע זעלבסט־שטענדיגקייט אָדער שטרעבען צו איהר דאָרטען, וואו מען האָט זי נאָך ניט דערגרייכט, איז דאָס פאַר אונז, אידען, אַ דאָפּעל־טער חוב. זאָל איך אייך אויסמאָלען די לאַגע, אין וועלכער דאָס אידישע פאָלק געפינט זיך? זאָל איך אייך שילדערן יענעם קול־טור־חורבן, וואָס דאָס אידישע פאָלק לעבט איצטער דורך אַ דאַנק דעם, וואָס די געבילדעטע קלאַסען זענען אנטלאָפען פון אונז? זאָל איך דערמאָהנען אָן דער מאָראַלישער צופוילט־קייט, וואָס האָט זיך אריינגעריסען אין דעם לעבען פון די אידישע מאַסען פאַר די לעצטע צוואַנציג יאָהר, — אַ מאָראַלישע צופוילט־קייט, וואָס איז אַ נויטווענדיגער פּראָדוקט פון זיין אונמעגליכער עקאָנאָמישער און יורידישער לאַגע אין די היים־לענדער און פון זיין קולטור־חורבן אומעטום? דאָס זענען אַלץ צו בעקאַנטע פאַק־טען, מען זאָל זיך דאַרפען באריכות אָבשטעלען אויף זיי. אָבער זאָגט: ווער זאָל דאָס אַרען, אויב ניט אונז אַליין? ווער זאָל טראַכטען וועגען געזינטערע און בכבוד׳ערע מענשליכע פרנסות פאַר דעם אידען, אויב ניט דער איד? ווער זאָל זאָרגען פאַר די גייס־

טיגע און מאָראַלישע ענטוויקעלונג פון די אידישע מאַסען, אויב ניט די אייגענע אינטעליגענץ, וואָס האָט בעדאַרפט איהר גאַנצע ענער־גיע אוועקגעבען אין דעם דיענסט פון דעם פאָלק, — אַזוי אָרעם איז דאָס פאָלק און אַזוי נויט־בעדערפטיג איז עס אין אינטעליגענ־טער הילף!

אָדער זאָל איך אפשר אַ ריהר טהאָן אונזער נ א צ י אָ נ א ל ע לאַגע, די שטעלונג פון אַלע אַנדערע פעלקער צו אונז, ווי אַ פאָלק, די חשיבות און דעם רעספעקט, וואָס מיר האָבען פון זיי? אַך, דאָס האַרץ ווערט בעגאָסען מיט בלוט, ווען מען טראַכט זיך אריין אין דעם אידישען גורל צווישען די ניט־אידישע פעלקער, ווען מען דערמאָהנט זיך אָן דער טיעפער שמאַך און שאַנד, אין וועלכער עס איז אריינגעוואָרפען אונזער נאָמען. אפילו ווען מיר וואָלטען גע־ווען ניט מעהר ווערטה איידער די בולגאַרען, די סערבען, די טאָ־טערן, אָדער די הונדערטער אַנדערע מענשליכע פעלקער, וואָס ווי מיט זיי, אַזוי אָהן זיי, אין דעם מענשליכען פּראָגרעס, וואָלטען מיר אויך ניט געטאָרט לאָזען זיך טרעטען מיט די פיס, אויך ניט גע־טאָרט, אָהן אַ צאָרענדיגען פּראָטעסט, אריבערטראָגען די טויזענדער בעליידיגונגען פון אונזער כבוד, וואָס שיטען זיך טאָג־טעגליך אויף אונז. ובפרט, אַז מיר האָבען אַ רעכט שטאָלץ אויפצוהויבען אונ־זער קאָפּ, אין דעם בעוואוסטזיין פון אייגענער חשיבות, פון דעם אייגענעם ווערטה פאַר דער בעשאַפונג פון דער אַלגעמיין מענש־ליכער קולטור! אונטער אַזעלכע אומשטענדען זענען די בעליידי־גונגען, וואָס מיר, אידען, טראָגען אריבער — דאָפּעלטע בעליי־דיגונגען, און אונזער שווייגען און דולדען איז אַ דאָפּעלטע שמאַך און שאַנד פאַר אונז.

און דאָ קומט דער עטישער בטלן, דער אידישער „סתם־מענש“, וואָס — שפּיי איהם אין פּנים, ווישט ער זיך רוהיג אָב און טרייסט זיך מיט דעם, אַז איבער־מאָרגען וועלען אַלע פעלקער פערשווינדען, און וויל זיין בטלנ׳ישע, נישט־ווערטיגע פּסיכאָלאָגיע ארויפצווינגען אויך אויף אונז, אויך אונז איינשמועסען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ וועניגער איד איז ער, ד. ה. אַלץ וועניגער דאַרף ער זיך נעהמען צום האַרצען דעם שפּיי, וואָס ער קריגט אין פּנים, די צעבער׳ס מיט שמוציגע זלזולים, וואָס ווערען

אויסגענאָסען אויף זיין קאָפּ, און אַלץ וועניגער איז בערעכטיגט זיין יאוש און צער, וואָס ער קאָן ניט בעשיצען, ווי אַ מענש, זיין איינענעם כבוד !...

וואָלטען מיר, אידען, באמת געווען מענשען, ווי מענשען דארפען זיין, וואָלט אין אונזער ברוסט באמת געברענט דער פּונק פון מענשליכע חשיבות און שטאָלץ, יעמאָלט וואָלטען מיר אַ מינוט ניט געקאָנט פערבלייבען אין די גלות־לענדער; מיר וואָלטען גע־פלויגען, וואו פעפער וואקסט, אין ים זיך געוואָרפען, דאָס לעבען זיך גענומען, נאָר ניט צו עטהעמען אין יענער אַטמאָספערע, וואָס איז אַזוי אָנגעזאַפּט מיט האַס און פעראַכטונג צו אונז. אָבער אונזערע מאַסען זענען נאָך צו דערשלאָגען, דער מענש אין זיי זאָל קאָנען אויפהויבען דעם קאָפּ, פאָרדערן זיין מענשליך רעכט און פערטהיידיגען זיינע מענשליכע חשיבות, און ביי דאָס רוב פון אונ־זערע געבילדעטע לעבט נאָך צו שטאַרק דער „פּיך בצורת מענש“, וואָס קאָן זיך אויפהויבען ניט מעהר ווי צו ווילדער גאוה, צו אויפ־געבלאָזענער גדלות, וואָס שמעלצט פון נחת, ווען ער קאָן זיך אריינ־שטופּען צווישען די ניט־אידען, און די ארומיגע וועלט מאַכט זיך, אַז זי דערקענט איהם ניט און וואַרפט איהם צו, ווי אַ הונד אַ ביין, אַ ביסעל כבוד און רעספּעקט. און ביי אַ טייל פון אונז בליהט נאָך אין זיין גאַנצער פּראַכט דער „בטלן בצורת סתם־מענש“, וואָס ווערט ניט מיעד, צו ווישען דעם שפּיי פון דעם פּנים, און צו טרייסטען זיך און אונז, אַז איבער־מאָרגען בלי־ספק קומט די סאָציאַלע רעוואָלוציע. און נאָר לפי ערך אַ קליינער טייל געהט אום מיט אַן אייביגער וואונד אין דער ברוסט, דער אידישער וואונד פון אונזערע טעג, דעם ברענענדיגען שמאַרץ פון דעם בע־ליידיגטען כבוד און דער ניט אָבגעוואַשענער שמאַך, און זיי — אָט די פון דעם קלייניגקען טייל — קריצען די צייהן אין זייער אָהנמאַכט און בייסען זיך די ליפּען ביז צו בלוט.

אָבער אויך דער מצב וועט געדויערען ניט לאַנג. דאָס אי־דישע פאָלק ווערט מעהר מ ע נ ש, און וואָס מעהר מענש מיר ווערען, אַלץ מעהר גליכט זיך אוים אין אונז אונזער איינגעבויגע־נער רוקען, אַלץ מעהר אידען ווערען מיר, אַלץ גרעסער און פעס־

טער און מוטהיגער ווערט די ארמעע, וואָס געהט עראָבערן די אידישע עהרע.

וואָס מעהר מענש א איד איז, אַלץ מעהר נאַציאָנאַלער איד איז ער!

מיר בלייבט נאָך צו זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען דעם רעלי־גיעזען איד און דעם ראַסען־איד.

מיט דעם רעליגיעזען איד קאָנען מיר פאַרטיג ווערען אין איינס און צוויי, ניט ווייל̇ע דער ענין איז אזא פּשוט'ער און קלאָ־רער. אדרבה, ער איז זעהר פערוויקעלט און פערפּלאָנטערט, נאָר ווייל די פראַגע פון „איד און מענש" איז דאָ ניט קיין ספּעציפיש אידישע, נאָר איבערהויפּט א פראַגע פון מענש און זיין שטעלונג צו רעליגיאָן.

גלויבט איהר, אז וואָס מעהר מענש איינער איז, וואָס מעהר ער איז דורכגעדרונגען מיט די אידעאַלען פון אמת, יושר, שעהנ־קייט און חשיבות, אַלץ ווייניגער נויטיגט ער זיך אין א רעליגיעזען גלויבען, איז יעמאָלט גאַנץ געוויס „וואָס מעהר מענש, אַלץ ווע־ניגער איד", אָבער אויך: אַלץ ווייניגער קריסט און אַלץ ווייניגער מאָהאמעדאַנער, ווייל די אידישע רעליגיע שטעהט אין קיין פּרט ניט ניעדעריגער פון אַלע אנדערע רעליגיאָנען פון דער ציוויליזיר־טער מענשהייט. אין זייערע גראָבע מגושם'דיגע פאָרמען, וואָס הערשען ביי די אידישע און ניט אידישע מאַסען מיט א ריין מענש־ליכען גאָט און מיט א סיסטעם פון סגולות ווי אונטערצוקויפען איהם און אויס'חנפה'נען ביי איהם זיין הילף, — זענען זיי אַלע גלייך ווידערווערטיג פאַר דעם מענשליכען שכל. אין זייערע איי־דעלע מעטאַפיזישע און ריין רעליגיעזע געשטאַלטען, וואָס ווערען ארויסגעבראַכט פון זייערע רעליגיאָנס־פילאָסאָפען, זענען זיי אַלע גלייך הויך און רייך.

גלויבט איהר אָבער אין איינעם מיט מיר, אז די רעליגיע איז אן אייביגער צווייג פון דער מענשליכער קולטור, אז א גרויסער טייל פון דעם מין מענש, — און גאָר ניט דער ערגסטער, — קאָן זיך ניט בעפריעדיגען מיט די אידעאַלען פון אמת, יושר, שעהנקייט און חשיבות אין זייער וואָכעדיגער, טאָג־טעגליכער געשטאַלט; אז אט דער טייל מוז זוכען די דאָזיגע אידעאַלען אויפצוהויבען אויף

אַ העכערע מדרגה דורך דעם שטרעבען צו אייביגקייט, אונענדליכ־קייט און הייליגקייט, וואָס שטאַמען אַרויס ניט פון זיי, נאָר פון גאָר אַן אַנדער מקור אין זייער נשמה, — גיט איהר צו, זאָג איך, אַז די רעליגיע האָט איהר אייגענעם קוואַל אין דעם מענשליכען גייסט, וואָס קאָן קיין מאָל ניט אויסטריקענען אונטער די שטראַה־לען פון דעם שכל, ווייל דער קוואַל ליעגט אַ סך טיעפער, איידער דער שכל, — איז יעמאָלט ווידער אַ ווילדע נאַרישקייט צו גלויבען, אַז וואָס מעהר מענש איינער איז, אַלץ ווייניגער איד איז ער. עס איז אין דער אידישער רעליגיע, אין איהרע העכערע מיסטישע פאָרמען פאַרהאַן געגוג הייליגקייט, אייביגקייט און אונענדליכקייט, אָדער ריכטיגער: עס איז אין איהר, ווי אין יעדער הויכער רעלי־גיעזער געשטאַלט, דאָ גענוג בענקשאַפט נאָך דעם הייליגען אייביגען „אין־סוף“, אַז אַ רעליגיעזער געמיט, וואָס קאָן זיך איבער־הויפּט צופריעדען שטעלען מיט די היסטאָריש־געוואָרענע רעלי־גיעס, זאָל ניט דאַרפען שטילען זיין דאָרשט ערגעץ וואו אין דער פרעמד. אָבער — לאָמיר איצטער לאָזען דעם רעליגיעזען אידען אָן אַ זייט: דער רעליגיעזער גלויבען איז אַ צו צאַרטע זאַך, מען זאָל קאָנען דאָ פאַרשרייבען וואָס עס איז פאַר יעדען איינצעלנעם מענשען. דער „סתם־מענש“ האָט זיך דאָ פשוט ניט וואָס אריינ־צומישען, ווייל דער אַלגעמיין־מענשליכער שכל מוז דאָ אין גאַנצען איבערגעבען זיין ממשלה צו דעם אינדיווידועלען שכל און געפיהל, — און דאָס האָט שוין אַ ברעקעל ניט צו טהאָן, ניט מיט „איד“ און ניט מיט „קריסט“.

די רעליגיאָנס־פראַגע מוז אויך פאַר דעם אידישען פאָלק בלייבען אַקוראַט אַזוי אינדיווידועל, ווי זי איז פאַר אַלע אַנדערע פעלקער. קלייבט אָבער דער אידישער גייסט אויס דוקא די אי־דישע רעליגיאָנס־פאָרם, קאָן ער, פערשטעהט זיך, זיין אין איהר ניט ווייניגער מענש, איידער אין אַ וועלכער עס איז אַנדער פאָרם פון דעם רעליגיעזען גייסט.

ניט פיעל צייט וועט אונז אויך פערנעהמען דער ראַסען־איד און אויך דאָס ניט דערפאַר, ווייל די טהעמע איז זעהר אָרעם. אדרבה, זי איז נאָך רייכער און פערוויקעלטער, איידער דער ענין פון נאַציאָן און רעליגיאָן, אָבער פאַר דער אויפגאַבע פון מיין היינ־

טיגער פֿאַרלעזונג וועט זיין געגוג, ווען איך וועל נאָר אין אַ פּאָר שטריכען כאַראַקטעריזירען פֿאַר אייך יענעם שטאַנדפּונקט אין דער פֿראַגע, וועלכען איך רעכען פֿאַר דעם ריכטיגען.

אייך איז גאַנץ געוויס בעקאַנט, אַז אונזערע אַסימיליאַטאָרען ווערען ניט מיעד צו בעווייזען אין דיקע, כלומרשט וויסענשאַפֿט־ליכע ביכער, אַז קיין אידישע ראַסע איז גאָר אויף דער וועלט ניטאָ. אונזערע סתם־מענשען וויעדער זענען נוטה צו גלויבען, אַז „ראַסע“, אָדער אַזעלכע נאַציאָנאַלע סמנים, וואָס געהען איבער ביי אַ פֿאָלק בירושה פֿון דור צו דור, איז בכלל אַן אויסגעטראַכטע זאַך. על כל פּנים גלויבען זיי, אַז וואָס איינער הויבט זיך אויף אין זיין אַלגעמיין־מענשליכער ענטוויקלונג, אַלץ שוואַכער ווערען אין איהם די נאַציאָנאַלע סמנים, און אַז ביי דעם גאָר גרויסען מענשען מוזען זיי אין גאַנצען פֿערשווינדען. דער עיקר איז דאָס אמת פֿאַר יענע נאַציאָנאַלע פֿערשיידענקייטען אין דעם גייסטיגען שאַ־פֿען, אויף וועלכען מיר לעגען אַזוי פֿיעל וואָג: אויף די בעזונדערע אַרט ווי אַרויסצוברענגען דעם אַלגעמיין מענשליכען אמת, אויף דעם „סטיל“ פֿון דעם שאַפֿען, אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען. וואָס זעהער די מענשען פֿון פֿערשיידענע פֿעלקער שטעהען אין דער מענש־ליכער ענטוויקלונג, אַלץ מעהר — אַזוי גלויבט דער קאָסמאָפּאָ־ליט — ווערט ביי זיי אויסגעגליכען דער סטיל פֿון דעם גייסטיגען שאַפֿען, אָדער, לכל הפּחות, פֿערשווינדט אין זיי אַלץ מעהר די איינגעבאָרענע נאַציאָנאַלע אַרט.

לאָמיר זעהן, צי אויך דאָס איז אמת.

אָט האָבען מיר אַן אַלגעמיין־מענשליכע וויסענשאַפֿט, די אַלגעמיין־מענשליכסטע פֿון אַלע, די מאַטעמאַטיק. דוכט זיך, וואָס פֿאַר אַ ראָליע קאָן שפּיעלען דער „סטיל“ פֿון דעם נאַציאָנאַלען דענקען אין דעם בעשאַפֿען פֿון אַזעלכע אמת׳ען, ווי צוויי מאָל צוויי איז פֿיער? און פֿון דעסטוועגען האָט מען אין דער לעצטער צייט אויסגעפֿונען, אַז דער נאַציאָנאַלער גייסט האָט אַ גאַנץ גרויסען חלק אין דעם אַרויסברענגען פֿון דער מאַטעמאַטישער קולטור.

פּראָפֿעסאָר מעביוס אין דייטשלאַנד האָט אָנגעשריעבען אַ גאַנץ בוך „וועגען דער בעפֿעהיגונג צו מאַטעמאַטיק“, וואו ער האָט אויסגעפֿונען, אַז די דייטשען און די פֿראַנצויזען בעשאַפֿען זייער

מאַטעמאַטיק אויף אַ גאַנץ פערשיידענעם שטייגער. דער דייטש איז אין אַט דעם צווייג פון וויסען מעהר אינטואיטיוו; ער האָט דאָס בעדערפעניס צו זעהן מיט דעם שכל'דיגען אויג יענע מאַטעמאַטישע גרויסען און סכום'ען, וואָס זייערע שייכות'ן דאַרף ער אַרויסברענגען אין דער וויסענשאַפט. אַ דורך און דורך אינטואיטיווער גייסט וועט זיך ניט בענוגענען מיט דעם ריינעם טראַכטען. צ. ב. אַז אַ גאַנצעס איז גרעסער, איידער אַ טייל פון איהם. ער וועט תוך כדי דבור זעהן פאַר'ן שכל'דיגען אויג אַ גאַנצע ליניע און אַ טייל פון איהר, אַ גאַנצען צירקעל און אַ טייל פון איהם. און ניט נאָר פערשטעהט ער די שייכות צווישען אַ גאַנצען און אַ טייל, נאָר ער זעהט זי בחוש. דערפאַר האָט דער דייטש בעוויעזען זיין גאונות דאָרטען, וואו ער קאָן אָנווענדען געאָמעטריע. ער איז אין דער מאַטעמאַטיק אַ „געאָמעטריקער".

דער פראַנצויז ווידער איז אין דער וויסענשאַפט פון חשבון ניט קיין אינטואיטיווער, נאָר אַן אַנאַליטישער גייסט. ער איז אַ גרויסער בריה אין טראַכטען די סכום'ען און פערשטעהן זייערע שייכות'ען. ער דאַרף זיי ניט זעהן פאַר זיין שכל'דיגען אויג. דעריבער איז ער אַ גרויסער גאון דאָרטען, וואו ער קאָן אָנווענדען אַלגעבראַאישע מעטאָדען. ער איז דער „אַלגעבראַאיקער" אין דער מאַטעמאַטיק און עס איז קיין חדוש ניט, וואָס ער האָט אפילו די געאָמעטריע גענומען בעהאַנדלען אַלגעבראַאיש: דעקאַרט איז, אויב איהר ווייסט, דער פאָטער פון דער אַנאַליטישער געאָמעטריע.

פון וואַנען שטאַמט די דאָזיגע נפקא מיניה צווישען די דייטשע און די פראַנצויזישע געלערנטע? עס פערשטעהט זיך, אַז קיין דייטשער מאַטעמאַטיקער האָט זיך ניט אַ זאָג געטהאָן: „אַזוי? — דער פראַנצויז איז אַן אַלגעבראַאיקער? וועל איך, איהם אויף צו־פּיקעניש, ווערען אַ געאָמעטריקער!" עס איז איהם אין זינען ניט געלעגען דער געדאַנק צו טהאָן וועמען עס איז אַ להכעיס. ער האָט זיך געשאַפען, ווי עס האָט בעסער געפּאַסט פאַר זיין גייסט און זיינע פעהיגקייטען. און אַזוי האָט דאָס אויך געטהאָן דער פראַנצויז. ערשט נאָכדעם, נאָך דורות פון מאַטעמאַטישען שאַפען און פאָרשען, האָט זיך אַרויסגעוויעזען, אַז די דייטשע און פראַנ־

צווישע מוחות אַרבייטען אין דער מאַטעמאַטיק אויף אַ פערשיי־דענעם אופן; אז איין און דעם זעלביגען פּראָבלעם נעהמען דיביידע פעלקער אויף זייערע אייגענע „כלים“ און די כלים זענען ניט גלייך די אייגענע ביי ביידען.

נאָר באמת אַ חדוש נפלא איז דאָ ארויסגעקומען מיט די א י ד י ש ע מאַטעמאַטיקער. דאָס רוב מאַטעמאַטיקער־אידען זענען ערצויגען געוואָרען אין דער דייטשער אַטמאָספערע און האָ־בען געשאַפען אונטער דער השפּעה פון דער דייטשער וויסענשאַפט. על פּי סברה האָט מען געמעגט זיין זיכער לכתחילה, אז אין זייער שאַפען וועט זיך אָבשפּיעגלען דער דייטשער אינטואיטיווער טיפּ. וואָס לאָזט זיך אָבער אויס? פּראָפעסאָר מעביוס געפינט, אז די אידישע מאַטעמאַטיקער געהען אין זייערע שעפּפונגען ניט נאָך דעם דייטשען, אינטואיטיווען, נאָר נאָך דעם פראַנצויזישען, אנאַ־ליטישען טיפּ. אויך זיי האָבען ליעב אין דער מאַטעמאַטיק יענע אַרט פון דעם מאַטעמאַטישען שאַפען, וואו דער שכל דאַרף נאָר טראַכטען דעם רייגעם אבסטראַקטען סכום און פערשטעהן זיין אינווענינסטע טבע און שייכות צו די אַנדערע סכום׳ען. דער איד איז דאָ נעהנטער צו דעם פראַנצויז, ווען אפילו ער לעבט אונטער דער גייסטיגער השפּעה פון דעם דייטש. און דאָס איז ניט נאָר אין דער מאַטעמאַטיק אַזוי. ס׳איז גאָר ניט שווער צו בעווייזען, אז אויך אין דער פילאָסאָפיע און אין דער רעליגיע האָט דער אידישער מוח ליעב יענע גייסטיגע רעגיאָנען, וואו עס קאָן פאַר איהם פערשווינדען יעדער „פּסל ותמונה“, יעדער אַנשויליכער בילד, און זיין שכל קאָן זיך באָדען אין דעם רייגעם עפיר פון דעם אַב־סטראַקטען געדאַנק, וואו ער קאָן טראַכטען דעם ענין ריין פון יעדען בילדליכען שאָטען און פערשטעהן זיין אינווענינסטען תוך. פון דער אַנדער זייט האָט מען שוין אַ סך פריהער בעמערקט, אז אין פיעל פּרטים פון דעם אידישען כאַראַקטער געהט ער זיך אַ סך מעהר צונויף מיט דעם לעבעדיגען, קוועק־זילבעריגען, אונרוהיגען טעמ־פּעראַמענט פון דעם פראַנצויז, איידער מיט דעם רוהיגען, געזעצ־טען, ווען אויך דורכאויס טיעפערען טעמפּעראַמענט פון דעם דייטש.

ליידער קאָן איך מיך ניט לאַנג אָבשטעלען אויף דעם ענין.

איך וועל מיר ערלויבען צו מאַכען נאָך אַ פּאָר בעמערקונגען, כדי איהם צו מאַכען נאָך קלאָרער.

אין דער אידישער בעאַרבייטונג פון מיין „סאָציאַליזם און די נאַציאָנאַלע פראַגע“ האָב איך שוין געהאַט די געלעגענהייט, אַרויס־צוזאָגען דעם געדאַנק, אַז ווען מען זאָל נעהמען אַזעלכע אידישע דענקער, ווי אבן־גבירול, וואָס האָט אין דעם עלפטען יאָהרהונדערט געשריעבען אַראַביש אין שפּאַניען וועגען טהעאָלאָגיע, ברוך ספּי־נאָזאַ, וואָס האָט אין דעם 17טען יאָהרהונדערט געשריעבען לאַטיין אין האָלאַנד וועגען עטיק, און קאַרל מאַרקס, וואָס האָט אין דעם ניינצעהנטען יאָהרהונדערט געשריעבען דייטש אין ענגלאַנד וועגען נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע, — וואָלט מען, ניט קוקענדיג אויף דעם גרויסען מהלך, וואָס ליעגט צווישען זיי אין יאָהרען, שפּראַכען, לענדער און טהעמען, פּאָרט אַרויסגעפונען אַ פונדאַמענטאַלען סמן, וואָס בינדט צונויף אַלע זייערע גייסטער צו איין און דעמזעלביגען טיפּ, דעם אידישען דענקער־טיפּ. דער פונדאַמענטאַלער בשותפות׳שער סימן פון אַלע זייערע אַרבייטען בעשטעהט אין דעם, וואָס זיי נעהמען אַ וועלכען עס איז א י י נ ה י י ט ל י כ ע ן גרונד־פּרינציפּ, שטעלען עס אַוועק אונטער זייער גייסטיג אויג, וואָס ווירקט ווי אַ ריעזיג פערגרעסערענדער מיקראָסקאָפּ, און דער־זעהען אין זיין איינהייטליכקייט אַ דאָפּעלטקייט. די דאָפּעלטקייט מאַכט זיי פּעהיג צו שטעלען נייע פראַגען און זוכען נייע ענטפערס, ווי אויך אויף אַ גאַנץ אַנדער אופן פּאַרטיג צו ווערען מיט די פּראָ־בלעמען, וואָס האָבען אינטערעסירט דעם מענשליכען גייסט ביז צו זיי. די דאָפּעלטקייט פיהרט דערנאָך סוף־כל־סוף צו אַ מ אָ־נ י ז ם, צו אַן איינהייטליכען, שטרענג אויסגעהאַלטענעם געדאַנ־קען־סיסטעם.

גבירול נעהמט די איינהייטליכע פאָרשטעלונג פון דעם וועלט־גאָט, דעם „אל יחיד ומיוחד“, און אונטער זיין מיקראָסקאָפּישען אויג ווערט ער פערוואַנדעלט אין אַ צווייהייט: גאָט און גאָט׳ס רצון. אויף דעם פונדאַמענט פון דעם געדאַנק בויט ער אויס אין זיין „מקור־חיים“ אַן איינהייטליכע פּאַנטעאיסטישע מעטאַפיזיק, וואָס קומט — אַ סך, אַ סך יאָהרען פאַר שאָפּענהויער׳ן — צו דעם רעזולטאַט, אַז דער תוך פון אונזער וועלט איז דער געטליכער ווילען.

ספּינאָזאַ נעהמט די פּשוט׳ע, איינהייטליכע פֿאַרשטעלונגען פון „ליעבע“ און „האַס“, לעגט זיי אַוועק אונטער זיין ריעזיגען מיקראָסקאָפּען־אויג, און באַלד פֿאַלען זיי פֿאַנאַנדער אין צוויי־הייטען: ליעבע איז אַ געפיהל פון פרייד, פערבונדען מיט דער פֿאַרשטעלונג וועגען דער אורזאַך, וואָס רופט זי אַרויס; האַס איז אַ געפיהל פון טרויער, פערבונדען מיט דער פֿאַרשטעלונג וועגען דער אורזאַך, וואָס רופט זי אַרויס. אָט דער אַנאַליז פון די איינפאַכע געפיהלען גיט ספּינאָזאַ׳ן די מעגליכקייט אויפצובויען אַן איינהייטליכען סיסטעם פון עטהיק, וואָס שליעסט אָב מיט דער לעהרע פון דער „שכל׳דיגער ליעבע צו גאָט“.

קאַרל מאַרקס האָט אין זיין פּאָליטישער עקאָנאָמיע געהאַט צו טהאָן מיט דער איינפאַכער, איינהייטליכער פֿאַרשטעלונג פון „מענשליכער אַרבייט“. שוין פון אַדאַם סמיטה אָן ווערט דער פּרינציפּ פון אַרבייט אָנגעווענדט, ווי אַ פונדאַמענט פאַר דעם גאַנ־צען וויסענשאַפטליכען בנין, אָבער נאָר אונטער מאַרקס׳עס מיקראָ־סקאָפּיש פערגרעסערנדען אויג פאַלט פאַנאַנדער די איינהייטליכע אַרבייט אין אַ דאָפּעלטקייט: אין „אַ ר ב י י ט“ און „אַ ר־ב י י ט ס ־ ק ר א פ ט“, און ווי דורך אַ כשוף עפענען זיך פאַר מאַרקס׳ען אויף נייע האָריזאָנטען און נייע פֿאָרשונגס־וועגען, אויף וועלכע ער געפינט אויס די נפקא מיניה פון ווערטה און מעהר־ווערטה און בויט אויף דעם שטאָלצעסטען בנין פון זיין איינהייט־ליכער, געדאַנקען־רייכער נאַציאָנאַל־עקאָנאָמיע.

איך קאָן איצטער צורעכענען צו זיי נאָך אַ בעדייטענדען אי־דישען דענקער, וואָס איז אַזוי בעריהמט געוואָרען אין דער לעצטער צייט. דאָס איז אַנרי בערגסאָן, וואָס שרייבט אין דעם סוף נייג־צעהנטען און אָנהויב צוואַנציגסטען יאָהרהונדערט פראַנצויז אין פראַנקרייך וועגען פילאָסאָפיע. בערגסאָן וויל אפשר גאָר ניט וויסען, אַז ער האָט אַ שייכות צו דעם אידישען פאָלק. אָבער ביי קיינעם פון די אידישע דענקער איז אָט דער גייסטיגער שאַפונגס־טיפּ, וועגען וועלכען איך רעד דאָ, ניט אַרויס אַזוי קלאָר, ווי גראָד ביי איהם. דער פונדאַמענט פון זיין גאַנצען פילאָסאָפישען בנין איז אַ נייער געדאַנק וועגען דער צ י י ט. זינט אַריסטאָטעל׳ן מאַטערט זיך די דענקענדע מענשהייט אויף דעם פּראָבלעם פון דער צייט.

אויף אַלע זייטען האָט מען זי גערדעהט, בעטראַכט, געפּילאָסאָפּירט וועגען איהר, אָבער קיינעם איז ניט ארויף אויפ'ן זין צו צווייפלען אין איהר איינהייטליכען כאַראַקטער. ערשט בערגסאָן'ס שכל'דיג אויג געפינט אויס, אַז די איינהייטליכע צייט, מיט וועלכע עס האָט צו טהאָן די מענשליכע ערקענטניס, איז באמת נאָר אַ צווייהייט: מען דאַרף האָבען שטענדיג אין זין די נפקא מיניה צווישען „צייט" און „רעעלע דויער". און כמעט אויף יעדען וויכטיגען שריט פון בערגסאָנ'ס פאָרשען, ביי איטליכען ווענדע־פונקט פון זיין געדאַנק געפינען מיר דאָס זעלביגע כאַראַקטעריסטישע שטיקעל גייסטעס־ארבייט: אַ פאָרשטעלונג, וואָס די פריהערדיגע פאָרשער האָבען בעהאַנדעלט, ווי אַן איינהייטליכקייט, צושפּאַלט זיך ביי בערגסאָנ'ען אין צווייען. און פון דעסטוועגען בלייבט בערגסאָן, ביי זיין גאַנצען טעאָרעטישען קאָקעטירען מיט דעם דואַליזם, אַ מאָניסט און טרייבט מיט זיין גאַנצען סיסטעם צו אַ מאָניסטישער וועלט־אַנשויאונג.

אָט די וואונדערבאַרע פעהיגקייט, — מאַכען פון אַן איינהייט אַ דאָפּעלטקייט און דורך דעם ווידער קומען צו אַ נייער איינהייט, — איז איינער פון די קלאָרסטע שטריכען, וואָס כאַראַקטעריזירען די פיזיאָגנאָמיע פון דער אידישער טעאָרעטישער שאַפונגס־קראַפט. דער שטריך מוז, ווי מען קאָן זיך לייכט אָנשטויסען, ענג צונויפגעבונדען זיין מיט יענער פעהיגקייט צו דעם אַבסטראַקטען אַנאַליז, וועלכען מעביוס האָט ענטדעקט ביי די אידישע מאַטעמאַטיקער. דער אידישער אַנאַליז איז אַזוי אָנגעשטרענגט און שאַרף, אַז קיין איינהייט קאָן ניט ארויסגעהן גאַנץ פון זיין פּראָצעס. און די קראַפט פון אַבסטראַקציע, פון אַראָבוואַרפען אַלע פערשיידענקייטען און לאָזען נאָר די איינהייט, איז פון איהר זייט אַזוי שטאַרק און טריאומף־זיכער, אַז סוף־כל־סוף שפּאַנט זי איין דעם אַנאַליז אין איהר רייט־וואָגען און צווינגט איהם, דעם שונא פון יעדען מאָניזם, ער זאָל דערפיהרען דעם גייסט צו דעם לעצטען איינהייטליכען ציעל.

אַ וואונדערבאַרער געפלעכט פון היפּכים, פון ווידער־שטרייטענדע קרעפטע איז דער אידישער שאַפענדער גייסט. און איז נאָר דער טהעאָרעטישער גייסט אַזאַ משונה'דיגע איינהייט

פון געגענזעצען? געפינען מיר ניט דיזעלביגע צונויפגעפלאָכטענ־קייט פון היפּכים אויך אין דעם כאַראַקטער פון דעם „עמא פזיזא“ און דעם עם „קשה־עורף“, פון דעם פאָלק, וואָס האָט שוין ניט איין מאָל אין זיין געשיכטע אין דערזעלביגער צייט אַרויסגעשטעלט אַ אַזעף און אַ גערשוני? ליעגט ניט אין אָט דעם קאַמפּף פון אינ־וועניגסטע היפּכים די אורזאַך פון דער אידישער אומרוה? קאָנען מיר אפשר אויף דעם וועג געפינען דעם שליסעל צו די סודות פון דער אידישער נשמה, וואָס איז ביי איהר גאַנצען אָפּטימיזם אין גרונט אַזוי טראַגיש, — אָדער וואָס איז אפשר ביי איהר גאַנצער טראַגיק פול מיט לעבען און מיט דאָרשט צום לעבען? איז אפשר די טראַגיק פון דעם אידען'ס נשמה אַ פירוש אויף דער טראַגיק פון זיין געשיכטליכען גורל? אָדער איז זיין טראַגישער גורל אַ נויט־ווענדיגער פּועל־יוצא פון זיין צוריסענער נשמה?

אַ ברויזענדער ים מיט פראַגען עפענט זיך פאַר אונזערע אויגען. מיר מוזען אָבער איצטער בלייבען ביי זיין ברעג. עס איז נאָך כמעט גאָר נישט ניט געטהאָן געוואָרען, כדי אריינצו־דרינגען אין די טיעפעניסען פון דעם אידישען דענקען, פיהלען און וועלען.

אַ סך, אַ סך אַרבייט מוז פריהער נאָך געטהאָן ווערען, איידער אונז וועלען קלאָר ווערען די סודות און יסודות פון דעם אידישען שאַפען. ניט נאָר דער היימישער אוצר מוז אויסגעפאָרשט ווערען, נאָר אויך דאָס, וואָס אידען האָבען געבויט אין דער פרעמד, מוז אַנאַליזירט ווערען, לויט דעמזעלביגען פּרינציפּ, וועלכען מעביוס האָט אָנגעוועדט אויף דער מאַטעמאַטיק. ערשט יעמאָלט וועלען מיר אויסגעפינען דעם אמת'ען מהות פון דעם ראַסען־איד. דער־פאַר קאָנען מיר אָבער שוין איצטער אַוועקשטעלען דרויסען פון יעדען ספק לכל הפּחות דעם פּונקט, אַז אויך דער איד האָט אין זיך אַ געוויסען ראַסען־בוי פון זיין מוח, וואָס שפּרינגט אַרויס אין דעם סטיל, אין דעם טיפּ פון זיינע גייסטיגע בעשאַפונגען. וויל מען דע־ריבער שטודירען די ראַסען־אייגענשאַפטען פונ'ם אידען, ווי אויך די ראַסען־אייגענשאַפטען פון אַ פאָלק בכלל, דאַרף מען זיך אָבגעבען ניט אַזוי מיט די אויגען און די האָר און דעם דרעה פון דער נאָז־ליניע, ווי אַ סך מעהר מיט די פּראָדוקטען פון דעם פאָלקס־

שאפען אויף אַלע פעלדער פון דער קולטור; און ניט אזוי מיט זייער אינהאַלט, ניט אַזוי מיט דעם „צוויי מאָל צוויי איז פיער", וואָס זיי ברענגען ארויס, ווי מיט דעם וועג, אויף וועלכען זיי קומען צו דעם אמת, מיט דעם „סטיל", דעם טיפ דענקען, די ארט, ווי זיי בעארבייטען דעם מאטעריאל. נאָר דאָ קאָנען מיר ארויס־געפינען דעם בוי פון יענער „כלי", וואָס געהט איבער מיט'ן בלוט פון דור צו דור, און וואָס דריקט זיך אויס אין אַלע שאפונגען פון דעם פאָלק.

מען דארף אָבער ניט מיינען, אז די דאָזיגע כלי, דער דאָזיגער גייסטיגער שאפענס־טיפ טרעט ארויס גלייך קלאָר און שארף ביי יעדען קינד פון דעם פאָלק. נעהמט איהר אַ פשוט'ען דייטש, אַ פשוט'ען פראַנצויז, אַ פשוט'ען אידען, וואָס בעשעפטיגען זיך מיט מאטעמאטיק, וועט איהר אין זייערע חשבונות ניט בעמערקען זייער נאציאָנאַלען „גייסט". דער אַלגעמיין־מענשליכער כח פון מאטעמאטיק איז ביי זיי שוואך, ער איז ניט בעשאפעריש און ממילא טהוט ער נאָך, וואָס און ווי אַנדערע האָבען איהם גע־לערענט. דער פשוט'ער מענש איז אין זיין מאטעמאטישען שאפען אפשר אַ האָר ניט נאציאָנאַל. דעם נאציאָנאַלען כח אין דער מאטעמאטיק דארפט איהר שטודירען ניט ביי די מאסען, נאָר ביי די העלדען, ביי די גאונים פונ'ם מאטעמאטישען שאפען. ווייל דער מענש איז אין זיי שטארקער, איז ממילא אויך שטארקער אין זיי יענער טייל מענש, וואָס דריקט זיך אויס אין זייער נאציאָ־נאַלען גייסטיגען טיפ.

גאַנץ דאָס אייגענע איז אויך מיט יעדען אַנדער צווייג פון דער קולטור. פערגלייכט איהר צוויי מיטעלמעסיגע פויערים פון צוויי פעלקער, וועט איהר געפינען אין זיי אַ סך פערשיידענקייטען אין דער אויסערער קולטור, אָבער ווייניג פערשיידענקייטען אין דעם גייסטיגען בוי. און נעהמט איהר אַנשטאָט פויערים ריינע אידיאָטען האָט איהר יעמאָלט אין גאַנצען פאַר זיך דעם קאָסמאָ־פּאָליטישען אידעאַל פון דעם „סתם־מענשען". אַן אידיאָט, איז אַן אידיאָט, — אַלץ איינס פון וועלכע עלטערן ער שטאַמט. אָבער קוים הויבט איהר אָן צו פערגלייכען שטארקע טאַלאַנטען און זשעניען, אזוי טרעטען אין זיי קלאָר אַרויס, אַ חוץ דער אינדיווי־

דועלער פערשיידענקייט, נאָך די פערשיידענקייטען פון זייער נאַ־ציאָנאַלען טיפּ, פון זייער אייגענאַרטיגען סטיל אין שאַפען.

צו די זעלביגע רעזולטאַטען קומען מיר, ווען מיר פערגלייכען די ניעדעריגערע פעלקער צווישען זיך און די העכערע ווידער־בעזונדער צווישען זיך. א בושמען פון אפריקע און א פּאַפּואַס פון אויסטראַליען זענען א סך נעהנטער איינער צו דעם אַנדערן, לויט דעם בוי פון זייער נשמה, איידער דער דייטש פון בערן און דער פראַנצויז פון זשענעווע, וואָס וואוינען אין איין לאַנד און רעכענען זיך צו איין פּאָליטישען פאָלק.

אויף וואָס א העכערער קולטור־שטופע א פאָלק שטעהט, און וואָס שטאַרקער עס זענען די שאַפונגס־כחות פון זיינע קינדער, וואָס מעהר זייער נשמה האָט אָנגעזאַפּט אין זיך די רייכע קולטור פון דורות, אַלץ קלאָרער אויסגעקריסטאַליזירט איז אין זיי די פאָרם פון דעם נאַציאָנאַלען שאַפען. ממילא איז וואָס מעהר מענש א איד איז, וואָס שטאַרקער אין איהם זענען די מענשליכע שאַפונגס־כוחות, אַלץ בולט׳ער מוזען זיך אַרויסווייזען אויך זיינע נאַציאָנאַלע כחות, אַלץ מעהר „איד“ מוז ער זיין.

די נאַציאָנאַלע שאַפונגס־כחות פון דעם אידישען פאָלק זענען איצטער צובראָכען און צופּיצעלט, צוריבען אויף פּולווער און צו־שפּרייט צווישען די פערשיידענע פעלקער. זייער שאַפען קאָן ניט זיין אין גאַנצען פריי. און פון דעסטוועגען קאָנען זיי אַפּילו איצטער ניט אין גאַנצען פערטונקעלט ווערען. אָבער וואָס פאַר אָריגינעלע און רייכע פּראָדוקטען פון דער מענשליכער קולטור וואָלטען געקאָנט אַרויסקומען, ווען די דאָזיגע כחות וואָלטען זיך צונויפגעגאָסען אין איין באַסיין, בעפרוכט איינע די אַנדערע און זיך פאַנאַנדערגעגאָסען אין דער גאַנצער פריי! מיט וואָס פאַר פּיעל־פאַרביגע פונקען פון גייסט וואָלט אויפגעבליצט יעמאָלט דער אידישער בריליאַנט, וועלכען דורות און דורות האָבען געהאַלטען אין איין שלייפען און שלייפען!

מיר קאָנען דעריבער אַלע אונזערע היינטיגע בעטראַכטונגען צונויפפרעסען אין איין איינציגער פאָרמעל, וואָס זאָגט, אז וואָס מעהר מ ע נ ש א איד איז, וואָס טייערער איהם זענען די רייכע איי־גענאַרטיגע פאָרמען פון דער מענשליכער קולטור, וואָס העלער אין

איהם לייכט דער פונק פון מענשליכע חשיבות און דרך־ארץ צו דעם מ ע נ ש ע ן אין זיך אליין, וואָס טיעפער אין איהם שמאָרצט די וואונד פון דעם אידישען שטאָלץ, אלץ מעהר איד איז ער, אלץ ברענענדיגער לעבט אין איהם דער וואונש צו דיענען דעם אייגע־נעם פאָלק און העלפען איהם מיט אלע כחות, אז ער זאָל בעשאפען פאר זיך די מעגליכקייט פון א רייכען, פרייען, שעהנעם, שטאָלצען און חשוב׳ען לעבען אין דער אייגענער היים!

זייט מעהר מענשען, וועט איהר זיין בעסערע אידען, ווייל...

וואָס מעהר מענש, אלץ מעהר איד!

דר. חיים זשיטלאָווסקיס געזאַמעלטע שריפטען
אין 4 בענד

אינהאַלט פון ערשטען באַנד:

1) טאָלסטאָי, ניעטצשע און קאַרל מאַרקס.
2) וועגען לעאָניד אַנדרעיעוו'ס „אַנאַטעמאַ".
3) מעטערלינק'ס „בלאָהער פויגעל".
4) איוב, אַ פּאָעמא פון דעם אידישען פרייען געדאַנק.

אינהאַלט פון צווייטען באַנד:

1) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דעם נאַטור-פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
ערשטע פאָרלעזונג: די מאַטעריאַליסטישע נאַטור-פילאָסאָפיע און ערקענטניס-טעאָריע.
צווייטע פאָרלעזונג: די קריטיק פון דעם נאַטור-פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
2) צוויי פאָרלעזונגען וועגען איד און מענש.
3) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דער צוקונפט פון די פעלקער אין אַמעריקא.
ערשטע פאָרלעזונג: דער „מעלטינג פּאַט".
צווייטע פאָרלעזונג: די פעראייניגטע פעלקער פון די פעראייניגטע שטאַאַטען.

אינהאַלט פון דריטען באַנד:

1) דער פּראָגראַם און די ציעלען פון דער מאַנאַטשריפט „דאָס נייע לעבען".
2) היסטאָרישע אידעען-פערבינדונגען.
3) די געשיכטס-פילאָסאָפיע און דער ענד-ציעל.
4) משה העסס — דער סאָציאַליסט, דער פילאָסאָף, דער איד.
5) דר. מאַקס נאָרדוי און דער פּאָליטישער ציוניזם.

אינהאַלט פון פיערטען באַנד:

1) נאַציאָנאַליטעט און פּראָגרעס.
2) אידישע גאונים.
3) צו דער טעאָריע פון נאַציאָנאַליטעט.
4) וועגען פעראייניגונג.
ערשטער אַרטיקעל: בונדיזם און ציוניזם.
צווייטער אַרטיקעל: אַן אָפענער בריעף צו די פועלי ציון אין אַמעריקא.
5) דער נייער פּראָגראַם פון דער „פעראייניגונגס"-פּאַרטיי:
ערשטער אַרטיקעל: ציוניזם און סאָציאַליזם.
צווייטער אַרטיקעל: דער „בונדיזם".
דריטער אַרטיקעל: דער טעריטאָריאַליזם און דער פעראייניגונגס-פּראָגראַם.
6) די אידישע שפּראַך-בעוועגונג און די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ.
7) אידיש און העברעאיש.
8) די אידישע קולטור און די אידישע שפּראַך.
9) רעליגיע און נאַציע.
10) טויט און ווידערגעבורט פון געטער און רעליגיאָנען.
11) די נאַציאָנאַל-פּאָעטישע ווידערגעבורט פון דער אידישער רעליגיע.

מעטערלינק'ס
„בלאָהער פויגעל"

א פאָרלעזונג

פ ו ן

דר. ח. זשיטלאָווסקי

קאָמיטעט פאר דער ארויסגאבע פון
דר. ח. זשיטלאָווסקי'ס שריפטען
ה. מינדלין, טרעזש.
H. MINDLIN, 122 BOWERY, NEW YORK.
New York 1915.

מעטערלינק'ס „בלאָהער פויגעל"

מעטערלינק׳ס „בלאָהער פויגעל״*)

חברים און פריינד!

די פרעסע פון די לעצטע טעג, — ניט נאָר די אידישע, נאָר אויך די ענגלישע, — איז געווען פול מיט ארטיקלען וועגען מעטערלינק׳ס „בלויען פויגעל״. בעשרייבונגען פון דעם פרעכטיגען אויפפיהר, וואָס דאָס ווערק האָט בעקומען אין דעם נייעם ענגלישען טהעאַטער, פילען אָן גאַנצע צייטונגס־שפּאַלטען. דער לויב־געזאַנג אויף מעטערלינק׳ס טאַלאַנט איז אַן איינשטימיגער. עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וואָס איינינע פריינד האָבען מיך געבעטען, איך זאָל איינע פון מיינע פאָרלעזונגען אָוועקגעבען פאַר מעטערלינק׳ס ווערק.

איך טהו דאָס מיט דעם גרעסטען פערגעניגען, ווייל סיי דער נאָמען פון דעם מחבר, סיי דאָס ווערק גופא פערדיענען עס, מיר זאָלען זיך בעשעפטיגען מיט זיי.

אָבער — קודם כל, אַ קליינינקען אָבמאַך. די גאַנצע קינסטלעריש־ליטעראַרישע זייט פון דער זאַך וועל איך לאָזען גאָר אָן אַ זייט: לאָז דאָס בלייבען פאַר די עסטעטישע קריטיקער פון פאַך. מעטערלינק׳ס „בלאָהער פויגעל״ איז דאָך ניט פשוט אַ קונסטווערק: ס׳איז אַ סימבאָל, אַ משל—דאָס גיט צו יעדערער. און וואו עס איז דא אַ משל, מוז זיין אַ נמשל, —וואו אַ סימבאָל, דאָרטען אַ געדאַנק. אָבער דאָרטען וואו עס איז דאָ אַ געדאַנק, זענען מיר דאָך עפּעס אויף־דערויף גמרא־קעפּ: ווי קאָנען מ י ר דורכלאָזען דעם „מאַי־קאָ־משמע־לן?״

„מאַי־קאַ־משמע־לן דער „בלאָהער פויגעל״? וואָס קומט ער אונז צו לאָזען הערען? — דאָס צו פערענטפערען איז די הויפּט־

*) געלייענט צום ערשטען מאָל אין ניו יאָרק אין 1911.

אויפגאַבע פון מיין היינטיגער פאַרלעזונג. אָבער ניט די איינציגע. איך וויל גלייך אין אָנהויב אָבשטעלען זיך און זאָגען אַ פּאָר ווערטער וועגען דער בעדייטונג פון מעטערלינק'ס שאַפען בכלל. ווע־ניגסטענס קלאָהר מאַכען איין פּונקט, וואָס מיך אינטערעסירט דערביי מעהר פאַר אַלץ.

די גרויס פון מעטערלינק'ס טאַלאַנט אַלס דיכטער איז בע־שטאַנען און בעשטעהט נאָך אין דעם, וואָס ער קאָן אַזוי גוט — דורך סימבאָלישע און האַלב־סימבאָלישע פיגורען — אַרויסרופען אין אונז געוויסע שטימונגען, סיי פון די איינצעלנע לע־בענס־ערשיינונגען, סיי פון דעם מענשליכען לעבען בכלל.

מאַלען שטימונגען איז אפשר די שווערסטע זאַך אין דער קונסט. דעם מענשענס שכל האָט זיך בכלל צו ווענינ אינטערע־סירט מיט דעם, וואָס עס קומט פאָר אין דער אייגענער נשמה. די דרויסענדיגע וועלט האָט אַלע מאָל צוגעצויגען צו זיך דעם גרעסטען טהייל פון זיין ענערגיע, און אַז ער האָט שוין גענומען אריינבליקען אין די טיעפענישען פון דעם מענשליכען הארצען, האָבען איהם קודם כל פעראינטערעסירט יענע קלאָהרע געפיהלען, וואָס גרענעצען זיך אָב בולט און שאַרף אויף דעם אַלגעמיינעם פאָן פון דעם פסי־כישען לעבען: ליעבע, האַס, אייפערזוכט, פרייד, אומעט, טרויער, כעס, פראָטעסט און דערגלייכען. דאָס לעבען פון די דאָזיגע גע־פיהלען האָט קודם כל בעשעפטיגט דעם פסיכאָלאָגישען קינסטלער. בעשרייבען זייער געבורט, ענטוויקעלונג, קאַמפף און שיקזאַל איז געווען און בלייבט נאָך עד היום זיין ליעבלינגס־טהעמאַ. אָבער נאָך רייכער, איידער אין קלאָהרע, שאַרף ארומגעצירקעלטע גע־פיהלען, איז דעם מענשענ'ס נשמה אין שטימונגען, — אין יענע צושטענדען איהרע, וועלכע עס איז אַזוי שווער צו בעשרייבען מיט ווערטער, ווייל דעם מענשענס שכל האָט פשוט נאָך ניט גענוג געאַרבייט אויף זיי, ווייל ער האָט זיך ערשט ניט לאַנג גענומען אָבגעבען אַ קלאָהרען דין וחשבון וועגען זייער מהות.

ווי רייך דעם מענשענ'ס נשמה מוז זיין אין איינצעלנע שטימונגען, קאָן מען איינזעהן פון אַ פשוט'ען חשבון. די מוזיק, — דאָס ווייסען אַלע, — איז די שפּראַך פון די מענשליכע גע־פיהלען, און אין דער אמת'ען איז ניטאָ קיין זאַך אין דער וועלט,

וואָס זאָל אזוי דירעקט רעדען צו אונזער הארצען, ווי די קלאַנגען פון די מוזיקאַלישע טענער. אויף יעדער מעלאָדיע פון דער מוזיק ענטפערט דאָס מענשליכע הארץ מיט א בעזונדער אבקלאנג פון געפיהל. אָבער בעשטעהט דער אבקלאנג ניט מעהר ווי פון א בעזונדער געפיהל? לאָמיר זעהן! אָט האט מען אונז פארגע־שפיעלט צוויי חופה־מארשען אָדער צוויי לויה־מארשען. אין דעם ערשטען פאַל האָבען מיר דורכגעלעבט צוויי געפיהלען פון פרייד, אין דעם לעצטען — צוויי געפיהלען פון טרויער. זענען אָבער די צוויי פרייד־געפיהלען גלייך געווען איינער צום אַנדערן? זענען די צוויי טרויער־געפיהלען געווען אקוראט פון איין־און־דערזעל־בינער אַרט? געווים ניט! ווי באַלד די קלאַנגען זענען געווען פער־שיידען, האָבען שוין אויך די אָבקלאַנגען געמוזט זיין גאַנץ אַנדערע. אָבער פרייד איז דאָך פרייד און טרויער איז טרויער? — יע, נאָר, הפנים, אז ניט נאָר אין גאַנצען. משמעות, אַז ניט אַלע פריידען לאָזען איבער אקוראט דעמזעלבינגען פריידיגען רושם אין אונזער נשמה און ניט אַלע טרויער־געפיהלען ברענגען ארוים דיזעלביגע טרויערינע ווירקונג. מענדעלסאָהן'ס טרויער־מארש לאָזט איבער אַן אַנדער רושם, עהדער דער טרויער־מאַרש פון גריעג. דער אונ־טערשייד פון זייער ווירקונג אויף'ן געפיהל שטאַמט פון דער שטימונג. מענדעלסאָהן'ס טרויער־געפיהל האָט געהאט אַן אַנדער שטימונג, איידער גריעג'ס טרויער־געפיהל, און דער רושם, וואָס זיי לאָזען איבער אויף דער נשמה, איז פערשיידען דערפאַר, ווייל זיי רופען ארוים אין אונז, אמת, דעמזעלביגען טרויער־געפיהל, אָבער דערפאַר גאַנץ פערשיידענע שטימונגען.

איצטער בערעכענט: וויפיעל איינצעלנע מעלאָדיען זענען דאָס דאָ אין דער וועלט פון דער מענשליכער מוזיק און וויפיעל איינצעלנע מעלאָדיען קאָנען און וועלען נאָך בעשאַפען ווערען אין איהר. און אַז איהר דערמאָהנט זיך, אַז יעדע מעלאָדיע לאָזט איבער איהר רושם אין דער נשמה, ד. ה. אַז זי רופט אַרויס איהר שטימונג אין איהר, און אַז מען בעטראַכט נאָך ווייטער, אַז ניט נאָר קלאַנגען קאָנען אַרויסרופען שטימונגען, נאָר אויך א סך אַנדערע ערשיינונגען פון דעם לעבען, יעמאָלט קאָנט איהר בעקומען א בעגריף ווי אונענדליך צאָהלרייך עס זענען די שטי־

מונגען אין אונזער הארצען און ווי אונענדליך אָרעם, ווי צרה'דיג אָרעם אונזער מענשליכע שפּראַך איז, וואָס האָט פאַר זיי, פאַר אַלעמען, אפשר ניט מעהר ווי אַ טוץ ווערטער: ווי, למשל, „אומעטיג", „טרויעריג", „פרעהליך", „געהויבען" און אַזוי ווייטער. און אויך דאָ מוז די שפּראַך באָרגען ווערטער פון אַנדערע, ניט־פּסיכאָלאָגישע ערשיינונגען: מיר זאָגען, צ. ב., אַז עס איז אונז „ימים־נוראים'דיג" אויפ'ן הארצען. „עס איז אונז עפּעס אויפ'ן הארצען", — דאָס איז דער געוועהנליכער אויסדרוק פאַר דער שטימונג. מיר קאָנען אָבער בשום אופן ניט אויסדריקען אין ווער־טער, וואָס עס איז אַזוינס, און מיר בעצייכענען אַלע שטימונגען מיט יענעם געפּיהל, וואָס שפּיעלט אין זיי די הערשענדע ראָליע.

פון וואַנען נעהמען זיך די שטימונגען אין דער מענשליכער נשמה? — אָפּטמאָל דוכט מיר, אַז דער אונענדליכער סכום פון שטימונגען, — דאָס איז דער עצם פון דער מענשליכער נשמה, דאָס איז איהר ים, וואָס בייט אַלע ווייַלע זיין פאַרב, — אַ ים פון מיליאָנען איינצעלנע קאָלירען, וואָס גיסען זיך אריין איינער אין דעם אַנדערן, און אַז די קלאָהרע געפּיהלען (און די קלאָהרע פאָר־שטעלונגען, ווי אויך די קלאָהרע געדאַנקען, וואָס וואַקסען ארויס פון די פאָרשטעלונגען) זענען ניט מעהר ווי איינצעלנע וואַלען, וואָס הויבען זיך אויף אַ ווייַלע פון דעם אַלגעמיינעם שטימונגס־ים און גיסען זיך דערנאָך ווידער צונויף מיט איהם. אָבער עס קאָן גרייליך געמאָלט זיין, אַז די סברה איז ניט מעהר ווי אַ דמיון אין מיר. אויב מען זאָל זיך האַלטען פאַר דער מאָדערנער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע, מוז מען אפשר קומען צו דעם רעזולטאַט, אַז די שטימונגען זיינען ניט דער אורשטאָף, ניט דער „חומר ההיולי", פון וואַנען עס ווערען געפאָרעמט די קלאָהרע פּסיכישע געשטאַלטען, נאָר אַ שפּעטערדיגע ערשיינונג, אַ פּועל־יוצא פון די קלאָהרע איבערלעבונגען פון אונזער נשמה.

אַ גרויסער טהייל געלעהרענטע נעהמט נאָך עד היום אָן, אַז דאָס גאַנצע פּסיכישע לעבען פון דעם מענשען, אַלע זיינע פאָר־שטעלונגען, בעגריפען, אידעען, בילדער, געפּיהלען, שטרעבונגען און געדאַנקען וואַקסען אַרויס פון די עמפּפינדונגען און די שפּי־

רונגען, וואָס מיר בעקומען פון אונזערע חושים, די דרויסענדיגע און די אינוועניגסטע. פארבען, קלאַנגען, גערוכען — טאַפּ־און געשמאַק־עמפּפינדונגען, — די שפּירונגען, וואָס די טהעטיגקייט פון אונזערע אינוועניגסטע אָרגאַנען און מוסקעלן לאָזען איבער אין אונז, — דאָס אַלץ איז דער אורשטאָף, וואָס פון איהם ווערען אויפגעבויט אַלע געשטאַלטען פון דעם פּסיכישען לעבען. עס איז היינט ניט מיין דאגה צו בעווייזען אייך, ווי אזוי, למשל, די אַב־סטראַקטעסטע געדאַנקען וועגען גאָט און אונשטערבליכקייט קאָנען צוריקגעפיהרט ווערען צו די איינצעל־עמפּפינדונגען על פּי דער דאָזיגער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע. וויכטיג פאַר אונז איז נאָר צו בעווייזען, ווי אזוי מען קאָן דורך דעם עמפּירישען פּרינציפּ פערענטפערן די שאלה, פון וואַנען עס נעהמט זיך ביי אונז די אונענדליכע צאָהל שטימונגען.

דאָס רוב עמפּיריקער נעהמען אָן, אַז יעדע איינצעל־עמפּפינ־דונג, — סיי אַ פאַרב, סיי אַ גערוך, סיי אַ קלאַנג, ווערט געבוירען אין איינעם מיט אַ בעשטימטען גֶעפִיהל־טאָן, אזוי רופט מען דאָס אין דער וויסענשאַפט. יעדע איינע פון זיי געפעלט אונז אָדער געפעלט אונז ניט אויף אַ געוויסער אַרט. אויב מען זאָל צ. ב. נעהמען אַ געוויסען גרויסען סכום פאַרביגע סטענגעס פון פערשיידענע שאַטירונגען, אָבער פון דער־זעלביגער גרויס און פאָרם און מען זאָל זיך פרעגען, וועלכע פון זיי געפעלען אונז און וועלכע ניט, וועלען מיר קאָנען דעם גאַנצען סכום פאַנאַנדערשיידען אין צוויי טהיילען: די אַנגענעהמע און די ניט־אַנגענעהמע. און אויף אין יעדען טהייל בעזונדער וועלען מיר קאָנען פאַנאַנדערסאָר־טירען די סטענגעס אזוי, אַז די פאַרבען זאָלען געהן כסדר, לויט דעם גראַד און דער שטאַרקייט פון דעם אַנגענעהמען אָדער ניט־אַנגענעהמען רושם, וואָס זיי מאַכען אויף אונז. סוף־כל־סוף קאָן מען צונויפשטעלען ביידע טהיילען אזוי, אַז זיי זאָלען בילדען איין גרויסע פאַרבען־צייל, אָנגעהויבען, לאָמיר זאָגען, לינקס מיט די נאָר־אונאַנגענעהמע, איבערגעהענדיג דורך די אַלע וועניגער אונ־אַנגענעהמע ביז צו יענע פאַרבען, וואָס דוכטען זיך אויס כמעט ווי גלייכגילטיגע, וואָס לאָזען כמעט גאָר קיין רושם ניט איבער אויף אונזער נשמה, פון דאָרטען ווייטער דורך די אַלץ מעהר אַנגענעהמע,

ביז צו דער לעצטער, עקסטער פאַרב רעכטס, וואָס רופט אַרויס אין אונז די אנגענעהמסטע ווירקונג.

עס פערשטעהט זיך, אַז מען דאַרף דערצו האָבען ניט נאָר אַ שאַרף אויג, כדי צו דערקענען די שאַטירונג פון דער פאַרב, נאָר אויך אַ שאַרפען פּסיכישען געהער, אויב מען קאַן זיך אַזוי אויס־דריקען, אָבער גאָר אַ שאַרפען, כדי ריכטיג אַרויסצוהערען זייער אָבקלינגען אין אונזער נשמה.

דאָס אייגענע איז אויך מיט די קלאַנגען, גערוכען, געשמאַ־קען, מוסקעל־עמפּפינדונגען און אַזוי ווייטער. יעדער איינער פון זיי האָט זיך זיין געפיהלס־טאָן, זיין אָבקלאַנג אינוועניג אין אונז.

ווען פון די איינצעלנע עמפּפינדונגען ווערען אויפגעבויט די העכערע פּסיכישע געשטאַלטונגען, — די פאָרשטעלונגען, בעגריפען, אידעען, געדאַנקען, שטרעבונגען, — יעמאָלט גיסען זיך צונויף זייערע געפיהלס־טענער אין איינעם און פון זיי וואַקסען אַרויס אָדער קלאָהרע געפיהלען, ווען איין־אָדער נאָר עטליכע געפיהלס־טענער האָבען די אויבער־האַנד איבער די אַנדערע, — אָדער אַנ־שטאָט קלאָהרע געפיהלען ווערען געבוירען האַלב־קלאָהרע שטי־מונגען, ווען קיין געפיהלס־טאָן האָט ניט די קראַפט אַריבערצו־קלינגען זיינע חברים. אַ ביסעל קלאָהרערע שטימונגען הערשען אין דער נשמה יעמאָלט, ווען זי איז אַ לענגערע צייט געשטאַנען אונטער דער שטאַרקער שליטה פון אַ וועלכען עס איז בולט'ען און שאַרפען געפיהל. האָט אונזער נשמה דורכגעפיהלט אַ שטאַרקען צער, יעמאָלט צוגיסט זיך דער צער איבער אַלע איהרע טהיילען און פאַרבט זיי אַלעמען אָב אין אַ שוואַרצען קאָליר. און אַפילו ווען דער געדאַנק האָט שוין אויפגעהערט צו טראַכטען וועגען דעם צער, און ווען דער צער אַליין איז שוין איבערגעלעבט געוואָרען, ציטערט נאָך ערגעץ וואו אין דער נשמה זיין שאָטען און וויקעלט אַלץ דאָרט איין אין אַ קאַלטען גרוי. דאָס אייגענע, פערשטעהט זיך, איז אויך מיט דעם געפיהל פון פרייד, וואָס לאָזט איבער אַ ראָזעווען טהוי אויף אַלע ערשיינונגען פון אונזער פּסיכישען לעבען.

די שטימונגען, — די פערשיידענע שאַטירונגען פון גרוי אָדער רויז, פון ליכט אָדער פינסטערניש אין אונזער נשמה, — זענען

אויף אַזאַ׳ן אופן די שאַטענס פון די געפיהלען און די עמפפינ־דונגען, וועלכע דאָס לעבען האָט איבערגעלאָזען נאָך זיך אין די טיעפעניסען פון אונזער געמיטה.

איך האָב מיך דאָ אָבגעשטעלט אַ ביסעל לענגער אויף דער שטימונגס־טהעאָריע פון דער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע, ניט דער־פאַר, ווייל איך בין אַזוי שטאַרק איינגעגלויבט אין איהר. אדרבא, איך רעכען, אַז די האָניג־וואָכען פון איהר יום־טוב אין דער וויסענ־שאַפט זענען שוין לאַנג אַריבער. זי ווערט איצטער שטאַרק אָב־געפרעגט אין דער ערנסטער פאָרשונג. איהרע גרונד־זיילען זענען שוין פאַנאַנדערגעשאָקעלט, ווען אפילו מען מוז מודה זיין, אַז זי האָט אונז געגעבען אַ סך טיעפע פּסיכאָלאָגישע אַנאַליזען און קלאָהרע בעשרייבונגען פון איינצעלנע פּסיכישע געשעהעניששען, וואָס וועלען בלייבען אין דער וויסענשאַפט אפשר אויף אייביג.

איך האָב נאָר געוואָלט בעווייזען, אַז אפילו לויט דער עמפּי־רישער פּסיכאָלאָגיע מוז אויסקומען, אַז דער גרעסטער טהייל פון דער נשמה איז פערנומען מיט שטימונגען, ווען אפילו מיר מערקען זיי ניט, און אַז יעדע נייע עמפּפינדונג, ד. ה. יעדער פּולס־שלאָג פון אונזער לעבען, יעדער הרף־עין אונזערער מוז פערמעהרען דעם אוצר פון אונזערע שטימונגען, מוז צופיהרען וויעדער און וויעדער נייע שטרעמונגען אין זייער אונענדליכען ים.

עס ווערט דעריבער קלאָהר, וואָס פאַר אַ וויכטיגער און שווע־רער פעלד פאַר דער קונסט דאָס איז, אַרויסצורופען אין אונז מיט דער הילף פון ווערטער די פערשיידענע שטימונגען פון דער נשמה. און ווען מען דערמאָהנט זיך, וואָס פאַר אַן אָרעם געצייג דאָס מענשליכע וואָרט איז, ווי ווייט און פרעמד עס איז דעם גאַנצען געפיהלס־לעבען פון דעם מענשען, — יעמאָלט ווערט דורך דעם גופא אויך קלאָהר די גאַנצע בעדייטונג פון אַ מעטערלינק׳ען פאַר דער ענטוויקלונג פון דער מענשליכער ליטעראַטור און וואָס פאַר אַ גרויסער שבח דאָס איז, ווען מיר זאָגען, אַז ער איז אפשר דער גרעסטער מייסטער אויף יענעם ניי־ענטדעקטען פעלד.

מעטערלינק׳ס בעדייטונג וואַקסט אָבער נאָך מעהר אויס אין אונזערע אויגען, ווען מיר דערמאָהנען זיך נאָך אָן אַ וויכטיגען

פונקט, וואָס איז פערבונדען מיט דערזעלביגער שטימונגס־ליטעראַטור.

עס איז געווים אַ גרויסע נפקא מינה, מיט וואָס פאַר אַ פּשט איהר לערנט דעם ענין פון שטימונגען.

אויב זיי זענען ניט מעהר ווי שאָטענס, אָנגעזאַמעלט אין דער נשמה פון דעם גאַנצען לעבען, סך־הכל׳ס אין ג ע פ י ה ל פון פּאַסירונגען, וואָס זענען שוין פאַרגעקומען אין דער דרויסענדיגער וועלט און אין אייער גוף, קאָנען זיי ניט האָבען קיין ברעקעל מיסטישע בעדייטונג פאַר דער געגענוואַרט און צוקונפט פון דער וועלט, וואָס ליעגען דרויסען פון אייך. איהר זיצט אין אַ פרעהליכער מסיבה און פלוצלונג פערקלעמט אייך דאָס האַרץ. אַ משונה׳דיג שווערע שטימונג הויבט זיך אויף פון דעם גרונד פון אייער נשמה און וואַלקענט זי איין ווי אין אַ געדיכטען פינסטערען נעפעל, אַקוראַט ווי מיט אייך וואָלט אַ גרויס אונגליק פּאַסירט. אויב איהר זייט פעסט איינגעגלויבט אין דער עמפּירישער פּסיכאָלאָגיע, וועט איהר אַליין בלייבען גאַנץ רוהיג ביי דער שווערער אומרוה, וואָס איז אָנגעפאַלען אויף אייער געמיטה. איהר ווייסט אויף זיכער: אַז די דאָזיגע אומרוה איז אפשר אַ פּועל־יוצא פון אַ צושטאַנד, אין וועלכען עס געפינט זיך איצטער אַ טהייל פון אייער גוף, — די לעבער, די מילץ, די בלוט־געפעסען. אַז ניט, איז דאָס אַ קנויל פון „שאָטענס", וואָס האָט זיך ביי אַ געוויסער געלעגענהייט אָנגעזאַמעלט אין אייער נשמה, איז געלעגען דאָרטען מיט עפּעס צוגעדריקט, און האָט זיך פלוצלינג אַרויסגעריסען, אַ דאַנק פּסיכאָ־פיזישע, ריין נאַטירליכע אורזאַכען, וועלכע איהר קאָנט אין דעם מאָמענט ניט קאָנטראָלירען. אַז אייער שווערע שטימונג זאָל האָבען אַ וועלכע עס איז שייכות מיט פאַר אייך וויכטיגע פּאַסירונגען אין דער דרויסענדיגער וועלט, וואָס שפּיעלען זיך גראָד איצטער ערגעץ־וואו אָב, אָדער האָבען זיך נאָר וואָס, אָהן אייער וויסען, אָבגעשפּיעלט, אָדער דאַרפען ערשט פאָרקומען אין דער נאָהענטסטער צוקונפט, — דאָס וועט אייער שכל בשום אופן ניט צוגעבען. און אפילו ווען איהר דערוויסט זיך שפּעטער, אַז גראָד אין יענעם מאָמענט האָט באמת געטראָפען מיט אייך אַן אונגליק, — אַ קינד אייערס איז פלוצלונג קראַנק געוואָרען אין דער פרעמד, — אפילו יעמאָלט, ווען עפּעס

טענה׳ט אין אייך, אז דאָס האָט אייך „דאָס הארץ געזאָגט“, בלייבט איהר שטייף אין אייער עמפּירישען גלויבען און דערקלעהרט די גאַנצע מעשה דורך דעם שפּיעל פון אַ צופאַל.

גאַנץ אַנדערש וועט איהר קוקען אויף די פּלוצלונג ארויס־געשפּרונגענע שטימונגען, ווען איהר זעהט אין זיי די אייגענט־ליכע סובסטאַנץ, דעם „חומר“ פון דער נשמה און ווען איהר גיט נאָך צו די מעגליכקייט, אַז די מיליאָנען איינצעלנע שטי־מונגען וואָס לעבען אין אייער ברוסט זענען אפשר — ווער ווייס ? — טהיילען פון דער גרויסער גייסטיגער וועלט־סובסטאַנץ, וואס שטעהט מיט זיי אין אַ דירעקטע פערבינדונג. יעמאָלט קאָן מען גאַנץ גוט גלויבען, אַז אייער נשמה און די וועלט־נשמה טראָ־גען זיך אויף איינע מיט די אַנדערע אויף אַ וואונדערליכען אופן דורך די ווענטלעך פון אייער גוף. און אויב איהר האָט גאָר קיין מורא ניט פאַר דעם מיסטיציזם, גלויבט איהר אפשר, אַז ניט די שטימונגען זענען איינגעשלאָסען אין אייער ברוסט, נאָר אַז איהר און אייער גוף שווימען ארום אין דעם אַלוועלטליכען רוחניות׳דיגען ים. יעמאָלט האָט פאַר אייך אַ גאַנץ אַנדער בעדייטונג דאָס, וואָס „דאָס הארץ זאָגט אייך“, בעת אייער שכל ווייס ניט, מיט וואָס עס צו בענעהמען. די קלעמענים, וואס האָט פּלוצלינג בעפאַלען אייער הארץ איז פאַר אייך אַן אמת׳ער סמן, וואָס וועט אייך ניט אָבנאַרען, אַז ערגעץ וואו העננט אַ שטיין איבער אייער קאָפּ און אַז איהר דאַרפט זיך היטען פאַר אַ קלאַפּ, וועלכען דאָס לעבען האָט שוין פאַר אייך אָנגעגרייט. און ווען פון דעם גאַנצען פאַר־געפיהל אייערן זאָל זיך אויסלאָזען גאָרנישט מיט גאָרנישט, וועט דאָס אקוראַט אזוי ווייניג צושטערען אייער מיסטישען גלויבען, ווי דער פאַקט פון צוטרעפען האָט ניט געקאָנט צושטערען דעם עמפּירישען. איהר וועט, טריי צו אייער מיסטיק, זיך זאָגען: דער שטיין איז געהאַנגען איבער מיין קאָפּ, מיין אינוועניגסט אויג האָט איהם קלאָר געזעהן, אָבער עס איז ניט געווען קיין „מוז“, ער זאָל אַראָב־פאַלען איבער מיין קאָפּ און מיין מזל האָט זיך איבערגעביטען צו גוטען.

איהר זעהט — דער מהלך צווישען די צוויי אויסטייטשונגען איז אַזוי גרויס, ווי פון דער עמפּיריש־מאַטעריאַליסטישער ערד ביז

צו דעם מיסטיש־אידעאַליסטישען הימעל. און פון דעסטוועגען האָט די גרויסע נפקא מינה נאָר אַ זין, ווען מיר רעדען פון דער פּסיכאָ־לאָגיע פון דעם איינצעלנעם מענשען. קוים שטעלט איהר אַוועק די פראגע וועגען די שטימונגען ניט פון אַן איינצעל־מענשען, נאָר פון אַ גאַנצען דור, אַזוי פערשווינדט לגמרי יענער מעטאַפיזישער אָב־גרונט, וואָס צווישען עמפּירישען מאַטעריאַליזם און מיסטישען אידעאַליזם. די שטימונגען פון אַ גאַנצען דור, זענען שטימונגען פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. אין זיי שפּיעלט זיך אָב דער געפּיהלס־סך־הכל, וואָס דאָס געזעלשאַפטליכע לעבען לאָזט איבער אין די אינטעליגענטע מוחות און הערצער. דאָס וועט אפילו ניט לייקענען דער מיסטישער אידעאַליסט, וואָס גלויבט, אַז דער גאַנצער גאַנג פון דער געזעלשאַפט ווערט, ווי ביי אַ מין זייגער, אָנ־געצויגען דורך אַן איבערנאַטירליכע וואָג און רעגולירט דורך אַן איבערנאַטירליכען גייסטיגען אומרוה. די שטימונגען פון אַ דור און דער איבערבייט אין יענע שטימונגען, מוזען אויך פאַר איהם זיין סמנים פון איננווענינגסטע פּראָצעסען, וואָס שפּיעלען זיך אָב אין דעם לעבען פון דער געזעלשאַפט גופא.

מעטערלינק'ס גרויסע בעדייטונג אין דער ליטעראַטור בע־שטעהט אין דעם, וואָס זיין הארץ איז תמיד געווען ווי אַ באַראָמעטער, אויף וועלכען עס האָט געווירקט דער אַלגעמיינער דרוק פון דער פּסיכישער אַטמאָספערע. די שטימונג פון זיינע ווערק, זענען געווען די שטימונגען פון זיין דור, — די פּייל, וואָס האָט אויפ'ן באַראָמעטער־בלאַט אָנגעצייגט, וואָס עס טהוט זיך אין די העכערע פּסיכישע רעגיאָנען פון דער געבילדעטער, פאַר־ווערטס־טרייבענדער געזעלשאַפט, פון יענער אינטעליגענטער קראַפט, וואָס איז דער אַוואַנגאַרד פון דעם מענשליכען פּראָגרעס.

די פּייל אין מעטערלינק'ס שאַפען האָט אין אָנהויב זיך תמיד געוויעגט אַרום דעם פּעסימיזם און האָט זיך דערנאָך פער'עקשנ'ט אַוועקגעשטעלט גאָר ביי דעם לעצטען ברעג פון דעם פּעסימיסטישען טהייל, אַנטקעגען יענע שטריכעלעך, וואו עס שטעהט די אויפ־שריפט: „חלשות" און „סם־המות".

אַז איהר לייענט די דראַמען פון זיין ערשטען שאַפונגס־פּעריאָד, ווי „די בלינדע" און „דאָרטען אינווענינ", נעהמט אייך

ארום אן אייז־קאַלטע אימה פאַר׳ן לעבען. שוואַכע, איינגעשרומפּ־פענע מענשעלעך, אהן א טראָפּען בלוט אין געזיכט, זיצען, איינגי־הויקערטע, צוגעטוליעטע איינע צו די אַנדערע, טאַפּען אין דער פינסטערניס ארום זיך און עס קלאַפּט זיי א צאָהן אָן א צאָהן. זיי אַלע זענען ארומגערינגעלט מיט א בלייערן־שווערער אַטמאָספּערע פון שטילען פּחד. — וואָס ציטערן זיי אַזוי ? פון וואַנען נעהמט זיך זייער פערגליווערטע אימה ?

איבער זיי אַלעמען הענגט דער בלינדער „מוז“ פון דעם מענשליכען גורל, און זייערע צאַרטע נשמות שפּירען אונבעוואוסט דאָס וועהען פון זיינע פליגלען. איינגעבויגענע, וואַרטען זיי אונ־בעוואוסט אויף א וועלכען עס איז דונער פון קלאָרען הימעל, וואָס וועט מאַכען א תל פון זייער לעבען אָדער זייער גליק. און ניטאָ קיין מיטלען ווי אָבצואוועגדען דעם טויטליכען בליץ. ס׳איז דאָך אַלעס פון אייביג אָן בעשערט אַזוי און קיין קראַפט אין דער וועלט קאָן ניט געהן אַנטקעגען דעם פינסטערען בעשערט־זיין.

אָט פאַר וואָס זיי זענען אַלע אַזוי פּאַסיוו. די קריטיק האָט שוין לאַנג בעמערקט, אַז מעטערלינק׳ס העלדען פון יענער צייט טהוען גאָרנישט. מיט זיי קומט נאָר עפּעס פאָר. אָרעמע שעפּעלעך זענען זיי, איבערגעענטפערט אין די הענד פון אַן אונ׳ברחמנות׳־דיגען שוחט. און דאָס זענען ניט קיין מענשען פון א וועלכער עס איז געשיכטליכער צייט, פון א וועלכען עס איז בעשטימטען פאָלק, פון א וועלכען עס איז בעשטימטען קלאַס, אַדער עלטער. ווי אינדי־ווידועל זיי זאָלען ניט זיין, פערלירט זיך זייער אינדיווידואַליטעט אין יענעם תוך זייערען, וואָס טרעט בולט ארויס ביי אַלעמען. זיי זענען אַלע נאָר עקזעמפּלאַרען פון דעם מענשליכען מין, פון דעם מענש בכלל. זיי אַלע, די אַלטע און די יונגע, און די קינדער, די מאַנען און די פרויען, — זיי אַלע זענען ניט מעהר, ווי אָרעמע, פער׳יתום׳טע, פערוואָגעלטע שעפּעלעך, שוין פון אָנהויב פער־משפּט, אָהן א ברעקעל זינד פון זייער זייט, צו מאַטערנים און טויט.

דאָס איז געווען דער געפיהלס־סך־הכל פונ׳ם לעבען, וועלכען מעטערלינק האָט אונז אויסגעמאָלט אין די דראַמען פון די אַכציגער און דעם אַנהויב נייענציגער יאָהרען פון דעם פאַריגען יאָהר־הונדערט.

און ניט נאָר ביי מעטערלינק'ן אַליין האָט געהערשט דער פאַ־טאַליזם און די פעסימיסטישע שטימונג. אויך אין דער גאַנצער ליטעראַטור פון זיין דור, — ביי אנדרעיעוו'ן און סאָלאָגוב'ן, אַזוי גוט ווי ביי האַמסונ'ען און פשיבישעווסקי'ן, האָבען זיך אין די שריפטען אַרומגעטראָגען די וואָלקענס פון פעסימיזם אין פערשיי־דענע גראַדען פון „חלשות" און „סם־המות". און אומעטום איז ביי זיי דער מענש געווען דאָס אָרעם שעפּעלע, וואָס צאַפּעלט זיך אין די נעגעל פון דעם בלינדען שיקזאַל, — אַלץ איינס, צי דער שיקזאַל האָט געשטאַמט פון דרויסען אָדער פון די פינסטערע טיעפען אין דער אייגענער נשמה; אַלץ איינס, צי דאָס שעפּעלע איז געווען ריין און ווייס, ווי דער נאָר וואָס אַרויסגעפאַלענער שנעע, אָדער זיין לייב איז געווען בעדעקט מיט ביילען און קרעץ פון קאָפּ ביז די פיס.

און אָט מיט די „חלשות", מיט דעם „סם־המות" האָט זיך גע־קוויקט דער גאַנצער דור פון דעם גוסס'ען יאָהרהונדערט, כמעט די גאַנצע פּראָגרעסיווע יוגענד, ווייל אין די ווערק האָט זי געזעהן אַ שפּיעגעל פון איהר אייגענער נשמה, ווייל אין זייער „סם־המות" האָט זי געפיהלט דעם זעלביגען טעם פון לעבען, וואָס איז געלעגען אויך ביי איהר אויפ'ן צונג.

איינער אַ מאַרקסיסטישער קריטיקער פון יענער צייט, העננ־ריעטע פאָן ראָלאַנד־האָלסט, — אגב, זעהר אַ קלוגע און טיעפע פרוי, — האָט געפונען אַ מאַרקסיסטישע דערקלערונג צו מעטער־לינק'ס בלינדען טויט־שרעק, וואָס האָט געהערשט אין זיינע יעמאָלטדיגע ווערק. דאָס איז, זאָגט זי, דער טויט־שרעק פון דער בורזשואַזיע, אויף וועמען די קומענדע סאָציאַלע רעוואָלוציע וואַרפט אָן אַן אימה. די בורזשואַזע נשמה דרעהט זיך ווי אַ וואָרעם אין די שאָטענס פון יענעם אונ'ברחמנות'דיגען שיקזאַל, וואָס רוקט זיך אונפערמיידליך אויף איהר אָן. דערפון שטאַמט איהר פעסימיזם און איהר פאַטאַליזם.

אָבער גראָד אין דעם פּונקט האָט די אויסגעצייכענטע פרוי ניט אין גאַנצען געטראָפען דעם אמת. מעטערלינק איז דווקא אַ ראַדיקאַלער סאָציאַליסט, אויב ניט קיין אַנאַרכיסט. און אויך די איבעריגע „יונגע" פון זיין ליטעראַרישען דור זענען אין לעבען גע־

שטאַנען גאַנץ ווייט פון דער בורזשואַזיע און די בורזשואַזע לעבענס־אידעאַלען. אגב, וואָלט שווער געווען אויפצואווייזען אין דעם פּאָליטישען און סאָציאַלען לעבען פון יענער צייט אויף קלאָר אויס־געשפּראָכענע סמנים פון דער טויט־אַנגסט, וואָס האָט געזאָלט הער־שען ביי דער בורזשואַזיע. זי האָט זיך דוקא געפיהלט אויף דעם שפּיץ פון איהר מאכט. שטאָלץ און פעסט האָט זי געהאַלטען איהר שווערען פוס אויף דעם רוקען פון דעם פּראָלעטאַריאַט, ווען אפילו זי האָט שוין געשפּירט, אַז דאָרטען איז שוין לאַנג איבערגעבראָכען געוואָרען דער חוט השדרה פון דעם רעוואָלוציאָנערען פּראָטעסט: ביסמאַרק מיט זיין אַנטי־סאָציאַליסטען געזעץ איז געפאַלען, און אין דער פּראָלעטאַרישער לופט האָבען זיך גענומען ארומטראָגען שטימונגען, וועלכע דער אַלטער ענגעלס האָט באַלד פאָרמולירט אין זיין טהעאָריע פון אַ רעוואָלוציאָן אין גוטער טרייקייט צום געזעץ. בערנשטיין׳ס אָפּפּאָרטוניסטישער סקעפּטיציזם איז שוין יעמאָלט געלעגען אין די ווינדעלעך.

געווים קאָן מען ניט לייקענען, אַז די אַלגעמיינע ניעדערגע־שלאָגענקייט, וואָס האָט געהערשט אין די אַכטציגער יאָהרען, האָט אויך גערעדט צום האַרצען פון יענע ווענינע עהרליכע אידעאַלאָגען, וואָס האָבען בתמימות געגלויבט אין די יסודות פון דעם איצטיגען לעבען — דער עיקר — די רעליגיעזע, און האָבען גאַנץ ערנסט גע־טרויערט אויף דעם חורבן פון יענע יסודות. אָבער ניט זיי האָבען געגעבען דעם גרונד־טאָן צו דעם הערשענדען פּעסימיזם.

ווייל מען אויף זיכער אויסגעפינען, פון וואַנען עס האָט גע־שלאָגען יענער פּער׳סם׳טער קוואַל אין דער יונגער ליטעראַטור, מוז מען זיך אריבערטראָגען אין דער גייסטיגער אַטמאָספערע, אין וועלכע די יוגענד האָט געלעבט, יענע יוגענד, וואָס האָט געשאַפען איהרע ווערק ליהיפּך צו דעם הערשענדען שאַבלאָן, וואָס איז פערפאָלגט געוואָרען פון דער הערשענדער בורזשואַזער קריטיק, דוקא, ווייל זי איז געווען צו פיינדליך צו דער בורזשואַזער יום־טוב׳דיגער שטימונג פון לעבען. און טראָגט מען זיך אריבער אין יענער גייסטיגער אַטמאָספערע, בעמערקט מען אָהן מיה, אַז די שווערע לאַסט האָט גענומען דריקען אויף איהר פון דעם מאָמענט

אַז, ווי נאָר עס האָט זיך אָנגעהויבען די גרויסע פּאָליטישע רעאַק־ציע פון די אכטציגער יאָהרען, מיט רוסלאַנד בראָש...

עס איז ניט היינט אונזער עסק אָבצושטעלען זיך אויף יענעם טרויעריגען קאַפּיטעל פון דער נייעסטער געשיכטע און שילדערן די ווירקונג פון דער פּאָליטישער רעאַקציע אויף דער יונגער שעה־נער ליטעראַטור פון מעטערלינק'ס דור. אָבער אויב איהר ווילט אין גאַנצען פערשטעהן יענעם גרויסען איבערקעהר אין דער שטי־מונג פון דער פּראָגרעסיווער וועלט, וועגען וועלכען עס זינגט אונז דער „בלאָהער פויגעל", מוזט איהר האָבען אין זינען יענע טונקעלע פּאָליטישע נאַכט, א נאַכט אָהן שטערן־ און לבנה־שיין, אַ נאַכט פון שווערער שטילקייט, אין וועלכער מעטערלינק איז ארויפגעטרע־טען אויף זיין ליטעראַרישען וועג.

פערגלייכט איהר יענע צייט מיט דער שטימונג, וואָס הערשט אין דעם „בלאָהען פויגעל", איז אקוראט ווי איהר וואלט צוגעבראַכט אַ נאַכט אין די נעצען פון אַ דריקענדען קאָשמאַר, וואָס האָט אייך געהאַלטען די גאַנצע צייט אין אַנגסט און מורא און — פּלוצלונג כאַפּט איהר זיך אויף, לויפט צו צום פענסטער, רייסט אויף די לאָדען — און אין חדר רייסען זיך אריין גאַרבען פון דעם ליכטיגען זונען־שיין און קלאַנגען פון דעם פרעהליך־פּלאַטערנדען לעבען — און עס פערפליהען די שאָטענס און די אַנגסטען פון דער נאַכט.

אָדער — נאָך אַן אַנדער פערגלייך; אַ פּאַסענדערער.

שטעלט אייך פאָר אַ יונגען קליינעם פויער'ל אין דאָרף, וואָס לעבט איבער צום ערשטען מאָל אין לעבען אַ זונען־פינסטערנים. דאָס גאַנצע אונוויסענדע דאָרף איז אויפגערעגט: מען וואַרט בע־שטימט אויף דעם אונטערגאַנג פון דער וועלט. און אָט קומט זי — די קיילעכדיגע פינסטערע מאַכט, אָט האָט זי שוין איינגעשלונגען אַ האַלבע זון, אָט ווערט די זון באַלד בעדעקט אין גאַנצען; אַן אומרוה לויפט דורך צווישען די חיות און עופות, אפילו די היהנער וויסען ניט וואו זיך אהינצוטהאָן — און אָט איז זי, די זון, שוין אין גאַנצען פערפינסטערט. אַ פּאָר סעקונדען דוכט אויס, אַז ביי דער וועלט האָט פערכאַפּט דער אָטהעם, און דאָס קליינע פויערן־קינד שטעהט, אויך מיט אַ פערכאַפּטען אָטהעם, ווי אַ בענומענער און וואַרט אין אַנגסט אויף דעם סוף פון דער וועלט. און פּלוצלונג

— שניידט דורך איין איינציגער שאַרפער זונען־שטראַהל די פער־כשופ'טע פינסטערנים. אין איינעם מיט דעם ערשטען שטראַהל קלינגט אַרויס אַ פרעהליכער צוויטשער פון אַ פויגעל־האַלז — און דער גאַנצער ענגסטליכער כשוף פערפליהט. די זון איז דאָ! די זון איז דאָ! די וועלט בלייבט גאַנץ!

בנוגע צו גייסטיגע זון־פינסטערניסען, צו די שווערע ראַאַק־ציאָנערע צייטען, וועלכע מען מוז דורכלעבען, זענען מיר אַלע, ווי יענער קליינער פויער'ל אין דאָרף. אונז דוכט זיך — די וועלט נעהט אונטער און שוין קיינמאָל וועלען מיר ניט זעהן קיין ליכטי־גען שטראַהל; אָבער — אָט קומט ער, דער ערשטער שטראַהל און ווי דאַנקבאַר זענען מיר פאַר דעם ערשטען פרעהליכען צוויטשער פון אַ פויגעל־האַלז, וואָס דריקט אויס אונזער ערוואַכטען געפיהל פון פרייד און פון האָפענונג.

אַזאַ פרעהליכער צוויטשער איז מ ע ט ע ר ל י נ ק ' ס „בלאָ־הער פויגעל". דאָס איז אַן אָפּטימיסטישער שיר־השירים פון זעלטענער קראַפט און שעהנקייט, אַ געזאַנג פון גלויבען אין דעם מענשען און אין דעם מענשליכען לעבען, אַ געזאַנג פון האָפענונג אויף אַ ליכטיגע צוקונפט, — אַ תמימות'דיגע, בלאָה־אויגיגע קינדער־פרייד פון דער וועלט און פון דער מענשליכער ענטוויקעלונג. און נאָך מעהר חן געווינט די בלאָה־אויגיגע פרייד דערפון, וואָס, ניט קוקענדיג אויף איהר קינדיש־נאַאיווע אויסדרוקס־פאָרם, שפּירט איהר, אַז הינטער איהר ליעגט אַ פעריאָד פון שווערען צווייפעל און הארץ־קלעמענים, אַז דאָס איז באמת אַ זון־שטראַהל, וואָס האָט זיך אַרויסגעריסען פון געדיכטע שאָטענס. און אויב אונזער בילד פּאַסט ניט אין גאַנצען פאַר מעטערלינק'ס אָפּטימיזם, איז דאָס דערפאַר, וואָס מעטערלינק איז ניט פשוט אַריבערגעשפּרונגען פון טויט־ציטערנים צו לעבענס־פרייד אָהן אַ „פאַר וואָס" און אַ „פאַר ווען". איהר פיהלט, אַז די לעבענס־פרייד איז אַרויסגעוואַקסען פון דער טויט־ציטערנים נאָך אַ שווערען קאַמפּף און אַז אייניגע לייכטע שאָטענס פון דעם פּעסימיסטישען עבר זענען געבליבען אויף אייביג אַריינגעוועבט אין דעם ליכטיגען אָפּטימיסטישען שטראַהל.

אָבער — עס איז בעסער אַפריהער צו דערמאָנען אייך אין

קורצע שטריכען דעם הויפּט־אינהאַלט פון דעם „בלאָהען פויגעל“, איידער מיר געהען ווייטער רעדען וועגען איהם.

צוויי קינדער, — טילטיל און מיטיל, אַ ברודער און אַ שוועסטער, חלום'ען אין דעם וויהנאַכט־אָבענדביידע איין און דעם זעלבינגען חלום, אַז זיי ווערען אויסגעריכט פון דער פעע בעריליונאַ צו זוכען דעם בלאָהען פויגעל. דעם בלאָהען פויגעל דאַרף זי פאַר איהר איינעקעל, אַ קראַנק מיידעלע, וואָס ליידט פון אַ משונה'־דיגער קרענק: „איהר ווילט זיך זיין גליקליך“. די פעע גיט די קינדער אויפ'ן וועג אַ גרינע מיטצעל, מיט אַ צויבער־דימענט אין איהם, וואָס ווי נאָר מען גיט איהם אַ דרעה, אַזוי געהען אַרויס אין דרויסען די נשמות פון אַלע זאַכען, וואָס זענען דאָ אויף דער וועלט: די נשמה פון ליכטיגקייט און פון וואַסער, און פון ברויט און פון צוקער און פון אַלע בוימער און חיות. דאָס איז נויטווענדיג, כדי צו קאָנען געפינען דעם בלאָהען פויגעל. די קינדער לאָזען זיך אַוועק אין זייער נסיעה ניט אַליין, מיט זיי געהען מיט אַ סך נשמות פון יענע זאַכען, וועלכע דער וואונדער־דימענט האָט בעפרייט פון זייער מאַטעריעלער תפיסה. די נשמה פון דעם הונד און פון דער קאַץ און פונ'ם ברויט און פונ'ם צוקער און פונ'ם פייער און פונ'ם וואַסער און פון דער ליכטיגקייט. די הויפּט־ראָליע שפּיעלט די נשמה פונ'ם ליכט, וואָס פיהרט אָן די גאַנצע עקספּעדיציע, לויט די פּלענער פון דער פעע. זיי זוכען דעם פויגעל אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג, דערנאָך אין דער ממשלה פון דער נאַכט, דערנאָך אינ'ם וואַלד, דערנאָך אויפ'ן בית־עולם, דערנאָך אין דער ממשלה פון דער צוקונפט. אומעטום, — אחוץ אויפ'ן בית־עולם, — געפינען זיי דעם „בלאָהען פויגעל“ און ווען זיי דוכט זיך, אַז זיי האָבען איהם שוין געכאַפּט, שטעלט זיך באַלד אַרויס, אַז דאָס איז געווען אַ טעות. צום סוף, ווען זיי שטעהען אויף אויף מאָרגען פריה פון שלאָף, בעמערקט טילטיל דאָס בלאָהליכע טייבעלע וואָס הענגט ביי איהם אין שטייגעל. אמת, ער איז ניט אַזוי בלאָה, ווי דער פויגעל, וועלכען מען האָט געזוכט אין חלום, אָבער פאָרט אַ בלאָהער פויגעל. און בעת עס קומט די שכנ'טע בערלענגאַ, וואָס איז עהנליך צו דער פעע בעריליונאַ פון חלום, — די קינדער, אגב, ווייסען ניט אַז דאָס איז געווען אַ חלום, זיי זענען זיכער, אַז זיי זענען אַ גאַנץ

יאָהר ניט געווען אין דער היים, — און בעט דאָס בלאָהליכע טייבעלע פאַר איהר קראַנקען אייניקעל, איז טילטיל זיכער, אז ער האָט סוף־כל־סוף אויסגעפיהרט די שליחות, אין וועלכער די פעע בערלענגא־בעריליונא האָט איהם געשיקט. „נעהמט, שכנ׳טע בערלענגא“, זאגט ער, אוועקגעבענדיג איהר זיין טייבעלע מיט׳ן שטייגעל. „זי איז נאָך ניט אין גאַנצען בלאָה, אָבער איהר וועט שוין זעהן, זי וועט ווערען אַקוראַט אזא, ווי מען דאַרף. טראָגט עס נאָר גיכער אוועק צו אייער אייניקעל.“ דאָס קראַנקע אייניקעל ווערט געזונד פון דעם „בלאָהען פויגעל“, וואָס איז תמיד געהאַנגען ביי טילטיל׳ן אין שטייגעל, און קומט דאַנקען טילטיל׳ן. אבער בעת טילטיל וויל נעהמען ביים מיידעלע דאָס טייבעלע, צו פיטערען עס, רייסט זיך עס ארויס פון זייערע הענד און פליהט אוועק. דאָס מיידעלע שרייט אין פערצווייפלונג: „באָבעניו! — אוועקגעפלויגען!“ און וויינט זיך הויך פאַנאַנדער. אָבער טילטיל טרייסט זי: „נישקשה, וויין ניט, איך וועל דאָס כאַפּען“ און ווענדט זיך צום סוף פון דער שטיק צו דעם עולם אין טהעאַטער און בעט איהם: „אויב ווער פון אייך וועט עס געפינען, זייט אזוי גוט און ברענגט עס אונז צוריק. מיר דאַרפען דאָס זעהר נויטיג האָבען, כדי צו זיין גליקליך דערנאָך“.

דאָס איז די גאַנצע מעשה. דאַכט זיך, ניט גאָר קיין פרעהליכע. אדרבא, א מעשה ניט פון נצחונות, נאָר פון שטענדיגען פערליערען — און פון דעסטוועגען שלאָגט פון יעדער סצענע איהרער אזוי פיעל פרייד, אַז איהר נעהמט אָן אַלע פערלוסטען, ווי א נויטווענדיגע אונפערמיידליכע זאַך, פון וועלכער מען טאָר בשום אופן ניט אריינפאַלען אין יאוש.

דערהויפּט איז פול מיט אָפּטימיזם די הויפּט־פיגור פון דער שטיק, טילטיל, — אויב דאָ קאָן מען בכלל רעדען פון א וועלכער עס איז הויפּט־פיגור.

שוין גאָר אין אָנהויב פון דעם שטיק, איידער די קינדער געהען שלאָפען, קוקען זיי, הונגעריגע און אָרעמע, דורך א שפּאַלט אין לאָדען, ווי די רייכע קינדער פון אַנטקעגען זענען זיך משמח מיט די געשענקען און די אַלע מיני גוטע זאַכען, וואָס מען האָט זיי נעגעבען צו קריסטוס׳עס געבורטס־נאַכט. דאַכט זיך, דאָס קאָן

ארויסרופען גענוג שנאה און קומער אין קינדערשע הערצעלעך. אָבער ניט ביי טילטיל׳ן, ער לעבט מיט די פריידען פון די אַנדערע; און ווען זיי טאַנצען, פארוועלט זיך אויך איהם כאַפּען אַ טענצעל און בעת זיי קוויקען זיך מיט די געשמאַקסטע פלעדלעך, קוועלט ער אָן פון שמחה, און שטעקט אָן מיט זיין אָפּטימיסטישער שטימונג אויך זיין שוועסטער׳ל. שפּעטער, ווען ער קומט (אין חלום שוין) אין דאָס לאַנד פון דער עראינערונג, צו דעם געשטאָרבענעם זיידען צו־גאַסט, און שטיפט זיך פאַנאַנדער ביים טיש און קריגט אַ רעכטען פּלאַם אין באַק אריין פון דעם זיידען, ווערט ער, אמת, אויף אַ רגע מטושטש, דערנאָך לעגט ער צו די האַנד צו דער באַק און הערט ארוים מיט שמחה: „יע, פּונקט אַזוי פּלעג איך קריגען פון דיר, ווען דו האָסט נאָך געלעבט. זיידעניו, ליעבינקער, ס׳איז אַזאַ מחיה, ווען דו פּאַטשסט! ווייז, איך וועל דיך דערפאַר אַ קוש טהאָן!“

ס׳איז, הפנים, ניטאָ קיין צרות און קיין גליקען דרויסען פון אונז. דאָס הענגט אַלץ אָב פון אונז, ווי מיר נעהמען דאָס אויף, פון דער גרונד־שטימונג, אין וועלכער מיר געפינען זיך. איז דאָס הארץ פול מיט פרייד און לעבענס־לוסט קאָן דער גרעסטער וועהטאָג ניט אריינוואַרפען אונז אין טרויער, און מיר וועלען שטענדיג געפינען אַ טעם, פאַר וואָס מען דאַרף זיך פרעהען.

אויב די גאַנצע בעדייטונג פון דעם „בלאָהען פויגעל“ וואָלט בעשטאַנען נאָר אין דעם, וואָס ער שטאַרקט אין אונז, דורך אינ־טערעסאַנטע סצענען, די פריידיגע שטימונג און די לוסט צום לעבען, וואָלט דאָס אַליין שוין אויך געווען אַ גרויסער פערדיענסט. אָבער דאָס ווערק איז אַחוץ דעם אַ סימבאָליש ווערק, וואָס רעדט ניט נאָר צו אונזער געפיהל און צו דעם עסטעטישען געמיטה, נאָר אויך צו אונזער געדאַנק, — וועלכען געדאַנק וויל מעטערלינק ארויסברענ־גען? ווער אָדער וואָס איז דער בלאָהער פויגעל, וועלכען מיר זוכען אומעטום, וועלכען מיר קאָנען ניט געפינען, וואָס איז אונז אַזוי נויטיג און וואָס פון דעסטוועגען זאָלען מיר זיך ניט שטאַרק נעהמען צום הארצען, ווען מיר האָבען עס ניט, אָדער ווען מיר קאָנען עס ניט האָבען אין גאַנצען „בלאָה“?

מען דערצעהלט, אַז ווען מען האָט מעטערלינק׳ען אַליין גע־

פרעגט, וואָס ער האָט געוואָלט זאָגען מיט זיין ווערק, האָט ער געענטפערט: „גאָרנישט! ס׳איז אַ שעהנע קינדערשע מעשה׳לע“.

אז דאָס איז אַ שעהנע קינדער־מעשה׳לע, אַ בלומען־גאָרטען פון ריינער פּאָעזיע, וואָס פער׳כשופ׳ט דאָס אויג, אין דעם איז גאָר קיין ספק ניטאָ. אָבער אז ער האָט גאָר נישט געוואָלט זאָגען דער־מיט, זענען מיר ניט מחויב צו גלויבען. אָדער האָט אפשר מעטער־לינק אַליין ניט געוואוסט, וואָס אזוינס עס האָט זיך ביי איהם געזאָגט? אזאַ מעשה טרעפט אפטמאָל מיט אַ קינסטלער, וואָס איז נאָר אַ קינסטלער און ביי וועמען „דער גאַנצער שכל איז אריין אין טאַלאַנט“, ווי ביעלינסקי האָט זיך אויסגעדריקט, איך געדענק שוין ניט, אויף וועמען. מעטערלינק אָבער איז ניט נאָר אַ דיכטער, נאָר אויך אַ דענקער. ביי איהם לעבט דער שכל אַ זעלבסטשטענדיגען לעבען נאָך דרויסען פון דעם טאַלאַנט אויך. אין אזאַ פאַל איז שווער אָנצונעהמען, אז ער האָט אַליין ניט פערשטאַנען דעם שכל׳דיגען געדאַנק, וועלכען ער האָט אַרויסגעבראַכט.

אויב די דערצעהלונג וועגען מעטערלינק׳ס ענטפער איז אמת, — פערגעסט ניט, איך האָב עס פון אַ נאָטיץ אין אַן אַמעריקאַנער צייטונג, הייסט עס, אז מען קאָן גוטע נייעס און נייענציג פּראָצענט זיין אין ספק וועגען איהר ריכטיגקייט, — האָט מסתמא זיך מעטער־לינק געשעהמט אויסצוזאָגען דעם אינוועניגסטען מיין פון זיין ווערק, — געשעהמט ניט פאַר זיך, נאָר פאַר דעם, וואָס האָט גע־פרעגט, — ווייל דער געדאַנק איז גאָר ניט אזוי טיעף פערבאָרגען, מען זאָל דאַרפען שטאַרק ברעכען דעם קאָפּ און — לאָמיר שוין דאָס איצטער אַרויסזאָגען אין גאַנצען: ער איז גאָר ניט אזוי טיעף פאַר זיך, — איך מיין, ניט אזוי אָריגינעל און ניי, עס זאָל שווער זיין איהם צו בענעהמען.

איינע פון די אורזאַכען, פאַר וואָס מען האָט דעם „בלאָהען פויגעל“ ניט פערשטאַנען אויפ׳ן שטעל, בעשטעהט, אויב איך האָב ניט קיין טעות, אין דעם, וואס דאָס רוב עולם האָט געזעהן אין איהם ניט נאָר אַ סימבאָליש ווערק, נאָך אויך אַ טיעפע אַלעגאָריע. דער „בלאָהער פויגעל“ איז אָבער ניט קיין אַלעגאָריע, נאָר אַ סימבאָל.

אַן אַלעגאָריע איז אַ גאַנצע, פולע איבערזעצונג פון אַ וועל־

כען עס איז געדאַנק אין די שפּראַך פון בילדער, אַזוי, אַז יעדעס בילד אָדער עלעמענט פון דער איבערזעצונג האָט זיין טייטש און פערבאָרגענעם מיין אין דעם גאַנצען סיסטעם פון דעם געדאַנק. אַזאַ'ן אַלעגאָריע איז ווי א גאַנצער בוים, וואָס נעהמט אריין דעם געדאַנקען אין אַלע זיינע איינצעלהייטען: זיינע וואָרצלען, דעם שטאַם, די צווייגען, ריטלעך, בלעטער, בלומען און פּירות. קיין בילד, קיין וואָרט, טאָר דאָרטען ניט זיין „סתם אַזוי"; יעדערער דאַרף זיין א רמז אויף א וועלכען עס איז טהייל פון דעם בוים, אַן אָנצוהערעניש אויף א פערבאָרגענעם געדאַנק. א סימבאָליש ווערק איז אין דעם פּונקט א סך פרייער. דער סימבאָל איז ניט מעהר ווי א רמז אויפ'ן געדאַנק, וואָס ווערט אָנגעטייט מיט א פּאָר וויכטיגע שטריכען — ער איז דער אינוועניגסטער פאָדים פון דער פּערל־שנור. די איינצעלנע פּערל ווערען אָבער אָנגעטהאָן אויף איהם לויט א גאַנץ אַנדער לאָגיק, איידער די לאָגיק פון דעם גרונד־געדאַנק.

אַז דער „בלאָהער פויגעל" איז ניט קיין אַלעגאָריש ווערק, נאָר א סימבאָליש און אַז מיר דאַרפען דעריבער ניט זוכען קיין פערבאָרגענע געדאַנקען אין יעדען שטריך פון זיינע בילדער, קאָן מען בעווייזען אַזוי קלאָר ווי דער טאָג.

פאַראַן אין דעם ווערק א גאַנצער אַקט, וואו די קינדער קומען ביינאַכט אויף דעם בית־עולם צו זעהן, אפשר האָט איינער פון די מתים צוגענומען דעם „בלאָהען פויגעל" מיט זיך אין קבר.

עס איז א לבנה־נאַכט. טילטיל און מיטיל שטעהען אויפ'ן בית־עולם, וואַרטען ביז עס וועט שלאָגען צוועלף, ווען עס וועלען זיך עפענען די קברים, און פיהרען דערוויילע א געשפּרעך וועגען די מתים. לאָמיר זיך גוט אריינהערען אין א טהייל פון זייער שמועס.

„מ י ט י ל: געהען זיי אַרויס, ווען עס איז שעהן דרויסען?

ט י ל ט י ל: זיי קאָנען אַרויסגעהן נאָר ביינאַכט.

מ י ט י ל: פאַר וואָס?

ט י ל ט י ל: ווייל זיי זיינען דאָך נאָר אין איינע העמדער."

די מתים, הייסט עס, געהען אַרוים נאָר ביינאַכט, ווייל זיי האָבען ניט קיין קליידער... הם! דאָ מוז אודאי עפּעס שטעקען! אָבער וואָס? אפשר, אַז פאַר די מתים, וואָס זענען אין דעם עלמא דקשוט, איז דער אמת ניט אַזוי פערדעקט מיט מלבושים ווי פאַר

אונז? — אָבער לאָמיר הערען ווייטער: טאָמער וועט דאָס ווערען קלאָרער.

„מ י ט י ל: געהען זיי ארוים אויך אין רעגען?

ט י ל ט י ל: ניין, ווען עס רעגענט, זיצען זיי אין דער היים."

שוין אביסעל צו טיעף...

„מ י ט י ל: איז ביי זיי שעהן דאָרטען, זאָג?

ט י ל ט י ל: מען זאָגט, אז דאָרטען איז זעהר ענג."

„ענג"? הם!

„מ י ט י ל: און קינדערליך האָבען זיי?

ט י ל ט י ל: ווי דען־זשע? אלע, וואָס שטארבען, קומען צו זיי..."

הם!

„מ י ט י ל: און פון וואָס לעבען זיי?

ט י ל ט י ל: זיי עסען װ א ָ ר צ ל ע ן..."

אהא! דאָ האָבען מיר, ענדליך, עפּעס קלאָרעס, א שטיקעל פאָדים פון א געדאנק. די מתים וואָס לעבען אין דעם עולם האמת, שפּייזען זיך מיט די טיעפסטע פערבארגענסטע אמת'ן, מיט די וואָרצלען פון די זאכען, און ניט מיט די אויבערפלעכליכע פּירות, וואָס יעדעס מענשליכע אויג קען עס זעהן און יעדע מענשליכע האנד אראָברייסען... טיעף, זעהר טיעף... אָבער וואָס איז פאָרט מיט די העמדלעך זייערע און מיט דעם רעגען, וואָס לאָזט זיי ניט ארויס־געהן, און מיט דער ענגקייט, און מיט די קינדערלעך?

אָבער — אביסעל ווייטער! מיטיל נעהמט זיך אלץ ניט איין, זי וויל דערגרונטעווען די סודות פון די טויטע ביז'ן סוף.

„מ י ט י ל: וואָס וועלען זיי זאָגען?

ט י ל ט י ל: זיי וועלען גאָרנישט ניט זאָגען; זיי רעדען דאָך ניט.

מ י ט י ל: פאר וואָס רעדען זיי ניט?

ט י ל ט י ל: ווייל זיי האָבען ניט וואָס צו זאָגען.

מ י ט י ל: און פאר וואָס האָבען זיי ניט וואָס צו זאָגען?

ט י ל ט י ל: הער אויף, דו האָסט מיר דערעסען."

ווי קומט ד א ָ ס? וואָס הייסט, די מתים, וואָס איינער פון זיי האָט אפשר בעהאלטען דעם „בלאָהען פויגעל" ביי זיך, וואָס

אַלע פֿון זיי שפּייזען זיך מיט די פּערבאַרגענסטע וואָרצלען פון אַלע אמת'ן, — וואָס הייסט, זיי זאָלען ניט האָבען וואָס צו זאָגען?

אָבער אָט — קומט אָן די שרעקליכע מינוט, ווען די קברים עפענען זיך. מיטיל איז אין איינע ציטערנים: „טילטיל! איך קאָן ניט!... איך האָב מורא! זיי וועלען ארויס פון דער ערד!" — „ציטער ניט אזוי", טרייסט זי טילטיל. „זיי וועלען ארויסגעהן נאָר אויף איין מינוט!" אָבער אליין, הפנים, האָט ער, דער נאָר ניט שרעקעדיגער אינגעל, אויך אַ ביסעל פּחד.

„טילטיל טהוט אַ דרעה דעם דימענט. אַ שוידערליכע מינוט פון שטילשווייגען און אונבעוועגליכקייט. דערנאָך הויבען אָן די צלמים זיך ביסלעכווייז פאַנאַנדערשאָקלען, די בערגלעך עפענען זיך און די מצבות הויבען זיך אויף."

„מ י ט י ל (דריקט זיך צו פעסט צו טילטיל'ן): זיי געהען ארויס! אָט זענען זיי!"

„פון אַלע אָפענע קברים הויבט זיך ביסלעכווייז אויף אַ מאַסע בלומען, צוערשט אַ לייכטע און בלייכע, ווי אַ דאַמפּף, דערנאָך אַ ווייסע, יונגפרוייליכע, וואָס ווערט אַלץ מעהר און מעהר געדיכטער, מעהר און מעהר העכער, פּרעכטיגער. מעשה האַרר, פּילט זי אויס אַלץ ארום און פערוואַנדעלט דעם בית־עולם אין אַ צויבער־גאָרטען, און אויפ'ן שטעל הויבט אָן איבער איהם טאָגען די מאָרגען־רויט. דער טוי גלאַנצט, די בלומען עפענען זיך, דער ווינד וויספּערט צווישען די בלעטער, די ביהנען זשומען, די פויגעל ערוואַכען און טרינקען אָן די לופט מיט די ערשטע צאַרטע קלאַנגען פון זייער שירה צו דער זון און צו דעם לעבען. פער'חדוש'טע, געבלענדטע, האַלטענדיג זיך פאַר די הענד, מאַכען טילטיל און מיטיל עטליכע שריט צווישען די בלומען, זוכענדיג די שפּורען פון די קברים."

„מ י ט י ל (זוכט אין גראָז): איז, וואו זענען די מתים?"

„ט י ל ט י ל (זוכט אויך): ניטאָ קיין מתים!" *)

---

*) פאַר מיינע ציטאַטען פון דעם „בלאָהען פויגעל" האָב איך דאָ, ווי אויך אומעטום, בענוצט די רוסישע איבערזעצונג פון בינשטאָק און וועגנגעראָוואַ (אויס דער רוסישער אוניווערסאַל־ביבליאָטעק), ווי אויך די אידישע איבערזעצונג פון העררן מייער (לאָנדאָן).

און דערמיט ענדיגט זיך דער אקט אויפ׳ן בית־עולם—אָבער: אויב עס זענען ניטאָ קיין מתים — און דאָס וויל מעטערלינק ארויסברענגען מיט׳ן גאַנצען סימבאָל פון דעם אקט — היינט וואָס איז שייך צו רעדען וועגען זייערע העמדלעך און וועגען זייער וואָר־צעלהאַפטער שפּיין?

איז דער תירוץ: דער גאַנצער שמועס פון די קינדער אויפ׳ן בית־עולם האָט קיין ברעקעל אַלעגאָרישע בעדייטונג ניט, און עס האָט קיין סמן שייכות ניט צו דעם סימבאָל. נאָר — קינדער שטעהען אַליין ביי נאַכט אויפ׳ן בית־עולם, פערגלוסט זיך דעם דיכטער אריינצוקריכען אין זייער קינדערש מוח׳ל און זעהן, ווי דאַרטען מאָלט זיך אויס זייער פאָרשטעלונג וועגען דער מתים־וועלט. און איז דען זייער קינדערשע פּסיכאָלאָגיע אַזוי ווייט פון אונזערער? גלויבען דען מיר ניט ערגעץ וואו אין דער טיעף, אז די מתים וואוינען אין די קברים, אפילו יעמאָלט, ווען זייער שטאָף איז שוין לאַנג אריבער אין די בלומען און אין די גראָז? קומען מיר ניט צו גאַסט צו אונזערע טהייערע, אייביג אונפערגעס־ליכע מיט פרישע קרענץ און מיט אַ הארץ, פול טרויער און בענקר שאַפט? — מעטערלינק איז אין דער סצענע געוועזען ניט אַזוי דער סימבאָליקער, ווי דער רעאַליסטישער פּסיכאָלאָג, וואָס לאָזט זיך פיהרען ניט דורך דעם הויפּט־געדאַנק פון זיין ווערק און אויך ניט פון זייטיגע סימבאָלישע נויטען, נאָר מעהר פאַר אַלץ, דורך דער פּ ס י כ אָ ל אָ ג י ש ע ר ל אַ ג ע, וואָס ווערט בעשאַפען אין דעם גאַנג פון דעם סימבאָל, דורך די רעאַלע בעציהונגען, וואָס הערשען צווישען זיינע אויסגעטראַכטע פיגורען.

אמת, אפילו אויך דאָ, וואו ער האָט ניט קיין בעשטימטע פּניה אין זין, וואו זיין האַנד ווערט געפיהרט פון דער פּסיכאָלאָ־גישער לאַגע און דעם רעאַלען כאַראַקטער פון זיינע פיגורען, שפּרינ־גען ארויס אָפט אונערוואַרטעטע סימבאָלען, וואָס האָבען אַן אַל־געמיינע לעבענס־בעדייטונג. זיי נעהמען ארום אַ סך עהנליכע פעללען פון לעבען און האָבען ניט אין זינען קיין איינציגען בעשטימטען פון זיי. עס איז ווי אַ טרויעריגער מאָטיוו אין דער מוזיק, וואָס איינעמ׳ס הארץ גיסט אין איהם אויס זיין צער, ווייל זיין אידעאַל האַלט ביים שטאַרבען, און דעם אַנדערנ׳ס הארץ צו־

געהט אין דעם זעלביגען טרויער, ווייל זיין ליעב מיידעל איז פון איהם אוועק.

איך קאָן מיך קיין מאָל ניט דערמאנען אהן א טרויעריגען שמייכעל יענע קאָמישע סצענע אין דעם ערשטען אקט, ווען די נשמות פון די באַלעבאַטישע חפצים זענען ארוים פון זייערע בעַ־העלטעניסען, א דאנק דעם דרעה פון דעם צויבער־דימענט. מען האָט אָנגעקלאַפּט אין טיהר, און טילטיל האָט צו שנעל א דרעה געטהאָן דעם דימענט צוריק, אזוי, אז די נשמות האָבען ניט גע־קאָנט ווידער אַריינקריכען אין זייערע גופים. וואָס פאר א פאַ־נישער שרעק האָט אַרומגענומען די דאָזיגע באַלעבאַטישע חברה! איבערהויפּט, דער בכבוד'ער לאַבען ברויט, וואָס איהם האָט זיך ניט איינגעגעבען צוריק אריינצוקריכען אין דייזשע! וואָס פאר א קלאָגען און פערצווייפעלטע געשרייען! הערט זיך צו צו א שטיקעל פון דער סצענע!

די פעע: וואָס איז אזוינס געשעהן?

דאָס ברויט (בעגיסט זיך מיט טרעהרען): אין דייזשע איז שוין ניטאָ קיין אָרט פאר מיר.

די פעע (בויגט זיך איין איבער דער דייזשע): ס'ט'זיך געפינען. (שטופּט פאַנאַנדער די איבעריגע ברויטלעך, וואָס האָבען שוין פערנומען זייערע ערטער) נו־נו, מאכט א פּלאַץ. (מען קלאַפּט ווידער אין טהיר).

דאָס ברויט (מטושטש, פליוסט זיך אומזיסט אַריינצוקריכען אין דייזשע): ניטאָ פאר מיר וואוהין אריינצוקריכען... ער וועט מיך, דעם ערשטען, אויפפרעסען!

דער הונד (שפּרינגט אַרום טילטיל'ן): דו, גאָטהייט מיינע!... איך בין נאָך דאָ... איך קאָן נאָך רעדען צו דיר... איך קאָן נאָך דיך קושען. נאָך און נאָך און נאָך!

די פעע: זעה, דו ביסט נאָך אויך דאָ, הונד?

דער הונד: יע, גאָר ניט קיין הינטישער מזל!... איך האָב מיך ניט געקאָנט אומקעהרען צוריק אין דער ממשלה פון שווייגען. דער טראָפּ האָט זיך צו גיך פערמאכט.

די קאַץ: און מיין טראָפּ אויך. איז וואָס וועט איצטער זיין? דאָ בלייבען איז א שאַרפע סכנה.

ד י פ ע ע: יע, איך וויל אייך ניט לייקענען. אלע, וואס וועלען מיטגעהן מיט די צוויי קינדער וועלען צום סוף פון דער נסיעה מוזען שטארבען.

ד י ק א ץ: און די, וואס וועלען ניט געהן מיט זיי?

ד י פ ע ע: יענע וועלען אויך שטארבען. געהן מיט זיי אָדער דאָ בלייבען, — איין סוף פאר אלעמען.

ד י ק א ץ (צו דעם הונד): קום, לאָמיר צוריק אריין אין טראפּ.

ד ע ר ה ו נ ד: ניין, ניין! איך וויל ניט... איך וועל געהן אין איינעם מיט מיין גאָט. איך וועל די גאנצע צייט רעדען מיט איהם!

ד י ק א ץ: שוטה! (ווידער א קלאפּ אין טהיר).

ד אָ ס ב ר ו י ט (גיסט זיך מיט הייסע טרעהרען): איך וויל ניט שטארבען צום סוף נסיעה. איך וויל גיכער צוריק אין דער דייזשע“.

דאָס פייער איז די גאנצע צייט אומגעלאפען אין א שווינדלענדער גיכקייט איבער׳ן צימער און לאָזט ארוים רחמנות׳דיגע געשרייען, אז ער קאָן ניט געפינען צוריק דעם אויוועז. דאָס וואַסער האָט זיך אומזיסט געפלייסט ארייננצוקריכען צוריק אין קראַנט אריין. דער צוקער האָט צוריסען זיין היטיל פון בלאָהע, בולבולעפאפיער און די מילך קאָנסטאטירט פערשעהמט און קאלטבלוטיג, אז איהר קריגעל איז צובראָכען.

„ד י פ ע ע: רבונו של עולם, וואס פאר א שוטים! וואס פאר א פּרא אָדם׳ס! וואס פאר א ציטעריגע נפשות! נישיים, וואלט זיך אייך בעסער געוואלט לעבען ווי פריהער אין די פערמאכטע קעסטלעך, טראפּעס, קראַנטען, איידער צו געהן מיט די קינדער נאָך דעם בלאָהען פויגעל?

א ל ע (א חוץ דעם הונט און דער נשמה פון ליכטיגקייט): יע! וואס גיכער צוריק אויף דעם אלטען אָרט! אין קראנט... אין דייזשע... אין אויוען... אין טראַפּ...“

אין אונזערע צייטען האָט מיט א סך, א סך נשמות געטראָפען פונקט אזא׳ן אונגליק. די רוסישע רעוואלוציע האָט, ווי יענער צויבער־דימענט, ארויסגערופען צום לעבען נשמות, וואס האָבען

פריהער אין פריעדען געראַהט אין דער ממשלה פון שוויגען אין זייערע דייזשעס און קראַנטען. אָבער — אַט האָט מען דעם די־מענט צו שאַרף א דרעה געטהאָן און פיעלע פון זיי זענען נעבעך געבליעבען דרויסען און האָבען ניט געקאָנט אַריין צוריק... און דאָס האַרץ בענקט אַזוי נאָך דער „דייזשע"! זאָל מען מיט־פיהלען מיט זייער טראַגעדיע? זאָל מען לאַכען פון זייער קאָמישען צער? אי לאַכען, אי וויינען, — דערהויפּט, ווען מען האָט פאַר די אויגען די אָרימע נשמות פון פּוטער און פון צימעס, וועלכע מען האָט ניט אַריינגעלאָזען צוריק אין זייערע טעפּלעך, און וואָס מוזען נעבעך בלייבען מיט די, וואָס געהען זוכען זייער „בלאָהען פויגעל"...

א צווייטען טעות אין דעם אויסטייטשען פון מעטערלינק'ס ווערק מאַכען יענע מפרשים, וואָס ווילען זעהן אין דעם בילד פון דעם בלאָהען פויגעל דעם סימבאָל פון דעם מענשליכען גליק. מענ־שען זוכען אומעטום דאָס גליק, נאַרען זיך אַלע מאָל אָב, ווילען זיך נאָכדעם בעפריעדיגען מיט דעם האַלבען גליק, — דעם ניט גאָר בלויען, — וואָס זיי האָבען אין שטייגעל ביי זיך אין דער־היים, — און אויך דער גליק רייסט זיך ארויס פון זייערע הענד. אָט דאָס, מיינען זיי, האָט געוואָלט מעטערלינק זאָגען מיט זיין ווערק.

די „מפרשים", וואָס האָבען זיך געשטעלט אויף דעם שטאַנד־פּונקט, דערמאָהנען אָן דעם, אַז ערגעץ וואו אין זיד־פראַנקרייך האָט די פאָלקס־לעגענדע שוין סימבאָליזירט א מאָל דאָס גליק אין דעם בילד פון א „בלאָהען" פויגעל. זיי וואָלטען אויך געקאָנט ברענגען א פּאָר שטעלען פון דעם ווערק גופא, וואָס וואָלטען זיין א ראיה צו זייערע רייד.

אָבער אַז מען טראַכט זיך אַריין טיעפער אין יענע שטעלען, וואו די פּערסאָנאַזשען פונ'ם ווערק רעדען וועגען דעם „בלאָהען פויגעל", זעהט מען ווי אויבערפלעכליך אַזאַ פּעסימיסטישער אויס־טייטש איז, וואָס געהט, אגב, אין גאַנצען להיפך צו דעם געזונדען אָפּטימיסטישען, לעבענס־פריידיגען טאָן, מיט וועלכען דאָס גאַנצע ווערק איז דורכגעדרונגען.

לאָמיר זיך דעריבער ניט פוילען און דורכגעהן, איינס נאָכ'ן

אַנדערען, יענע שטעלען, וואו דער דיכטער גיט אונז אַליין דעם סוד אין די הענד, ווי אַזוי פאַנאַנדערצופלאָנטערן זיין רעטענים.

גאָר אין אָנהויב דערקלעהרט די פעע, אַז זי דאַרף נויטיג ווי אין לעבען דעם בלאָהען פויגעל פאַר איהר קליינער קראַנקער טאָכ־טער. „וואָס פעהלט איהר דען?“ — פרעגט טילטיל. „איך ווייס אַליין אויך ניט קלאָר, וואָס מיט איהר איז. איהר ווילט זיך זיין גליקליך“, ענטפערט די פעע. פון דעם ענטפער קאָן מען באמת מיינען, אַז דאָ רעדט זיך וועגען דעם פּראָבלעם פון גליק און נאָר פון גליק. אָבער שוין אין דעם ערשטען אַקט ווערט דער געדאַנק אַ ביסעל קשה׳דיג. די פעע גיט די קינדער דאָס גרינע מיצעל מיט דעם צויבער־דימענט, וואָס אַ דאַנק איהם קאָן מען זעהן די פערבאָרגענע איינגענשאַפטען פון אַלע זאַכען. „דאָס איז אַלץ, וואָס איך האָב“, זאָגט זי, „כדי צו העלפען אייך זוכען דעם בלאָהען פויגעל“. דער צויבער־דימענט, וואָס אַנטפּלעקט פאַר אונז די פערבאָרגענע נשמות פון די ערשיינונגען, קאָן זיין אָדער די וויסענ־שאַפט, אָדער די מעטאַפיזיק. על כל פנים דאָס מענשליכע טהעאָ־רעטישע פאָרשען. גלויבט דען מעטערלינק באמת, אַז דאָס גליק קאָן געפונען ווערען אויף דעם וועג פון ריינער טהעאָריע? האָט ער דען גאָר פערגעסען וועגען דעם אַלטען שפּרוך פון דער אַלטער אידישער לעבענס־חקירה, אַז „יוסיף דעת, יוסיף מכאוב“? און אויב ער איז ניט איינפערשטאַנען מיט יענעם אַלטען זיפץ, — גלויבט ער דען, אַז דורך דעם, וואָס מיר וועלען אויסגעפינען די נשמה פון ברויט און פון וויין און פון פעפער; דורך דעם, וואָס מיר וועלען אָנזאַמלען אוצרות און אוצרות פון איינצעלנע פאַקטען, וועלען מיר זיך דערנעהנטערן צו דעם העכסטען אידעאַל פון מענש־ליכען גליק? — אַזאַ געדאַנק וואָלט געקאָנט געבוירען ווע־רען אין די פליטער־וואָכען פון דער מענשליכער וויסענשאַפט, אָבער ניט איצטער, ווען מיר האָבען יאָהרהונדערטע פון וויסענשאַפטליכע ערפאַהרונגען הינטער אונז.

איך וויל אויך בעמערקען, אַז דער געדאַנק פּאַסט אויך ניט צו דעם בילד פון מעטערלינק׳ען, דעם דענקער, אויף וויפיעל ער מאָלט זיך אונז אויס אין זיינע פילאָסאָפישע בעטראַכטונגען. אָבער מיר קאָנען דאָ לאָזען זיינע אַנדערע שריפטען אין גאַנצען אָן אַ

זייט! מיר האָבען אין דעם „בלאָהען פויגעל" גופא גענוג מאַ־טעריאַל, כדי פאַנאַנדערצוקלייבען זיך אין דער פראַגע.

אין דעם צווייטען אַקט, ווען די פעע גרייט אַלץ אָן צו דער קינדער'ס רייזע, הויבט אָן די קאַץ צו אינטריגירען אַנטקעגען די קינדער. אין דעם געפינען פון דעם „בלאָהען פויגעל" זעהט זי אַ גרויסע געפאַהר פאַר זיך און דער גאַנצער ניט מענשליכער נאַטור — און וויל איינשמועסען אויך די איבעריגע ניט־מענשליכע מיט־העלפער, זיי זאָלען ניט דערלאָזען, אַז דער פּלאַן פון דער פעע זאָל מקוים ווערען.

„הערט זיך איין", זאָגט די קאַץ צו זיי. „מיר אַלע, וואָס זענען דאָ פערזאַמעלט, — חיות, חפצים און סטיכיעס, — האָבען אַ נשמה, וואָס דער מענש קאָן זי נאָך ניט משיג זיין. אַ דאַנק דעם איז דערווייל פערבליעבען ביי אונז אַ ברעקעלע אונאַבהענגינקייט. אָבער, אויב דער מענש וועט געפינען דעם „בלאָהען פויגעל", וועט ער אַלץ וויסען, אַלץ זעהן, און מיר וועלען זיין אין גאַנצען אונטער־געוואָרפען אונטער זיין מאַכט. איך האָב מיך דערוואוסט דערפון פון מיין אַלטען פריינדעל, די נאַכט, — זי איז דאָך דער שומר פון דעם סוד פון לעבען. מען מוז דעריבער זעהן מיט אַלע כחות בשום אופן ניט דערלאָזען, אַז מען זאָל געפינען דעם פויגעל".

אויב דער „בלאָהער פויגעל" איז דאָס גליק, איז יעמאָלט די גאַנצע טענה פון דער קאַץ לגמרי ניט צו פערשטעהן. וואָס קאָן דאָס שאַדען דער אונאַבהענגיגקייט פון דער נאַטור, ווען דער מענש וועט זיין גליקליך? די סכנה פאַר דער נאַטור בעשטעהט, ווי די קאַץ זעהט דאָס גאַנץ קלאָר, אין דער מענשליכער וויסענשאַפט און אין זיין הערשאַפט איבער די נאַטירליכע קרעפטען. אָבער — איז דען גליק דער וועג צו ערקענטניס? אויב יע, וואָלטען מיר דאָ געהאַט פאַר זיך דעם איבערגעקעהרטען געדאַנק פון פריהער. דאַר־טען איז די וויסענשאַפט געווען דער איינציגער וועג צום גליק, — דאָ, ווייזט אויס, איז גאָר דער גליק דער איינציגער וועג צו דער ערקענטניס.

דער געדאַנק, אַז דער „בלאָהער פויגעל" דאַרף פערשטאַרקען די מאַכט פון דעם מענשען איבער דער נאַטור און עפענען איהם אַלע סודות פון דעם זיין, ווערט אויך אַרויסגעבראַכט אין דער

וואלד־סצענע, וואו די קאַץ האָט אויפגערודערט אַלע לעבעדיגע נאַטור־קרעפטען צום קאַמפּף אַנטקעגען דעם מענשען. „טילטיל, דער זוהן פון דעם האָלץ־האַקער, וואָס האָט אייך אַזוי פיעל רעות אָנגעטהאָן“, דערצעהלט זי די בוימער פון וואַלד, „זוכט דעם בלאָהען פויגעל, וואָס איהר האָט איהם בעהאַלטען פון דעם מענשען, זינט דעם אָנהויב פון דער וועלט און וועלכער וויים אַליין אונזערע סודות“.

שטעלט דאָ אריין אָנשטאָט דעם „בלאָהען פויגעל“ — „דאָס מענשליכע גליק“, און דער גאַנצער זאַץ פערליערט יעדען זין. דער וואַלד האָט בעהאַלטען דאָס מענשליכע גליק פון אָנהויב אָן, ווייל דאָס מענשליכע גליק וויים אַלע סודות פון דער נאַטור! אַ גרעסערען אונזין איז זיך שווער פאָרצושטעלען.

אויך אין די רייד פון דעם דעמב, דעם מלך פון וואַלד, צו די לעבעדיגע בעשעפענישען פון דער נאַטור קלינגט דורך דערזעלביגער מאָטיוו, וואָס מאַכט אונמעגליך צו גלויבען, אַז דער „בלאָהער פויגעל“ זאָל זיין דאָס גליק. „דאָס אינגעלע, וואָס שטעהט דאָ פאַר אייך“, דערקלעהרט ער זיי, „פערמאָגט אַ קמיע, וואָס מען האָט צוגע׳גנב׳עט ביי דעם מעכטיגען גייסט פון דער ערד. אַ דאַנק דער קמיע קאָן ער אָוועקנעהמען פון אונז דעם „בלאָהען פויגעל“ און דערמיט גופא ארויסרייסען פון אונז דעם סוד, וואָס מיר האָבען בעהאַלטען זינט דעם אָנהויב פון די צייטען“.

אַז דער „בלאָהער פויגעל“ איז ניט דער סימבאָל פון גליק, קאָן מען זעהן אויך פון דעם דעמב׳ס רייד צו טילטיל׳ן: „איך וויים“, זאָגט ער איהם, „אַז דו דאַרשט נאָך דעם „בלאָהען פויגעל“ כדי איינצונעהמען דעם גרויסען סוד פון די זאַכען און פון דעם גליק. אָבער יעמאָלט וועט אונזער שקלאַווערייַ ווערען נאָך גרעסער...“

ס׳איז קלאָר: דער „בלאָהער פויגעל“ איז ניט דאָס גליק, נאָר עפּעס אַזוינס, וואָס איז נויטיג פאַר׳ן גליק, עפּעס אַזוינס, וואָס עפענט אויף אונזערע אויגען אויף די סודות פון דער נאַטור און אויך אויף דעם סוד פון גליק.

און כדי עס זאָל קיין ברעקעל ספק ניט בלייבען, אַז דער „בלאָהער פויגעל“ קאָן ניט זיין דער סימבאָל פון גליק, וועל איך

איך דערמאָהנען, אז אין „דער ממשלה פון דער צוקונפט“, וואו טילטיל זוכט צולעצט דעם „בלאָהען פויגעל“ צווישען די לאַזורענע קינדער, וואָס דאַרפען נאָך ערשט געבוירען ווערען און בערייכערען אויף דער וועלט דאָס מענשליכע לעבען, געפינט זיך אויך איינער, וואָס וועט ברענגען דעם מענשען דאָס לאַנג געזוכטע גליק. „אז איך וועל זיין אויף דער ערד“, זאָגט עס צו טילטיל'ן, „וועל איך דאַרפען ערפינדען דאָס, וואָס מאַכט דעם מענשען גליקליך“, און ער בויט שוין איצטער, אויף יענער וועלט, די גרויסע בלאָהע פליג־לען, וואָס זענען נויטיג דערצו. אויב דאָס גליק דאַרף ערשט ערפונדען ווערען פון דעם מענשען אויף דער וועלט, קאָן דאָס ניט זיין דער „בלאָהער פויגעל“, וועלכען דער מענש האָט ניט ערשט אויך אין דער ממשלה פון דער צוקונפט.

מיר דוכט, אז מיר האָבען שוין איבער גענוג מאַטעריאַל, כדי אויף זיכער צו בעשטימען, וואָס דער סימבאָל פון דעם „בלאָהען פויגעל“ בעטייט. דאָס איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי דער אַב־סאָלוטער אמת, וועלכען דער מענש זוכט שוין פון לאַנג אָן, פון דעם אָנהויב פון די צייטען, — יענער העכסטער פילאָזאָפישער גרונד־פּרינציפּ, וואָס זאָל אונז געבען דעם שליסעל צו אַלע סודות פון דעם וועלטליכען זיין און אויך צו די סודות פון דעם מענשליכען גליק, — דער אבסאָלוטער, אייביגער, אונפערענדערליכער אמת, וואָס איז אין דערזעלביגער צייט דאָס העכסטע גוט, דער העכסטער אידעאַל פאַר דעם מענשען.

אָט דעם אבסאָלוטען, אייביגען, אונפערענדערליכען אמת וועגען וועלט און מענש וויל די פעע אַרויסברענגען דורך די מענשען־קינדער מיט דער הילף פון דער מעכטיגער קמיע, דעם צויבער־דימענט: דעם קלאָרען איינזעהן אין דאָס געהיימע און פער־באָרגענע פון אַלע זאַכען.

אויב אונזער פּירוש איז דער ריכטיגער, — און מיר וועלען באַלד זעהן, אז ער לעגט זיך זעהר אויפ'ן שכל, — איז יעמאָלט אויך ניט שווער צו טרעפען, ווער די פעע איז: דאָס איז דער פילאָסאָפיש־מעטאַפיזישער געדאַנק, וועלכער קאָן זיך ניט צופריעדען שטעלען מיט דער ריינער עמפּירישער וויסענשאַפט, וואָס זעהט נאָר דעם דרויסען פון די ערשיינונגען, — דאָס איז

דער אָביעקטיווער, אָהן פּניות׳דיגער פּערטיעפען־זיך אין די אינ־ווענינגסטע נשמות פון אַלץ, וואָס עקזיסטירט, פּאַר וועמען די נשמה פון פעפער איז ניט מעהר מיוחס, איידער די נשמה פון צוקער. מיט אַ פיינער איראָניע אויף דאָס מעטאַפיזישע דענקען, — איי־גענטליך אַ זעלבסט־איראָניע, ווייל מעטערלינק מוז אַליין צוגערע־כענט ווערען צו די מעטאַפיזיקער, — מאָלט ער אונז אויס איינעם פון די וויכטיגיסטע שטריכען פון דער מעטאַפיזיק.

ווען די קינדער זענען מרוצה צו געהן זוכען דעם „בלאָהען פויגעל", ווייזט די פּעע אָן מיט׳ן פינגער אויפ׳ן באַלקען, דעם אויוועך און די פענסטער און פרעגט זיי: „ווי ווילט איהר ארויס־געהן: מיט דעם וועג, אָדער מיט דעם?" — טילטיל ווייזט אָן מיט אַ ביסעל מורא אויף דער טהיר. אָבער די פּעע ווערט אין כעס. „דאָס קאָן איך ניט צולאָזען", זאָגט זי. „וואָס פאַר אַ מדה מגונה צו געהן דורכ׳ן טהיר! מיר וועלען ארויסגעהן דורך דאַנען", בע־שליעסט זי, טייטלענדיג אויפ׳ן פענסטער.

נאָך אַ דאַנק דער פּעע דערפאַר! דאָס רוב מעטאַפיזיקער קאָנען זיך ניט בערוהיגען, ביז מען קריכט ניט דורכ׳ן קוימען...

דער „בלאָהער פויגעל", וואָס דער פילאָסאָפישער געדאַנק טרייבט אויסצוגעפינען איהם מיט דער הילף פון דער וויסענשאַפט־ליכער פאָרשונג, — דער נשמה פון ליכטיגקייט, — די נשמה פון ליכטיגקייט שטעלט זיך אין מעטערלינק׳ס ווערק אויף דעם צד פון דעם מענשען, — איז ניט קיין אַנדער זאַך, ווי דער אבסאָלוטער אמת, — דער לעצטער פּרינציפּ פון דעם זיין, וואָס האַלט פער־באָרגען אין זיך דאָס העכסטע גוט, צו וועלכען דער מענש זאָל שטרעבען. און די איינצעלנע ערטער, וואו די קינדער זוכען דעם „בלאָהען פויגעל", — דאָס לאַנד פון עראינערונגען, די ממשלה פון דער נאַכט, דער וואַלד און די ממשלה פון דער צוקונפט — זענען ניט קיין אַנדער זאַך, ווי סימבאָלען פון יענע וויכטיגסטע אינסטאַנצען, צו וועלכע דער מענשליכער געדאַנק ווענדט זיך, ווען ער געהט ארויס זוכען דעם אבסאָלוטען אמת. איך וויל מיט זיכער־הייט ניט זאָגען, אז מעטערלינק האָט דאָס געהאַט אין זין; אז זיין מעשה׳לע וויל בעוואוסטערהייד סימבאָליזירען דעם גאַנג פון דער מענשליכער פילאָסאָפיע אין איהר קאַמפּף פאַר דעם אבסאָ־

לוטען אמת. סוף כל סוף, — ווער קאָן וויסען, וואָס א דיכטער, און נאָך אזא ניט קלאָרער, ווי מעטערלינק, האָט געוואָלט זאָגען? אָבער איינס איז קלאָר ווי דער טאָג, אז די שילדערונג פון די איינ־צעלנע סטאַנציעס טראָגט שאַרפע און בולט'ע סמנים, נאָך וועלכע מען קאָן דערקענען יענע אינסטאַנצען. זי איז געמאַכט געוואָרען אקוראַט אזוי, ווי ווען מעטערלינק וואָלט בעוואוסטערהייד געוואָלט סימבאָליזירען די געשיכטליכע שיקזאַלען פון דער מענשליכער אמת־זוכעניש.

דאָס וועט אונז ווערען אין גאַנצען קלאָר, ווען מיר וועלען איבערגעהן צו די איינצעלנע אינסטאַנצען.

לאָמיר אָנהויבען מיט דעם ל א נ ד פ ו ן ד ע ר ע ר א י־נ ע ר ו נ ג, — דאָרטען וואו עס לעבען די געשטאָרבענע. די פעע שיקט די קינדער אהינצו, ווייל „דאָס לאַנד פון דער עראינערונג ליעגט אויפ'ן וועג צו דעם בלאָהען פויגעל". „עס איז מעגליך, זאָגט זי אין אַ אנדער אָרט, אז דער „בלאָהער פויגעל" איז בע־האלטען אין דעם לאַנד פון עראינערונג, אין דעם לאַנד, וואו עס זענען איצטער דער זיידע און די באָבע פון די קינדער".

אין טילטיל'ס „לאַנד פון עראינערונג" שטעהט אונטער א געוועלב פון בלעטער, — א פרעהליך פויעריש הייזעל, בעדעקט מיט געשלענגעלטע פלאַנצען. טהיר און פענסטער זענען פער־מאַכט. עס זעהען זיך ביהנשטאָקען אונטער א דעכעל, בלומען־טעפ שטעהען אויף די פענסטער, א שטייגעל הענגט מיט א שלאָפענדען שטאַר. לעבען טהיר — א באַנק, אויף וועלכען עס זיצען אין טיעפען שלאָף אַן אלטער פויער און זיין ווייב: טילטיל'ס זיידע און באָבע.

אין דעם לאַנד פון עראינערונגען איז אַלץ געווען איינגע־זונקען אין א טיעפען שלאָף, ביז די קינדער זענען געקומען צום בעזוך. אָבער ווי נאָר זיי זענען געקומען, האָט אַלץ ווידער אָנ־געהויבען צו לעבען, פונקט אזוי ווי דאָס איז געווען אויף ד ע ר וועלט. דער אַלטער זיידע האָט נאָך אַלץ זיין רהומאַטיזם; די קאַץ, וועמען טילטיל האָט ביים לעבען אונטערגעשאָרען דעם עק, לויפט אום אזוי מיט דעם אָבגעשאָרענעם עק. די געשטאָרבענע ברידער און שוועסטער זענען ניט צוגעוואַקסען: די אינגסטע

קריכט נאָך אַלץ אום אויף אַלע פיער, און ביי איין שוועסטער איז אַפילו דאָס בלאָטערל אויפ׳ן נאָז געבליעבען, ווי אין דער לעצטער רגע פון איהר לעבען: עס קאָן שוין מעהר ניט אַראָבגעהן.

„דאָ בלייבט אַלץ, ווי עס איז געוועזן!" — דערקלעהרט מעשה רבי דער זיידע.

אָן וואָס פאַר אַ פּאַזיס אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען געדאַנק דערמאָהנט אָט דער גרונד־שטריך פון דעם „עראינערונג־לאַנד"? די פון אייך, וואָס זענען בעקאַנט מיט דער געשיכטע פון די רעליגיעזע פאָרשטעלונגען, איידער דער פילאָסאָפישער געדאַנק האָט זיך אריינגעמישט אין זיי, וועלען גאַנץ גרינג דער־מאָהנען זיך אָן דעם גריעכישען „האדעס", דער „ממשלה פון שאָ־טענס", און דעם אַלט־העברעאישען „שאול". ווי אין האדעס און אין דעם שאול, אזוי בלייבען די מענשען אויך אין מעטערלינקס „עראינערונג־לאַנד" אויף אייביג אין דעמזעלביגען צושטאַנד, אין וועלכען דער טויט האָט זיי געטראָפען. איז איינער פערוואונדעט געוואָרען, בלייבט ער אין „שאול" און אין „האדעס" מיט זיין וואונד. איז איינער מיט בלוט בעדעקט, געהט פון איהם דאָס בלוט ניט אַראָב, און ווען איינער שטאַרבט מיט פריעדען אין האַר־צען, ווערט זיין פריעדען שוין קיינמאָל ניט צושטערט; און האָט איינער אַ טיעפען קומער, ווערט ער שוין פון איהם קיין מאָל ניט בעפרייט. ווען בנימין׳ס ברידער בעטען ביי יעקב אָבינו ער זאָל מיט זיי אָבלאָזען בנימינ׳ען קיין מצרים, וויל ניט דער אַלטער פאָטער: ער האָט מורא, טאָמער טרעפט אַ סיבה אין וועג און יעמאַלט, זאָגט ער, „וועט איהר אין שאול אַראָבניעדערן מיין על־טער אין קומער". פאַר׳ן שטאַרבען זאָגט דוד אָן זיין זוהן שלמה׳ן, ווי אָבצורעכענען זיך מיט יואב בן־צוריה און שמעי בן גרא. אויף דעם ערשטען זאָגט ער: „זאָלסט זיין עלטער אין שאול ניט אַראָב־ניעדערן אין פריעדען" און אויפ׳ן צווייטען: „זאָלסט זיין עלטער אין שאול אַראָבניעדערן אין בלוט".

דאָס עראינערונג־לאַנד איז דעריבער יענע היידנישע פער־יאָדע, די פעריאָדע פון דער נ א ט ו ר ־רעליגיאָן, וואָס האָט גע־הערשט ביי דער ציוויליזירטער מענשהייט, ביז דאָס אידישע קרים־טענטהום האָט געמאַכט צו איהם אַ סוף.

מיר וועלען שפּעטער זעהן, ווי אַזוי מעטערלינק וויל ווידער־אויפלעבען דעם אונשטערבליכקייטס־גלויבען פון יענער צייט אין אַ מאָדערנער אויסטייטשונג. פריהער פאַר אַלץ מוזען מיר זיך אָבער פרעגען: וואָס טהוט זיך מיט דעם „בלאָהען פויגעל“ אין יענעם לאַנד?

דאָס עראינערונג־לאַנד — און דאָס איז דאָס מערקווירדיגסטע אין דער דערצעהלונג — האָט אַ „ב ל אָ ה ע ן פ ו י ג ע ל“.

ווי נאָר די קינדער האָבען דערמאָהנט אין זייער געשפּרעך דעם אַלטען שטאָר, אַזוי האָט זיך דער פויגעל אויפגעכאַפּט פון זיין שלאָף און ער האָט אָנגעהויבען הויך זינגען. אָבער אַ גרויסע ענדערונג איז מיט איהם פאָרגעקומען: ער איז אין גאַנצען גע־וואָרען בלאָה. „יע, ער איז אַ בלאָהער“, בעמערקט טילטיל, „הייסט עס, אַט דאָס איז ער, דער בלאָהער פויגעל, וואָס איך מוז געפינען פאַר דער פעע... און איהר האָט מיר גאָר געזאָגט, אַז ער איז ביי אייך... אָה, ער איז בלאָה, בלאָה, בלאָה, ווי אַ בלאָה, גלעזערן קייקעלע“.

טילטיל בעט זיך, מען זאָל איהם אַוועקגעבען דעם שטאָר. די עלטער־עלטערן גיבען איהם נאָך. אָבער בעת ער טראָגט איהם אַרויס צוריק אויף דער ווירקליכער וועלט, דערזעהט מילטיל, אַז דער פויגעל איז שוין ניט מעהר בלאָה; ער איז געוואָרען שוואַרץ...

דער סימבאָלישער געדאַנק, וואָס ליעגט אין דער פערוואַנדלונג פון דעם בלאָהען פויגעל פון אונזערע עלטער־עלטערן ווידער אין שוואַרץ, איז ניט קיין נייער. איך האָב שוין ניט איין מאָל געהאַט די געלעגענהייט צו פערטהיידיגען איהם סיי אין מיינע פאָרלע־זונגען, סיי אין מיינע שריפטען. אָבער איהר וועט מיר ערלויבען אָבצושטעלען זיך אויף איהם, ווייל ער דריקט אויס אַ גרויסען אמת און גיט אונז דעם ריכטיגען בליק, ווי מיר זאָלען קוקען אויף די גלויבונגען און מיינונגען פון אונזערע טאַטעס און זיידעס.

עס איז שוין איצטער גאָר ניט קיין נייעס פאַר אַ סך אמת געבילדעטע און אויפגעקלעהרטע דער געדאַנק, אַז יעדע צייט בויט איבער דעם אמת, וואָס זי בעקומט בירושה פון דעם עבר. זי בויט איהם איבער אָפטמאָל אַזוי, אַז פון איהם ווערט גאָר אַ נייע זאַך, וואָס געהט אין גאַנצען להיפּך צו דעם הייליגסטען גלויבען

פון אַ מאָל. אין דעם ליכטיגען שיין פון דעם נייעם אמת פון דער נייער צייט מוז די אַלטע וועלט־אנשויאונג אויסזעהן ווי אַ וועלט פון באָבע־מעשות און וויסטע פאַנטאַזיעס, בעשאַפען אפשר פון פּראָים אָדער שאַרלאַטאַנעס, וואָס האָבען געפיהרט פאַר'ן נאָז דאָס גאַנצע פאָלק, דעם גרויסען בלינדען פּרא־אָדם.

אָבער אויב דאָס איז אמת פאַר יעדער צייט אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען גדאַנק, — און ביז אַהער איז דאָס געווען אבסאָלוט אמת, — היינט, וואו איז די גאַראַנטיע, אַז די קינפטיגע דורות וועלען זיך ניט בעגעהן מיט אונזערע הייליגטהימער אַקוראַט אַזוי, ווי מיר בעגעהען זיך מיט די הייליגטהימער פון אונזערע עלטערן און אור־עלטערן? אונזערע עלטערן האָבען געגלויבט אין זייערע אַנשויאונגען, ווי אין דעם לעצטען, ריינסטען אמת, צו וועל־בען עס קאָן דערגרייכען דער העכסטער מענשליכער שכל. און פון דעסטוועגען זענען זיי פאַר אונז ניט מעהר ווי אַ שפּינוועבס פון שקרים און דמיונות. היינט ווער קאַווירט אונז, אַז אונזער וויסען און גלויבען וועט ניט אויסזעהן אין די אויגען פון אונזערע קינדער אויך ווי אַ שפּינוועבס פון שקרים און דמיונות? און אויב מיר קוקען אויף אונזערע עלטערן אין בעסטען פאַל ווי אויף עהרליכע פראָים און וויסטע פאַנטאַזיאָרען, היינט ווער וועט פערוועהרען אונזערע קינדער, זיי זאָלען זעהן אין אונז דיזעלביגע עהרליכע פראָים און וויסטע פאַנטאַזיאָרען?

קיינער קאָן אונז ניט קאַווירען, אַז עס וועט ניט זיין אַזוי. קיין אמת פון קיין דור קאָן ניט און וועט ניט אַרויסנעהמען קיין פּאַטענט אויף אונשטערבליכקייט. איז אויב מיר וועלען קוקען אויף אונזערע עלטערן, ווי אויף פּראָים, און אויב אונזערע קינדער וועלען קוקען אַזוי אויף אונז, און אויב פאַר אונזערע אייניקלעך וועלען מחמת דעם זעלבינען טעם אונזערע קינדער זיין די וויסטע פאַנטאַזיאָרען און נאַאיווע שוטים, — וועט דאָך סוף כל סוף אויס־קומען, אַז די גאַנצע געשיכטע פון דעם מענשליכען גדאַנק איז בעשאַפען געוואָרען און ווערט בעשאַפען פון נאַראָנים און האַלב־משוגע'נע, און אַליץ וואָס דער מענשליכער גדאַנק האָט אַרויסגע־בראַכט, איז ניט מעהר ווי אַ הויפען פון ווילדע נאַרישקייטען.

און פון דעסטוועגען האָט די נאַרישע מענשהייט, — אַזוי

בינו לבינו, — אויפגעבויט נאָר אַ קליינינקייט: די גאַנצע מענש־ליכע קולטור, מיט איהרע טעמפּלען פאַר קונסט, וויסענשאַפט, פילאָסאָפיע און רעליגיאָן, מיט איהר אַלץ וואַקסענדער מאַכט איבער די בלינדע כחות פון דער טבע, מיט דעם אַלץ־טיעפערען יושר אין דעם בעגעהן זיך פון מענש צו מענש.

אַ־מעהר, לאָמיר אַ דרעה טהאָן דעם ענין צוריק. לאָמיר זאָגען, אַז אמת איז ערגעץ ניטאָ דרויסען פון דעם מענשליכען שכל, אָדער אַז פאַר דעם מענשען איז נאָר דאָס אמת, וואָס ער קאָן מיט זיין שכל אַרויסברענגען. און אַרויסברענגען מוז ער צו פער־שיידענע צייטען פערשיידענע אמת'ען, — ווייל אמת פאַר איהם איז נאָר דאָס, אין וואָס ער מוז גלויבען, לויט די אומשטענדען, צווישען וועלכע ער לעבט. די אמת'ען, אין וועלכע דער מענש גלויבט, זענען ווי לעבעדיגע ברואים, וואָס ווערען געבוירען, וואַק־סען אויס, עלטערן זיך און שטאַרבען אָב. ניט „פראַיעם בעשאַפען וויסטע פאַנטאַזיעס“ איז דער תוך פון דער מענשליכער געשיכטע, נאָר „מענשען בעשאַפען אין יעדער צייט זייערע הייליגע אמת'ען“. — דאָס איז דער אמת וועגען דער ענטוויקעלונג פון דעם מענשליכען גייסט.

יעדערער דור האָט זיך דעריבער זיין „בלאָהען פויגעל“. ווען מיר טראַכטען זיך אַריין אין די אומשטענדען פון דעם דור און דעם צושטאַנד פון דעם מענשליכען שכל אין יענער צייט און שטודירען די אַנשויאונגען, וואָס דוכטען זיך אונז אויס, ווי ווילדע באָבע־מעשות, ווערען מיר פער'חדוש'ט, וויפיעל שכל מיר ענטדעקען אין זיי, וויפיעל טיעפע און מענשליכע בענקשאַפט נאָך אמת, יושר און חן עס ליעגט אין זיי פערבאָרגען. אונז ווערט קלאָר, אַז אין די „ווילדע באָבע מעשות“ ליעגט דער ריינער אמת פון יענעם דור און מיר שרייען אויס ענטציקט: ער איז בלאָה, בלאָה, בלאָה, און זיין פאַרב איז עכט און ריין.

אָבער אויב מיר מיינען, אַז מיר קאָנען דעם גלויבען פון דעם עבר זיך אַזוי פשוט אַרויסטראָגען אויף די ליכטיגע זון פון דער איצטיגער צייט און זיין פאַרב וועט דערביי בלייבען די אייגענע, וואָס אַ מאָל, מאַכען מיר אַ גרויסען טעות. דער „בלאָהער פויגעל“ פון אַ מאָל איז שוין געשטאָרבען; ער איז בלאָה נאָר אין דעם „לאַנד

פון עראינערונג“, — אין דער אונפּאַרטייאישער געשיכטליכער פאַרשונג — פאַר דער געגענוואַרט ווערט ער ווידער שוואַרץ.

א ביישפּיעל פון אונזערע טעג וועט אייך נאָך קלאָרער מאַכען דעם ענין. עס איז אין דער לעצטער צייט אין דער אידישער ליטעראַטור ווידער אויפגעוואַכט געוואָרען די פראַגע וועגען דעם ווערטה פון דער חסידות און קבלה, — יענעם הייליגען, גרויסען, טיעפען אמת, מיט וועלכען עס האָבען געלעבט די נשמות פון אונזערע טאַטעס און זיידעס.

עס זענען דאָ ניט ווענינ מענשען, וואָס וואַלטען וועלען, ווי צ. ב. הערר הלל צייטלין, אז דער גלויבען פון אַמאָל זאָל אויך דערוואַרימען אונזערע הערצער. אין וואָס בעשטעהט הערר צייטלין׳ס פעהלער? — אין דעם, וואָס ער מיינט, אז אויב דער פויגעל איז געווען אין גאַנצען בלאָה א מאָל, מוז ער בלייבען בלאָה אויף אייביג. ער בעמערקט ניט, אז ווי נאָר ער טראָגט איהם ארוים מחוץ דעם לאַנד פון דער עראינערונג, אזוי ווערט ער תיכף אין גאַנצען שוואַרץ.

עס זענען אָבער נאָך דאָ צווישען אונז מענשען, צו וועלכע עס געהערט, צ. ב., הערר ב. פייגענבוים, דער עהרליכער, טאַלאַנטפּולער „טאַמבור־מאַזשאָר“ פון דער אַלטער אַפּיקורסישער גוואַרדיע, וואָס קאָנען עד היום ניט פערשטעהן, ווי אזוי מען קאָן זאָגען א גוט וואָרט פאַר דער חסידות און קבלה אפילו ווען מען מיינט נאָר יענע צייט, אין וועלכער זיי זענען געווען דער אינוועניגסטער אמת פון דער אידישער נשמה. פאַר איהם זענען חסידות און קבלה געווען אין אַלע צייטען א ווילדע נאַרישקייט. אין וואָס בעשטעהט זיין פעהלער? — ער זעהט, אז איצטער איז דער פויגעל שוואַרץ און קאָן זיך נאָר ניט פאָרשטעלען, אז א מאָל האָט ער געמוזט זיין אַקוראַט אזוי בלאָה־בלאָה, ווי דער בלאָהסטער פון אַלע זיינע אַפּיקורסישע אמת׳ען. דערפאַר קאָן ער זיך אויך ניט פאָרשטעלען, אז דער „בלאָהער פויגעל“ פון ז י י ן צייט זאָל קאָנען אויסקוקען שוואַרץ אין אונזערע אויגען.

דעם ריכטיגען בליק אויף דער זאַך גיט אונז דאָ מעטערלינק. שטייענען מיר אַראָב אין דאָס לאַנד פון עראינערונג, דאַרפען מיר ניט שלעפּען אונזער אמת אהין. וואָס מעהר מיר לעבען זיך אריין אין דער אַלטער צייט, אַלץ מעהר לעבט אָב דאָ פאַר אונזער גייס־

טיגען אויג אויף איהר אַלטער אמת און מיר בעוואונדערען זיין שעהנקייט אין דער פערגאַנגענהייט. מיר טאָרען אָבער ניט מאַכען טילטיל׳ס קינדערשען פעהלער: מיר זאָלען דעם „בלאָהען פויגעל“ פון א מאָל ניט אַריינטראָגען אין אונזער לעבען, — פאַר אונז איז ער שוין געוואָרען — שוואַרץ.

דאָס „לאַנד פון דער עראינערונג“ איז דעריבער ניט נאָר א סימבאָל פון דעם היידענטהום און דער נאַטור־רעליגיאָן, מיט וועל־כער עס הויבט זיך אָן דאָס ערנסטע מענשליכע דענקען; עס שטעלט מיט זיך פאָר דעם גאַנצען גייסטיגען עבר פון דער מענשהייט, אויף וויפיעל מען קאָן זיך רעכענען מיט איהם פאַר דעם אמת, אין וועלכען מיר נויטיגען זיך היינט. אויף היינט לויפען מיר קודם כל צו דער געשיכטע פון דעם מענשליכען געדאַנק, ווען עס הויבען אונז אָן צו פּלאָגען די אייביגע פראַגען. אָבער די „אבסאָלוטע אמת׳ען“ פון די אַלטע דורות פערליערען באַלד אין אונזערע אויגען זייער בלאָהע הימעל־פאַרב. אונזער אמת מוזען מיר זוכען נאָך ערגעץ וואו אנדערש, איידער אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג.

אָבער איידער מיר וועלען זיך מיט איהם אָבזעגענען, דאַרף מען נאָך זאָגען א פּאָר ווערטער וועגען יענעם אונשטערבליכקייטס־געדאַנק, וועלכען מעטערלינק געפינט אויס אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג. דער געדאַנק קאָן אויסגעדריקט ווערען אין א פּאָאָר ווערטער. ס׳איז ניטאָ קיין אַנדער אונשטערבליכקייט פאַר דעם מענשען סיידען די, וואָס אין דעם זכרון פון די לעבעדיגע מענשען. און נאָר דער איז באמת אונשטערבליך, ווער עס האָט אַריינגע־פלאָכטען זיין נאָמען אין דער געשיכטע פון דער מענשהייט. דער געדאַנק אַליין, אויב איך האָב ניט קיין טעות, שטאַמט פון אַגיוסט קאָנט און איז שוין אָפטמאָל אַרויסגעזאָגט געוואָרען זינט קאָנט׳ס צייטען. אויף וויפיעל ער קאָן אין גאַנצען אויסאיינען דעם מענ־שען מיט׳ן טויט און פערענטפערן פאַר איהם די גרויסע שאלה, ווייס איך ניט. לאָ׳ם איך אייך זאָגען: דעם גאַנצען אמת גערעדט, האַלט איך עד היום, אז דער טויט איז א סקאַנדאַל גדול ונורא, וואָס קאָן מיט קיין זאַך ניט פערענטפערט ווערן און מיט קיין זאַך ניט בעפּוצט ווערען, אַפילו ניט מיט די שעהנע בלומען פון מעטער־

לינק'ס פּאָעטישען בית־עולם. אָבער אַ שטיקעל טרייסט ליעגט אפשר אין יענעם געדאַנק.

אין דער אמת'ען! דער סקאַנדאַל פון דעם טויט בעשטעהט ניט נאָר אין דעם, וואָס „איך“ מוז שטאַרבען, נאָר אפשר נאָך מעהר אין דעם, וואָס די אַנדערע, די וואָס זענען אונז ליעב און טהייער, מוזען אַוועקגעהן פון דער וועלט. מילא, מיט מיר ווי מיט מיר; איך קאָן מיך נאָך אפשר טרייסטען מיט דעם אַלטען ווערטעל פון עפּיקור, אַז „איך קאָן ניט שטאַרבען, ווייל כל זמן „איך“ בין דאָ, איז דער טויט ניטאָ, און ווי נאָר עס קומט דער טויט, — ערשט איך בין שוין ניטאָ“. ווען מען טראַכט וועגען עפּיקור'ס געדאַנק, קאָן מען פיהלען אַ זיסע נקמה אָן דעם טויט. שטעלט אייך פאָר דעם משונה אויסגעצויגענעם נאָז פון דעם טויט, בעת אָט־אָט וויל ער מיך כאַפּען, ערשט „איך“ בין שוין גאָר ניטאָ; אָבער אַלע מאָל — לאָם איך אייך זאָגען דעם אמת — קאָן איך דערביי ניט פערשטיקען די גרויסע שאלה: ווער בלייבט באמת מיט דער אויס־געצויגענער נאָז: איך אָדער דער טויט? אָבער, ווי די מעשה איז, עפּיקור'ס פיינע המצאה קאָן אונז ניט געבען קיין סמן פון טרייסט, ווען מיר טראַכטען וועגען דעם טויט פון אונזערע ליעבע. און דאָ קומט יענער קאַנטישער אונשטערבליכקייטס־געדאַנק און פרעגט אונז: ווער זאָגט אייך, אַז זיי זענען טויט? און וואָס האָט איהר פערלאָרען מיט זייער טויט?

לאָמיר אין דער אמת'ען אַ ביסעל אַ טראַכט טהאָן וועגען דעם. נעהמט די שעהנסטע מענשליכע פיגור, וואָס איז אייך אַם טהייער־סטען. איך וועל נעהמען דעם מענשען, וואָס איז מיר טהייערער פאַר אַלע, וועלכע האָבען געלעבט ביז אַהער: ישעיהו הנביא. פאַר וואָס זאָל דער טויט פון ישעיהו הנביא אַזוי בעטריעבען מיין הארץ? שטעלט אייך פאָר, אַז איך דערוויים מיך גאָר אין ערנסט, אַז ישעיהו הנביא איז קיין מאָל ניט געשטאָרבען, נאָר זיין גייסט איז אויף אייביג פערדונקעלט געוואָרען און ער לעבט איצטער אין ניו יאָרק, — אַ מיטאַרבייטער אין אַ געוויסער טעגליכער אידישער צייטונג. עס פערשטעהט זיך, אַז ניט נאָר איז אין איהם ניטאָ קיין שפּור פון דעם אַלטען ישעיה; ער ווייס אפילו ניט, אַז ער איז אַ מאָל געווען אַ נביא און וואָס אַזוינס ער האָט געפּרעדיגט אין

זיין צושטאַנד פון נביאות. וואָלט מיך אזא לייבליכע אונשטערב־ליכקייט ישעיה׳ס צופריעדען געשטעלט? געוויס ניט! איך וואָלט געקוקט אויף די לעבעדיגע שאַלעכץ פון דעם אַלטען גייסט און וואָלט מיר געזאָגט: פאר אַ ישעיה הנביא איז, איידער אזא לעבען, שוין טויזענד מאָל בעסער דער טויט. מיך פערדריסט, וואָס ישעיה הנבא איז ניטאָ, ניט דערפאַר, וואָס זיין קערפּער איז פערשוואונ־דען, — זיין קערפּער איז מיר קיינמאָל ניט געוועזען טהייער, — נאָר ווייל זיין גייסט האָט אויפגעהערט צו שאַפען, ווייל די נבואה זיינע איז פערשטומט געוואָרען. אָבער דאָך מאַך איך טאַקע אַ געוואַלדיגען טעות. זיין נבואה איז נ י ט פערשטומט געוואָרען. זי קלינגט נאָך אזוי פריש און לעבעדיג, אַקוראַט ווי אין דעם טאָג, ווען ער האָט צום ערשטען מאָל אויסגעגאָסען זיין הארץ פאר דער מענשהייט. וועט איהר זאָגען: דערפאַר בעשאַפט ער אָבער ניט קיין נייע נביאות! אָבער — ווער זאָגט דאָס? האָט זיך דען ישעיה׳ס גייסט ניט ווייטער ענטוויקעלט? איז ניט פון זיין „איש תחת גפנו ואיש תחת תאינתו“, — יעדערער אונטער זיין וויינ־גאָרטען און אונטער זיין פייגענבוים, — אויסגעוואַקסען דער גראַנדיעזער קאָמוניזם פון די איסיים? וואָס איז מיר און דער גאַנצער מענשהייט די נפקא מיניה, צי ישעיה אַליין האָט געמאַכט יענעם געוואַלטיגען שריט, אָדער דאָס האָבען געטהאָן זיינע תלמידים, די וואָס האָבען געלעבט און געשאַפען אונטער דער השפעה פון זיין גייסט? ישעיה׳ס גייסט לעבט, ווירקט און ענט־וויקעלט זיך: וועלכע סמנים פון אונשטערבליכקייט דאַרפט איהר נאָך? ער לעבט אייביג „אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג“, אין דעם דאַנקרייכען מענשליכען זכרון פון דורות און דורות. די מענשהייט געדענקט איהרע העלדען ווי אין דעם לעצטען מאָמענט פון זייער זיין, און אין דער עראינערונג זענען זיי נאָך שעהנער, איידער ביים לעבען.

„ט י ל ט י ל: דו האָסט זיך ניט געענדערט, זיידעניו! קיין ברעקעל ניט, קיין ברעקעל ניט... און די באָבעניו האָט זיך אויך אַ סמן ניט געענדערט... איהר זעהט גאָר אויס שעהנער...

ד ע ר ז י י ד ע: געוויס! מיר פיהלען זיך ניט שלעכט... מיר האָבען אויפגעהערט זיך צו עלטערן.“

זיי שלאָפען, די אונז ליעבע, כל זמן מיר טראַכטען ניט וועגען זיי, און ווערען וויעדער לעבעדיג, ווי נאָר זייער בילד וואַכט אויף פאַר אונזער גייסטיג אויג, און אז טילטיל דערמאָהנט דאָרטען דאָס וואָרט „טויט“, פערשטעהען זיי ניט, וואָס דאָס בעטייט. „ווי נאַריש זיי זענען דאָרטען אונטען“, זאָגען זיי אויף אונז, וואָס גלויבען אין דעם אמת'ען, ניט אויף־צו־פליישענדיגען טויט... די אונשטערבליכקייט אין דעם זכרון פון דער מענשהייט איז פאַר א סך מאָדערנע מענשען אַן אמת'ער טרייסט, ווייל — אויב מען קאָן ניט האָבען וואָס מען וויל, מוז מען וועלען וואָס מען האָט. אָבער „איז דען דאָס אַן ענטפער?“ — פרעגט וויעדער דער אַלטער מקשן היינע און אַן עכאָ פון טויזענד דורות ענטפערט איהם: תיקו. אויף אידיש ווערט דאָס געזונגען: „עס בלייבט דאָך פאָרט די אַלטע קשיא!“...

אָבער לאָמיר לאָזען די אַלטע קשיא, וועלכע די וועלט פרעגט און פרעגט און וועט ניט אויפהערען צו פרעגען. לאָמיר זיך אומ־קעהרען צו אונזער „בלאָהען פויגעל“.

אויב „דאָס לאַנד פון דער עראינערונג“ איז דער סימבאָל פון דער אַלטער היידנישער וועלט און דער געשיכטע פון דעם גייסטיגען עבר, איז דער צווייטער אָרט, וואו טילטיל זוכט דעם אבסאָלוטען אמת, „די ממשלה פון דער נאַכט“, — דער סימבאָל פון דעם קריסטליכען גלויביגען מיטעלאַלטער און דער רעליגיאָן איבערהויפט, אויף וויפיעל זי הערשט נאָך איצטער אין אונזער גייסטיגען לעבען. די רעליגיאָן איז די צווייטע אינסטאַנץ, וואו מיר זוכען דעם אבסאָלוטען אמת.

אין דעם פּאַלאַץ פון דער „נאַכט“ זענען דאָ אַלערליי חדרים, פול מיט שרעקען און פיינדליכע מעכטען. אין איין חדר זענען פערשלאָסען די געשפּענסטער, די שדים און רוחות, אין דעם אַנ־דערען די פערשיידענע מינים קרענק און אַנשיקענישען, אין דעם דריטען דער קריעג. נאָך אין איינעם — אַזעלכע שרעקען, פאַר וועלכע דער מענש האָט נאָך גאָר קיין נאָמען ניט, וואָס פערשטויי־נערן איינעם, ווי נאָר מען טהוט א בליק אויף זיי. פאַרהאַן אָבער אויף א חדר, אין וועלכען עס איז איינגעשלאָסען דער אונענדליכער הימעל מיט זיין גאַנצער פּראַכט. ווי איהר זעהט: דער גן־עדן און

דער גהינם געפינען זיך דאָרטען. די אַלע סטיכישע קרעפטען, — נאַטירליכע, ווי די פערשיידענע חלאת'ן, און די סאָציאַלע, — ווי דער קריעג, — שטעהען אונטער דער ממשלה פון דער קעניגין נאַכט, — דעם רעליגיעזען גלויבען, וואָס איז אין מיטעלאַלטער געווען די איינציגע אָרגאַניזירטע מאַכט, וואָס האָט געוועלטיגט אין דער גייסטיגער אַטמאָספערע, איינגעשלאָסען די שרעקען און אוועקגעשטעלט אונטער אַ קאָנטראָל, אָבער אויך אַרויסגעלאָזען זיי אויף דער וועלט, ווען דאָס איז געווען נויטיג אין די אינטערעסען פון דער הערשענדער רעליגיע.

אַז „די ממשלה פון דער נאַכט“ איז דער רעליגיעזער גלויבען און די גייסטיגע אַטמאָספערע, וואָס ווערט אַרויסגענומען פון איהם, געהט אַרויס קלאָר און שאַרף פון דעם דיאַלאָג צווישען דער נאַכט און דער קאַץ, וואָס איז געקומען אָנזאָגען איהר, אַז טילטיל קלייבט זיך אַרויסצורייסען פון איהר מאַכט דעם „בלאָהען פויגעל“.

„ד י ק א ץ: ...די נשמה פון ליכטיגקייט, וואָס פיהרט איהם (טילטיל'ן), גיט אונז אַלעמען אַרויס. זי האָט זיך אין גאַנצען אוועקגעשטעלט אויף דער זייט פון דעם מענשען. זי האָט זיך דערוואוסט, אַז דער „בלאָהער פויגעל“, דער אמת'ער, דער איינציגער, וואָס קאָן פערטראָגען דעם שיין פון טאָג, בעהאַלט זיך דאָ, וואו עס וואוינען די „בלאָהע פויגעל“ פון חלומות, וועלכע לעבען פון לבנה־שטראַהלען און שטאַרבען, ווי נאָר זיי דערזעהען דעם ליכטיגען שיין. די נשמה פון ליכטיגקייט וויים, אַז עס איז איהר פערווערט אַריבערצוטרעטען דעם שוועל פון אייער פּאַלאַץ און דערפאַר שיקט זי אַהער די קינדער. איהר אָבער קאָנט דאָך ניט פערמאַכען פאַר'ן מענשען די טהירען פון אייערע סודות, — איז וויים איך ניט, וואָס עס וועט זיין דער סוף דערפון... זאָל חלילה טרעפען דער אומגליק און זיי וועלען בעקומען אין זייער מאַכט דעם אמת'ען „בלאָהען פויגעל“, איז יעמאָלט — אויס מיט אונז! מיר וועלען מוזען אויף אייביג פערשווינדען.

ד י נ א כ ט: גאָט, מיין גאָט!... אין וואָס פאַר אַ צייטען מיר לעבען!... אַ מינוט לאָזט מען ניט צורוה... אין די לעצטע יאָהרען האָב איך פּשוט אויפגעהערט צו פערשטעהן דעם מענשען. וואוהין ציהט איהם? נישיים וויל ער וויסען אַלץ? ער האָט שוין

אין זיין מאַכט אַ דריטעל פון מיינע סודות; אַלע מיינע אַנשרעק־קעגישען זענען פול מיט פחד, האָבען מורא דאָס הויז צו פערלאָזען, מיינע רוחות און דיבוקים זענען זיך צולאָפען, און דער גרעסטער טהייל פון מיינע חלאת׳ען פיהלט זיך גאָר ניט פויגעלדיג.

ד י ק א ץ: יע, אמת, שווערע צייטען. נאָר איך און דו קעמפפען נאָך אַנטקעגען דעם מענשען“.

ווען טילטיל קומט אין די ממשלה פון דער נאַכט, מוז די נאַכט איהם אַרויסגעבען אַלע שליסלען און ער זוכט דורך אַלע איהרע חדרים. פון איין חדר, וואו עס זענען איינגעשלאָסען די שדים און רוחות, רייסען זיך אַרוים אַ פּאָר פון דער חברה, און מען פער־טרייבט זיי צוריק. „זיי איז אומעטיג“, בעמערקט די נאַכט, „זינט דער מענש האָט אויפגעהערט מורא צו האָבען פאַר זיי“. ביי דעם חדר פון די קראַנקהייטען בערוהיגט זי טילטיל׳ן, אַז פאַר זיי איז ניטאָ וואָס צו שרעקען זיך: „זיי זענען נעבעך געוואָרען רוהיג, די אָרימע בעשעפענישען... ניט גוט איז זיי. פון אַ צייט אָן לאָזט זיי דער מענש ניט אָן אָטהעם־טהאָן פריי. רק ער פיהרט מלחמה מיט זיי. דער עיקר, די מיקראָבען; ווי נאָר מען האָט זיי אויסגעפונען, איז גאָר אַ צרה“.

די „נאַכט“ האָט אַ מאָל געהאַט אַ גרויסע בעדייטונג אין דעם לעבען פון דער מענשהייט. די רעליגיאָן איז געווען דער איינ־ציגער מיטעל אַנטקעגען אַלע פיינדליכע מעכטען. אין איהרע חדרים, דערצעהלט זי טילטיל׳ן, זענען איינגעשלאָסען אַלע מענשליכע פּלאָגען, אַלע אָנשיקענישען, אַלע מגפות, צרות, קאַטאַסטראָפען, אַלע געהיימניספולע שרעקען, וואָס האָבען פערפינסטערט דאָס לעבען פון דעם אָנהויב פון די צייטען. „געגנוג כחות האָט מיך געקאָסט, ביז איך האָב זיי אַלעמען אַריינגעשפּאַרט אַהער מיט דער הילף פון דעם שיקזאַל“. און עס פערדריסט איהר, דער נאַכט, וואָס איצטער לערענט זיך דער מענש אין גאַנצען אויסצוקומען אָהן איהר הילף.

אַלע חדרים האָט טילטיל דורכגעזוכט. אויף דעם, וואו עס ליגען די אַלט־געוואָרענע שטערן, דער נאַכט־טוי און די נאַכטיגאַל־קלאַנגען, — ערגעץ־וואו ניטאָ דער „בלאָהער פויגעל“. עס איז געבליעבען נאָר איין חדר, אָבער די נאַכט וויל מיט אַלע כחות ניט

דערלאָזען, טילטיל זאָל אריינבליקען אהין. זי פרובט איהם אָנ־שרעקען מיט דער סכנה, וואָס אויף איהם וואַרט דאָרטען.

„ד י נ א כ ט (מוטערליך): הער מיך אוים, מיין קינד. איך בין געווען גוט צו דיר, איך האָב דיר געטהאָן אלע, וואָס דו האָסט געוואָלט, דאָס וואָס איך וואָלט פאַר אַן אנדערן קיינמאָל ניט געטהאָן. איך האָב דיר געעפענט אלע מיינע סודות... דו ביסט מיר ליעב געוואָרען... אַ רחמנות אויף דיין יוגענד און דיין אונ־שולד... איך רעד צו דיר איצטער, ווי אַ מאַמע. פאָלג מיך, גלויב מיר, מיין קינד, פרוב ניט דעם מזל — עפען ניט די טהיר!

ט י ל ט י ל (אַ ביסעל שוואַנקענד): אָבער, אייגענטליך, פאַר וואָס?

ד י נ א כ ט: ווייל איך וויל ניט, דו זאָלסט גע'נידק'ט ווערען. ווייל קיין איינציגער פון די — דו הערסט? — קיין איינ־ציגער פון די, וואָס האָבען געעפענט די טהיר אפילו נאָר אויף אזוי פיעל ווי אַ האָאָר איז ברייט, האָט זיך ניט צוריקגעקעהרט צום לעבען און צו דעם שיין פון דער זון. ווייל יעדע שרעקליכע זאַך, וואָס מען קאָן זיך נאָר פאָרשטעלען, אלע שוידערליכקייטען און טויט־שרעקענישען, וועגען וועלכע מען רעדט אויף דער ערד, זענען אַ גאָר נישט לגבי דעם קלענסטען פחד, וואָס וואַרט אויפ'ן מענשען, ווי נאָר זיין בליק דערנעהנטערט זיך צו דעם ברעג פון יענעם אָב־גרונד, וועלכען קיינער האָט ניט דעם קוראזש אָנצורופען מיט אַ נאָמען."

אויף אלע, וואָס געהען מיט טילטיל'ן, פאַלט אָן אַן אימה ביי די רייד פון דער נאַכט, און אלע בעטען זיך ביי איהם, ער זאָל ניט עפענען די געהיימניספולע טהיר. נאָר טילטיל און טיללאָ, זיין הונד, פערליערען ניט דעם מוטה — און די שרעקליכע טהיר ווערט געעפענט. אָבער אָנשטאָט די אלע אויסגעטראַכטע שרע־קענישען פון דער מוטער נאַכט, עפענט זיך פאַר'ן אויג דער רע־ליגיעזער גן־עדן אין זיין גאַנצען הימלישען צויבער:

„אַן אונענדליכער, אונאויסדריקליך שעהנער צויבער־גאָרטען פון טרוימען און נאַכטליכען שיין. צווישען שטערען און פלאַנעטען פליהען ארום צויבערליכע בלאָהע פויגעל פון איין עדעלשטיין אויף דעם אנדערן, פון איין לבנה־שטראַהל אויף דעם אנדערן, בעלייכ־

טענדיג אַלץ וואָס זיי בעריהרען. זיי שוועבען הארמאָניש און אָהן אַן אויפהער ביז צו די ווייטעסטע ברעגען פון דעם האָריזאָנט. עס איז אַ שלל פון בלאָהע פויגלען, און עס דוכט זיך, פונקט ווי זיי וואָלטען געוועזן דער אָטהעם, די הימעל־בלאָהע אַטמאָספערע און דאָס לעבען גופא פון דעם צויבערליכען גאָרטען.״

ט י ל ט י ל שטעהט פערבלענדט, פערוווירט, אין דעם שיין וואָס בעלייכט דעם גאָרטען און שרייט:

„דאָס איז דאָך דער הימעל!... קומט אהער! אָט זענען זיי... זיי זענען דאָ... זיי זענען דאָ... זיי זענען דאָ! ענדליך האָבען מיר זיי... טויזענטער בלאָהע פויגעל, מיליאָנען... מיליארדען! שוין מעהר, איידער מען דאַרף...״ „מען קען זיי נעהמען מיט הוילע הענט״... „זעהט, זעהט: זיי עסען שטראַהלען, לבנה־שטראַהלען.„

טילטיל, מיטיל און דער הונד טילאָ פאַנגען אַזוי פיעל פויגעל, וויפיעל זיי קאָנען נאָר פערטראָגען, און געהען אַרויס גליקליכע פונ׳ם גן־עדן.

געבליבען אַליין, געהען די נאַכט און די קאַץ און קוקען אריין מיט אנגסט אינ׳ם גאָרטען.

„ד י נ אַ כ ט: איהם אָבער האָבען זיי ניט געכאַפּט.

„ד י ק אַ ץ: ניין, ער איז דאָרטען, אויף דעם שטראַהל פון דער לבנה. זיי האָבען איהם ניט געקאָנט דערלאַנגען: ער איז געזעסען צו הויך.״

נו — און דער שלל בלאָהע פויגעל, וואָס די קינדער האָבען אַרויסגעטראָגען פון גאָרטען? — וואָס איז געוואָרען פון זיי? אַך! ווי נאָר מען האָט זיי אַרויסגעטראָגען דרויסען, זענען זיי געפאַלען טויטע.

דער סימבאָל פון דער סצענע איז צו קלאָר, איך זאָל איהם דאַרפען אויסטייטשען באריכות. די רעליגיע האָט אין זיך אַ סך „אַ ב ס אָ ל י ו ט ע אמת׳ן״: דער ים־סוף האָט זיך געשפּאָלטען, ווען די אידען זענען געגאַנגען פון מצרים — אַן אַבסאָליוטער אמת פאַר דעם גלויביגען אידען; די לבנה האָט זיך צובראָכען אויף צווייען און איז געגאַנגען הקפות אַרום דעם הייליגען קאַאַבאַ — אַן אַבסאָליוטער אמת פאַר דעם גלויביגען מאַהאָמעדאַנער. מיט תפילות און תעניתים קאָן מען איבערבעטען דעם צוצאָרנטען גאָט — אַן

אבסאָליוטער אמת פאַר אַלע גלויביגע קאָנפעסיאָנען. און נאָך טויזענדער און טויזענדער אַנדערע „בלאָהע פויגעל“, וואָס שפּייזען זיך פון גאַכטליכע טרוימען, האָט די רעליגיאָן פאַר דעם מענשען — „שוין אביסעל מעהר, איידער מען דאַרף“, ווי טילטיל בעמערקט גאַנץ ריכטיג. אָבער די אַלע אַבסאָליוטע אמת'ן, לעבען נאָר אַזוי לאַנג, ווי מען געפינט זיך אין דער לאַזורנער אַטמאָספערע פון דעם רעליגיעזען גלויבען. קוים טראָגט איהר זיי אַרויס אויף דעם שיין פון דעם מענשליכען שכל, אַזוי ווערען ביי זיי אַראָבגעהאַנגען די בלאָהע קעפּעלעך: עס געהט זיי אויס דער אָטהעם.

און פון דעסטוועגען האָט די רעליגיאָן, די ממשלה פון דער איבערנאַטירליכער וועלט, פון דעם גייסטיגען פּרינציפּ, וואָס בעהערשט דאָס גאַנצע זיין, אַ „בלאָהען פויגעל“, אַן אבסאָליוטען אמת אין זיך. און ניט נאָר אין זיך גופא, נאָר אפשר, לפּחות, אַ פּונק פון איהם, — אין דעם רעליגיעזען טרוים פון דעם מענשען, אין יענע האַלב אַרויסגעשטאַמעלטע געדאַנקליכע פאַר־שפּיהרונגען (אויב מען קאָן זיך אַזוי אויסדריקען), וואָס געפינען זיך אין יעדער רעליגיאָן,— געדאַנקליכע פאַר־געפיהלען פון דעם הייליגען און דעם אונענדליכען, וואָס פערשווינדען ניט מיט דעם שטראָם פון דער צייט, וואָס געהען איבער פון דור צו דור, פון רעליגיעזען פעריאָד צו רעליגיעזען פעריאָד און מאַכען די רעליגיע פאַר אַן אייביגען צווייג פון דער מענשליכער קולטור. אָבער יענער אבסאָליוטער אמת זיצט צו הויך און צו ווייט „אויף אַ שטראָהל פון דער לבנה“ — און דער מענשליכער שכל, אפילו דער רעליגיעזער, קאָן קיין מאָל ניט ווערען דער אויבערהאַרר איבער איהם.

אָבער אויב דער וועג פון דעם רעליגיעזען גלויבען און פאָרשען קאָן אונז ניט פיהרען צו דעם אבסאָליוטען אמת אין דער דערקענטניס פון דעם העכסטען גוט, — זאָלען מיר אפשר אַ פּרוב טהאָן אונזער מזל אין דער אויספאָרשונג פון דער נאַטור? די וועלט איז דאָך סוף־כל־סוף די נאַטור און דעריבער מוז דער תוך פון דער וועלט ליעגען ערגעץ וואו פערבאָרגען אין איהר. די מענשהייט, איינגעמאַטערט פון דעם צאַפּלען זיך אין די נעצען פון דעם רעליגיעזען דענקען, הונגעריג געבליבען נאָך דער רייכער סעודה פון לבנה־שטראַהלען, מיט וועלכע זי האָט זיך גע־

שפּייזט, וווענדט אָב איהרע בליקען פון דעם הימעל צו דער ערד, פון דעם איבערנאַטירליכען זיין צו דעם זיין, וואָס מיר בענעהמען מיט אונזערע חושים, צו דעם זיין פון דער נאַטור. דאָס איז געשעהן אין יענער צייט נאָך דעם מיטעלאַלטער, וואָס טראָגט אין דער געשיכטע פון דעם מענשליכען דענקען דעם נאָמען: די ווידערגעבורטס־צייט, די רענעסאַנס, — טילטיל געהט זוכען דעם „בלאָהען פויגעל“ אין דעם וואַלד.

דער וואַלד איז דער סימבאָל פון אַלץ, וואָס איז פער׳סוד׳עט אין דער נאַטור, און גאַנץ פּאַסיג האָט דער ערשטער גרויסער דענ־קער, וואָס איז אַרויסגעוואַקסען פון דער רענעסאַנס־צייט, ווי איהר אַבשלום און בעסטע פרוכט, אין דערזעלביגער צייט ווי דער אָנהויב פון דעם נייען פּעריאָד אין דעם מענשליכען געדאַנק, — גאַנץ פּאַסיג, זאָג איך, האָט פרענסיס בעקאָן, דער פּאַטער פון אונזער מאָדערנער נאַטורוויסענשאַפט, דעם נאַטורוויסענשאַפטליכען טהייל פון זיין הויפּט־ווערק אַ נאָמען געגעבען „סילוואַ סילוואַרום“ — „אַ וואַלד פון וועלדער“. וואָס ווייטער מיר דרינגען אַריין אין די טיע־פעניסען פון דעם וואַלד, אַלץ ערנסטער און שטומער קוקט אונז אַנטקעגען זיין אייביגער שווייגען.

אונזער סטודיום פון דער נאַטור איז ניט נאָר אַ טהעאָרעטי־שער, ער איז אויך אַ פּראַקטישער, און אויף דעם געביעט פון דעם פּראַקטישען לעבען, אין דעם קאַמפּף פאַר דער הערשאַפט איבער די נאַטירליכע כחות האָט דער מענש געוואונען ניט איין נצחון, און די כראָניק פון זיינע טריאומפען אויף דעם פעלד פון נאַטורוויסענ־שאַפט און טעכניק וואַקסט — קיין עין־הרע — פון טאָג צו טאָג. אָבער צוריק — וויפיעל נקמה דערלעבט דאָס די נאַטור אָן אונז, פון דעם קליינעם מיקראָב אָן, ביז צו דעם הויכען סאַסנע בוים, וואָס גיט אונז מיט שמחה די פיער ברעטלעך פאַר אונזער קבר.

אין דער נאַטור ליעגט בעהאַלטען דער אַבסאָליוטער אמת, אָבער — ווי שטאַרק עס זאָל ניט זיין דער קאַמפּף פון דעם מענשען אַנטקעגען דער טבע, ווי זיכער עס זאָל ניט זיין סוף־כל־סוף זיין נצחון איבער דעם וואַלד, — דעם „בלאָהען פויגעל“ פון דעם וואַלד ברענגט ער ניט פון דאָרטען אַהיים.

דאָס איז דער קורצער גערדאַנקליכער אינהאַלט פון יענע סימ־באָלען, וואָס ווערען פאָרגעפיהרט אין דער סצענע פון וואַלד, ווען אַלע קרעפטען פון דער לעבעדיגער נאַטור ווערען אויפגערודערט צום קאַמפּף אַנטקעגען דעם מענשען, וואָס איז געקומען צו זיי נאָך דעם „בלאָהען פויגעל“.

דער שטרייט מיט דעם מענשען ווערט אָנגעפיהרט פון אַ דעמב, דעם אַלטען הערשער פון וואַלד. „דער דעמב איז אַן אַלטער זקן. דער קאָפּ איז בעדעקט מיט אַ קרוין פון וויסק־בלעטער. ער טראָגט אַ לאַנגען, גרינעם מאַנטעל מיט אַ זוים פון מאָך. ער איז בלינד; זיין ווייסע באָרד שוועבט דורך דעם ווינד. מיט איין האַנד שטיצט ער זיך אויף אַ גראָבען, געדרעהטען שטעקען און מיט דער אַנדערער אויף אַ יונגען דעמבענעם בוימדעל, וואָס דיענט איהם ווי אַ פיהרער. דער בלאָהער פויגעל שטעהט ביי איהם אויפ׳ן אַקסעל.“

איך וועל אייך דאָ ניט אויפהאַלטען מיט די איינצעלנע שעהנע מאָמענטען, וואָס געפינען זיך אין דעם אַקט פון דעם וואַלד. פאַר מיר איז וויכטיג דער הויפּט־סימבאָל — און ער קאָן געצייכענט ווערן מיט אַ פּאָר שטריכען.

אויפגערודערט אַנטקעגען דעם מענשען ווערען אויך דאָ די פיינדליכע מעכט אַ דאַנק דער מסירה פון דער קאַץ. דאָס לעבען פון טילטיל און זיין שוועסטערל שטעהט אין ערנסטער געפאַהר, ווייל יעדער בוים און יעדע חיה וויל נקמה נעהמען פון די קינדער פאַר אַל דאָס בייז וואָס דער מענש האָט אָנגעטהאָן זייער מין. בראַוו און מוטהיג האַלט זיך טילטיל, מיט מסירת נפש פאַר איהם קעמפּפט זיין טרייער הונד און — וואָלט ניט די נשמה פון ליכטיגקייט געקו־מען צו הילף, וואָלט אפשר שוין געוועזען אַ סוף צו טילטיל׳ן. ער קאָן זיין צופריעדען וואָס ער איז אַרויס אַ גאַנצער מיט׳ן לעבען. דעם „בלאָהען פויגעל“ האָט ער ניט געקאָנט קריגען: אויף דעם וועג פון נאַטור־וויסענשאַפט דערגרייכען מיר ניט דעם אַבסאָליוטען אמת.

די פּאָר סימבאָלען, וואָס זיינען אונז נאָך געבליבען קאָנען מיר בעשפּרעכען גאַנץ קורץ. דער גרונד־געדאַנק — האָף איך — איז שוין אונז געוואָרען קלאָר און מיר נויטיגען זיך מעהר ניט אין קיין בעווייזען צוליעב איהם.

נאָך דעם וואַלד געהען די קינדער אויפ׳ן בית־עולם צו די

מתים, טאָמער האָט איינער פון זיי בעהאַלטען דעם פויגעל ביי זיך אין קבר. אָבער דאָרטען קאָן דער „בלאָהער פויגעל" זיך ניט געפי־נען. מיר ווייסען שוין: „ס׳איז ניטאָ קיין מתים".

און איצטער, ווען די פערגאַנגענהייט און די געגענוואַרט איז שוין אויסגעפאָרשט געוואָרען, בלייבט נאָר איין ממשלה, וואו צו זוכען דעם „בלאָהען פויגעל" — אין דער צוקונפט. אויב מיר קאָנען איצטער דעם אבסאָליוטען אמת ניט געפינען, לאָמיר ווענינגסטענס לעבען מיט דער האָפנונג, אַז ער וועט זיך פאַר אונזערע אייניקלעך אָדער אור־אור־אייניקלעך אין אַ וויפיעל׳סטען גליעד אַנטפּלע־קען אין זיין גאַנצער פּראַכט. אָבער אויך די האָפענונג רויבט פון אונז מעטערלינק אַוועק מיט זיין „בלאָהען פויגעל".... און אָט דעם טרויעריגען רעזולטאַט דערצעהלט ער אונז אין אַ קאַפּיטעל פון זיין ווערק, וואו פון יעדער שורה שפּריצט אַזוי פיעל גלויבען אין דעם לעבען און אין דער צוקונפט פון דער מענשהייט. אין דער שילדע־רונג פון דער ממשלה פון דער „צוקונפט" דערגרייכט מעטערלינק׳ס אָפּטימיזם זיין גרעסטע הויך. עס איז דער קלימאַקס פון זיין שיר השירים.

די סצענע שפּיעלט זיך אָב אין אַ לאַזורנעם פּאַלאַץ, וואו עס וואַרטען די קינדער, וואָס דאַרפען ערשט געבוירען ווערען. דאָרטען גרייטען זיך צו צו זייער קינפטיגען לעבען אויך די גרויסע העלדען פון דער מענשהייט, די בויער פון זיין צוקינפטיגער קולטור. און וואָס פאַר אַ שעהנע זאַכען זיי בויען דאָרטען פאַר אונז, וואָס פאַר אַ מתנות זיי ווילען דאָס ברענגען מיט זיך אויף דער וועלט!

מיר האָבען שוין געזעהן, אַז איינער דאַרף ערפינדען דאָס, וואָס וועט מאַכען גליקליך דעם מענשען. איינער האָט אָנגעגרייט עפּעס אויף צו פערלענגערן דאָס לעבען און נאָך איינער, קאָן זיין, וועט אפשר אין גאַנצען בעפרייען די מענשהייט פון טויט. דער האָט אויסגעטראַכט אַ נייעם קוואַל פון דער שעהנסטער בעלייכטונג; יענער ווייס, ווי אַזוי צו בעקומען ריינע פרייד דורך געדאַנקען. גאָר ניט קיין איבעריגע זאַך איז אויך דער נייער מין פייער, מיט וועלכען איינער וויל דערוואַרעמען די ערד, ווען זי וועט שוין ווערען קאַלט... אמת, עס וועט נאָך געדויערען אַביסעל ביז די ערד־קינדער וועלען זיך נויטיגען אין איהם; אָבער פאַר וואָס זאָל ניט זיין פערוואָהרענט

לכתחילה, אז ווען מען וועט דארפען דעם פייער, וועט ער איהם שוין ברענגען, דער לאַזורנער אינגעלע פון דער צוקונפט׳ס ממשלה, וועלכע וועט בעהערשט דורך די בעפעהלען פון דעם לעבען. און איינער וועט גאָר אין גאַנצען מבטל זיין דעם אונרעכט צווישען מענשען. אָבער — ווען? כ׳לעבען, דאָס האָט געמאָגט זיין אביסעל פריהער, איידער אונזער „אַלטעטשקע"-ערד וועט דארפען זיצען ביים קאמין און זיך וואַרעמען די הענד פאר א קינסטליכען פייער.

אָבער דער „ווען" איז אַן אייביגע געהיימנים. די צייט ריכט אוים די קינדער אויף דער וועלט דורך דער פאַרט פון דער מאָרגען־רויט און זי, די צייט, ווייס שוין וואָס זי טהוט. קומט די צייט צו געהן אויף דער וועלט, העלפט ניט קיין טענות ומענות. מען מוז געהן, אַקוראַט ווי שפּעטער, ווען מען וועט דארפען צוריק. אָט, צ. ב., ווי די צייט „באַלעבאַטעוועט", בעת זי ריכט אוים דעם טעגליכען טראַנספּאָרט אויף דער ערד.

„ד י צ י י ט: איינציגוויז! איינציגוויז!... ווידער גע־קומען מעהר, איידער מען דארף... אייביג דיזעלביגע מעשה. מיך וועט איהר ניט אָבנאַרען (שטופּט איינעם אָב צוריק). ניט דיין צייט.... און אויך ניט דיינע. געה און קום צוריק ערשט אין צעהן יאָהר ארום. א דרייצעהנטער פאַסטוך. מען דארף ניט מעהר ווי צוועלף. זיי זענען סתם שוין איבעריג: מיר לעבען ניט אין טעאָקריט׳ס צייטען אָדער ווערגיל׳ס... ווידער דאָקטוירים! עס איז שוין אָהן אייך גענוג מעדיקער אויף דער וועלט. אַלע בעקלאָגען זיך... און וואו זיינען די אינזשעניערען? מען פאָדערט אויך אַן עהרליכען מענשען, נאָר איי־נעם, ווי אַן אויסנאַהם.... איז וואו איז דער עהרליכער מענש? דאָס ביזטו? (דאָס אינגעל שאָקעלט מיט׳ן קאָפּ אויף „יע".) שוין גאָר א צרה׳דיגער אויסזעהן ביי דיר... העי, דאָרטען, זייט אביסעל שטילער, כאַפּט נישט!... און דו — וואָס פיהרסטו מיט זיך. גאָרנישט? ווילסט דורכגעהן מיט לעדיגע הענד... אז אסור! גרייט עפּעס אָן; עפּעס א גרויסען פערברעך אָדער א חלאת, — אַלץ איינס, דער עיקר עס זאָל עפּעס זיין. (בעמערקט אַ אינגעל, וועלכען מען שטופּט פאַראויס און ער שפּאַרט זיך איין מיט אַלע כחות.) וואָס איז דאָס אזוינס? דו ווייסט דאָך, אַז דיין צייט איז געקומען... מען דארף האָבען א העלד

וואָס זאָל בעזיעגען די אונגערעכטיגקייט. דאָס ביזטו דאָך — איז געה!

„ד י ל א ז ו ר נ ע ק י נ ד ע ר: ער וויל ניט...

„ד י צ י י ט: וואָס הייסט ער וויל ניט? וואָס טראַכט ער זיך, דער קליינער מפיל? אָהן טענות! ניטאָ קיין צייט.

„ד אָ ס א י נ ג ע ל ע (שפּאַרט זיך איין): איך וויל ניט, בעסער גאַר ניט געבוירען ווערען. איך׳ל בלייבען דאָ.

„ד י צ י י ט: קיינער פרעגט ביי דיר ניט. קומט די צייט, דאַרף מען געהן — און אַ סוף מיט אַן עק. גיכער! גיכער!"

געוויס, פאַראַן אויך דאָרטען קינדערלעך, וואָס האַלטען פון דעם אַלטען אידישען כלל, אַז נח לו לאדם שלא נברא משנברא, בע־סער פאַר דעם מענשען ניט געבוירען צו ווערען, איידער געבוירען צו ווערען. משמעות, אַז פון זיי שטאַמט דאָס דער פּעסימיזם אויף דער וועלט. אָבער זיי זיינען דאָרטען אקוראַט אזוי וועניג ווי דאָ. און אויך דאָרטען האָבען זיי ניט קיין ברעקעל ברירה. די צייט איז אונ׳ברחמנות׳דיג און אויף אַלע טענות ענטפערט זי: „ניט מיין דאגה! געהט ברענגט אייערע קלאָגעס צו דעם לעבען. איך בינד צונויף און שייד פאַנאַנדער, נאָר ווי דאָס ל ע ב ע ן בעפעהלט."
דאָס רוב אָבער ווילען אַלע געבוירען ווערן, ועמעס צייט עס איז שוין געקומען. מען האָט אפילו געכאַפּט איינעם, וואָס האָט זיך שוין צום דריטען מאָל געוואָלט דורכ׳גנב׳ענען פאַר דער צייט... און אַז דער אָקרענט מיט די קינדער שווימט אוועק אויף די וואָלקענס פון דער מאַרגענרויט און די קינדער דערזעהען די ערד, דערהויבען זיך פריידיגע געשרייען: „די ערד! די ערד! איך זעה זי. ווי שעהן זי איז! וואָס פאַר אַ ליכטיגע! וואָס פאַר אַ גרויסע!" און זיי אַנט־קעגען טראָגט זיך אַ געזאַנג פון די מוטערס, פול מיט פרייד און ערוואַרטונג.

איז אין דער ממשלה פון דער צוקונפט פאַראַן אַ „בלאָהער פויגעל"? אודאי! און געכאַפּט האָט מען איהם אויך: ניט קיין אַנדערער, ווי די נשמה פון דעם ליכטיגען שיין בכבודה ובעצמה. אָבער — וואָס איז געוועזן דער רעזולטאַט? עס האָט זיך באַלד אַרויסגעשטעלט, אַז ער איז ניט קיין אמת׳ער: ער האָט באַלד געביטען זיין פאַרב, ער איז געוואָרען ר ו י ז...

וואָס איז דער נמשל פון דעם משל? — גאָר א פשוט'ער נמשל. ווען מיר פאַנטאַזירען וועגען דער צוקונפט פון דער מענשהייט, גלויבען מיר, אז ער וועט ווען עס איז געפינען דעם אבסאָליוטען אמת. אָבער — מיר מעגען ווי שטארק ג ל ו י ב ע ן אין דער מאַכט פון דעם מענשליכען שכל — איז דאָס נאָר א ראָזעווע, מיט קיין זאַך ניט איינגעפונדעוועטע האָפנונג און — ניט מעהר!

אָבער נאָך אַן אַנדערער, שוין אביסעל א טיעפערער, געדאַנק שטעקט אין דעם זעלביגען סימבאָל. ווי אָפט זאָגען מיר נביאות וועגען דער צוקונפט פון דער מענשהייט און ווי אָפט שמועסען מיר זיך איין, אז די נביאות זיינען אויפגעבויט אויף דעם פעסטעסטען גרונד פון דער פינקטליכסטער וויסענשאַפט. אָבער די אַלע נביאות, מיט דעם „אייזערנעם גאַנג פון דער נאַטירליכער ענטוויקעלונג", אויף וועלכען זיי זיינען געבויט, זיינען אין תוך אריין, ווען מען בע־לייכט זיי מיט דעם העלען שיין פון דעם קריטישען געדאַנק, ניט קיין „בלאָהער" אמת פון דער פינקטליכער וויסענשאַפט, נאָר א „ראָזעווער" חלום פון דער צוגליהטער פאַנטאַזיע — און דעם גלוי־בען אין דעם מענשען...

דער סך־הכל פון טילטיל'ס זוכען איז, ווי איהר זעהט, גאָר ניט קיין געראָטענער. „ניטאָ ביי מיר דער „בלאָהער פויגעל", בעקלאָגט ער זיך צום סוף פון דער נסיעה. „דער פון דעם עראינערונג־לאַנד איז געוואָרען שוואַרץ; דער פון דער צוקונפט איז געוואָרען רויז; די פויגלעך פון דער נאַכט זיינען טויט, און דעם פויגעל פון דעם וואַלד האָב איך ניט געקאָנט פאַנגען. בין איך דען שולדיג, וואָס זיי בייטען די פאַרב, אָדער שטאַרבען, אָדער גליטשען זיך ארויס פון די הענד? וועט די פעע ניט זיין אין כעס? וואָס וועט זי זאָגען?"

„מיר האָבען געטהאָן אַליץ, וואָס מיר האָבען געקאָנט", טרייסט איהם דער ליכטיגער שיין. „ס'קאָן זיין, עס איז גאָר ניטאָ קיין בלאָ־הער פויגעל און אפשר בייט ער זיין פאַרב, ווי נאָר מען זעצט איהם אריין אין שטייגעל."

אויב איך האָב געטראָפען מיט מיין סברה, אז די פעע איז די מעטאַפיזיק, ווייס איך גאַנץ גוט, וואָס זי וועט זאָגען. פאַר איהר זיינען דאָס ניט קיין תירוצים. זי דאַרף האָבען דעם אמת'ן „בלאָהען פויגעל" און דוקא אין שטייגעל. זי וועט זיין אין כעס אויף זיך

אַליין, וואָס זי האָט געשיקט די קינדער דורך אַזאַ פּשוט׳ען וועג ווי — געהן דורכ׳ן פּענסטער. געדאַרפט האָט מען גאַנץ בעשטימט קריכען דורכ׳ן קוימען, און אַן אַנדערס מאָל וועט זי גאַנץ געוויס לאָזען אויספּרובען דעם ריכטיגען וועג... אָבער איך וואָלט איהר גענעבען אַזאַ׳ן עצה. לאָז זי אויסקלויבען די צייט און דעם וועג, וואָס זענען שוין מיט אַזוי פיעל מזל אויסגעפּרובט געוואָרען אין די אידישע פאָלקס־מעשה׳לעך: זאָל זי אָבוואַרטען, ביז שבת־צו־נאַכט וועט אויספּאַלען אַם מיטוואָך נאָך האַלבען טאָג און לאָז זי לאָזען די קינדער זיך גליטשען אויף אַ לונג־און־לעבער׳ל פון אַ ניסעל, אויף וועלכען די בעריהמטע דריי לעבעדיגע מתים האָ־בען זיך געגליטשט, און יעמאָלט קאָן זי זיין זיכער, אַז זיי וועלען זיך שנעל דערגליטשען ביז צו דעם אמת׳ן „בלאָהען פויגעל“.

אָבער אונזערע עצות דערגעהען שוין ניט צו דער צויבער־פעע... אין דעם לעצטען אַקט האָבען זיך די קינדער אויפגעכאַפּט ביי זיך אין דער היים און דאָ דערמאַנט זיך טילטיל אָן זיין טורטעל־טויב, וואָס הענגט ביי איהם אין שטייגעל:

„זעה, זעה!“ — ווערט ער פול מיט התפּעלות. „ער איז בלאָה! דאָס איז דאָך מיין טייבעלע... אָבער זי איז איצטער אַ סך בלאָהער, איידער פריהער, ווען איך בין אַוועקגעגאַנגען... זעה, דאָס איז דאָך דער „בלאָהער פויגעל“, וואָס מיר האָבען איהם געזוכט. מיר זיינען אַזוי ווייט געגאַנגען נאָך איהם און ער איז גאָר דאָ... אָט איז דיר אַ מעשה!“ אויך די צויבערהאַפטע פעע בעריליונאַ ווערט צוריק פער־וואַנדעלט אין דער פּשוט׳ער אַלטעטשקער, דער פויערטע בערלענגאַ, מיט איהר לעבעדיגער אָבער קראַנקער אייניקעל, וואָס נעהמט פאַר גוט דעם ניט גאָר „בלאָהען“ היימישען פויגעל פון טילטיל׳ס שטיי־געל: זי איז צופריעדען מיט יענע אמת׳ן, וואָס דער מענש ברענגט ארויס פאַר זיינע לעבענס־נויטען, וועלכען אויך טילטיל האָט געגור־מען גאָר אַנדערש שעצען, נאָך די נסיונות פון זיין רייזע. אמת, אויך אָט דער פויגעל האָט זיך אַרויסגעריסען פון די קינדער׳ס הענד. און דאָס טרעפט זיך מיט דעם מענשען גאַנץ אָפט. עס זיינען דאָ געגנוג צייטען, ווען דער איינצעל־מענש אָדער אפילו אַ גאַנצער דור, פערליערט דעם מענשליכען אמת פון אויג. אָבער שטאַרק טרויערען וועגען דעם זאָלען מיר ניט: טילטיל איז גערעכט. „נישקשה, ניט

וויין", זאָגט ער, „איך וועל איהם שוין כאַפּען", — ווייל אָהן אַן אמת קאָן דער מענש ניט לעבען.

מיר זיינען איצטער ביים סוף פון דער מעשה'לע. עס וואָלט זיך אפשר געלוינט זיך נאָך אביסעל מעהר אָבשטעלען אויף דעם סימבאָל פון דער קאַץ, דער אינטריגערישער מסור'טע, דעם פיינד פון דעם פרייען געדאַנק, דעם פערבינדעטען פון דער נאַכט, וואָס איהם לאָזט מעטערלינק אַרויסגעהן אין דער מאַסקע פון אַ פראַנ־צויזישען דיפּלאָמאַט; אויף דעם סימבאָל פון דעם טרייען בולדאָג, וועלכען ער לאָזט אויסזעהן ווי דעם ענגלישען דזשאָהן בולל אין דער מאָדערנער קאַריקאַטור; אויף דעם סימבאָל פון דעם באַלעבאַטישען, דורך־און־דורך בורזשואַזען ברויט; אויף דעם זיסען, ט ו ג ע נ ד־ה א פ ט ע ן צוקער, וואָס ברעכט אָב זיינע צוקער־פינגער פאַר דעם מענש, — שוין אַ צו זיסע פיגור, וואָס שמעקט מיט לאַקרעץ פון די טאָג־טעגליכע מאָראַל־פּרעדיגטען, — אָבער — לאָמיר דאָס אַלץ לאָזען אָן אַ זייט. לאָמיר ניט פערגעסען, וואָס איך האָב שוין געזאָגט, — אַז די בלאָה־אויגיגע קינדער־מעשה'לע מעטערלינק'ס איז ניט קיין פילאָסאָפישע אַלעגאָריע, נאָר אַ פילאָסאָפישער ס י מ ב אָ ל, און עס איז גענוג, אַז מען קאָן אַרויסברענגען זיין גרונד־געדאַנק.

און דער גרונד־געדאַנק איז: דער אבסאָלוטער אמת, נאָך וועלכען עס יאָגט זיך דער מעטאַפיזישער געדאַנק, איז ניט פאַר דעם מענשענ'ס כחות. לאָמיר זיך צופריעדען־שטעלען מיט יענעם אמת, וואָס קאָן בעשאַפען ווערען פון דעם מענשען, ווייל קיין אנדערן האָט מען פאַר אונז ניט אָנגעגרייט. און דער מ ע נ ש ל י כ ע ר איז גענוג, כדי אויף איהם צו בויען דעם מענשענ'ס גליק.

הייסט דאָס, אָבער, אַז מיר זאָלען זיך אין גאַנצען אָבזאָגען צו פערלאָזען די ג ע ז ע ה ע נ ע וועלט פון די חושים און זיך נאָר ניט אריינלאָזען אין די געטראַכטע וועלט פון דעם מענשליכען שכל? ניין, דאָס איז נאָך דערפון ניט געדרונגען. דער מענש מוז זוכען דעם אמת און פון זיין הארצען קאָן מען קיין מאָל ניט אויס־וואָרצלען דעם גלויבען, אַז ער געהט זוכען ניט דעם שאָטען פון זיין אייגענער נאַטור, נאָר די צענטראַל־זון פון דער אייביגער וועלט; און אַז דאָס וואָס ער האָט געפונען, איז ניט אַ דמיון פון אַ וועלט־אמת, נאָר דער „אייביגער בלאָהער פויגעל" אין זיין גאַנצען אייביג

אונפערענדערליכען אמת. דאָס איז אַן אילוזיע פון דעם מענשען׳ס שכל׳דיגען אויג, אָבער אַ נויטווענדיגע אילוזיע, פון וועלכער ער קאָן זיך ניט בעפרייען.

און אַלע מאָל, ווען מיר פאַלען אריין אין דער מאַכט פון דער אילוזיע, דאַרפען מיר ניט פערגעסען, אַז אַלץ, וואָס דער מענשליכער שכל ברענגט אַרויס, איז פאָרט ניט קיין אַנדער זאַך, ווי אַ פּראָדוקט פון דעם מ ע נ ש ל י כ ע ן שכל, וואָס קאָן זיך בשום אופן ניט אַרויסרייסען פון יענע גרענעצען, וואָס זיינען אַרומגעצירקעלט געוואָרען אַרום זיין נאַטור.

מיר דאַרפען, סוף־כל־סוף, ניט קוקען פון אויבען אַראָב אויף די מעטאַפיזישע אילוזיעס. זיי זיינען אַקוראַט אַזוי נויטיג פאַר׳ן שכל, ווי די אילוזיעס פון פאַרבען פאַר׳ן אויג. מיר דאַרפען נאָר פערשטעהן זייער טבע און זייער גרענעץ.

און אונטער דער שליטה פון דער דאָזיגער אילוזיע, וועלען מיר נאָך ניט איין מאָל געהן זוכען דעם „בלאָהען פויגעל“ אי אין דעם לאַנד פון דער עראינערונג, אי אין דער ממשלה פון דער נאַכט, אי אין דעם געדיכטען וואַלד פון דער נאַטור, אי אין דעם לאַזורנעם לאַנד פון דער צוקונפט, — און אפילו ביי די מתים אין די קברים וועלען מיר זיך גראָבען און איבערטרייסלען ביי זיי אַלע טאַשען. און אויב מען וועט דאַרפען, וועלען מיר קריכען דורכ׳ן קוימען; און אויב עס וועט ניט זיין קיין אַנדער ברירה, וועלען מיר שבת׳ע־נאַכט נאָך האַלבען טאָג זיך גליטשען אויף אַ לונג־און־לעבער׳ל פון אַ ניסעל... אָבער אין אַלע אָט די מאָמענטען טאָרען מיר ניט פערגעסען, אַז מיר געהען בעפריעדיגען אַ מ ע נ ש ל י כ ע בעדערפעניס און אַז מיר דאַרפען ברענגען אַהיים עפּעס אַזוינס, וואָס זאָל העלפען דעם מענשען אין זיין לעבען אויף דער וועלט.

מעטערלינק איז געגאַנגען זוכען דעם „בלאָהען פויגעל“ און האָט אונז געבראַכט אַ „בלאָהען פויגעל“, — ניט דעם אַבסאָליוטען אמת, ניט דעם סימבאָל מיין איך איצטער, נאָר דאָס שטיק ווירקליכע פּאָעזיע, וואָס ווערט געשפּיעלט אויף דער סצענע. אַן אויסנוס פון לויטערע לעבענס־פרייד, איז דאָס געבויט אויף אַ צניעות׳דיגער פילאָסאָפישער שטימונג. די זילבערנע שטים מעטערלינק׳ס קלינגט נאָך דערווייל איינזאַם אין דער מאָדערנער ליטעראַטור, וואו עס

דר. ח. זשיטלאָווסקי

הערשען נאָך דאָס רוב די טיעפע שאָטענס פונ'ם פעסימיזם. אָבער מעטערלינק געהערט צו די גייסטער, וואָס קאָנען זיך אויפהויבען הויך, גאָר הויך, כמעט ווי אויף אַ שטראַהל פון דער לבנה. איהם איז גרינגער איידער אַ סך אַנדערע צו בעמערקען, אַז די זון־פינס־טערנים איז שוין פערביי, און צו בעגריסען די בעפרייטע זון. זיין שטים וועט אויפוועקען די אַנדערע, וואָס שווייגען נאָך, בעקלעמט פון די פינסטערע שאָטענס.

איוב

א פאעמא פון דעם אידישען פרייען געדאנק

א פארלעזונג

פון

דר. ח. זשיטלאווסקי

קאמיטעט פאר דער ארויסגאבע פון
דר. ח. זשיטלאווסקי'ס שריפטען
ה. מינדלין, טרעזש.
H. MINDLIN, 122 BOWERY, NEW YORK.
New York 1915.

איוב, א פּאָעמא פון דעם אידישען פרייען געדאנק

חברים און פריינד!

„איש היה בארץ עוץ; איוב שמו": „געוועזן א מאַן אין דעם לאַנד עוץ; איוב איז זיין נאָמען", — אזוי הויבט זיך אָן אַן אַל־טער־אַלטער ספר, וואָס בעשרייבט אַן אינטערעסאַנטען עפּיזאָד אין דעם לעבען פון „אַ מאַן — איוב". וועגען דעם ספר און יענעם עפּיזאָד ווילען מיר זיך אַ ביסעל דורכשמועסען היינטיגען אָוועגד.

האָט געלעבט ווען עס איז אַ מאַן איוב און מיט ווי לאַנג צו־ריק? ווי אַלט איז דער ספר?

אויף די פראַגען קאָן מען מיט פאָלשטענדיגער זיכערקייט איצטער געבען אַן ענטפער נאָר וועגען איוב'ס פּערזאָן און זיין לעבען. אַז ווען עס איז אין דער גראַה־אַלטער צייט האָט וואו עס איז געלעבט אַ מאַן מיט דעם נאָמען „איוב", — דאָס אַבצולויי־קענען האָט קיין מענשליכער שכל קיין רעכט ניט; אָבער אַז דער עפּיזאָד פון זיין לעבען, — מיט די אַלע וואונדערליכע געשעהעני־סען, וועלכע ווערען דערצעהלט אין דעם הייליגען בוך, וואָס טראָגט זיין נאָמען, — האָט קיינמאָל ניט געקאָנט פּאַסירען, — אין דערי־נען איז קיין בר־דעת ניט מסופק. אפילו אונזער תלמוד, וואָס ווערט אסור ניט נתפעל פון איבערנאַטירליכע פּאַסירונגען און נעהמט זיי אויף אַזוי פּשוט, אקוראַט ווי זיי וואָלטען געווען אבסאָלוט בעגלויי־בינטע וויסענשאַפטליכע פאַקטען, ווייס אויך גאַנץ גוט, אַז „איוב לא היה ולא נברא, אלא משל הוא" — איוב איז קיינמאָל ניט געוועזן. דאָס בוך וועגען איהם איז נאָר אַ מאָראַלישע פּאָעמע, גע־שריעבען מיט דעם צוועק ארויסצוברענגען אַ טיעפען מוסר השכל.

דערפאַר איז שוין ניט אַזוי גרינג צו פערענטפערן די אַנדער פראַגע: וועגען דעם עלטער פון דער פּאָעטישער שריפט איוב. סיי די אַלטע לעגענדע, סיי די איצטיגע וויסענשאַפטליכע פאָר־

שונג האָבען ניט געקאָנט קומען צו אַ וועלכער עס איז פּאָזיטיווער, איין־איינציגער מיינונג.

איין לעגענדע לאָזט איוב'ן לעבען אין די צייטען פון אברהם אבינו און — אויב איך מאַך ניט קיין טעות — לאָזט זי אברהם אבינו זיין דער מחבר פון דעם בוך. אַן אַנדער לעגענדע — אין אַן אַנמערקונג צו דער גריכישער איבערזעצונג פון די „שבעים זקנים" — וויל האָבען, אַז איוב איז דיזעלביגע פּערזאָן, וואָס דער מלך פון אדום יובב בן זרח פון בצרה; הייסט עס אַן אור־אייניקעל אין פינפטען גליעד פון אברהם'ען. לויט נאָך איינער, האָט ער געלעבט אין משה'ס צייטען, און איז גאָר געווען אַ יועץ ביי דעם יעמאָלט'־דיגען פּרעה מלך מצרים, און משה איז געווען דער מחבר פון דעם ספר. אַנדערע גיעבען פאַר איהם אַנדערע צייט־פּונקטען אָן און עס זיינען דאָ אין דער תלמודישער ליטעראַטור אויך אַזעלכע טראַדי־ציעס, וואָס לאָזען איוב'ן ארויסגעהן מיט די אידען פון גלות בבל, אָדער שטעלען אוועק זיין לעבען אין די ערשטע דורות פון די תנאים, — און אין יענער צייט ווערט אויך פּערזעצט די פערפאַסונג פון דער שריפט.

פון אברהם אבינו ביז צו די תנאים, אַזוי גרויס איז דער מהלך צייט, וואָס מען קאָן ערגעץ וואו צווישען זיינע גרעניצען אריינשטעלען, לויט דער לעגענדע, איוב'ס לעבען אָדער די בע־שאַפונג פון דעם פּאָעטישען ווערק.

געוויס, בעוועגט זיך די וויסענשאַפטליכע פאָרשונג וועגען דעם בוך „איוב" אין אַ סך ענגערע און ממילא בעשטימטערע גרעני־צען. אָבער אויך דאָ הערשען נאָך געוואַלטיגע חלוקי דעות; און ווארפט מען אפילו אראָב פון חשבון די עלטערע מיינונגען, ביי וועמען עס איז נאָך רעכט געווען, אַז אַזא ווערק, ווי איוב, זאָל קאָנען געשריעבען זיין אין שלמה המלך'ס צייטען, אָדער אין די צייטען פאַר די ערשטע גרויסע נביאים, בלייבען נאָך גענוג ספקות, געגנוג ארגומענטען און השערות, וואָס דערלויבען דעם איינעם אָדער דעם אַנדערן פאָרשער אויסצוקלייבען אַ פּאַסיגע צייט צווישען דעם זעקסטען און דעם צווייטען יאָהרהונדערט פאַר קריס־טוס, — אַ משך פון גאַנצע פיער הונדערט יאָהר! — דאָס רוב געלערנטע, — אַזוי רעכען איך — ווערען מסתמא איינשטימען

מיט דער כראָנאָלאָגיע, וואָס איז אָנגענומען געוואָרען אין קויטצש'ס קריטישער איבערזעצונג פון דער הייליגער שריפט, און וואס זעהט אין די לעצטע צעהן יאָהר פון דעם פערטען יאָהרהונדערט די גע־בורטס־צייט פון אונזער פּאָעמע.

אָבער אויך די, וואָס רוקען אראָב די דאָזיגע צייט ביז אין דעם צווייטען יאָהרהונדערט פון אונזער צייט־רעכענונג, ווילען דערמיט בשום אופן ניט זאָגען, אַז די גאַנצע לעגענדע וועגען איוב'ן איז געבאָרען געוואָרען לפי ערך אזוי שפּעט. בעל־פּה — דערצעהלונגען וועגען אַ מאַן איוב, וואָס האָט געהאַט בייצושטעהן אַ גרויסען נסיון און האָט געשליידערט ביטערע טענות אנטקעגען גאָט אָדער די געטער, האָבען געמוזט ארומקרייזען אין פאָלק שוין אפשר פון די עלטעסטע צייטען אָן. וועניגסטענס האָט די לעגענדע וועגען איוב'ן געמוזט זיין בעקאַנט אַ סך פאַר יחזקאל'ן, ווייל מיר געפינען ביי איהם דערמאָהנט דעם נאָמען איוב, אין איינעם מיט די נעמען נח און דניאל, ווי ביישפּיעלען פון גערעכטע מענשען. ס'איז אויך מעגליך, אַז אין אַ צייט, וואָס איז איצטער אזוי שווער צו בעשטימען, האָט אַ מחבר אויסגעארבייט אַ פּראָזאאיש ווערק, אויף דעם גרונד פון די דאָזיגע פאָלקס־טראַדיציעס, און עס קאָן גרייליך זיין, אַז יענע פּראָזאאישע טיילען, וואָס מיר האָבען נאָך איצטער אין דער שריפט און וואָס שטעלען מיט זיך פאָר די אזוי אָנגערופענע ר ע ה ם פון דער דיכטונג, שטאַמען נאָך פון יענעם פריהערדיגען פּראָזאאישען חבור, ווען אפילו זיי זיינען שטאַרק פערענדערט געוואָרען פון דעם אינגערען דיכטער.

ביי דער פראַגע, ווען איז בעשאַפען געוואָרען די פּאָעמע איוב, האָט מען אין זין יענע פּאָעטישע טיילען זיינע, וואָס שיל־דערען אונז דעם וכוח צווישען איהם און זיינע פריינד וועגען די וויכטיגסטע פּראָבלעמען פון דעם מענשענ'ס לעבען אויף דער וועלט. נאָר וועגען די טיילען קומט דאָס פאָר דער גרויסער סכסוך צווישען די געלערנטע פאָרשער. כמעט אַלע זיינען זיי איינס אין דעם, אַז דער פּאָעטישער טעקסט, וואָס געפינט זיך איצטער אין אונזערע הענד, איז ניט דערגאַנגען אָהן ענדערונגען צו אונז. איי־ניגע שטעלען זיינען אַזוי פערדאָרבען, אַז קיין פּירוש קאָן ניט אַרויסברענגען פון זיי קיין ווערטער עס איז פערגינעפטיגען זין:

סיידען מען זאָל זיך אַ לאָז טהאָן שווימען אין דעם אונבעגרעניצ־טען ים פון פשט׳לעך, פּלפּולים, און השערות וועגען אַן אַנדער טעקסט, וואָס האָט געזאָלט שטעהן אין דעם ערשטען מאַנוסקריפּט. פון אייניגע שטעלען קאָן מען דעם זין אַרויסברענגען נאָר מיט גרויס מיה. דאָ און דאָרט זיינען אין גאַנצען אַרויסגעפאַלען איינ־צעלנע פערזען, ווי מען קאָן דאָס בעווייזען דורך דעם מעטרישען בוי פון דעם געדיכט. דערפאַר זיינען אַ סך נייע פערזען אַריינגע־שטעלט געוואָרען, געווים פון אַ פרומער האַנט, וואָס האָט ניט גע־קאָנט אַריבערטראָגען איוב׳ס שאַרפען, פרייען געדאַנק, און האָט איהם אַריינגעלעגט אין מויל אַריין פרומע רייד, וואָס פּאַסען צו איוב׳ס לאָגישען געדאַנקען־גאַנג, ווי אַ דאָרן צו אַן אויג.

אויך דאָס ווערט כמעט פון אַלעמען אָנגענומען, אַז גאַנצע זעקס קאַפּיטלען, פון 32 ביז 37, — אליהו׳ס רייד צו איוב׳ן, וועלען זיינע פריינד זיינען פערשטומט געוואָרען, — זיינען ערשט שפּע־טער פון אַן אַנדער דיכטער אַריינגעטראָגען געוואָרען אין טעקסט. ספיקות זיינען אויך אַרויסגעזאָגט געוואָרען וועגען דעם קאַפּיטעל 28, מחמת ער איז אין זיך אָבגעשלאָסען און שטעהט כלומרשט אין קיין אינווענינגסטען לאָגישען צוזאַמענבונד מיט דעם גאַנצען אינהאַלט פון איוב׳ס טענות. מיר וועלען שפּעטער זעהען, אַז דער אַרגומענט איז ניט ריכטיג; אַז די געדאַנקען, וואָס ווערן אַרויסגעזאָגט אין איהם, זיינען ענג פערבונדען מיט איוב׳ס גאַנצער וועלט־ און לעבענס־אַנשויאונג.

ווארפט מען אָבער אַראָב פון חשבון די אַלע פּונקטען, אין וועלכע אַלע קריטישע פאָרשער, — אָדער כמעט אַלע, — שטימען צונויף, בלייבט די גרויסע שאלה וועגען דער ליטעראַרישער געבורט פון אונזער ווערק אָן אָפענע ביז איצטער.

אָבער — ווי אינטערעסאַנט די פראַגע זאָל ניט זיין פון לי־טעראַר־וויסענשאַפטליכען שטאַנדפּונקט, ווי וויכטיג איהר פער־ענטפערונג זאָל ניט זיין פאַר דער געשיכטליכער ענטוויקלונג פון דעם אידישען געדאַנק, מוזען מיר זי דאָ לאָזען ליעגען אָן אַ זייט און בענוגענען זיך מיט די פּאָר מאָגערע דאַטען, וואָס איך האָב געמאַכט ביז אַהער. פאַר אונזער היינטיגען צוועק איז נאָר וויכטיג צו געדענקען, אַז ווי אַלט די איוב־פּאָעמע זאָל ניט זיין, געהערט

זי צו יענע דיכטונגען אין דער וועלט־ליטעראַטור, וואָס בלייבען אויביג יונג.

און אין דער אמת'ן איז דאָס אַ מערקווירדיג יונגע דיכטונג! אויב עמיצער וואָלט זיך פערגונען דעם שפּאַס איבערצוזעצען די וויכטיגסטע טיילען פון דעם קריטיש־אויסגערייניגטען טעקסט כמעט וואָרט פאַר וואָרט, נאָר אין אַ ביסעל אַ מאָדערניזירטער פאָרם, אונטערטראָגען דאָס אַ ליטעראַריש־געבילדעטען מבין, וואָס האָט קיינמאָל נישט געלייענט איוב'ן, — אָך, צווישען די געבילדעטע פון היינטיגע טעג זיינען לײדער דאָ ניט ווענינ אַזעלכע, — און פערזיכערן איהם, אַז דאָס איז אַ ניי־געפונענער מאַנוסקריפּט פון ביירָאָנ'ען, וואָלט איהם בשום אופן ניט אַרויף אויף'ן געדאַנק, אַז איהר טרייבט מיט איהם שפּאַס. געוואונדערט וואָלט איהם נאָר, וואָס ביירָאָן האָט געקאָנט לאָזען פערוואָלגערן זיך אַזאַ פּערל פון זיין זשעניע, אפשר דאָס בעסטע, וואָס ער האָט געשאַפען אין זיין גאַנצען לעבען, און גע'חדוש'ט וואָלט איהם, וואָס מען האָלט נאָך בשתיקא דעם געפונענעם אוצר און מען איז ניט מרעיש עולם וועגען דעם. דער טיעפער אינהאַלט, די געניאַלע שפּראַך, דער ביירָאָנישער שפּרונג פון ענין צו ענין, דער פּאָעטישער פערגלייך, וואָס בליצט אויף מיט אַ מאָל, אויף וועלכען איהר האָט זיך ניט געריכט, אָבער וואָס בעלייכט אייך אין איין הרף־עין די פינסטערסטע אָבגרונטען, דער געוואַלטיג שטאַרקער טאָן, וואָס ווערט ניט אָבגעשוואַכט אויף אַ מאָמענט, דאָס אַלץ, וואָלטען מיר געזאָגט, האָט איוב געגאַשט פון בייראָן'ס בעסטע ווערק, ווען מיר וואָלטען ניט געוואוסט אויף זיכער, אַז, אפילו לויט דעם חשבון פון דעם עקסטרעם־ראַדיקאַלסטען קריטיקער, דאַרף איוב אויך זיין עלטער פון ביירָאָנען אַזוי אַן ערך אַ צוויי טויזענד יאָהר.

עס איז דעריבער קיין חדוש ניט, וואָס כמעט אַלע געשיכטס־שרייבער פון דער ליטעראַטור גיעבען צו, אַז איוב איז איינע פון די קאָסטבאַרסטע פּערעל אין דער אַל־וועלטליכער פּאָעזי, און עס איז גאַנץ געווים ניט קיין גוזמא, ווען פּראָפעסאָר שטייערנאַגעל, דער איבערזעצער פון איוב אין קויטצש'ס „הייליגע שריפטען“, הויבט אָן זיין איינלייטונג צו דער איבערזעצונג מיט די ווערטער, אַז „דאָס בוך איוב איז — ווי שוין פון אַלעמען דערקענט — איינס

פון די געוואַלטיגסטע ווערק אין דער וועלט־ליטעראַטור". און איך גלויב, אַז יעדער איינער, וואָס פערטיפט זיך אין דעם שטודיום פון דער שריפט, מוז קומען צו דעם רעזולטאַט, אַז סיי מצד איהר טיעפען פילאָסאָפישען אינהאַלט, סיי מצד איהר גליהענדער פּאָע־טישער פאָרם, קאָן איוב אויסהאַלטען דעם פערגלייך מיט די גרעסטע מייסטער־שאַפונגען, וואָס די מענשהייט האָט ארויסגע־בראַכט. על כל פּנים, מוז פאַר יעדען איינעם ווערן קלאָר, אַז מיר האָבען דאָ צו טהאָן מיט אַ ווערק, וואָס איז פון דער גרעסטער בע־דייטונג פאַר דער מענשהייט, און אַז איהר חשיבות ליעגט ניט נאָר אין דעם רייכען אוצר פון פּאָעטישע בילדער, געפיהלען און שטי־מונגען, וועלכע זי רופט אין אונז ארויס, נאָר נאָך מעהר אין איהר פ י ל אָ ס אָ פ י ש ע ן אינהאַלט, אין דער פאַנאַנדערוויקעלונג פון פּראָבלעמען, וואָס לאָזען עד היום ניט צורוה דעם טיעפער דענקענדען מענשען.

איוב איז קודם כל אַ פילאָסאָפישע פּאָעמע. עס וואָלט אויך ניט געווען קיין פעהלער, ווען מען וואָלט דאָס אָנגערופען אַ פילאָ־סאָפישע טראַגעדיע, ניט קוקענדיג אויף דעם גליקליכען סוף, מיט וואָס עס לאָזט זיך אויס די דערצעהלונג. טראַגיש איז אַלץ אין איוב: זיינע אונענדליכע ליידען, זיין מוטהיגער גייסטיגער קאַמפּף אנטקעגען אַ מאַכט, וואָס איז אונענדליך שטאַרקער, איידער ער, און פון וועלכער ער דערוואַרט ניט קיין יושר, אפילו ניט קיין ברע־קעל רחמנות. איוב׳ס קאַמפּף איז אַ העלדען־קאַמפּף, אין וועלכען ער נעהמט בעוואוסטערהייד דעם הערָאאיזם פון מסירת נפש אויף זיך, אַ קאַמפּף פאַר אַן אידעאַל מיט דעם קלאָרען איינזעהן, אַז דער אידעאַל קאָן קיינמאָל ניט מקוים ווערען. און די טראַגעדיע איז אַ פילאָסאָפישע דערפאַר, ווייל דער גייסטיגער קאַמפּף וואַקסט ארויס פון אַ בעשטימטען פילאָסאָפישען, אָבגרונד־טיעפען געדאַנק, וואָס האָט זיך ערשט פאַר איוב׳ען אנטפּלעקט אין זיין גאַנצער שיקזאַל־שווערער בעדייטונג.

איוב איז אַ ריין פילאָסאָפישע טראַגעדיע.

איך וויים, אַז פיעלע פון אייך וועלען אפשר גאָר נישט האָבען אנטקעגען דער כאַראַקטעריסטיק פון דער שריפט, ווי אַ טראַגעדיע, אָבער דערפאַר וועלען זיי ניט אַזוי גרינג איינשטימען מיט מיר, אַז

זי פערדיענט דעם נאָמען: „אַ ריין פילאָסאָפישע“, ווייל ביי אַ סך פון אונזערע געבילדעטע האָט זיך שוין פון לאַנג אָן איינגעוואָרצעלט דער אבער־גלויבען, אַז פילאָסאָפיע איז ניט אַ זאַך, וואָס איז געווען בנמצא אין דעם אַלטען יודענטהום. עטיק, רעליגיאָן, — יע! אין בעסטען פאַל, — רעליגיאָנס־פילאָסאָפיע. אָבער פילאָסאָפיע? דאָס דאַרפען מיר זוכען ביי די גריעכען, וואו זי איז צום ערשטען מאָל געבאָרען געוואָרען.

איך קאָן דאָ מיך ניט אַריינלאָזען אין דעם גאַנצען ענין פון פילאָסאָפיע און רעליגיע אין זייער אינוועניגסטען שייכות. אָבער אַ פּאָר ווערטער מוז וועגען דעם געזאָגט ווערען איצט.

די פילאָסאָפיע האָט אַלע מאָל געהאַט דאָס בעשטרעבען צו בעשאַפען אַ וועלט־אַנשויאונג און אַ לעבענס־אַנשויאונג, ד. ה. אָבצוגעבען זיך אַ דין וחשבון וועגען די גרונד־קרעפטען, וואָס בעהערשען די וועלט, צונויפוועבען אַלע אונזערע איינצעל־בילדער פון די וועלט־פּאַסירונגען אין איין איינציג בילד פון דעם גרויסען וועלט־געשעהען און אויף דעם סמך פון דעם דאָזיגען בילד צו בעשטימען דעם זין און דעם ווערט פון דעם מענשליכען לעבען. די פילאָסאָפיע פערוואַנדעלט זיך אין אַ רעליגיע אין דעם געוועהנליכען זין פון דעם וואָרט, ערשט יעמאָלט, ווען די גרונד־קרעפטען ווערען בעטראַכט, ווי גייסטיגע „געטליכע“ וועזענס, מיט וועלכע דער מענש קאָן זיך אויפטראָגען, כמעט אויף דעם זעלביגען שטייגער ווי מיט זיינע מיט־מענשען; ווען עס ווערען אויסגעאַרבייט די פאָרמען און געזעצען, ווי אַזוי דער מענש זאָל זיך אויפטראָגען מיט זיי, — און, וואָס איז נאָך וויכטיגער איידער אַלץ, — ווען דער מענש איז מסכים צו נעהמען אויף זיך די התחיבות צו די געטליכע וועזענס, מחמת ליעבע צו זיי, אָדער ווייל ער וואַרט אויף אַ בעלוינונג פאַר זיין דיענסט, אָדער ווייל ער האָט מורא פאַר זייער שטראָף.

דערפון איז געדרונגען, אַז יעדע מעהר אָדער ווייניגער ענטוויקעלטע רעליגיע, אין וועלכער מיר געפינען אַ בילד פון דעם איינהייטליכען וועלט־פּראָצעס, אַ פאָרשטעלונג וועגען די גרונד־קרעפטען, וואָס בעהערשען דאָס „אַל“,—אַלץ איינס, ווי די וועזענס זאָלען ניט זיין אויסגעמאָלט און ווי גרויס עס זאָל ניט זיין זייער צאָהל, — מוז האָבען אין איהר פונדאַמענט אַ געוויסע וועלט־אַנשויאונג,

ד. ה. א פילאָסאָפיע, — און שוין ביי דעם אַלטען פּאָליטעאיזם פון מצרים, בבל, גריעכענלאַנד און רוים קאָנען מיר בשום אופן ניט אָוועקנעהמען זייער פילאָסאָפישען כאַראַקטער. דער געדאַנק, אַז איין טהייל פון דעם וועלט־פּראָצעס ווערט בעהערשט פון איין גאָט און דער אַנדערער — פון אַן אַנדערען; אַז דער דונער שטאַמט פון יופּיטער, תבואה וואַקסט אַ דאַנק צערעסען און ליעבע שטראַהלט אויף אין אונזער האַרצען, אַ דאַנק דער ווענוס, איז נאָך ניט קיין רעליגיע, נאָר ניט מעהר ווי בילדער, ווי אַזוי צו דערקלעהרען זיך די פּראָצעסען פון דער וועלט. ס'איז — פילאָסאָפיע, ווען אַפילו זעהר אַן אָרימע אין דעם פונקט פון שטרענגען לאָגישען דענקען. רעליגיע ווערט דער פּאָליטעאיזם נאָר יעמאָלט, ווען דער גלויביגער מענש טרעט אריין אין אַ פּערזענליכען בעריהר מיט יופּי־טער'ן, צערעס אָדער ווענוס, — איך מיין, פערשטעהט זיך, ווען ער גלויבט, אַז ער איז אריין אין אַזאַ פּערזענליכען בעריהר.

דאָס אייגענע איז אויך מיט דעם מאָנאָטעאיזם, דעם גלויבען אין אַן איין־איינציגען גאָט. נעהמט מען איהם ניט מעהר ווי אַ דער־קלעהרונגס־פּרינציפּ פון דעם וועלט־געשעהען, האָט ער נאָך אין זיך ניט קיין ברעקעל רעליגיאָן, איז ער ניט מעהר ווי אַ פילאָסאָפישער געדאַנק. און אַפילו, ווען מען שטעלט זיך גאָט פאָר ווי אַ פּערזאָן, וואָס פערלאַנגט פון דעם מענשען געוויסע מעשים, ווערט דאָס נאָך אויך ניט קיין רעליגיע, ביז דער מענש איז ניט מסכים דערויף. דעם בעסטען בעווייז דערצו געפינען מיר אין דער פילאָסאָפיע פון איוב'ן (ביז צו זיין צווייטער בעקעהרונג), וואָס קאָן פּראָזאאיש אויסגעדריקט ווערען אַ שטייגער אַזוי: די וועלט ווערט אין אַלע איהרע טהיילען און איינצעלהייטען בעהערשט פון אַן אַלמאַכטיגען, אונענדליך קלוגען גאָט, — אָבער אַז אַך־און־וועה צו אַזאַ גאָט, אַך־און־וועה צו אַזאַ וועלט און אַז אַך־און־וועה צו דעם אָרימען מענשען, וואָס דאַרף זיך נעבעך געפינען אין איהר.

שוין דער פאַקט, וואָס דער גאַנצער געדאַנקען־גאַנג איוב'ס איז, ווי מיר וועלען שפּעטער נאָך מעהר זעהן, דורך־און־דורך מאָ־נאָטעאיסטיש און אין דער זעלביגער צייט דורך־און־דורך אַנטי־רעליגיעז, בעווייזט, אַז — ווענינגסטענס אין דער גלוטה־היטץ פון דעם געניאַלען געדאַנק, — קאָן דער רעליגיעזער עלעמענט אין גאַנ־

צען אוועקגעשמאָלצען ווערען פון דעם מאָנאָטעאיזם און עס בלייבט זיין ריין פילאָסאָפישער כאַראַקטער.

אַז דער אידישער מאָנאָטעאיזם איז געווים אין אַ סך אַ גרע־סערען גראַד און אין אַ סך אַ טיעפערען זין אַ „ריינע" פילאָסאָפיע, איידער דער אַלטער פּאָליטעאיזם, מיט זיין רייכער משפּחה פון געטער און געטינען, קאָנען מיר זעהן אויך פון דעם, וואָס עד היום איז דער פילאָסאָפישער געדאַנק ניט ביכולת לגמרי אָבצופרעגען דעם מאָנאָטעאיסטישען פּרינציפּ. גאָר גרויסע דענקער — און פ ר י י ע דערצו, — ד. ה. אַזעלכע, וואָס דענקען נאָר מיט זייער אייגענעם שכל און האָבען קיינעם ניט, ווערמען צו טהאָן צוליעב, — ווי צ. ב. אַזאַ גייסטעס־גיגאַנט, ווי פ י כ ט ע דער עלטערער (אין דעם צווייטען פעריאָד פון זיין פילאָסאָפירען) — קומען צו דער אַלט־אידישער פאָרשטעלונג פון אַ פּערזענליכען אַלמאַכטיגען, אַל־ווויסענדען און גערעכטען גאָט, פון וועמען עס שטאַמט אַלץ אין דער וועלט. דער מאָנאָטעאיזם איז נאָך עד היום אַ בערעכטיגטער פ י ל אָ ס אָ פ י ש ע ר שטאַנדפּונקט אַזוי גוט, ווי זיין געגנער דער אַטעאיזם, — אַ זאַך, וואָס מען קאָן בשום אופן ניט זאָגען וועגען דעם פּאָליטעאיזם פון דער אַלטער וועלט. אמת, אין די לעצ־טען פון אייניגע לעצטערע פילאָסאָפען, — דער עיקר די פּראַגמאַ־טיסטען, — ווערט דער מאָניסטישער שטאַנדפּונקט אין גאַנצען פערלאָזען, און הערט מען זיך צו אויפמערקזאַם צו דזשיימס'ען, קאָן מען באמת מיינען, אַז ער ווערט אין זיינע רעליגיעזע אַנשויאונגען אַ פּאָ ל י ט ע א י ס ט. אָבער ווי וויט ער זאָל ניט געהן אין זיין „פּלוראַליזם" און אין דער פערגייסטיגונג פון די פיעלע וועזענס, וואָס בעהערשען, לויט זיין מיינונג, די וועלט, — צוריק צו דער גריעכישער געטער־וועלט, — דער שעהנסטער פון אַלע פּאָליטע־איסטישע סיסטעמען, — וועט קיין דענקער אין פילאָסאָפישען ערנסט ניט קומען, בעת דער אידישער גאָט־גלויבען בלייבט נאָך אַ פילאָסאָפישע מעגליכקייט אויף פאַר דעם היינטיגען טאָג.

איך וויל דערמיט בשום אופן ניט זאָגען, אַז דער אידישער מאָנאָטעאיזם איז אויסגעוואַקסען פון אַ ריין פילאָסאָפישען בעד־שטרעבען צו געווינען אַ ריכטיגען בילד פון דער וועלט. איך וויים גאַנץ גוט, אַז גאַנץ אַנדערע מאָטיווען האָבען, אין ערשטער ליניע,

געטריבען דעם אידישען געדאַנק צו איהם: נאַציאָנאַלע, פּאָליטישע און סאָציאַלע. אָבער — ווער קאָן האָבען די גבורה אין גאַנצען אָבצולייקענען, אַז אויך פילאָסאָפישע בעדערפעניסען זענען דערביי אויפגעוועקט געוואָרען פון זייער שלאָף און אַז דער אידישער שאַ־פענדער גייסט, וואָס האָט שפּעטער בעוויזען זיין פילאָסאָפישע מאַכט אין אַ פילאָן פון אַלעקסאַנדריען, האָט שוין פון אָנהויב אָן געשפּירט אין זיך דעם דאָרשט צו אַ ריין פילאָסאָפישער דערקענט־ניס? על כל פנים מוז מען צוגעבען, אַז, קוים איז פון די נאַציאָ־נאַלע, פּאָליטישע און סאָציאַלע מאָמענטען אויסגעוואַקסען געוואָ־רען די פאַרשטעלונג פון אַן איינציגען, אַל־מאַכטיגען און אַל־גע־רעכטען גאָט, האָט זיין פילאָסאָפישער ווערטה ניט געקאָנט לאַנג בלייבען פערבאָרגען פון דעם אידען'ס גייסטיגע אויגען.

דער מאָנאָטעאיזם איז ביי די דענקער פון דעם אידישען פאָלק געוועזען ניט נאָר אַ רעליגיע, נאָר אַ ריין פילאָסאָפישע וועלט־אַנ־שויאונג, און די גרויסע בעדייטונג פון איוב'ס פילאָסאָפירען בע־שטעהט אויך אין דעם, וואָס זיין געדאַנק האָט אין דעם טראַגישען ראַנגלען זיך מיט גאָט, פאַנאַנדערגעריסען די אַלטע, אין אַלע טהיילען צונויפגעוואַקסענע היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון מאָנאָטעאיזם און רעליגיאָן.

אָבער ניט נאָר אויף דעם פעלד פון וועלט־אַנשויאונג איז גע־ווען גרויס דער געדאַנק פון דעם אידישען פאָלק, ניט נאָר דאָ האָט בעוויזען זיין גבורה דער געניאַלער מחבר פון איוב. נאָך טיעפער איידער אין די פּראָבלעמען פון דער וועלט־אַנשויאונג איז דער אי־דישער גייסט אריינגעדרונגען אין די פערוויקעלטע און אָפטמאָל אָנגעוועהטיגטע פּראָבלעמען פון דער לעבענס־אַנשויאונג.

וועלט־און־לעבענס־אַנשויאונג ווערען ביידע געבוים מיט קאָפּ און הארץ, מיט פערשטאַנד און געפיהל. אָבער בעת די וועלט־אַנשויאונג קאָן כמעט אין גאַנצען אויסקומען אָהן דעם עלעמענט פון געפיהל (וועניגסטענס, על פי טהעאָריע), איז די הויפּט־מאַכט, וואָס בעשאַפט לעבענס־אַנשויאונגען — דער געפיהל. די הארץ האָט איהר לאָגיק, איהר אַרט צו זעהן און אויסצוטייטשען ערשיי־נונגען. איין־און דערזעלביגער פאַקט האָט אַ גאַנץ אַנדער בעדיי־טונג, אַ גאַנץ אַנדער זין, עס ווענדט זיך אָן דעם, ווי מען נעהמט

איהם אויף: נאָר מיט דעם פערשטאַנד, אָדער אויך מיט דעם געפיהל.

אז איך האָב פאַר מיר אַ פאַקט: „מיין קינד איז געשטאָרבען“, האָט ער אין דער שפּראַך פון דעם געפיהל אַ גאַנץ אַנדער אויס־טייטש, איידער אין דער שפּראַך פון דעם ריינעם פערשטאַנד. פאַר דעם קאָפּ איז „מיין“ ניט מעהר, ווי אַן אָנווייז, ווער איז דער פאָ־טער פון דעם קינד, — אַ גלייכגילטיגער דאַטום, ווי די נומער פון דעם הויז, אין וועלכען דאָס קינד האָט געלעבט. פאַר דעם געפיהל איז „מיין“ — אַ גאַנצע וועלט. דאָס וואָרט זאָגט: דאָס איז ביי מיר צוריסען געוואָרען דאָס הארץ אויף צווייען, ביי מיר פער־פינסטערט געוואָרען די זון. און „קינד“ איז אויך ניט נאָר אַן אָנווייז אויף דעם וואוקס אָדער דעם עלטער פון דעם פערשטאַר־בענעם. פאַר'ן הארצען איז דאָס — „קינד מיינס!“ — אַ מקור פון פריידען אָהן אַ צאָהל, פון רחמנות־און ליעבע־געפיהלען, מיט וועלכע עס איז געווען איינגעפלאָכטען אין מיין נשמה. און „גע־שטאָרבען“ הייסט ניט פּשוט: „דאָס הארץ האָט אויפגעהערט שלאָגען, די לונגען — עטהעמען, די בלוטען — צירקולירען“, — אַ ריין פיזיאָלאָגישע בעשרייבונג פון טויט, ווי מען קאָן זי אויך מאַכען ביי אַ בלעטעל, אָראָבגעריסען פון אַ בוים. „געשטאָרבען“ הייסט פאַר'ן געפיהל: ניט מעהר קאָנען עס צודריקען צום הארצען, ניט מעהר קאָנען ארייַנבליקען אין זיינע ליכטיגע אויגען, ניט מעהר קאָנען בעדעקען זיין פּנים מיט ווארימע קושען. „געשטאָרבען“ הייסט: איבערגעשניטען טויזענטער נערוועז, וואָס האָבען מיך צוגעבונדען צו איהם, און די אַלע טויזענטער איבערגעשניטענע נערוועז פערגעהען זיך אין ברענענדען צער.

אָט דאָס הייסט זעהן אַ פאַקט מיט די אויגען פון געפיהל, און אַזוי ווי אַ לעבענס־אַנשויאונג איז הארצענס־לאָגיק, קאָן זי ריכטיג פערשטאַנען ווערען נאָר פון יענע, וואָס לייענען איהרע ווערטער מיט דעם הארצען און ניט נאָר מיט'ן קאָפּ, און אויך דאָס בתנאי, אז די פאַקטען, אויף וועלכע די וועלט־אַנשויאונג ווערט אויפגע־בויט, רופען אין אונזער הארצען אַרויס דעם זעלבּיגען אָבקלאַנג פון געפיהל, וואָס ביי דעם מחבר פון דער וועלט־אַנשויאונג.

איוב'ס טראַגישער לעבענס־בליק שטעלט די דאָזיגע פאָדערונג

צו אונז. נאָר דער קאָן איהם פערשטעהן און באמת אריינגנעהמען אין הארצען, וואָס האָט, לאָז זיין איין מאָל אין לעבען, געהערט צו די שווער ליידענדע, וואָס איז לכל הפּחות אויף א ווײַלע געשטאַנען ביי דעם אָבגרונט פון מענשליכען יאוש און טיעף אריינגעבליקט אהין; וואָס קאָן, ווענינגסטענס, אין הארצען זיך משער זיין, ווי עס זעהט אויס אין דער נשמה ביי די, „וואָס בענקען", ווי איוב, „נאָכ'ן טויט און ער קומט ניט, וואָס גראָבען נאָך איהם מיט מעהר לוסט, איידער נאָך בעהאַלטענע אוצרות און וואָלטען זיך געפרעהט ביז צום עקסטאַז, ווען זיי וואָלטען געפונען דעם קבר." *)

וואָס האָט אריינגעשליידערט דעם מענשען איוב אין דעם אָבגרונד פון יאוש?

אייך איז געווים בעקאַנט דער ספּור המעשה. לאָזט מיך אייך דערמאָהנען זיינע וויכטיגסטע שטריכען אין דער בעלייכטונג פון יענעם פילאָסאָפישען געדאַנק, וואָס געהט דורך ווי א רויטער פאָ־דעם איבער דער גאַנצער פּאָעמע.

געווען א מאַן אין דעם לאַנד עוץ מיט דעם נאָמען איוב, א גערעכטער, פון זינד ריינער, א גאָטס־פאָרכטיגער און אָבגעקעהרטער פון שלעכטס. טרעפט זיך א מאָל, זענען זיך צונויפגעקומען די בני־אלהים (די מלאָכים) פאַר גאָט און אויך דער שטן צווישען זיי... פרעגט ביי איהם גאָט, צי האָט ער זיך צוגעקוקט צו אַזא גערעכטען און גאָטס־פאָרכטיגען מענשען, ווי איוב? ענטפערט דער שטן: „האָט דען איוב אומזיסט מורא פאַר גאָט? האָסטו ניט ארומ־געצוימט פון אלע זייטען איהם און זיין הויז און אלץ וואָס ער האָט? די ארבייט פון זיינע הענד האָסטו געבענשט און זיין פיה האָט זיך אויסגעשפּרייט איבער'ן לאַנד. אָבער שטרעק נאָר אויס דיין האַנד און ריהר אָן אלץ, וואָס איהם געהערט, וועסטו זעהן, ווי ער וועט דיך אָפען פערשילטען".

אויף דעם ערשטען בליק קאָן מען מיינען, אז די גאַנצע אונ־טעררעדונג צווישען גאָט און דעם שטן דרעהט זיך ארום רעליגיעזע פרומקייט. איוב איז גאָט'ס קנעכט; ער איז פ ר ו ם, פאָלגט וואָס גאָט האָט געהייסען, און גאָט האָט הנאה פון איהם, ווי א

*) קאפּ. ג' 21—23.

באַלאַבאַס האָט הנאה פון אַ גוטען משולח. אָבער טראַכט מען זיך אַריין אַ ביסעל טיעפער, ווערט איינעם באַלד קלאָר, אַז דאָ רעדט זיך וועגען אַ סך העכערער זאַך איידער פרומקייט. אָדער ריכ־טיגער געזאָגט, אַז פרומקייט און גאָטס־פאַרכטיגקייט האָבען אין איוב׳ס צייטען און אין דעם געדאַנק פון יענע טעג געהאַט אַ וויכ־טיגערע בעדייטונג, איידער אין אונזערע איצטיגע צייטען. „פרום“ האָט יעמאָלט געהייסען ניט נאָר גלויבען אין גאָט און אָבהיטען אַלע פאָרשריפטען פון דעם רעליגיעזען קולט, ווי תפילות, קרבנות און מנהגים. „פרום“ איז געווען יעמאָלט אייננ צונויפגעבונדען מיט „גוט“; מאָראַל און מעשים טובים — צונויפגעשמאָלצען אין איי־נעם מיט גאָטס־פאַרכטיגקייט אָדער דעם גלויבען אין גאָט, וואָס איז דער מקור פון מאָראַל און גערעכטיגקייט. נאָר דער, וואָס גלויבט אין גאָט, קאָן האַלטען פון גערעכטיגקייט און מאָראַל, און — „אָמר נבל בלבו: אין אלהים“, עס זאָגט דער שאַלקהאַפטיגער אין זיין האַרצען: ס׳איז ניטאָ קיין גאָט“. אָנווייזענדיג דעם שטן אויף איוב׳ן, האָט גאָט דעריבער ניט דערפון געקליבען נחת, וואָס איוב ברענגט איהם קרבנות אָדער זינגט איהם הללויה׳ס, נאָר וואָס עס איז דאָ אויף דער וועלט אַ לעבעדיגע פערקערפערונג פון אַ מאָראַליש־ריינער נשמה, אַ דורך־און־דורך עהרליכע און גערעכטע האַרץ.

דער שטן אָבער ווערט זעהר וועניג נתפעל פון מענשליכע רייני־קייט און עהרליכקייט. מיט זיין פעסימיסטישען בליק אויף דער מענשליכער נשמה דערזעהט ער אויף דעם גרונד פון דער העכסטער פאָלקאָמענהייט דעם היילען נאַקעטען עגאָאיזם. אומזיסט איז איוב מאָראַליש? עס געהט איהם גוט. זאָל די טוגענד זיך אויפהערען צו בעצאָהלען און אַפילו אַן איוב וועט זיך אָבזאָגען פון איהר.

גאָט גיט די ערלויבענים צו מאַכען אַן עקספּערימענט, און איוב פערליערט אַלץ, וואָס ער האָט געהאַט: די זיהן, און די טעכ־טער, און די פיה, און דעם גאַנצען רייכטהום. אָבער דאָס האָט ניט איבערגעביטען איוב׳ס האַרץ. ריין און גאָט־ערגעבען איז זי געבליעבען ווי פריהער. ביי אַ צווייטער צונויפקונפט מיט גאָט, ווייזט דער שטן אַרויס, אַז איוב׳ס ריינקייט פון זינד איז נאָך ניט קיין בעווייז אַנטקעגען זיין, דעם שטן׳ס, עגאָאיסטישע דערקלעה־

רונג פון טוגענד. דעם מענשען׳ס עגאָאיזם זיצט א סך טיעפער, איידער מען מיינט. מען קאָן אַלץ מקריב זיין פאַר אַן אידעאַל און פּרינציפּ, אָבער ניט דעם אייגענעם גוף. ער זאָגט: „א פעל פאַר א פעל, און אַלץ וואָס דער מענש האָט, וועט ער אוועקגעבען פאַר זיין אייגען לייב, אָבער שטרעק נאָר אוים דיין האַנד און ריהר אָן זיין אייגען פלייש און ביין — און באַלד וועט ער דיך אָפען פער־שילטען". גאָט וויליגט איין אויף א צווייטען עקספּערימענט און ערלויבט דעם שטן נעהמען זיך פאַר איוב׳ס לייב. דער שטן האָט ארויפגעשיקט אויף איוב׳ן די ערגסטע פיזישע פּלאָג: איוב׳ס גוף איז בעפאַלען געוואָרען מיט א בייזער קרעץ, וואָס האָט איהם גע־צוואונגען צו פערלאָזען דעם מענשליכען ישוב, זיצען אין אַש, און יעדע רגע פיהלען ווי דער וועהטיג פרעסט זיך אַלץ טיעפער און טיעפער אַריין אין איהם. אָבער אויך דאָ איז איוב געבליעבען טריי צו די פּרינציפּען פון זיין ריינער נשמה, ווען אפילו ליידען האָט ער געליטען — איבער די מענשליכע כחות...

און ווען זיינע דריי פריינד, אליפז פון תימן, בלדד פון שוח און צופר פון נעמה, זענען געקומען צו איהם אויסדריקען זייער רחמנות און צו טרייסטען איהם, האָבען זיי אויפגעהויבען זייערע אויגען און ניט געקאָנט איהם דערקענען. „זיי האָבען אָנגעהויבען וויינען אויפ׳ן קול, צוריסען יעדער זיין געוואַנד, געוואָרפען ערד צום הימעל אויף זייערע קעפּ און זענען געזעסען מיט איהם זיעבען נעכט און זיעבען טעג און ניט גערעדט צו איהם א וואָרט, ווייל זיי האָבען געזעהן, ווי זיין וועהטיג איז זעהר גרויס".

זיעבען טעג און זיעבען נעכט זענען זיי געזעסען שטום לעבען איהם! איוב האָט שפּעטער אָפט אין הארץ־רייסענדע קלאָגען גע־שילדערט זיין צער, אָבער קיין איין בילד זיינער, ווי שוידערהאַפט ער זאָל ניט ווירקען אויף אונז, מאַכט ניט אזא טיעפען איינדרוק אויף דעם לעזער, ווי דאָס בילד פון די פיער מענער, וואָס זיצען שטום אין איינעם זיעבען טעג און זיעבען נעכט, און זייערע נשמות הערען זיך איין אין דעם טיעפען־טיעפען וועה. און עס דוכט זיך: אז דער שווערער געמיטה פון זיינע פריינד האָט גענומען זינקען ווי א בליי אין דעם ים פון איוב׳ס צער, זינקען, זינקען, זינקען — זיעבען טעג און זיעבען נעכט! — ביז ער האָט דערגרייכט דעם

גרונט פון זיינע ליידען. און ערשט יעמאָלט, ווען ער האָט אָנגע־ריהרט דעם גרונט, האָט זיך פון איוב׳ס נשמה מיט אַ מאָל ווי אַ דונער אַרויסגעריסען זיין געשריי פון יאוש און צער, זיין „אָרור יום אולד בו!״ — „פערפלוכט דער טאָג, אין וועלכען איך בין גע־באָרען!״ און ווי אַ לאַווא פון אַ וואולקאַן האָט זיך דערנאָך אַ גאַס געטהאָן איוב׳ס קלאָג, וואָס איז לאַנג געווען איינגעהאַלטען אין זיין געמיטה.

וואָס איז געווען דער טיעפסטער גרונד פון איוב׳ס צער? נישיים ניט מעהר, ווי דער פיזישער וועהטאָג, ניט מעהר ווי זיין אייגענע אומגליקליכע לאַגע? האָט ער נאָר זיך געהאַט אין זינען, בעת דער לאַווא־שטראָם פון זיינע קלאָגען האָט פערוואַנדעלט אין אַש ניט נאָר די טרייסט־און מוסר־רייד פון זיינע פריינד, נאָר אויך די יסודות פון דער געטליכער פיהרונג?

די פריינד זיינע האָבען געווים געטראַכט אַזוי. פאַר זיי איז איוב געוועזען אַן אינדיווידועלער פאַל, אַן אויסנאַהמס־אונגליק, און אין זיינע רייד האָבען זיי אַרויסגעהערט ניט מעהר, ווי זיינע אייגענע פערזענליכע יסורים. אָבער פאַר איוב׳ן האָט זיין שיקזאַל געהאַט אַ טיעפערע בעדייטונג, איידער דאָס אייגענע ליידען. אין זיין פערזענליכען פאַל האָט ער דערבליקט דעם גורל פון דעם מענשען איבערהויפּט, און זיין נשמה איז אויפגעציטערט געוואָרען פון דעם שוידערליכען אמת, וואָס האָט זיך פּלוצלונג אַנטפּלעקט פאַר זיינע אויגען. ער האָט אין זיך דערפיהלט ניט דעם איוב, אָט דעם בע־שטימטען ליידענדען יחיד, נאָר דעם מענשען, דאָס שפּיעלבעלע אין די הענד פון דער אַלוועלטליכער מאַכט.

ס׳איז פאַרהאַן אין דער תלמוד׳ישער ליטעראַטור אַ לעגענדע, אַז אין איוב׳ס לייב האָבען זיך אַריינגעקליבען ווערים, וואָס פלעגען פרעסען זיין לעבעדיג פלייש. זיי פלעגען אָפט אַרויסקריכען פון זייערע לעכער און קריעגען זיך פאַר אַ שטיקעל פלייש פון זיין לע־בעדיגען גוף. איוב אָבער פלעגט מאַכען שלום צווישען זיי און אַריינזעצען יעדען איינעם אין זיין גריבעל. אַן ענליכע לעגענדע ווערט אויך דערצעהלט וועגען בודדאה, וואָס האָט אויפגעשניטען זיין אָרם און אַריינגעזעצט אַהין ווערים, וואָס זענען שיער ניט אויסגעגאַנגען פאַר הונגער...

פיי א מאַן פון איוב'ס גייסטיגער אַרט, וואָלט דער אייגענער צער, ווען עס וואָלט באמת געווען ניט מעהר ווי איין איינציגע אויסנאַהמע אין דעם לעבען פון דער גאַנצער מענשהייט, ניט גע־קאָנט אַרויסרופען יענעם געוואַלטיגען פּראָטעסט, מיט וועלכען ער איז אַרויס אַנטקעגען דעם גאַנצען געטליכען פּיהר, און אין איין אָרט גיט ער קלאָר צו פערשטעהן זיינע פריינד, אַז דער שרעק, מיט וועלכען דער אַלמאַכטיגער האָט אָנגעפילט זיין נשמה, שטאַמט ניט פון דעם אייגענעם פערזענליכען ליידען, און ניט פאַר דעם אונגליק פון דער אייגענער פּערזאָן, וועלכע די פינסטערניס האָט אַרומגענומען, פיהלט ער זיך אַזוי דערשלאָגען. *)

מיט איוב'ן האָט פּאַסירט אַ גרעסערער צער. אַ שעהנע, גרויסע, זוניגע וועלט־און לעבענס־אַנשויאונג איז צובראָכען גע־וואָרען ביי איהם: די ליכטיגע, זוניגע וועלט־און לעבענס־אַנ־שויאונג פון דעם יודענטהום פון זיין צייט, וואָס האָט געלעבט אין די הערצער פון זיינע פריינד און אין וועלכע אויך ער האָט גע־גלויבט, ביז איהם איז קלאָר געוואָרען די אַלגעמיינע בעדייטונג פון זיין אייגענעם, פּערזענליכען גורל.

אויף דעם חורבן פון זיין אַלטען גלויבען איז געזעסען איוב, מיט אַ האַרץ פול חושך און שרעק.

יע, ס'איז געווען אַ ליכטיגע, זוניגע וועלט־אַנשויאונג, אַט די, וואָס די נביאים האָבען, שריט פאַר שריט, אויפגעבויט און וואָס איז פאַרטיג געוואָרען אין איהר גאַנצער פּראַכט אין די ער־שטע יאָהרהונדערטען פון דעם צווייטען בית־המקדש. מען קאָן זאָגען, אַז דער גרונד־שטריך פון יענעם יודענטהום איז געווען אַ פריידיגער ענטהוזיאַזם פון דער וועלט, פון דעם לעבען און פון דעם מענשען, און דער ענטהוזיאַזם פלעגט זיך אַזוי אָפט אַרויס־רייסען אין פערליעבטע לויב־געזאַנגען צו דעם איינציגען מקור פון דער וועלטס צויבערהאַפטער פּראַכט, צו איהר בעשאַפער און פיהרער.

לייענט, צ. ב., דעם קאַפּיטעל ק"ד פון תהלים, די וואונדער־

*) אין דעם זיין פערטייטשטע פראָפ. שטייערנאָגעל די פסוקים פון דעם סוף קאַפּיטעל כג: ...שדי הבהילני, כי לא נצמתי מפני חושך ומפני כסה אופל.

בּארע אָדע אויף דער שעהנקייט פון דער וועלט, וואו הימעל און ערד, ים און יבשה, בערג און טהאָל, די גראָז פון פעלד און די פויגלעך צווישען די בלעטער פון די בוימער, די שיפען אויפ'ן ים און די ברילענדע חיות אין וואלד; זון און לבנה און דער מענש מיט זיין אַרבייט ווערען אין קורצע פינקעלנדע שטריכען צונויפ־גענוועבט אין איין איינציגען פרייד־פלאַמענדען וועלטען־בילד! ווי ווילט זיך דאָ אין איינעם מיט דעם דיכטער ארויסיובלען: ווי גרויס זענען דיינע ווערק, אַ גאָט, זיי אַלע האָסטו מיט קלוגשאַפט בעשאַפען! ווי ווילט זיך דאָ צום סוף אין איינעם מיט דעם דיכ־טער אַרויסשרייען דעם זיכערען גלויבען, אַז אויך די מאָראַלישע וועלט פון דעם מענשען וועט ווערען פול „הוד והדר“, גלאַנץ און פּראכט, ווי די גאַנצע נאַטור, — און „די זינד וועלען פערשווינדען און קיין רשעים וועלען מעהר ניט זיין“...

און עס מוז דאָך קומען אַזאַ צייט, ווייל דער וועלטען־גאָט איז אין דער זעלביגער צייט דער גאָט פון צדק און משפּט.

און די וואונדערבּארע ק ל ו ג ש אַ פ ט, די חכמה, וואָס הערשט אין יעדעם פּיצעלע פון גאָט'ס בעשאַף, — ליעגט זי ניט קלאָר אויף דער האַנד פאַר יעדען איינעם? שטעהט זי ניט, די חכמה, אויף אַלע בערגעלעך ביי די וועגען, אין מיטען פון די שטעגען, ביי די טויערן און טיהרען און רעדט זי ניט צו אַלעמען: „אייך, מענשען, רוף איך! מיין שטים איז צו אייך, מענשען־קינדער!“... *) און הערט וואָס זי דערצעהלט: „גאָט האָט מיך בעשאַפען אין דעם אָנהויב פון זיינע וועגען, ווי דאָס ערשטע פון זיינע ווערק פון לאַנג אָן. פון אייביגקייט בין איך געפורעמט, פון גאָר דעם ערשטען אָנהויב פון דער ערד. איך בין געבאָרען, ווען קיין תהום'ען זענען נאָך ניט געוועזן, און ניט קיין וואַסער־קוואַלען. נאָך איידער די בערג זענען אריינגעפעסטיגט געוואָרען, נאָך איידער די היגלען בין איך געבאָרען, נאָך איידער ער האָט לאַנד און פ ל ע י נ ע ן געמאַכט אין די ערשטע ערד־מאַסען פון דער וועלט“. „בעת ער האָט דעם הימעל צוגעפּאַסט, — בין איך דאָרט

*) משלי, קאַפּ ח'.

געוועזן; בעת ער האָט דאָס געוועלב געמאַכט איבער'ן אָקעאַן, די וואָלקענס אויבען פערשטאַרקט, געקרעפטיגט די קוועלען פונ'ם תהום; און ווען ער האָט דעם גרעניץ פונ'ם ים געזעצט, אַז די וואַסערן זאָלען ניט אַריבער זיין בעפעהל; בעת ער האָט איינגע־פעסטיגט די פונדאַמענטען פון דער ערד,—בין איך ביי איהם געווען ווי אַ קליין קינד, געשפּיעלט פאַר איהם די גאַנצע צייט, געשפּיעלט אויף זיין גאַנצען ערדען־קרייז, געפרעהט זיך מיט די מענשען".

קאָן אַ וועלט, וואָס איז בעשאַפען געוואָרען אין פריידיגער קלוגשאַפט, זיין אַ טרויעריגע וועלט, אַ מאוסע וועלט, אַן אומגע־רעכטע וועלט?

און דער מענש! דער געליעבטער שפּיעל־חבר פון אַ געט־ליכער חכמה! ווי רייך מוז זיין זיין לעבען, ווי הערליך זיין גורל. „אַז איך קוק אָן דיין הימעל", זאָגט אַן אַנדער אידישער דיכטער, „די ווערק פון דיינע פינגער, די לבנה און די שטערן, וואָס דו האָסט צוגעפּאַסט, — וואָס איז דער מענש, דו זאָלסט איהם האָבען אין זין, אַ מענשען־קינד, דו זאָלסט זיך אָן איהם דערמאָהנען? האָסטו איהם אָבער וועניג געלאָזט פעהלען צו זיין אַ גאָט און מיט כבוד און פּראַכט האָסטו איהם בעקרוינט. מאַכסט איהם הערשען איבער אַלע ווערק פון דיינע הענד; אַלץ האָסטו איהם אוועקגעלעגט צו דיינע פיס." *)

און די זונניגע וועלט, וואָס שטראַהלט מיט לעבען, גליק, שכל און שעהנקייט איז אַ ד י ־ וועלטיגע וועלט. אין גאַנצען פריי איז דער אידישער מאָנאָטעאיזם פון יענער צייט פון אַ וועלכער עס איז יענער וועלט, פון אַ לעבען נאָכ'ן טויט, פון אַ גיהנום און אַ גן־עדן, פון אַ תחית המתים אין די קומענדע טעג. דער טויט איז אַן אמת'ער טויט, אָבער ער וואַרפט ניט קיין שאָטענס אויפ'ן לעבען. זונניג שטראַהלט אויף ער צווישען אַלע ערשיינונגען פון דער וועלט. אַז עס קומט די צייט און דער מענש ווערט אין גאַנצען אויסגע־רייפט, ווי די פאַרטיגע תבואה, ווערט ער אַריינגעבראַכט אין דעם קבר, ווי די גאַרבען אין דעם שייער. **)

---

*) תהלים, קאַפּ. ח'.

**) תבוא בכלח אלי קבר, כעלות גדיש בעתו. איוב ה' 26. אליפז'ס בעשרייבונג פון אַ גערעכטען לעבען.

אמת, דעם גליקליכען לעבען האָט ניט יעדערער, ווייל ניט יעדערער פערדיענט דאָס. גאָט — דער פּרינציפּ פון אייביגער גערעכטיגקייט — בעלוינט דעם צדיק אויף דער וועלט און בע־שטראָפט דעם רשע אויך דאָ. און אויב די גערעכטיגקייט טרעט ניט אריין אין דעם לעבען פון דעם מענשען, בעווייזט זי זיך אין דורות ארום אויף זיינע קינדער און קינדס־קינדער. על כל פנים איז אויסגעשלאָסען, אז איינער זאָל אויף דער וועלט ליידען אומ־זיסט. אַלץ, וואָס עס קומט פאָר אין דער וועלט, איז גוט; אַלץ, וואָס עס פּאַסירט מיט דעם מענשען, איז גערעכט, ווייל אויך די מאָראַלישע געזעצען פון דעם וועלט־געשעהען זענען אקוראַט אזוי פעסט איינגעפונדעוועט אין דער וועלט דורך דער געטליכער „חכמה", ווי די גרענעצען פון דעם ים און דער לויף פון די שטערען.

אָט דאָס איז אין איהרע הויפּט־שטריכען געווען די וועלט־און־לעבענס־אנשויאונג פון דעם אידישען מאָנאָטעאיזם, אין וועל־כע איוב האָט פריהער געגלויבט, אין וועלכע עס האָבען געגלויבט זיינע פריינד.

ווי קאָן איוב'ס גורל דערקלעהרט ווערען פון דעם שטאַנד־פונקט פון אזא וועלט־אנשויאונג? וואו קאָן ליגען די סבה פון זיין אויסערגעוועהנליכען אומגליק? ניט אַנדערש, איוב האָט זיך פ ע ר ז י נ ד י ג ט, אפשר אומבעוואוסט פאַר זיך אליין, — דאָס האָט געמוזט זיין דער ערשטער געדאַנק, וואָס איז ארויף אויפ'ן זין איוב'ס פריינד. פריהער צאַרט און מיט רחמנות צו זיינע ליידען זאָגט אליפז ארוים דעם ערשטען חשד: „דערמאָהן זיך נאָר, ווער, אַ ריינער, איז פערלאָרען געגאַנגען, וואו זענען גע־רעכטע פערטיליגט געוואָרען?" און ווי קאָן אַ מענש זיין אין גאַנ־צען ריין פאַר גאָט, וואָס פאָדערט אַ מאָראַלישען דין וחשבון אפילו פון זיינע מלאכים?

אליפז ברענגט איהם דערביי שוין אַ טרייסט, אז גאָט שטראָפט, כדי אָבצוּאוועגדען דעם מענשען פון זינד, וויעדער אויפ־צוריכטען די צושטערטע גערעכטיגקייט און וויעדער אריינצוּנעה־מען דעם בעל־תשובה אין דעם זוּניגען לעבען. דאָרטען ווערט וויעדער געשלאָסען פריעדען צווישען איהם און דער גאַנצער נאַטור,

און זיין לעבען צייטיגט זיך אויס, ווי די תבואה אין פעלד, און ענדיגט, ווי א גארב, אריינגעבראכט אין שייער צו איהר צייט.

אָבער איוב פיהלט אין זיין אייגענעם הארצען, אז ער האט זיך מיט קיין זאך ניט פערזינדיגט, אז זיינע ליידען האט ער ניט פערדיענט, און אז אליין דער פאקט פון ניט פערדיענטע ליידען, וואס מוזען דאך צוגעשריעבען ווערען צו דעם גרויסען אלמאכטיגען גאט, גראבט אונטער, ווען מען טראכט זיך טיעפער אריין, אלע יסודות פון דער זונניגער, ליכטיגער וועלט־אנשויאונג. דער חשד וועגען די ריינקייט פון זיין נשמה בעליידיגט איהם. ער פיהלט אין דערינען נאך א נייעם קוואל פון נייע, ניט פערדיענטע ליידען, און זיין פּאלעמיק אנטקעגען די פריינד ווערט אלץ העפּ־טיגער און שטורמישער, — ביז ער וויל שוין גאר ניט רעדען מיט זיי און זיינע טענות שליידערט ער דירעקט דעם אלמאכטיגען אין געזיכט.

זיין קאמפּף מוז ער פיהרען אויף צוויי פראָנטען: מיט די פריינד און מיט גאט. די פריינד דארף ער צווינגען, זיי זאלען מודה זיין, אז ער איז אונשולדיג, און אז זייער ראָזעווער אָפּטימיסטישער לעבענס־בליק האט ניט קיין יסוד. מיט גאט קעמפּפט ער, פאר וואס ער, גאט, איז אזא ווי ער איז...

אויף אלע חשדים, וואס די פריינד ווארפען ארויף אויף איהם אין אלץ העפטיגערע רייד, האט ער נאר איין ענטפער: „איך בין אונשולדיג! מיך ארט ניט מיין לייב. ס'איז מיר פער'מאוס'ט מיין לעבען". „ביז וואנען", פרעגט ער אין אן אנדער אָרט, „וועט איהר פאר'צער'ען מיין נשמה און מיך צומאלען מיט אייערע רייד? שוין א מאל צעהן, ווי איהר בעשימפּט מיך, און שעהמט זיך ניט מיך צו בע'עולה'ן!" *) און ביז צו דעם סוף פון דעם דיספּוט קאן ער ניט אויסוואָרצלען פון זייער הארצען דעם חשד, אז אויב ער האט ניט געזינדיגט אין זיין פּריוואט־לעבען, האט ער אפשר בע־גאנגען א פערברעכען אין דעם געזעלשאפטליכען לעבען, ווי א פירסט און א הערשער איבער מענשען. גאר צום סוף פון זיין דיספּוט מוז נאך איוב ארויסטרעטען מיט זיין מאָראלישען „אני־

*) יט, 1—2.

מאמין" און דעם בעווייז פון זיין ריינער זיטליכקייט. ער רופט גאָט פאר אַן עדות, אַז סיי אין פּריוואַט־לעבען, סיי אין געזעל־שאַפטליכען לעבען, סיי אין דעם ריינעם מאָנאָטהעאיזם האָט ער קיין מאָל ניט אריבערגעטראָטען די פאָדערונגען פון דער מאָראַל, וואָס זענען אין דער זעלביגער צייט די פאָדערונגען פון גאָט.

יע, די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון רעליגיעזען גלויבען און מאָראַל האָט אפילו אַן איוב־גייסט ניט געקאָנט צורייסען. אין איינעם מיט זיינע פריינד גלויבט ער, אַז די מאָראַל שטאַמט פון דער געטליכקייט און זעהט אין איהר „אַ טהייל פון גאָט אין הימעל און אַן ארב פון דעם אַלמאַכטיגען אין דער הויך". אין זיין איבערגעבענקייט צו גאָט האָט ער, איוב, ניט געקאָנט זיין אונ־מאָראַליש. אויב ער וואָלט, צ. ב., געטראָטען מיט די פיס דאָס רעכט פון זיין קנעכט און זיין דיענסט, ווען זיי שטרייטען מיט איהם, — וואָס וואָלט ער דען געטהאָן, ווען גאָט וואָלט איהם גע־פאָדערט צום ענטפער? וואָס וואָלט ער געקאָנט ענטפערן? „דער וואָס האָט איהם בעשאַפען אין דעם מוטערלייב, האָט דאָך אויך מיך געמאַכט. ער איינער האָט דאָך אונזביידען צוגעפּאַסט אין דעם מוטערשויס" *) אָדער: „ווען איך זאָל האָבען בעטראַכט דעם ליכטיגען שיין פון דער זון, און די לבנה ווי זי געהט אַזוי פּרעכטיג, און מיין הארץ וואָלט אין דער שטיל זיך בענאַרען גע־לאָזט, און מיין האַנד וואָלט איך געפיהרט צו דעם מויל, צו אַ קוס, — וואָלט דאָס אויך געוועזען אַ שטראָפּבאַרע זינד, ווייל איך וואָלט געלייקענט אין גאָט, וואָס אין הימעל". **)

די שטעלע איז זעהר אַ מערקווירדיגע, און איך וויל, איהר זאָלט זי גוט נעהמען אין אויג. אין דעם גאַנצען קאַפּיטעל, — דעם שלום־קאַפּיטעל פון זיינע רייד, — בעשרייבט ער זיינע פרומע לעבענס־פּרינציפּען, זיין סעקסועלע ריינקייט אין פּריוואַט־לעבען, — „ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה", — זיין אבסאָלוטע גערעכטיגקייט אין סאָציאַלע בעציהונגען און נאָר איין מאָל, ווי פאַרבייגעהענדיג, דערמאָהנט ער אויך די פאָדערונג — צו

---

*) הוא בבטן עשני עשהו, ויכוננו ברחם אחד. קאַפּ. ל"א, 16.

**) קאַפּ. ל"א, 29. גם הוא עון פלילי, כי כחשתי לאל ממעל.

בלייבען טריי דעם גלויבען אין איין־איינציגען גאָט, — „ווייל דאָס וואָלט אויך געווען אַ שטראָפבאַרע זינד".

ס'איז קלאָר, אַז די גאָטס־פאַרכטיגקייט, וועגען וועלכער עס ווערט גערעדט אין איוב, איז אין איהר תוך אַריין די מאָראַ־לישע עהרליכקייט און ניט די רעליגיעזע, אָדער קאָנפעסיאָנעלע, פרומקייט. אָבער די מאָראַלישע עהרליכקייט איז, ווי איך האָב שוין בעמערקט, אויך פאַר איוב'ן צונויפגעבונ־דען מיט דעם גלויבען אין גאָט און זיין צדק ומשפט. און פון דעם שטאַנדפונקט פיהלט איוב, אַז ער האָט זיך מיט גאָר ניט פער־זינדיגט אַנטקעגען גאָט, אַז זיינע ליידען זענען ניט פערדיענט און ער פיהרט אַ פערצווייפעלטען קאַמפף אַנטקעגען זיינע פריינד, כדי ארויסצושלאָגען פון זיי דעם לעצטען ספק וועגען דעם.

פון דעסטוועגען דאַרף מען ניט מיינען, אַז פאַר איוב'ן אַליין איז דער פונקט אַזוי וויכטיג. געוויס האָט ער אַ בעדייטונג אויך פאַר איהם, און דער טיעפער בעוואוסטזיין פון זיין אונשולד איז געווען דער ערשטער פאַקט, וואָס האָט איהם אַרויפגעטריעבען אויף זיין רעוואָלוציאָנערען געדאַנקען־גאַנג, און איז געבליעבען איינער פון די וויכטיגסטע אַרגומענטען אין זיין בעווייז־פיהרונג. אָבער, ווי מיר וועלען באַלד זעהן, איז דער פונקט ניט דער וויכטיגסטער. ער האָט געקעמפפט פאַר איהם אַזוי האַרטנעקיג, ווייל ער איז דער צענטראַל־פונקט אין די טענות פון די פריינד, ווייל אויף איהם הענגט זייער גאַנצער גלויבען אין דעם לעבענס־פריידיגען מאָנאָ־טעאיזם: זאָל איוב באמת זיין אונשולדיג, איז יעמאָלט אַ סוף צו גאָט'ס גערעכטיגקייט, אַ סוף צו דער גאַנצער זונניגער וועלט, וואָס האָט זיי געוואַרעמט און געלויכטען, אַ סוף צו דעם גלויבען אין אַן אייביגער מאָראַל, וואָס הערשט אין דער וועלט, ווי די נאַטור־געזעצען.

„דו", שרייט אויס בלדד, „וואָס דו פערצוקסט דיין לייב אין דיין גרימצאָרן. זאָל פון דיינטוועגען די וועלט פערלאָזען ווערען, זאָל דער פעלז אַ ריס געטהאָן ווערען פון זיין אָרט? *) די פריינד קאָנען ניט צולאָזען קיין אויסנאַהם אין דעם וועלט־געשעהען צו־

*) טורף נפשו באפו, הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו. יח, 4.

ליעב איוב׳ן. מיט צאָהלרייכעביישפּיעלען אויף צאָהלרייכע אופנים, דורך די ערפאַהרונג און דורך די קלוגשאַפט פון די על־טערן, זעהען זיי מיט אַלע כחות צו בעווייזען, אַז דער וואָס פיהרט אַ גערעכטען לעבען, איז אויך גליקליך, און דער וואָס איז אונ־גליקליך, האָט דאָס פערדיענט. איוב׳ס ליידען איז אַ סימן אויף זיינע זינד, ווייל די גערעכטיגקייט שטעהט פעסט אין דער וועלט, ווי אַ פעלז.

אָבער איוב האָט שוין לאַנג פערלאָזען די זונניגע וועלט־אַנ־שויאונג. מיט האַממער־שלעג האָט ער זי צושמעטערט, די זיסע, פריידיגע, רעליגיעזע טראַדיציע, און זיין גייסט טראָגט זיך אַרום אין „פינסטערניס, בעשאָטענט מיט טויט" און זוכט נייע וועל־טען, — שטורעמט אָן אויף גאָט.

„די אַלע זאַכען", זאָגט ער צו זיינע פריינד, וועלכע ער רופט שוין: „ליעגען־שמיערער און פאַלשע רופאים", „האָט שוין מיין אויג געזעהן, מיין אויער געהערט און האָט דאָס בעטראַכט. אַזוי קלוג ווי איהר, בין איך נאָך אויך, איך פאַל ניט אַראָב פאַר אייך, אָבער איך וועל רעדען צו דעם אַלמאַכטיגען, מיט גאָט וועל איך האָבען אַ ויכוח". *)

און אָנהויבען הויבט ער אָן מיט דער טיעפער, אומברחמנות־דיגער, האַרץ־צורייסענדער קריטיק פון דער זונניגער וועלט־און־לעבענס־אַנשויאונג, מיט דער קריטיק פון דעם מענשען און זיין לעבען אויף דער וועלט, וואָס פון איהר, — דער קריטיק, מיין איך, — הענגט אויך אָב די קריטיק פון דער מאָראַל און ממילא אויך די קריטיק פון גאָט.

אויב די אַלטע וועלט האָט געמאַכט אַזאַ גרויסען וועזען פון דעם מענשען, וואָס איהם פעהלט נאָר אַ ביסעלע צו זיין אַ גאָט, איז ער פאַר איוב׳ן אַ קליינינקער, קליינינקער, שטערבליכער ווע־רעמעל. כמעט מיט די זעלבינע ווערטער, וואָס אין תהלים, אָבער מיט אַ גאַנץ אַנדער אויסטייטש אין געפיהל רופט אויך איוב אויס: „מה אנוש, כי תגדלנו, וכי תשית אליו לבך!" „וואָס איז דער

---

*) קאַפּ. ז׳, 17.

מענש, וואָס דו האָלסט פון איהם אַזוי פיעל און דו טראַכסט וועגען איהם שטענדיג?" *)

אין דער בעטראַכטונג פון דעם מענשען און זיין גורל אויף דער וועלט, איז איוב אַן אינדיווידואַליסט. ער ווייס נאָר פון דעם איינצעל־מענשען און פון דער קליינינקער צייט, וואָס ער פער־ברענגט אויף דער וועלט. די קינסטלעריש רוהיגע, די עסטהע־טישע צופריעדענהייט מיט דעם טויט, וואָס איז געווען אין דעם אַלטען גלויבען, איז ביי איוב'ן פערשוואונדען. פאַר איוב'ן הייסט „געשטאָרבען" — ניט „אריינגעבראַכט אין שייער, ווי אַ צייטיגע גאַרב", נאָר: אויף אייביג פערלאָזען די וועלט. „ווי אַ וואָלקען, וואָס פערשווינדט און פערגעהט, אַזוי קומט ניט ארויף צוריק דער, וואָס געהט אין שאול. קיינמאָל וועט ער ניט קומען צוריק אין זיין הויז, קיינמאָל וועט ער ניט זעהן זיין פריהערדיגען אָרט". **)

די שטערבליכקייט פון דעם מענשען איז פאַר איוב'ן שוין גאָר ניט קיין פריידיגע מעלה. אדרבה! זי שטעלט איהם אין דעם פונקט אוועק נאָך ניעדעריגער, איידער די פלאַנץ. „אַ בוים האָט נאָך אַ האָפענונג; ווערט ער אָבגעשניטען, קומען נייע שפּראָ־צען און זיין זוויגלינג געהט ניט צו גרונד. זאָל אפילו זיין וואָר־צעל אין דער ערד אַלט ווערען, זאָל זיין שטאַם טויט ווערען אין שטויב, — פון וואַסער־דונסט הויבט ער ווידער אָן בליהען, און טרייבט צווייגען ווי נאָר וואָס געפלאַנצט. אַ מאַן אָבער שטאַרבט און ליעגט אָהן כחות; פערגעהט אַ מענש, איז — וואו איז ער?... ער לעגט זיך אוועק און שטעהט ניט אויף. ביז די הימלען וועלען אויפהערען, וועלען זיי ניט ערוואַכען". ***)

און מיט אַזאַ אָרעם, שוואַך ווערעמעל פיהרט גאָט זיינע חשבונות, רעכענט זיך מיט איהם: געזינדיגט? ניט געזינדיגט? ער, דער אַלמאַכטיגער, פון וועמען אַלץ שטאַמט אָב, וואָס בעשטימט יעדען שריט פון דעם מענשען, וואָס איז ממילא, אין דער לעצטער שורה, אויך די סבה פון די מענשליכע זינד, — ע ר האָט נאָך

*) קאַפּ. י"ג אין אָנהויב.
**) קאַפּ. ז', 9—10.
***) קאַפּ. י"ד, 7—13.

טענות און פאָדערונגען צו דעם מענשען! אין טיעף דורכגעוועה־טיגטע ווערטער, וואָס ברענגען זיך נאָך עד היום אריין אין׳ם האַר־צען, אנטפּלעקט איוב דעם אַלמאַכטיגען די גאַנצע עולה פון זיין געטליכען יושר.

„אדם, ילוד אשה, קצר ימים ושבע רוגז". „דער מענש, פון אַ ווייב געבאָרען, קורץ אין טעג, געזעטיגט מיט שווערער אומרוה. ווי אַ בלום געהט ער אויף און פערוועלקט, פערפליהט ווי אַ שאָטען, און האָט ניט קיין בעשטאַנד. און אויך אויף אַזאַ האָלסטו אָפען דיין אויג, און אויך איהם שלעפּסטו צום משפּט מיט דיר... און אויב זיינע טעג זענען פעסט ביי דיר בעשטימט, אויב ביי דיר איז די צאָהל פון זיינע חדשים, אויב דעם אייביגען גאַנג פון זיין לע־בען האָסטו בעשאַפען און ער קאָן איהם ניט אריבערשפּרייזען, איז — לאָז אָב ביז ער פערשווינדט, לאָז איהם, ווי אַ טאָג־אַר־בייטער, זיין צופריעדען מיט זיין טאָג". *)

אָבער גראָד אָט די רחמנות צו דעם מענשען, צו דעם שוואַכען, שטערבליכען בעשאַף פעהלט ביי דעם אויבער־שטען. ער האָט זיך אָנגעזעצט אויף דעם מענשען און פערצאַמט איהם אַלע וועגען. „ווי אַ באַרג וואָס פאַלט צונויף, ווי אַ פעלז ארויסגעריסען פון זיין אָרט, ווי אַ וואַסער, וואָס צורייבט שטיי־נער, ווי אַ שלאַקס־רעגען, וואָס שווענקט אַראָב דעם שטויב פון דער ערד, האָסטו אַ תל געמאַכט פון דעם מענשען׳ס האָפען. אויביג בעוויייזסטו אויף איהם דיין געוואַלט און — ער פערגעהט". ס׳איז ניט קיין ענטפער, אַז דעם מענשענ׳ס לעבען פערשווינדט ניט מיט איהם, אַז ער לעבט נאָך ווייטער אין זיינע קינדער. דער מענש איז אַן איינצעל־מענש. איז מיט איהם אוים, איז אַלץ אוים. „קומען זיינע קינדער צו כבוד — ער ווייס דאָס ניט; זינקען זיי אַראָב, איהם בלייבט דאָס אומבעקאַנט. נאָר איבער זיין לייב טהוט איהם וועה און נאָר איבער זיין נשמה איז ער פול מיט טרויער". **)

דער אַלטער, זוננינ־פריידיגער בליק אויף מענש און וועלט

*) קאַפּ. י״ד, 1—6.
**) ד. ג.

בויט, ווי מיר האָבען געזעהן, פיעל אויף דער געטליכער חכמה. קלאָר ליעגט זי פאַר יעדען איינעם, אַ שפּיעל־חבר איז זי מיט דעם מענשען. אין דער דערקענטנים פון גאָטס וואונדערליך שעהנע מעשים דרינגט ער, דער מענש, אריין ביז צו די טיעפסטע גע־דאַנקען פון גאָט'ס שכל און איז כמעט ווי אַ שותף אין די מעשה בראשית, איהם פעהלט כמעט נאָר אַ ביסעל צו גאָט. אָבער, פרעגט איוב: איז אָט דער גלויבען אין דער אָפענקייט פון גאָט'ס חכמה פאַר דעם מענשען עפּעס מעהר ווי אַן איללויזיע? קאָן דער מענש באמת זיך אַראָבלאָזען ביז צו דעם גרונט פון דעם געטליכען גע־דאַנק? איוב לייקענט ניט, אַז דער מענש איז אריינגעדרונגען אין די טיעפסטע פינסטערניסען פון די בערג, כדי אַרויסצושלעפּען פון דאָרטען — מעטאַלען און עדעל־שטיינער, אָבער — ביי זיין גאַנצער הערשאַפט איבער דער נאַטור, האָט ער ניט אָבגעדעקט דעם שלייער פון דעם געטליכען שכל. דער גאַנצער קאַפּיטעל, אין וועלכען איוב רייסט אראָב די קרוין פון דעם מענשען'ס קאָפּ, דעם שטאָלץ פון זיין דערקענטנים, איז אזוי שעהן געשריעבען, אזוי מ אָ ד ע ר ן געטראַכט, אַז מיר ווילט זיך איהם ברענגען כמעט אין גאַנצען: *)

„ס'איז דאָ אַ געפין־אָרט פאַר זילבער, אַן אָרט, וואו מען קאָן אויסוואַשען גאָלד. אייזען ציהט מען אַרויס פון דער ערד; פון שטיינער ווערט געשמאָלצען מעטאַל. אַן ענד האָט ער (דער מענש) געמאַכט צו דעם חושך און ביז צום לעצטען גרעניץ האָט ער אויס־געפאָרשט די שטיינער פון פינסטערנים און טיעפען טונקעל... פון דער ערד ציהען מיר ברויט־קערנער אַרויס... דעם סאַפּיר געפינען מיר אין זיין שטיין, געמישט מיט גילדערנעם שטויב, אויף אַ וועג, וואָס איהם קען ניט דער אָדלער, וואָס דעם גייער'ס אויג האָט קיין מאָל ניט געזעהן, וואָס קיין שטאָלצע חיה איז ניט געגאַנגען אויף איהם, און וועלכען דער לייב האָט קיין מאָל ניט בעטראָטען. אויף דעם קיעזעל־שטיין לעגט ער זיין האַנד, קעהרט אום בערג מיט דעם וואָרצעל אַרויף. אין שטיינער האַקט ער דורך אַ טונעל און אַלערליי

*) דער טעקסט איז אין אייניגע שטעלען דורכאויס פערדאָרבען און מען קאָן פון זיי ניט אַרויסברענגען קיין קלאָרען זין.

פרעכטיגקייטען האָט געזעהן זיין אויג. די קוואַלען פון שטראָמען פאָרשט ער אויס און דאָס פערבאָרגענע ברענגט ער אויף דעם ליכ־טיגען שיין"...

„אָבער די חכמה, וואו געפינט מען זי? און וואו איז דער געפין־אָרט פון דער דערקענטניס? קיין מענש וויים ניט דעם וועג צו איהר, *) מען קאָן זי ניט געפינען אין דעם לאַנד פון די לעבע־דיגע. דער תהום זאָגט: „ניט אין מיר איז זי" און דער ים זאָגט: „אויך ביי מיר ניטאָ". מען קאָן זי ניט קויפען פאַר גין־גאָלד, ניט אָבוועגען פאַר איהר דעם פּרייז אין זילבער. זי לאָזט זיך ניט אויסגלייכען מיט אופיר־גאָלד, ניט מיט דעם טהייערסטען שוהם און סאַפיר... די חכמה! פון וואַנען קומט זי? וואו איז דער געפין־אָרט פון דער דערקענטניס? פערדעקט איז זי פאַר יעדעם לעבעדיגע אויג, פון די פויגלען פון הימעל פערבאָרגען. אפילו דער אָבגרונט און דער טויט זאָגען: „מיט אונזערע אויערן האָבען מיר עפּעס געהערט פון איהר". נאָר גאָט וויים דעם וועג צו איהר. ער וויים איהר געפין־אָרט"...

ער, גאָט, וויים און לאָזט דעם מענשען אין פינסטערניס. אָבער אויב די „חכמה", די לעצטע פּרינציפּען פון דעם וועלט־בעשאַף, זענען פאַר אונז פערדעקט, — וואו נעהמט מען יעמאָלט די זיכער־הייט, אַז גאָט'ס וועגען זענען געבויט אויף גערעכטיגקייט? און אויב ביי דער בעטראַכטונג פון דער נאַטור מוזען מיר בלייבען שטעהן אָהן אַן ענטפער, ווייל מיר קאָנען ניט אריינדרינגען אין דעם געטליכען געדאַנק, וואָס האָט זי ארויסגעבראַכט, האָבען מיר דאָך אַ וועלט פאַר אונז, וואָס איהרע יסודות זענען אַזוי קלאָר: די וועלט פון דעם געזעלשאַפטליכען לעבען. וואָס טהוט זיך דאָ מיט דער געטליכער גערעכטיגקייט? ווי ווירקט גאָט אין דעם לעבען פון די מענשען?

דער אמת, וואָס אנטפּלעקט זיך דאָ פאַר איוב'ס אויג, פּילט איהם אָן מיט אַזאַ שרעק, אַז ער שרייט אויף, ווי פון אַ פייל געטראָפען. „קומט אהער, איהר וועט פערשטיינערט ווערען...

---

*) לויט דער גריעכישער איבערזעצונג דאַרף מען לייענען „דרכה" אָנשטאָט „ערכה".

דערמאָהן איך מיך וועגען דעם, ווער איך אַ פערציטערטער; אַ שוידער געהט דורך דורך מיין לייב. פאַר וואָס בלייבען לעבען די רשעים, ווערען אַלט און שטאַרק אין קראַפט?... *) „זיי צור־שטערען די גרענעצען. זיי רויבען די פיה־העררען און זייערע פיטערער. דעם יתום'ס אייזעל פיהרען זיי אַוועק, דער אַלמנה'ס אָקס נעהמען זיי אין משכון. די אָרימע שטויסען זיי אַראָב פון וועג. די עלענדע מוזען זיך בעהאַלטען... אויף דעם פעלד פון דעם רשע מוזען זיי בעזאָרגען זיין שניט, אין זיין וויינגאָרטען צונויפקלייבען די טרויבען. נאַקעט ליגען זיי ביינאַכט, אָהן קליידונג, אָהן אַ צודעק אין דער קעלט. אין די בערג טריעפען זיי פון רעגען, און אָהן אַ שוץ, קלאַמערן זיי זיך אַרום דעם פעלז. נאַקעט געהען זיי אַרום, און הונגערענד טראָגען זיי די גאַרבען. צווישען די מויערן פרעסען זיי דעם אויל, זיי טרעטען דעם ווייַן אין קעלער און אַליין מוזען זיי אויסגעהן פאַר דאָרשט. זיי קרעכ־צען אונטער זייער האַרטען דיענסט, אָבער — — — גאָט הערט ניט זייער געבעט". **)

גאָט העלפט ניט די גערעכטע, די אונשולדיג פערפאָלגטע. שטראָפט ער, לכל הפחות, די רשעים? אויך דאָס ניט. „זייערע קינדער שטעהען פעסט פאַר זיי... זיי זינגען הויך ביי פויקען און פידלען און פרעהען זיך ביי דעם קלאַנג פון דער האַרף. אין גליק פערברענגען זיי זייערע טעג, אין פריעדען געהען זיי אַראָב אין שאול, און זאָגען דאָך צו גאָט: „אַוועק פון אונז. פון דיינע וועגען ווילען מיר נישט וויסען". ***)

זאָל מען זיך טרייסטען מיט דעם גלויבען, אַז גאָט וועט זיך דערפאַר אָברעכענען מיט זייערע קינדער? „אָבער וואָס זאָל איהם, דעם רשע, אַהרען זיין הויז נאָך זיין טויט, ווען די צאָהל פון זיינע חדשים איז צו ענד?" ממילא קאָן קיין רייד ניט זיין פון גאָט'ס גערעכטיגקייט אין דער געזעלשאַפט. ער האָט זיינע דרכים, וואָס

---

*) קאַפּ. כ"א, 5—7.

**) קאַפּ. כ"ד, 2—12. אָנשטאָט: ואלוה לא ישים תפלה (טיפלאָ), דאַרף מען לייענען: ואלוה לא ישמע תפלה (טפילאָ).

***) קאַפּ. כ"א, 8—14.

זענען זעהר ווייט פון יושר. „דער שטאַרבט אין דעם פולסטען גליק, אין גאַנצען רוהיג און זיכער... און דער אַנדערער שטאַרבט אין אַ ביטער געמיט און האָט קיין מאָל פון גוטס ניט גענאָסען. אין איינעם לעגען זיי זיך אין דעם שטויב, און ווערים בעדעקען זיי ביידען". *)

אָבער, ווען אפילו עס וואָלט געקאָנט בעוויזען ווערען, אַז אין דעם געזעלשאַפטליכען לעבען און אין דעם לעבען פון דעם מענשען בכלל הערשט דער שטרענגסטער יושר, וואָלט דאָס אויך ניט בעפריעדיגט איוב'ן. איוב איז שוין אריבערגעוואַקסען יענע מאָראַליש־רעליגיעזע אַנשויאונג, וואָס האָט איהר העכסטען פּרינ־ציפּ געזעהן אין דער גערעכטיגקייט און ממילא אויך די העכסטע מעלה פון גאָט אין זיין יושר, אין זיין „אמת וצדק". אַ נייער מאָראַלישער פּרינציפּ טראָגט זיך פאַר זיינע אויגען: דער ריינער „ואהבת" אָהן אַ שום בעדינג, אָהן אַ שום פערדיענסט פון דעם, וואָס מיר ליעבען: רחמנות, גרענצלאָזע ליעבע, גענאָד און מחילה פאַר דעם מענשען, וואָס ער זאָל ניט האָבען געטהאָן, ווי ער זאָל ניט האָבען געזינדיגט. גענאָד און דערבאַרמונג פאָדערט ער פון זיינע פריינד, וואָס פערביטערן זיין געמיטה, דעם שוין פער־ביטערטען, מיט דעם שטענדיגען דערמאַהנען פון זיינע זינד און זיין פערשולדיגונג. „האָט רחמנות אויף מיר! האָט רחמנות אויף מיר, מיינע פריינד", שרייט ער אויס אין אַ שטעל, „ווייל מיך האָט געטראָפען גאָט'ס האַנד. פאַר וואָס פערפאָלגט איהר מיך, ווי גאָט, און ווערט ניט זאַט פון פייניגען מיין פלייש". **)

און מיט דעם נייעם פּרינציפּ פון דער מאָראַל וואַקסט אין איהם אויס אַן אומבעוואוסטע בענקשאַפט נאָך אַ נייעם אידעאַל פון גאָט. ליעבע און גרענצלאָזע גענאָד וואָלט אויך לאָגיש בעסער געפּאַסט צו גאָט'ס אַלמאַכטיגקייט, איידער יושר און משפט. מיר האָבען שוין אויבען געזעהן, ווי משונה דאָס קומט אויס אין איוב'ס אויגען, ווען גאָט פיהרט חשבונות מיט זיין אָרימען בעשאַף, דעם

*) כ"א, 21—26.

**) י"ט, 21—22.

מענשען, וואָס קאָן אין קיין מאָמענט פון זיין לעבען ניט ארויס־
געהן פון גאָט׳ס געוואַלט.

„וואָס איז דער מענש, וואָס דו האַלסט איהם אזוי גרויס און
וואָס דו האָסט איהם שטענדיג אין זין? און דערמאָהנסט זיך
אָן איהם יעדען פריהמאָרגען און יעדע רגע פּרובסטו איהם אויס...
איז האָב איך געזינדיגט, וואָס קאָן איך האָבען געטהאָן דיר, דו
היטער פונ׳ם מענשען? פאַר וואָס האָסטו מיך געמאַכט פאַר א
ציעל פון דיין אָנפאַל, פאַר וואָס פארגיבסטו ניט מיינע זינד,
שאַפסט ניט אָב מיין פערשולדונג? ווייל אָט באַלד לעג איך מיך
אין שטויב, און זוכסטו מיך, בין איך שוין ניטאָ“. *)

דאָ, ביי דעם העכסטען שטאַפּעל פון איוב׳ס געדאַנק, מוזען
מיר זיך א ווײַלע אָבשטעלען און ציהען דעם סך־הכל פון זיינע
בעטראַכטונגען.

עס קאָן איינעם אויסדוכטען, אז די גאַנצע פריינייסטעריי
פון איוב׳ן בעשטעהט, ווי אין דער „ראַדיקאַלעכץ“ פון אונזערע
טעג, אין דעם, וואָס ער רעדט עזות׳קייטען אנטקעגען גאָט. מיט
דעם אונטערשייד, — און דעם גרויסען אונטערשייד, פערשטעהט
זיך, — וואָס אונזער כלומרשט׳דיגער ראַדיקאַל טהוט דאָס, ניט
גלויבענדיג אין די עקזיסטענץ פון גאָט, בעת איוב׳ן איז קיין מאָל
ניט אַרויף אויפ׳ן זינען זי אָבצולייקענען. אָבער דער רעזולטאַט
איז דערזעלביגער: אויפוויי‌זען, אז גאָט איז אומגערעכט, אז ער
פערדיענט דעריבער ניט, מען זאָל איהם „דיענען“, — אָט דאָס,
ווייזט אויס, איז ביידענ׳ס ציעל.

אין דער אמת׳ען איז אזא אויבערפלעכליכער געדאַנק זעהר
ווייט פון איוב׳ס ווירקליך טראַגישען פילאָסאָפירען. ער איז ניט
קיין „פריי־דענקער“; ער איז א פרייער דענקער. ער וויל אויס־
געפינען קודם כל פאַר זיך אליין, אין וואָס בעשטעהט די נאַטור
פון גאָט, וואָס איז זיין שייכות צו דעם מענשען, און וואָס פאַר
א זיכערען פונדאַמענט קאָן דער מענש האָבען פאַר דעם אויפבוי
פון זיין מאָראַל. אויסגעפינען מוז מען דאָס אַלץ מיט דעם אייגע־
נעם שכל.

---

*) קאַפּ. ז, 17—21.

ס'איז מערקווירדיג! אין דער צייט פון אונזער קינדהייט האָבען מיר געגלויבט אין דעם קינדישען גלויבען, אז אַ גאָט האָט זיך געקאָנט אנטפּלעקען פאַר מענשען, רעדען צו זיי, און אליין דערצעהלען זיי וועגען זיין מהות און וועגען זיין נאַטור; אז ער איז אַ שטרענגער גאָט און אַ גערעכטער גאָט און דערגלייכען. מיר האָבען איצטער דעם קינדישען קינדער־גלויבען פערוואָרפען. מיר האָבען דערביי אָבער זיך ניט אוועקגעשטעלט די פראַגע: פון וואַנען זשע דען האָבען אונזערע עלטערן גענומען זייערע פאָרשטעלונגען וועגען גאָט און זיינע אייגענשאַפטען? ערשט ווען מען שטודירט דורך קריטיש די ענטוויקעלונג פון דעם אידישען געדאַנק וועגען גאָט, זעהען מיר, אז די הויפּט־ראָליע אין דער בעשטימונג פון זיינע אייגענשאַפטען האָט ביי די נביאים, די בעשאַפער פון דעם מאָנאָטעאיזם, געשפּיעלט דער פרייער שכל, — פריי פון די הערשענדע טראַדיציעס פון זייער צייט, — אין איינעם מיט די ערפאַהרונגען פון דעם לעבען, און די פערבאָרגענסטע בענקשאַפט פון זייער נשמה נאָך אַן אידעאַלען זיין. און ווען איך זאָג די ערפאַהרונגען פון דעם לעבען, — מיין איך דערמיט יענעם אַלגעמיינעם *איינדרוק*, וואָס דער דענקער בעקומט פון דער נאַטור און דעם מענשליכען לעבען. ווען דער דענקער (לאָז זיין: דער נביא) פערזיכערט אונז, אז גאָט איז אַן אל קנא ונוקם, אַן אייפערזיכטיגער און ראַכע־דאָרשטיגער גאָט, אז ער מאָהנט אויף די זינד פון די פעטער ביי דעם דריטען און פערטען דור, איז דאָס אין תוך אריין אַקוראַט ווי ער וואָלט געזאָגט: „דער איינדרוק, וואָס אויף מיר מאַכט נאַטור און מענשליכער לעבען איז אזא, *אַקוראַט ווי* זיי וואָלטען בעהערשט געוואָרען פון אַ גאָט, וואָס האָט אזעלכע אייגענשאַפטען“. און מיין געוויסען זאָגט מיר, אז אזא גאָט איז אַ גוטער און גערעכטער גאָט. אָבער די דענקער פון אַ מאָל האָבען בשום אופן ניט געקאָנט בעגעהן זיך אזוי קריטיש מיט דעם אייגענעם געדאַנק, זעהן אין איהם נאָר אַ פּראָדוקט פון דעם אייגענעם שכל.

און ווי קאָנען מיר אזא זאַך פערלאַנגען פון זיי, ווען אפילו דענקער און וויסענשאַפטליכע פאָרשער פון דעם נייצעהנטען יאָהרהונדערט האָבען זיך ניט געקאָנט אויפהויבען צו אזא הויך.

עס איז איצטער שוין כמעט אַלעמען בעקאַנט, אַז בעת די כעמיקער האָבען גערעדט (און רעדען נאָך) וועגען אַטאָמען, איז דער אמת'ער זין פון זייערע רייד געוועזען (און איז נאָך עד היום) אַזאַ: די כעמישע פּראָצעסען שפּיעלען זיך אָב אַזוי, אַקוראַט ווי די סובסטאַנצען וואָלטען בעשטאַנען פון מאַטעריעלע אַטאָמען מיט אַזוינע און אַזוינע אייגענשאַפטען. אָבער וויפיעל כעמיקער האָבען אין פּשטות געגלויבט (און גלויבען נאָך עד היום), אַז דער מאַטעריעלער אַטאָם איז אַן אַבסאָלוטער אמת! די סברה, וואָס האָט זיך געלעגט אויפ'ן שכל, וואָס קאָן אַזוי גוט אַלץ דערקלערען, ווערט ביי אַ וועניג קריטישען גייסט פערוואַנדעלט אין אַן אונצווייפעלבאַרען אַבסאָלוטען אמת.

אין נאָך אַ גרעסערער מאָס האָט דערזעלביגער פּסיכאָלאָגישער פּראָצעס פון דעם מענשליכען, אין זיך גלויבענדען דענקען, געמוזט זיך אָבשפּיעלען ביי די אידישע אויפבויער פון דעם מאָנאָטעאיזם. דער „געדענכטער און איינציגער אַלמאַכטיגער גאָט" איז געוועזען די בעסטע טהעאָריע, כדי צו דערקלערען נאַטור און מענשען־לעבען, ווייל זי האָט אויפ'ן בעסטען אופן צונויפגעשטימט מיט דעם אַלגעמיינעם איינדרוק, וואָס דער פריי דענקענדער מענש פון יענער צייט האָט פון זיי בעקומען. און ניט קיין קליינע ראָליע, — אפשר גאָר די גרעסטע, — האָבען דערביי געשפּיעלט די פאָדערונגען און אידעאַלען פון דעם אייגענעם געוויסען. עס איז דעריבער פאָר זיי געוועזען אונמעגליך אויף אַ האָר צו זיין מסופק אין דער ריכטיגקייט פון זייער טהעאָריע. גאָט און זיינע בעשטימטע אייגענשאַפטען זענען געוואָרען אַ רעאַלער פאַקט, ווי דער אַטאָם פון דעם וועניג קריטישען כעמיקער פון אונזערע טעג. און מענשען מיט אַ לעבהאַפטער פאַנטאַזיע און צו צאַרטע און צו שטאַרק אָנגעצויגענע נערווען, ווי די נביאים זענען בלי ספק געוועזען, האָבען געקאָנט הערען שטימען און זעהן זעהונגען, וואָס האָבען צונויפגעשטימט מיט זייער גלויבען אין גאָט, — שטימונגען און זעהונגען, וואָס אין זייער רעאַליטעט האָבען זיי אויך ניט געקאָנט צווייפלען. אויף אַזאַ'ן אופן איז אויסגעוואַקסען די „אַנטפּלעקונג", גאָט'ס דירעקטער אויפטראָגען זיך מיט דעם מענשען, און מיט איהר — די זיכערקייט, אַז די מענשליכע געדאַנקען און אידעאַלע פאָרשטע־

לונגען וועגען גאָט זענען איבער־מענשליכע מיטטהיילונגען פון גאָט אליין.

מיר זעהען דאָ איוב'ן אין אַ מאָמענט, ווען ביי דעם אידישען פריי־שאַפענדען געדאַנק האָבען זיך גענומען פאַנאַנדערגעהן די אידעאַלע פאָדערונגען פון דעם הארצען מיט די טראַדיציאָנעלע פאָרשטעלונגען וועגען גאָט, און איוב פיהלט, אַז דער איינדרוק פון נאַטור און מענשען־לעבען שטימט ניט צונויף ניט מיט דער טראַדיציאָן, ניט מיט די נייע פאָדערונגען פון זיין געוויסען. און אין דערין ליעגט די אינווענינגסטע טראַגעדיע פון זיין געדאַנק, די טראַגעדיע פון דער איבערגאַנגס־עפּאָכע, וועלכע האַלט אָן אַזוי לאַנג ביז די פאָדערונגען פון דעם געוויסען וועלען אויפבויען אַ נייעם אידעאַל און אַ גאַנצע וועלט פון גייסטיגע בנינים, וואָס וועלען העלפען צונויפקלינגען די שטים פון דעם נייעם אידעאַל מיט דעם אַלגעמיינעם איינדרוק פון וועלט און לעבען. אָבער דער נייער אידעאַל איז נאָך ניט בעשאַפען.

איוב איז אַ שטאַרקער און פרייער גייסט, ביי וועמען דער אָביעקטיווער אמת שטעהט אויפ'ן ערשטען פּלאַן, ווי ווערט דער אמת זאָל ניט טהאָן דעם הארצען, ווי צובראָכען דערפון זאָל ניט ארויסגעהן די נשמה. דעריבער זעהט ער קודם כל קלאָר ווערען אין דעם זין פון דעם, וואָס ער זעהט מיט זיין אומדערשראָקענעם אויג, אין דעם זין פון יענעם איינדרוק, וואָס ער האָט פון וועלט און מענשען־לעבען.

און דער רעזולטאַט, צו וועלכען ער קומט, איז אַזאַ: עס איז געוויס דאָ אַן אַלמאַכטיגער און אַל־קלוגער גאָט; זיינע וואונדער־ליכע מעשים שטייגען אריבער דעם מענשליכען פערשטאַנד, אָבער עס איז אונמעגליך צו דענקען, אַז צו זיינע אייגענשאַפטען געהערט די מענשליכע גערעכטיגקייט. ער מאַכט ניט קיין נפקא מיניה צווישען דעם צדיק און דעם רשע. איהם אַרט ניט דעם מענ־שען'ס טובה און די גערעכטיגקייט. אַן אַנדער זאַך ליעגט איהם אין זין: די ליעבע צו זיין אייגענער אַל־מאַכט. „רעדט מען וועגען קראַפט פון דעם שטאַרקען, איז ער דאָ; אָבער רעדט מען וועגען גערעכטיגקייט, — זאָגט איוב, —

איז, — „ווער קאָן איהם אויפפאָדערן?". *) דעריבער איז ווענינ צו וויסען, אז גאָט איז גלייכגילטיג צו דעם מענשען'ס גליק. מען דארף געהן נאָך ווייטער. דער איינדרוק פון נאטור און לעבען איז אזא, אז גאָט שפּיעלט זיך מיט דעם מענשען און האָט הנאה פון זיין ליידען. ער פיהרט מלחמה אנטקעגען איהם, בעטראַכט איהם ווי א פיינד. „איך האָב געלעבט רוהיג, האָט ער מיך צור־שמעטערט, ער האָט מיך אָנגענומען פאר'ן גניק און צוברָאכען אויף פּיצלעך. ער האָט מיך אוועקגעשטעלט ווי א ציעל־ברעט פאר זיך, עס שווירבלען ארום מיר זיינע פיילען. אָהן רחמנות האָט ער צושפּאָלטען מיינע ניערען, אויסגענאָסען אויף דער ערד מיין גאַל. א ברעש נאָך א ברעש לעבערט ער אין מיר דורך, שטורמט איין אנטקעגען מיר ווי א קריעגס־העלד" *), כאראקטעריזירט איוב ניט אָהן סארקאזם.

אויב גאָט טהוט דאָס ניט אויס א גרונד, וואָס איז אונז בע־קאנט, קאָן דאָס שטאַמען נאָר פון אן אינווענינגסטער ליעבע צו בייז־טהאָן, אָדער אויס א פּשוט'ען שפּיעל אין מאכט און פון דער הנאה מיט דער אייגענער קראפט. גאָט בעקומט דאָ ביי איוב'ען א דעמאָנישען, טייוועלשען שטריך. על כל פּנים, האָט דער מענש גאָר נישט וואָס צו האָפען פון איהם. אין די צייטען פון אומ־גליק האָט ער ניט וואָס צו זוכען הילף ביי גאָט. ער וועט איהם נאָך אפשר פערמעהרען זיין צער.

„א שפּאָט פאר זיין פריינד", זאָגט איוב, „ווערט דער, וואָס רופט צו גאָט, ער זאָל איהם דערהערען. דעם אונגליקליכען פער־אכט ער, דער שטארקער און זיכערער. א שטויס צו די, וועמעס פוס עס האַלט שוין אין וואנקען! אין פריעדען בלייבען אָבער די געצעלטען פון די רויבער, און עס לעבען אָהן זאָרג די, וואָס דערצערענען גאָט". ***)

טראכט מען זיך אריין אין דער כאראקטעריסטיק פון גאָט,

*) אם לכח אמיץ הנה, ואם למשפט מי יועידני, קאַפּ. ט', 19.
**) ט"ז, 12—15.
***) לויט דעם קריטיש אויסגעבעסערטען טעקס פון קאַפּ. י"ב, 4—6.

וועלכע איוב מאַכט דאָ, בעקומט מען דעם איינדרוק, ווי ער וואָלט גערעדט צו אונז מיט די ווערטער פון נ י ע ט צ ש ע.

די נאַטור (אָדער גאָט) ווייס ניט פון קיין מאָראַל, פון קיין „גוט" און „שלעכט". די וועלט־סובסטאַנץ האָט נאָר איין גרויסען ווילען, דעם ווילען צו מאַכט. דער מעכטיגער איז דער גערעכטער. און אַקוראַט ווי ניעטצשע, ציהט אויך איוב פון דעם געדאַנק די נויטווענדיגע קאָנסעקווענץ, אַז די מאָראַל אָדער, — וואָס פאַר יענער צייט איז געווען איין־און־דיזעלבינע זאַך, — די רעליגיעזע איבערגעבענקייט צו גאָט, האָט קיין ברעקעל פערנינפטיגען יסוד ניט.

קורץ און קלאָר פאָרמולירט אָט דעם גרונד־געדאַנק איוב׳ס אליהו, יענער נייער דיספּוטאַנט, וועמען אַ שפּעטערדיגער מחבר האָט אַריינגעפיהרט אין דער פּאָעמע. מיט אַ שאַרפען בליק האָט ער אַרויסגעפונען, אַז דער צענטער, אַרום וועלכען עס דרעהט זיך סוף־סוף דער דיספּוט, איז דאָס פּראָבלעם וועגען „גוט" און „שלעכט". „לאָמיר", זאָגט ער, „אויסקלייבען דאָס רעכטע, לאָמיר צווישען אונז אויסגעפינען, וואָס איז גוט... ווייל איוב האָט געזאָגט: איך בין פריי פון שולד און גאָט האָט אָבגעטהאָן די גערעכטיגקייט פון מיר..." און ער האָט געזאָגט: „דער מענש האָט קיין נוצען ניט דערפון, וואָס ער פאָלגט דעם רצון פון גאָט". *)

„לא יסכן גבר ברצותו אם אלהים!" עס לוינט ניט דעם מענשען צו פאָלגען גאָט׳ס געבאָט! אַ־פּנים, אַז דער שטן איז געווען גערעכט: „עור בעד עור". דער מענש איז אַ פעל־הענדלער, וואָס גיט אַ פעל פאַר אַ פעל. ער וועט דיר זיין גוט און פרום אַזוי לאַנג, ווי דאָס לוינט איהם. און וועט אַוועקוואַרפען אַלע זיינע מאָראַלישע אידעאַלען און פּרינציפּען, ווי נאָר ער וועט איינזעהן, אַז זיי האָבען פאַר איהם ניט קיין פּראַקטישען ווערט.

אָבער דער שטן האָט פאָרט געהאַט אַ טעות אין איוב׳ן. מיט דעם אָביעקטיווען שכל דערגאַנגען צו דעם עקסטרעמען אָביעקטיוויזם, וואָס גראָבט אונטער אַלע יסודות פון דער מאָראַל, צו־

*) קאַפּ. ל"ד, 4—9. משפט נבחרה לנו, נדעה בינינו מה טוב, כי אָמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי... כי אָמר לא יסכן גבר ברצותו אם אלהים.

שפּאַלט זיך איוב'ס געדאַנק אין צוויי פערשיידענע שנור־פּערעל, וואָס פלעכטען זיך דערנאָך ווידער אַרום, איינע אַרום דער אַנ־דערער. ער ווייס אויף זיכער, אַז קיין מאָראַל און קיין גערעכ־טיגקייט איז ניטאָ. ניטאָ אין דער גאַנצער וועלט. און דאָך פיהלט ער, אַז ער, איוב, טראָגט אין זיין אייגענער ברוסט אַן אי־דעאַל פון גערעכטיגקייט, און ער, דער דערשלאָ־גענער, שוין כמעט אין גאַנצען צוטראָטענער וואָרעם, הויבט זיך פלוצלונג אויף אין זיין גאַנצער מענשליכער הויך און פּראָטעס־טירט, פאַר וואָס דער אַלמאַכטיגער גאָט האָט ניט קיין גערעכטיג־קייט, און פאָדערט איהם אַרויס, ער זאָל זיך קומען פערענטפערן פאַר דעם מענשען. ער ווייס, אַז ער שפּיעלט זיך דאָ מיט זיין לעבען. אָבער איוב איז אַ העראָאישע נאַטור. זיין אידעאַל איז איהם טהייערער פאַר זיין גליק. „שווייגט!“ — זאָגט ער צו זיי־נע פריינד — „איך וועל רעדען. זאָל קומען איבער מיר, עס מעג זיין וואָס עס וויל. איך נעהם מיין פלייש אין מיינע צייהנער און מיין לעבען שטעל איך אין קאַן... יע, ער וועט מיך טויטען; דאָ איז ניטאָ וואָס צו האָפען. אָבער מיינע וועגען מוז איך קלאָר מאַכען איהם אין פּנים אַריין“. *)

וואָס פאַר אַ געוואַלטיגע קראַפט! מיט איין שוואונג הויבט ער זיך דאָ אויף צו אַן אונענדליכער הויך. לאָז גאָט זיין, ווי גאָט איז, לאָז די וועלט זיין, ווי די וועלט איז, — איך, איך, דער מענש, איוב, דאָס וואָלקענדעל, וואָס האַלט ביים פערגעהן, איך פאָדער פון גאָט דין וחשבון. איך מוז איהם בעווייזען מיינע וועגען; און ווען אפילו דאָס זאָל מיך קאָסטען דער לעבען, בלייב איך טריי מיין פאָדערונג, טריי מיין מענשליכען אידעאַל, וואָס האָט ליידער קיין שטיצע ניט ערגעץ ניט, ניט אין דער נאַטור, ניט אין דער געזעלשאַפט, ניט ביי גאָט אליין. און זאָל אנטקעגען מיר זיין דער גאַנצער וועלט־אַל, מיט אַלע זיינע מיר פיינדליכע קרעפ־

*) קאַפּ. י"ג. החרישו ממני ואדברה אני, ויעבור עלי מה... אשא בשרי בשני ונפשי אשים בכפי. הן יקטלני לא איחל, אך דרכי אל פניו אוכיח.

טען, „איך האָב אָנגעהויבען דעם משפּט און איך וויים, אַז איך בלייב גערעכט". *)

און עפּעס זעלטען שעהנעס און צאַרטעס, אָבער דערביי אויך שטאָהל־און אייזען־שטאַרקעס שפּיעלט זיך דערביי אָב אין איוב'ס נשמה. ער וויים, אַז עס האָט ניט קיין זין צו רופען צו גאָט, ער וויים, אַז גאָט האַלט ניט פון גערעכטיגקייט. אָבער אין האַרצען בענקט ער אַזוי נאָך אַ גערעכטער ליעבעפולער וועלט־קראַפט, און זיין גאַנצע נשמה ציהט זיך צו גאָט אין קינדליכער ליעבע און גע־בעט, ער זאָל אָראָבגעהן, ער זאָל זיך בעווייזען, און זאָל זיך מודה זיין, אַז ער איז אונגערעכט, אַז דער העכערער אמת איז ביי איוב'ן. אָהן אַ ברעקעל פערשטענדיגע לאָגישע קאָנסעקווענץ, געטריעבען נאָר פון דעם אינוועניגסטען אינסטינקט פון יושר, פון אַ קינדישער, צוטרוייליכער ליעבע צו אַן אידעאַלען הערשער פון דער וועלט, זאָגט ער צו זיינע פריינד: „אל אלוה דלפה עיני, ויוכח לגבר עם אלוה": „צו גאָט הויב איך אויף מיינע אויגען פול טרעהרען, זאָל ער בע־שאַפען פאַר דעם מענשען רעכט אַנטקעגען גאָט!". **)

אין זיין גייסטיגער קלעמעניש, אין דעם טראַגישען קאָנפליקט פון זיינע געדאַנקען און געפיהלען פּראָטעסטירט ער און בעט, פאָ־דערט מיט אויגען פול טרעהרען, גאָט זאָל זיך איהם בעווייזען און זיין איוב'ס עדות אנטקעגען זיך אַליין. ער, איוב, קאָן איהם געבען אַ חשבון פון יעדען שריט פון זיין לעבען. ווי אַ פירסט וועט ער אַרויסטרעטען אַנטקעגען איהם. ***)

און גאָט האָט זיך בעוויזען. פון אַ געוויטער־שטורם האָט אַרויסגעדונערט זיין קול. אין צוויי רעדען האָט ער געפיהרט זיין גייסטעס־קאַמפּף אַנטקעגען איוב'ן און נאָך יעדער רעדע האָט ער טריאומפירט איבער איהם.

אין דער ערשטער רעדע שילדערט גאָט זיינע געוואַלטיגע טהאַטען אין דער נאַטור און אין דער בעלעבטער וועלט אַ חוץ דעם מענשען, ווי ער וואָלט געוואָלט בעווייזען, אַז אַ חוץ דעם מענשען

*) ד. ג., 18: הנה נא ערכתי משפט, ידעתי כי אני אצדק.

**) ט"ז, 20—21.

***) ל"א, 37. מספר צעדי אגידנו, כמו נגיד אקרבנו.

האָט ער נאָך אויף אַרבייט גענוג. מיט סאַרקאַזם פרעגט ער אַלע ווײַלע איוב׳ן, אפשר קאָן ער דאָס אויך אַזוי מאַכען, אָדער פערשטעהט ער לכל הפחות, ווי דאָס ווערט געמאַכט? און איוב האָט זיך אונטערגעגעבען. „אמת, איך בין צו קליין. וואָס זאָל איך דיר ענטפערן? איך לעג מיין האַנד אויף מיין מויל. איך האָב דאָס איינמאָל גערעדט און וועל ניט נאָך אַ מאָל רעדען. צוויי מאָל און מעהר טהו איך עס ניט". *)

אין דער צווייטער רעדע, וואָס איז פול מיט דעם זעלביגען שטאָלצען סאַרקאַזם, אַרגומענטירט גאָט, אַז איוב האָט קיין רעכט ניט צו פאָדערן גערעכטיגקייט פון איהם, ווייל ער, איוב, קאָן ניט, ווי גאָט, פערלענדען די רשעים מיט איין בליק און ווייל ער, איוב, האָט ניט קיין מאַכט ניט איבער דעם ניל־פערד, ניט איבער דעם קראָקאָדיל.

און איוב ענטפערט: „איך ווייס, אַז דו קאָנסט אַלץ; אַלץ קאָנסטו אויספיהרען, וואָס אין דיין זין. דעריבער: איך האָב גערעדט, און האָב עס ניט פערשטאַנען, וואונדערליכע זאַכען, וואָס איך האָב ניט געוואוסט. איך האָב געהערט פון דיר נאָר וואָס דאָס אויער קאָן הערען. איצטער אָבער האָט דיך מיין אויג געזעהן. דעריבער פערדריסען מיך מיינע רייד. איך האָב חרטה אין שטויב און אש". **)

לייענט מען גאָט׳ס רעפּליקען, ווערט מען פערוואונדערט פון דער שעהנקייט און פאַרבען־רייכקייט, מיט וועלכער דער דיכטער מאָלט אויס אין דער ערשטער עדע די איינצעלנע נאַטור־ערשיינונגען, אַרויסגעכאַפּט פון אַלע וויכטיגע ממשלות פון דעם וועלטליכען זיין. עס ווערט אויפגעבויט פאַר דעם אויג אַן איינהייטליך בילד פון דער וועלט, וואָס שטייגט אַריבער אין איהר קלאַרקייט און פּראַכט דאָס וועלט־בילד אין „ברכי נפשי". מעהר נישט, דער מענש פעהלט אין איהר אין גאַנצען. די צווייטע האָט נאָך שטאַרקערע נאַטור־סצענען, אָבער פון דיין פאַנטאַסטישע וועזענס, אין וועמעס עקזיסטענץ די אידישע דענקער האָבען געגלויבט. ביידע

*) קאַפּ. מ׳. 3—5.
**) קאַפּ. אב, 1—6.

שירים בעוויזען, ווי שטאַרק דער אידישער גייסט האָט זיך איינ־טערעסירט מיט נאַטור־ערשיינונגען און ווי ווייט מען איז שוין גע־קומען אין דעם פּרט פון ריינע נאַטור־בעשרייבונג. אָבער — נאָך מעהר ווערט מען פערוואונדערט, ווי אָרים עס איז אין לאָגיק גאָט'ס ענטפער אויף איוב'ס טענות. אין דער אמת'ען ענטפערט גאָט גאָר נישט, און ער זאָגט איהם קיין זאַך ניט, וואָס איוב האָט פריהער ניט געוואוסט אין פּרינציפּ. ער שילדערט זיין אַלמאַכט. האָט דען איוב דאָס ווען עס איז געלייקענט? אדרבא; גאָט'ס אַל־מאַכטיגקייט איז דער באָדען, אויף וועלכען עס קאָן ערשט אַרויס־וואַקסען די גרויסע איוב־שאלה וועגען דער גערעכטיגקייט אין נאַ־טור און מענשען־לעבען. ער מאָלט איהם אויס מיסטעריעזע ער־שיינונגען, וואָס זענען אַזוי שווער צו פערשטעהן מיט'ן מענש־ליכען שכל. ער שילדערט איהם דאָס ניל־פערד און דעם קראָ־קאָדיל, וואָס פון זיין מויל רייסען זיך אַרויס פלאַמען און עס שפּריצען פייער־פונקען, וואָס פון זיינע נאָז־לעכער שלאָגט אַ דאַמפּף ווי פון אַ זידענדען טאָפּ, און וועמעס אָטהעם עס צינדט אָן, ווי אַ פייעריגע קויהל. וואָלט גאָט גערעדט צו אַ מאָדערנעם איוב, וואָלט ער אַזעלכע קינדישע זאַכען ניט דערצעהלט. ער וואָלט געקאָנט בעסער אויפמישען אַ בלעטעל פון וועלכער וויסענ־שאַפט איהר ווילט און מיט דעם זעלביגען שטאָלצען סאַרקאַזם פרעגען, צ. ב., אין איינעם מיט ספּענסער'ן: „פערשטעהסטו, מענש, ווי אַזוי אַ מאַטעמאַטישער געזעץ איז מעגליך? האָסטו אַ השגה, וואָס אַזוינס איז דער רוים? קאָנסטו בעגרייפען בעווע־גונג? קאָנסטו פערשטעהן, ווי אַזוי עס ווערט געבאָרען בעוואוסט־זיין?" מיט די אַלע פראַגען און מיט טויזענדער אַנדערע וואָלט גאָט צוגעשפּאַרט צום וואַנד און שטאַרק פערשעהמט דעם גרעס־טען געלערנטען און דעם טיעפסטען דענקער.

אָבער — וואָס האָט דאָס פאַר אַ שייכות צו איוב'ס טענות? האָט דען איוב אַליין זיך ניט בעקלאָגט, וואָס די חכמה איז פער־באָרגען פון דעם מענשען? איז — וואָס האָט איהם גאָט דאָ אַזוינס געזאָגט, וואָס ער איז מיט אַ מאָל מטושטש געוואָרען, וואָס זיין גאַנצער געוואַלטיגער גייסט איז מיט אַ מאָל צונויפגעבראָכען געוואָרען און האָט זיך אַ וואָרף געטהאָן אין שטויב און אַש?

נאָך מיין מיינונג נאָך קאָן מען געבען דערויף נאָר איין־איינציגע דערקלעהרונג: מיט איוב'ן האָט פּאַסירט דאָס, וואָס קומט אַ מאָל פאָר מיט גאָר גרויסע און שטאַרקע גאָט־שטורעמער, וועמעס נשמה איז פול מיט אויפרודערנדע שאלות. עס בעווייזט זיך זיי גאָט, אָדער זיי גלויבען באמונה שלמה, אז גאָט האָט זיך אַנטפּלעקט צו זיי, זיי דערשפירען זיין עקזיסטענץ אין זיך גופא, זיי הערען זיין שטים קלינגען אין דער אייגענער ברוסט, און מיט אַ מאָל שטאַרבען אָב אַלע פראַגען. אַזאַ פאַל האָט, צ. ב., נאָך גאָר ניט לאַנג פּאַסירט מיט טאָלסטאָי'ען. לאַניש פערענטפערט זיין נייער גלויבען קיין איין איינציגע פראַגע ניט, וואָס ער האָט זיך פריהער געשטעלט אין דער צייט פון פערצווייפלונג. אָבער פּסיכאָלאָגיש זיינען אַלע יענע פראַגען פערשוואונדען, ווי נאָר ער האָט דערשפירט אַ פונק פון דעם געטליכען זיין אין זיך. פאַר איינע האָט דער דאָזיגער אינטערעסאַנטער פּראָצעס אַ מיסטישע בעדייטונג; זיי גלויבען באמת, אז אין אַזעלכע פעלען פאַלט פאַר־נאַנדער די שייד־וואַנד צווישען מענש און גאָט. פאַר אַנדערע איז דאָס ניט מעהר ווי אַ ריין פּסיכאָלאָגישער פּראָצעס: אַ דמיון אין דעם מענשען, זיין אייגענער זיך־אָבנאַרען. אָבער איינס איז זיכער, און לויט דער רייכער ערפאַהרונג, וואָס איז געזאַמעלט געוואָרען אויף דעם פעלד, מוזען אַלע צוגעבען, אז דער מענש, וואָס לעבט דורך דעם דאָזיגען פּראָצעס פון שטעהן פּנים־אל־פּנים מיט גאָט, ווערט אינוועניג אין גאַנצען פערוואַנדעלט. זיין געפיהלס־וועלט בעקומט פלוצלונג אַן אַנדער געשטאַלט. די חושך־וואָל־קענס ווערען פערטריבען. אַ געפיהל פון אונענדליכען צוטרוי צו דער וועלט און דעם געטליכען פיהר וואַקסט אויס אין דער נשמה און פון די טויזענדער שאלות, די הונגעריגע וועלף מיט די ברענענדיגע אויגען, לאַכט מען זיך אויס און זיי פערשווינדען פון דער נשמה. ס'איז אַקוראַט ווי אַ קינד, פערוואָגעלט אַליין ביי דער נאַכט אין אַ געדיכטען וואַלד, צואוואונדעט פון די דערנער, צושראָקען פון די געשפּענסטער וואָס ער זעהט פון יעדען בוים, פון יעדען צווייג, וואַלט פלוצלונג דערהערט די טריט און די שטים פון זיין פאָטער, דערשפּירט, ווי ער נעהמט איהם אויף זיינע הענד און טראָגט איהם מיט זיך. ווער הערט זיך יעמאָלט איין אין די

מוסר־רייד פון דעם פאָטער, און וואָס איז די נפקא מיניה, וואָס ס׳איז געווען, — אַבי מען איז נאָהענט צו דעם פאָטער׳ס ברוסט...

דאָס איז אויך געווים געווען די פּסיכאָלאָגיע פון איוב׳ן. „פריהער האָב איך נאָר געהערט פון דיר, איצטער זעהט דיך מיין אויג!“ — און אַ סוף צו אַלע שאלות. פאַר *איוב׳ן* איז דאָס פּראָבלעם פון זיין ליידען פערענטפערט געוואָרען אויף אַ ריין־סוביעקטיווען, מיסטישען אָדער פּסיכאָלאָגישען וועג.

אָבער קאָן דאָס זיין אַן ענטפער פאַר אונז?

געווים, מיין איך דאָ ניט די פון אונז, וואָס זענען זיכער, אַז קיין גייסטיגער וועלט־פּרינציפּ איז במציאות ניטאָ, אַז אַלץ שפּיעלט זיך אָב לויט בלינדע נאַטור־קרעפטען, ד. ה. אין לעצטער ליניע, דורך אַ פּשוט׳ען צופאַל. איהר קאָנט ניט פרעגען ביי די מחנות מיקראָבען, *פאַר וואָס׳ערע* זינד מיינע זענען זיי אָנגעפאַלען אויף מיין קינד, וואָס זיי האָבען צו איהם אָדער צו מיר געהאַט און פאַר וואָס זיי האָבען איהם געטויט? פאַקטען! געזעצען! אַ שטומע, טויבע, טויטע נאַטור! — פאַר די וואָס גלויבען אַזוי, עקזיסטירט ניט די איוב־שאלה, דאַרפען זיי ניט קיין ענטפער אויף איהר.

אָבער פאַרהאַן אַ סך צווישען אונז, וועמען דער קריטישער געדאַנק פון אונזער צייט האָט אויפגעוועקט פון דעם שווערען קאָשמאַר, וואָס האָט געדריקט אויף דעם שכל אין דער פאָרם פון דעם *גלויבען* אין אַ שטומע, טויבע, טויטע נאַטור!

עס איז בעוויזען געוואָרען די מעגליכקייט, מיט נאָך מעהר רעכט צו *גלויבען* אין אַ גייסטיגען פּרינציפּ פאַר דעם אַלגעמיינעם וועלט־פּראָצעס, איידער אין דער טויטער מאַטעריע, און דער מעטאַפיזישער כח הדמיון האָט ווידער גענומען וועבען פאַר אונזער דור זיין געוועב פון פאַנטאַסטישע לבנה־שטראַהלען. און מיט די נייע בילדער, די נייע מעגליכקייטען זענען אויסגעוואַקסען אויך די אַלטע, אייביג יונגע פּראָבלעמען און צווישען זיי דער צענטראַל־פּונקט פון דער איוב־טראַגעדיע: *וואָס איז דער זין פון דעם מענשליכען ליידען?*

קיינער האָט אַזוי שעהן ניט אַוועקגעשטעלט דאָס פּראָבלעם,

ווי דער מחבר פון איוב, אָבער קיין ענטפער דערויף האָט ער ניט געגעבען.

אויך די פּאָר קאַפּיטלען פון אליהו׳ס אַרגומענטען, וואָס זענען אַריינגעשטעלט געוואָרען שפּעטער, צווישען איוב׳ס רייד און גאָט׳ס ענטפער, לאָזען אונז אומבעפריעדיגט, ווען אפילו עס וואַרפען זיך דורך אין זיינע ווערטער אַ סך עכטע פּערעל פון אַ טיעפען, אָריגינעלען פילאָסאָפישען דענקען.

אזוי זאָגט ער אַרויס, צ. ב., אין דער פראַגע פון דער מענש־ליכער מאָראַל אַ טיעפען און פּראָגרעסיווען געדאַנק פאַר זיין צייט, אַז די פרומקייט איז ניט פאַר גאָט, און אַז גאָט נויטיגט זיך ניט אפילו אין דעם צאַרטעסטען האַרץ־גלויבען פון דעם מענשען. די פרומקייט, ד. ה. די עדעלע אַרט צו דענקען, פיהלען און האַנדלען, דאַרף דער מענש פאַר זיך אַליין, פאַר זיין לעבען צווישען די מענ־שען. *) דאָס איז דער ערשטער שריט אויף דעם וועג פון פאַנאַנ־דערשמיעדען די היסטאָרישע אידעען־פערבינדונג פון מאָראַל און רעליגיאָן, פאָר וועלכער אויך איוב איז געבליעבען שטעהן.

אליהו גיט אויך אָן אָנצוהערעניש, אויב איך האָב איהם ריכ־טיג פערשטאַנען, אַז די סאָציאַלע גערעכטיגקייט קאָן ניט אַריינ־געפיהרט ווערען אין לעבען דורך תפילות צו גאָט און דורך טענות וועגען זיין פיהר. צו וואָס שרייען צו גאָט? לערנט זיך, ווי דאָס טהוט דאָס פיה פון פעלד און די פויגעל פון הימעל, — ד. ה. שאַפט אייך מיט אייגענער מאַכט אייער גערעכטיגקייט! **)

אויך אויף דעם פּראָבלעם פון ליידען וואַרפט ער אַ סך איג־טערעסאַנטע שטרייפען פון ליכט־שיין. גאַנץ אָריגינעל פאַר זיין צייט איז דער געדאַנק, אַז דורך ליידען ווערט דער עלענדער אויפ־מערקזאַם געמאַכט אויף זיין לאַגע און ווערט בעוואוסטזיניג אין זיין עלענד. „ער לייזט אויס", זאָגט ער וועגען גאָט, „דעם עלענ־דען דורך זיין עלענד, און עפענט אויף זייער אויער דורך די בע־

---

*) קאפּ. ל"ה, 7—8. אם צדקת מה תתן לו, או מה מידך יקח. לאיש כמוך רשעך ולבן אדם צדקתך.

**) מרוב עשוקים יזעיקו, ישועו מזרוע רבים... מלפנו מבהמות ארץ ומעוף השמים יחכמנו; ד. ג., 9 און 11.

דריקונג".*) עס קלינגט כמעט ווי אַ טהעזע פון קאַרל מאַרקס, אַז דער עלענד איז אַ רעוואָליוציאָנערער פאַקטאָר און אַז, אַ דאַנק זיין עלענד, קומט דאָס פּראָלעטאַריאַט צו זיין קלאַסען־בעוואוסטזיין.

און נאָך אַ שטעל קאָנען מיר אָנפיהרען דאָ, וואו ער בעריהרט די פּעדאַגאָגישע, די לייטערנדע מאַכט פון ליידען. „היט דיך", זאָגט ער צו איוב'ן, „קעהר זיך ניט צו צו בייז, וויל צו דעם האָסטו מעהר לוסט, איידער צום ליידען. זעה, גאָט איז ערהאַבען אין זיין קראַפט און ווער איז נאָך אַזאַ לעהרער ווי ער?"**) אַ גוטע פּאָרציע איוב־ליידען ברעכט דעם ווילען צו בייז, ציהט אַרויס פון דער נשמה אַלע איהרע ניעדעריגע, פערהאַרטעוועטע, מגושם'דיגע עלעמענטען. זי ווערט פון דעם לייטערונגס־פייער פאַנאַנדערגע־צויגענער, גרעסער און ריינער, און קאָן אין איהר אייביג וואַכען, צאַרטען וויברירען מיט־פיהלען מיט אַלץ, וואָס איז גרויס און שעהן אין דער וועלט.

אָבער אויך דאָ איז דאָס פּראָבלעם פון ליידען ניט דורכגע־טראַכט ביז צום סוף, ניט בעלויכטען פון אַלע זייטען.

עס קאָן ניט זיין מיין אויפגאַבע אָבצושטעלען זיך דאָ אויף דער גרויסער און טיעפער שאלה וועגען דעם זין פון די מענשליכע ליידען, וואָס אויף איהר, ווי איהר ווייסט, האָבען גראָד די טיעף־פיהלענדע דענקער פון אונזער צייט, — ניעטצשע, טאָלסטאָי, דאָסטאָיעווסקי און אַנדערע, — פערווענדט אַזוי פיעל גייסטעס־קראַפט. דעם גאַנצען אמת וועגען דעם וועל איך אייך סיי־ווי־סיי ניט אויסזאָגען, ווייל דאָס איז נאָך דערווייל אַ סוד און — — — הלואי ווייס איך איהם, ווי איך וואָלט איהם ניט בעהאַלטען פון אייך!

אָבער איין שטריך פון יענעם אמת קאָן איך דאָ, צו דעם סוף פון דער פאָרלעזונג, ניט פערשווייגען.

די איוב־לעגענדע, אין פּראָזאַ, דערצעהלט, אַז נאָך דעם, ווי ער האָט זיך וויעדער אויסגעאיינט מיט גאָט, האָט איהם דער אַל־

---

*) קאַפּ. ל"ו, יחלץ עני בעניו ויגל בלחץ אזנם.

**) ד. ג., 21—22, אַ ביסעל וועניגער קלאָר אויך אין ל"ח, 16-28.

מאַכטיגער אומגעקעהרט אַלע זיינע רייכטהימער, טאָפּעל, ווי ער האָט געהאַט פריהער, — אָקסען און שעפּסען, און זיהן און טעכ־טער, — און איוב האָט נאָך געלעבט אין עושר און אין כבוד הונ־דערט און פערציג יאָהר. „און איוב איז געשטאָרבען אַלט און זאַט אין טעג“.

ווי וואָלט געווען, ווען איינער זאָל צוגעהן צו איהם אין די טעג פון זיין צווייטען גליק און גלאַנץ און וואָלט צו איהם אַזוי געזאָגט:

„איוב, געדענקסטו נאָך די צייט פון דיינע אונענדליכע ליי־דען, ווען „די נאַכט“, ווי דו האָסט געקלאָגט, „האָט געעגבערט אין דיין געביין“, ווען „די פיילען פון דעם אַלמאַכטיגען האָבען גע־שטעקט אין דיר און זייער ברענענדיגען גיפט האָט איינגעזויגען דיין גייסט“? וואָלסטו איצטער, אַ גליקליכער, געוואָלט, אַז דאָס אַלץ זאָל מיט דיר ניט האָבען פּאַסירט? אַז דו זאָלסט ניט האָבען געשטאַנען אויף דעם לעצטען ראַנד פון פערצווייפלונג, ניט האָבען אַריינגעבליקט אין דעם אמת וועגען דעם מענשליכען גורל, ניט האָבען דורכגעלעבט דעם דאָרשט נאָך דערקענטניס, די בענקשאַפט נאָכ׳ן לעבען און די בענקשאַפט נאָכ׳ן טויט, דעם פּראָטעסט אַנט־קעגען גאָט און די ערשטע זעהונג פון אַ העכערען אידעאַל, דעם יאוש פון דעם וואָרעם און דעם געטליכען שטאָלץ? וואָלסטו גע־וואָלט, דאָס זאָל אין גאַנצען זיין ניט געשעהן?“

וואָס וואָלט איוב אויף דערויף געענטפערט?

איך גלויב, ביי קיינעם פון אייך איז קיין ברעקעל ספק ניט, אַז איוב וואָלט געענטפערט מיט אַ קרעפטיגען: „אַ, ניין!“ „די עראינערונג פון מיינע יסורים“, וואָלט ער געזאָגט, „געהערען צו דעם טהייערסטען שאַץ פון מיין אייגענעם גייסטיגען אוצר. האָב איך דען יעמאָלט אַליין ניט געבענקט, אַז מיינע רייד זאָלען פערשריע־בען ווערען אויף אייביג אין אַ בוך? און אויב די עראינערונג פון יענע טעג וואָלט אויסגעלאָשען געוואָרען פון מיין זכרון, בין איך מיט׳ן גאַנצען הארצען אַנגעגרייט, מען זאָל מיך ווידער אַריינוואַרפען אין דעם תהום פון יענע ערהאַבענע ליידען, און וועלכע איך זאָל לגמרי פערגעסען דאָס גליק, וואָס רינגעלט מיך אַרום“.

ליידען צו ליידען זענען ניט גלייך. פאַרהאַנען ליידען, וואָס זייער אינווענינגסטער תוך איז אַזוי רייך אין געדאַנקען און טיפע איבערלעבונגען, אַז דער גייסט, וואָס האָט נאָר איינמאָל איינגע־זויגען זייער „ברענענדיגען" געטליכען „גיפט", וועט די עראינגע־רונג וועגען זיי און אַפּטמאָל אויך זיי גופא ניט וועלען אַוועקגעבען פאַר די טהייערסטע און ליכטיגסטע מאָמענטען פון דעם מענש־ליכען גליק.

און אַ מענש צו אַ מענשען איז ניט גלייך. ס'זענען דאָ אַזעלכע מענשען, ביי וועמען דער גייסט איז טעמפּ און די געטליכע פּיילען זיצען ניט אין גייסט נאָר אין זיין אונטערלייב און ער ווענדט זיך, ווי אַ וואָרים אין שטויב, און מעהר גאָר נישט: זיין בליק ווערט ניט שאַרפער, זיין נשמה פון דעם לייטערונגס־פייער ניט פאַנאַנדערגעצויגענער, גרעסער און צאַרטער, און זי געהט אַרויס פון דעם נסיון אפשר נאָך מעהר צונויפגעשרומפּט, ווי געווען. אויף אַזעלכע מענשען האָט מיינער אַ פריינד געזאָגט, אַז „זיי האָבען געליטען א ו מ ז י ס ט". דאָס הייסט: אומזיסט איז אויף זיי איבערגעפיהרט געוואָרען אַזאַ מאַסע פון דער קאָסטבאַרער יסורים־סובסטאַנץ.

אָבער איוב האָט געליטען ניט „אומזיסט". ניט אומזיסט פאַר זיך און ניט אומזיסט פאַר דער מענשהייט. ניט אומזיסט פאַר זיך, ווייל דעם ברענענדען גיפט פון זיינע ליידען האָט גע־זויגען זיין ג י י ס ט, און ער איז אַרויס פון דעם פייער דורכגע־גליהט און קלאָר ווי די מאַסען זאַמד אין סאַלפּעטער, וואָס ווערען פערוואַנדעלט אין דעם שמעלץ־אויווען אין דעם בעסטען קריסטאַל.

און ניט אומזיסט פאַר דער מענשהייט, ווייל וואָלט איוב ניט געהאַט דורכצושטעהן זיינע יסורים, — אָדער וואָלט ניט געווען אַזאַ דיכטער, וואָס האָט געקאָנט אין גאַנצען דורכלעבען זיי אין זיין גייסט, וואָלט די מענשהייט איצטער ניט געהאַט דעם אייביג־יונגען ספר — איוב, „איינס פון די געוואַלטיגסטע ווערק אין דער וועלט־ליטעראַטור".

דר. חיים זשיטלאָווסקיס געזאַמעלטע שריפטען
אין 4 בענד

אינהאַלט פון ערשטען באַנד:

1) טאָלסטאָי, ניעטצשע און קאַרל מאַרקס.
2) וועגען לעאָניד אַנדרעיעוו׳ס „אַנאַטעמאַ“.
3) מעטערלינק׳ס „בלאָהער פויגעל“.
4) איוב, אַ פּאָעמא פון דעם אידישען פרייען געדאַנק.

אינהאַלט פון צווייטען באַנד:

1) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַ־טעריאַליזם.
ערשטע פאָרלעזונג: די מאַטעריאַליסטישע נאַטור־פילאָסאָפיע און ערקענטניס־טעאָריע.
צווייטע פאָרלעזונג: די קריטיק פון דעם נאַטור־פילאָסאָפישען מאַטעריאַליזם.
2) צוויי פאָרלעזונגען וועגען איד און מענש.
3) צוויי פאָרלעזונגען וועגען דער צוקונפט פון די פעלקער אין אַמעריקא.
ערשטע פאָרלעזונג: דער „מעלטינג פאַט“.
צווייטע פאָרלעזונג: די פעראייניגטע פעלקער פון די פער־אייניגטע שטאַאַטען.

אינהאַלט פון דריטען באַנד:

1) דער פּראָגראַם און די ציעלען פון דער מאָנאַטשריפט „דאָס נייע לעבען“.
2) היסטאָרישע אידעען־פערבינדונגען.
3) די געשיכטס־פילאָסאָפיע און דער ענד־ציעל.
4) משה העסס — דער סאָציאַליסט, דער פילאָסאָף, דער איד.
5) דר. מאַקס נאָרדוי און דער פּאָליטישער ציוניזם.

אינהאַלט פון פיערטען באַנד:

1) נאַציאָנאַליטעט און פּראָגרעס.
2) אידישע גאונים.
3) צו דער טעאָריע פון נאַציאָנאַליטעט.
4) וועגען פעראייניגונג.
ערשטער אַרטיקעל: בונדיזם און ציוניזם.
צווייטער אַרטיקעל: אַן אָפּענער בריעף צו די פּועלי ציון אין אַמעריקא.
5) דער נייער פּראָגראַם פון דער „פעראייניגונגס“־פּאַרטיי:
ערשטער אַרטיקעל: ציוניזם און סאָציאַליזם.
צווייטער אַרטיקעל: דער „בונדיזם“.
דריטער אַרטיקעל: דער טעריטאָריאַליזם און דער פעראייני־גונגס־פּראָגראַם.
6) די אידישע שפּראַך־בעוועגונג און די טשערנאָוויצער קאָנפערענץ.
7) אידיש און העברעאיש.
8) די אידישע קולטור און די אידישע שפּראַך.
9) רעליגיע און נאַציע.
10) טויט און ווידערגעבורט פון געטער און רעליגיאָנען.
11) די נאַציאָנאַל־פּאָעטישע ווידערגעבורט פון דער אידישער רעליגיע.

פּרייז פון אַלע פיער בענדער, שעהן געבונדען $3.50.
צו קריגען ביי אַלע בוכהענדלער